

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**GÜRCİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE DÖNGÜSEL EMEK
HAREKETLİLİĞİ: SÜREÇLER, PATERNLER VE SONUÇLAR**

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMET ÖKSÜZ

Ankara, 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**GÜRCİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE DÖNGÜSEL EMEK
HAREKETLİLİĞİ: SÜREÇLER, PATERNLER VE SONUÇLAR**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Muhammet ÖKSÜZ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR**

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**GÜRCİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE DÖNGÜSEL EMEK HAREKETLİLİĞİ:
SÜREÇLER, PATERNLER VE SONUÇLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

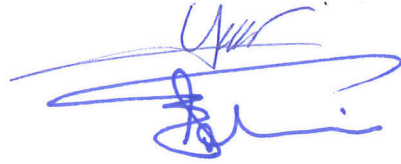
1-Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR

2-Doç. Dr. Mustafa Murat YÜCEŞAHİN

3-Doç. Dr. Salih ŞAHİN

İmzası

Tez Savunması Tarihi: 01.07.2019

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR danışmanlığında hazırladığım “Gürcistan’dan Türkiye’ye Döngüsel Emek Hareketliliği: Süreçler, Paternler ve Sonuçlar (Ankara.2019) ” adlı yüksek lisans ☒ tezimdaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 01.07.2019

Muhammet

ÖKSÜZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
I. BÖLÜM: GÜRCİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE DÖNGÜSEL EMEK HAREKETLİLİĞİ: SÜREÇLER, PATERNLER VE SONUÇLAR	6
Giriş	6
1. Araştırmanın Metodoloji	24
II. BÖLÜM	39
2. Kavramsal Çerçeve ve Teorik Açıklamalar	39
2.1. Uluslararası Göç ve Döngüsel Hareketlilik	39
2.2. Döngüsel Hareketliliğe İlişkin Kategoriler	51
III. BÖLÜM	57
3. Döngüsel Hareketliliğin Bir Nedeni ve Sonucu Olarak Para Havaleleri	57
3.1. Havale Tasarruflarının Harcanma Durumu	58
3.2. Havalelerin Makro ve Mikro Etkileri	60
IV. BÖLÜM	66
4. Döngüsel Hareketliliğin Tarihsel Bağlamı: Hedef Bölgenin Kırsal Dönüşümü ve Çay Tarımında İşgücü Açığı.....	66
4.1. Sınır Bölgesi ve Tarih	66
4.2. Hedef Bölgenin Kırsal Dönüşümü ve Çay Tarımında İşgücü Açığı	68
V. BÖLÜM	89
5. Gürcistan'dan Türkiye'ye Döngüsel Hareketlilik Süreci ve Paternleri	89
5.1. Kimler Gelmektedir? Gelen Kişilerin Profili Nedir?.....	89
5.2. Hareketliliğin Arz ve Talebi	97
5.3. Hareketliliğin Zamansal ve Mekânsal Paternleri.....	111
5.4. Döngüsel Hareket Edenlerin Gündelik Yaşamı	119
6. Döngüsel Hareketliliğin Sonuçları ve Sorunlar	126
6.1. Para Havaleleri.....	126
6.2. Gürcistan'a Yurtdışından Para Havaleleri	135
6.3. Hareketliliğin Devamlılığında Aracıların Rölü: “Kraliçe Arı ile İnsan Taciri” Arasında Kalmak	146
6.4. Gürcülere Karşı Olumsuz Tutumlar ve Mitler.....	163

7. Tartışma: “Yahya’nın Ayşe’nin Çorbası”	172
Sonuç: Yahya’nın Ayşe’nin Çorbasını Herkes İçebilir Mi?	185
KAYNAKÇA	190
EKLER	206
Sorular.....	206
ÖZET	218
ABSTRACT	219

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Döngüsel Hareketliliğin Mekânsal Paterni.....114

Şekil 2. Döngüsel Hareketliliğin Hedef Bölgedeki Zamansal-Mekânsal Paterni.....118

ÖNSÖZ

Doğup büyüdüğüm ve lise çağlarımın en anlamlı dönemlerinin geçirdiğim Rize’de böyle bir konuyu çalışmış olmak sanırım bir vefayı yerine getiriyor. Bu vefa da önce terk edişle sonra da geri dönüşle ortaya çıktı. Bireysel değişim süreçleri yaşadığım dönemlerde ne güzel tesadüftür ki her değişim farklı mekânlarda gerçekleşti. Bu değişim ve dönüşüm önce terk edişle ortaya çıktı sonra başka biri olarak geri dönüş ile tamamlanmaya devam ediyor. Bu süreçte sevmeyi, öteki olmayı ve gerekirse ötekinin gemisine binmeyi öğrendim. Yine nefreti öğrendim sevgiyle. Amed’in dediği gibi sevdiğimiz için nefret ediyoruz ve bizi bir araya getiren nefrettir. Herhangi bir konu ortaya çıktığında birbirinden nefret edenler birbirini sevebildiği gibi birbirini sevenler birbirinden nefret edebiliyordu. Ötekinin gemisine binmek ve nefret-sevgi sarkacının zamansal değişimini görmek çalışmanın Gürcülere odaklanmasına sebep oldu. Çünkü en tanıdık ve aşına olduğum, hem de araştırmacının konumu olarak içerde ve dışarda olma halini yeniden ve yeniden üretebileceğim bir alandı. Bu yolculuk kolay bir yolculuk değildi. Rize’den Samsun’a oradan Kahramanmaraş’a oradan Bilecik’e oradan Siirt’e ve nihayetinde Ankara’ya olan bir yolculuktu. Her bir yolculuk ve temas beni başkalaştırdı. Zamansal ve mekansal bu yolculuk fiziki coğrafya çalışmak istemekten göç çalışmak istemeye doğru bir değişimi de beraberinde getirdi. Ne mutlu bana ki bu yolculukla beraber ne çok insana teşekkür borçluyum.

Çalışmanın saha çalışmasını ve tüm literatür araştırmasını bitirdikten sonra yazmaya başlamak için bir ilham gelmesini bekliyordum. Bu bekleyiş bir tanı ile de sonuçlanmıştı. Zannediyordum ki bir şey yazarken önce kafamda tüm sürecin bitmesi gerekmektedir. Sonrasında danışmanım E. Murat Özgür ile bu konuyu konuştuğumda ilhamın gelmesi değil yolun gösterilmesi gerektiği ortaya çıkmıştı. İki yıl içerisinde ilham beklerken haftanın bir gününde sabah saat dokuzda hocadan aldığım bir randevu ile yolum çizilmeye başlamıştı. Yedi saat süren bu ilk görüşmenin sağladığı katkı iki yıl ilham bekleyişimi sonuçlandırmış oldu. Çalışmanın yeniden tasarlanıp problem merkezli ve her şeyi bu problemler çerçevesinde şekillendiren değerli danışman hocama teşekkür ederim. Bu süreç içerisinde yardımlarını esirgemeyen ve tezin gelişimi için katkılar sunan değerli hocam M. Murat Yüceşahin’e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hayatımın tümü içerisinde zamansal olarak çok az yer alan fakat mekansal ve anlamsal olarak neredeyse ondan öncesi ve ondan sonrası olarak hayatımı anlamlandırabileceğim, her daim yanımda olan, yol gösteren ve her zaman desteğini hissettiğim Ayla Deniz’e teşekkür ederim. Bilecik, değişim ve dönüşümün ile birlikte mekânsal farklılığın başlangıç noktasıdır. Her bir temasın yeni pencereler açtığı ve ufkumun genişlemesine katkısı olan Öznur Akgiş ve Ergin Gökkaya’ya teşekkür ederim. Oda arkadaşı olarak bana katlanan ve çalışmak için sağlıklı bir ortam oluşmasına sebep olan dostum Ömer Kucak’a ayrıca minnettarım. Çok yakın zamanda birbirimizi tanıdığımız fakat kısa sürede uzun bir yol aldığımız Mustafa Gültekin’e çalışma azmimi sürekli diri tutmama yardımcı olduğu için teşekkür ederim. Her daim desteğini hissettiğim ne zaman ve ne olursa olsun kapısını çalabileceğimin samimiyetini veren Çağlar Deniz’e şükranlarımı sunarım. Saha çalışmasından hemen önce “*Göç Araştırmalarında Yöntem ve Etik (GAR)*” programına beni dâhil eden ve verilen eğitim ile birlikte çalışmanın daha sağlıklı gelişme göstermesini sağlayan değerli hocalarım; Polat Alpman’a, Didem Danış’a, Cavidan Soykan’a, Lülüfer Körükmez’e ve Ulaş Bayraktar’a çok teşekkür ederim.

Ontolojik sebebim, her daim yanımda olan, beraber ağladığımız ve güldüğümüz, tezin konusunun bir kısmının onun yaşamının bir parçasını oluşturan, mücadeleci kadına, anneme; Hamdiye Öksüz’e, çocukluk arkadaşım, zorla da olsa her zaman peşine takıldığım, sırdaşım ve yoldaşım ablam Kübra Öksüz’e, saha araştırması içerisinde görüşlerini ifade eden, çeşitli tartışma ve yorumlarda bulunan kıymetlilerimiz abim Ahmet Öksüz’e ve yengem Yeliz Fettahoğlu’na teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkmasının temel dinamiklerini sağlayan ve çalışmaya kaynak olan değerli araçlara, işverenlere ve Gürcülere teşekkür ederim. Özellikle beni Gürcistan’da ağırlayan, Rize’de beraber konaklamamıza imkân tanıyan ve çalışmanın gelişmesinde mihenk taşı olan değerli arkadaşım Giorgi Gugava’ye teşekkür ederim. Çalışmada yararlandığım ve kaynakçada yer alan tüm bilim insanlarına üretmiş oldukları bilgiler ve bu bilgileri kullanmamıza da fırsat verdikleri için teşekkür ederim.

I. BÖLÜM: GÜRCİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE DÖNGÜSEL EMEK HAREKETLİLİĞİ: SÜREÇLER, PATERNLER VE SONUÇLAR

Giriş

Topraklarını bırakıp giden insanlar toprağın insanoğlunun kendisi olduğuna inanmıştı, topraktan ayrılıp kamyonun tepesine bindiklerinde kendilerinden uzaklaşmış oluyorlardı. Doğup büyüdüğü yerlerden ayrılıp “*yabancı*” diyarlara gittiklerinde “*av*” olmaya başlıyorlardı. Av olmanın bir çok yönü vardır. Av zayıflığı ifade eder ve iktidara karşı nasıl hareket edeceğini en iyi bilmesi gereken avlananlardır. Hareket eden kitlelerin çevresini pasif kitleler sarmıştı. Belki pasiflerdi ama hareket edecek donanımları hazır, birikmiş hareket yüklüydüler. Hareket eden insanlar ellerinde bulunanlardan daha iyisini istediklerinden hareket eder. Çünkü daha iyisine sahip olmanın tek yolu budur. İstemek, ihtiyaç duymak sonra da gidip elde etmek. Hareket edenlerin hepsi gönüllü olarak yola çıkmıyor. Gönülsüz gelenler ve gelmek zorunda kalanlar da var. Kimileri yollarda ölüyordu. Aslında yolda o gün ölmüş olmuyorlardı. Topraklarından ayrıldıkları gün ölmüşlerdi. Hâlbuki Marx ve Lenin gibi kişilerin sebep değil sonuç olduğu bilinseydi belki kurtulabilirlerdi.

Yola çıkan işçileri birçok hayal kırıklığı ve zorluk bekliyordu. Çünkü ne kadar çok çalışacak kişi olursa, gelenlerin karnı ne kadar aç olursa o kadar az para veriliyordu. Elllerinden geldiğinde işverenler çocuklu işçi tutuyordu. Yapılacak bir iş varsa ve karşıda da o işi yapacak bir kişi varsa bu durumda işçinin istediği kadar parayı, işveren vermek zorunda kalmaktaydı. Fakat ortada bir iş varsa ve o işi yapabilecek yüz kişi varsa demek ki o işi isteyen yüz kişi var anlamına gelir. Bu işi isteyen bu yüz kişinin çocukları varsa ve o çocuklar aç ise bir iş için iş veren beş sent dahi teklif etse işi almak için yüz kişi birbirini parçalayabilir. Bu sistemin sömürsünü görenlerin bazıları harekete geçerek aralarında lider seçtiler. Ardından örtük yasalar oluştu, töreler yerleşti. Buna karşılık toprak sahipleri ve şirketler onlara Roma'nın yöntemini uyguluyordu. Dışarıdan köle ithal ediyorlar, sadece onlara köle demiyorlardı. Çinli, Japon, Meksikalı, Filipinli, Gürcü diyorlardı. İşverenler, işçilerin sırf pirinçle ve fasulye ile beslendiklerini ve fazla şeye ihtiyaç duymadıklarını söylüyordu. Bir kısmı daha ileri giderek işçilere çok para vermeleri durumunda parayı ne yapacaklarını şaşıracaklarını

iddia ediyordu. İşçileri aşağı bir ırk olarak görüp “*ne biçim yaşadıklarına*” hayret ettikleri gibi yedikleri yemeklerden de iğreniyorlardı. İşçiler ise fazla para verilse bile bir şeyin değişmeyeceğini düşünüyordu. Çünkü işçilere önce para veriliyordu sonra onlara yiyecekleri yüksek fiyatlarla satarak böylece verdikleri paraları geri alıyorlardı. Fakat yine de işçilere çingiraklı yılanlar dendiği gibi onlara sert davranılması ve gerekirse korkutulması gerektiği konusunda işverenler hemfikir oluyordu. Patronlar kendilerinin iyi, “*istilacıların*” (*işçilerin*) kötü olduğu yolunda birbirlerini ikna ediyordu. Çünkü bu lanet olası işçiler hem pis, hem de cahildi. İşçilerin dejenere ve sapık olduğunu düşünüyorlardı. İşçilerin hepsinin hırsız olduğunu ve ne bulurlarsa çalabileceklerini zaten başlangıçta kabul etmişlerdi. Çünkü işçilerin mülkiyet haklarına saygılarının olmadığı düşünülüyordu. Yedikleri yemeklerin bir şeye benzememesi ve konakladıkları alanların kötü olması tamamen görmezden gelinerek bir de işçilerin hastalıklı olduğu ve pis insanlar olduklarından dolayı onlara yaklaşmamak gerektiğini de öğütüyorlardı.

Patronlar bunları söylerken işçiler tartının hileli olup olmadığını dert ediniyordu. Pamuk toplasan, tartı garanti hilelidir. Aslında tartıların kimisi hileliydi kimi ise değildi. Hakkın bir kere yenilmişse eğer tüm tartılar işçilere hileli geliyordu. Çünkü hileli tartını hangisi olduğunu bilmek imkansız oluyordu. Halbuki hileli olan tartı da değildi patronlar hileliydi. Hangi tartının hileli olduğu bilinse de işçilerin elinden bir şey gelmiyordu. Patronların hilesine karşılık olarak işçiler pamuk topladığı torbasına iki, üç avuç toprak atıyordu. Elbette neden olmasın, hileli kantarı karşılamaya çalışıyorlardı (Steinbeck, 2018).

Steinbeck yukarıdaki alıntının da içinde yer aldığı Gazap Üzümleri’ni yazarken aslında Gazap Çayını, Gazap Pirincini ve Gazap Fabrikasını da yazmış oldu. Küresel ölçekte döngüsel hareketin ve bu harekete bağlı ilişkilerin meydana getirdiği sömürü düzeni neredeyse her yerde ortaklaşmaktadır. Çünkü hem hareketi ortaya çıkaran sebepler hem de hareketi çağıran sistem ortaklaşıyor. “*Gazap’ın*” olduğu her yerde kapitalist ekonomik döngüler, liberal ve neoliberal politikalar bazen ultra liberal politikalar güdülmesi de ortaklaşmaktadır. Merkez ileri kapitalist bölgelere çevre bölgelerden insanlar akın etmektedir. Geçim yollarının kapitalistleşmesi sonucu mülksüzleşip yoksullaşan kitleler ayakta kalmak için direnme yollarından bir seçenek olarak hareket etmeyi tercih etmektedir. İnsanlar çalışmak ve hayatlarının devamını sağlamak için hareket etmek zorundadır. Bu hareket yakın çevreden uzak çevreye olabildiği gibi hiç tanımadıkları uzak diyarlara da olabilir. Gittikleri yerlerde geride bıraktıklarını tamamen terk etmek zorunda değiller. Gurbete çıkılıyordur bir anlamda.

Küresel bir çağda her birimiz hareket halindeyiz. Birçoğumuz hareket ediyor, evini, ailesini terk ederek evimiz olmayan yerlere hareket ediyoruz. Hareket ederek bölünüyoruz. Bölündükçe de hareket ediyoruz (Bauman, 1998). Hareket eden insanlar yaşadıkları sosyal coğrafyalardan ayrılarak başka bir sosyal coğrafyaya hareket etmektedir. Bu hareket sonucunda hem kendileri değişmekte hem de içinde bulundukları çevreyi değişime uğratmaktadır (Akan ve Arslan, 2008: 3-4). Fakat bu değişim ve dönüşüm her zaman beklendiği gibi olmayabilir. Belli sömürü ilişkileri ve ekonomik darboğaz sebebiyle hareket eden insanlar gittikleri yerlerde başka bir işgücü piyasasında farklı şekilde mağdur olabilir. Belki de bunu ortaya çıkaran şey bugünkü savaşın işgücü savaşı olmasıdır (Orwell, 2017: 203). Bu işgücü savaşı karşısında yüksek yerden düşerken bir ipe tutunmak, suyun diplerinden yukarı çıkıp havayı içe doldurmak korkaklık sayılmayacağı gibi bunlar, karşı konulmayacak içgüdüdür (Orwell, 2017: 306). Bu haliyle işgücü köken bölgede verilen mücadele, ara bölgelerde tutunma çabası ve en nihayetinde hedef bölgede verilen mücadele. Bu mücadelenin galibi kim olacaktır? Mücadelenin öteki ucunda olanlar daha güçlü gibi görünüyor; patronlar, mal sahipleri ve sistemin üreticileri. Bu tarafta yani bizim de bulunduğumuz tarafta ise işçiler.

Bu çalışma Gürcistan'dan Türkiye'ye çay tarımı için gelen Gürcü tarım işçilerini kapsamaktadır. Bu hareket döngüsel bir harekettir ve köken bölge ile hedef bölge arasında belli periyodlarla gidiş gelişleri ifade etmektedir. Döngüsel hareket incelenirken nereden başladığı nereye varıldığı ve bu harekete kimlerin katıldığı, makro ve mikro mekanizmalarının ne olduğu gibi bir dizi olguların sorgulanması gerekmektedir. Döngüsel hareket aslında çok eski bir harekettir. Çünkü insanlığın avcılık ve toplayıcılık dönemlerindeki deneyimleri de döngüsel hareketliliği içermektedir. Avcı ve toplayıcı gruplar geçimlerinin sağlamak ve güvende olmak için belli zaman aralıkları ile belli alanlar arasında gidip gelmekteydi. Bu ilk hareket temel olarak hayatta kalma ihtiyaçlarını içerdiği için ilkel döngüsel hareket olarak tanımlanmaktadır. Bu hareketin benzeri Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte temel yaşam malzemeleri için döngüsel hareket edenlerde de ortaya çıkmıştır. Bu hareketin görünürlük kazanması esasen ulus-devlet sınırlarının çizilmesi ile ortaya çıkmıştır. Çünkü imparatorluk veya ülke sınırları içerisinde insanlar istedikleri yerlere istedikleri amaçla istedikleri şekilde hareket edebiliyordu ve bu harekete karar verirken de önemli engellerle karşılaşmadıkları gibi hareketin düzenlenmiş olup olmaması söz konusu değildi. Bu haliyle de topluluklar için hareket sorun olarak görülüyordu. Fakat imparatorlukların çökmesi ve ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte sınırlar iktidar

teknolojileri haline gelmiş ve sıkı denetim geçirmiştir. Sınırlar çizilmeden önce oldukça olağan ve doğal olan bu hareket sınırlar çizildikten sonra bu sefer uluslararası bir harekete dönüşmüştür. Bu hareketler karşısında kanunlar, yönetmelikler, sınır politikaları ve birlikler kurularak panoptikonlar oluşturulmuştur. Döngüsel hareketlilik oldukça çeşitli amaçlarla yapıldığı gibi hemen tüm amaçlar bir döngü içermesi halinde ne için gidildiğine bakılmaksızın döngüsel harekete dâhil olmaktadır. Döngüsel hareket öğrencilerin belli sürelerle eğitim almak için döngüsel harekete bulunmasından, işçilerin mevsimsel olarak ulus ötesi harekette bulunmasına kadar yüksek ve düşük vasıflı tüm eylemleri kapsamaktadır. Sınır içerisinde her gün sınırı geçip diğer ülkede çalışıp akşam evine geri dönen bir kişi de kur farkından ortaya çıkan ücret farklılığı ile sınırı geçip seks işçiliği yapan da döngüsel harekette bulunmaktadır.

Çalışmaya konu olan Gürcülerin hareketini anlamlandırmak ve uluslararası döngüsel hareketlilikteki konumunu belirlemek için döngüsel hareketliliğinin dünya örneklerini incelemek yardımcı olabilir. Literatür ilk olarak hareketlerin orta vadede ekonomik yönüne önem vermektedir. Yüksek vasıflı işçilerin Avustralya'ya olan hareketi, düşük vasıflı işçilerin Sri Lanka'ya olan hareketi ve sabit sözleşmeli olarak Ortadoğu ülkelerine yapılan hareketler incelenmiştir (Budnik, 2011: 10). Burada hareket edenler, geçici ve kalıcı olarak ayrılmaktadır. Geçici olması durumunda da ülkenin kanunlarına uygun giriş veya uygun olmayan giriş olarak sonrasında yüksek vasıflı ve düşük vasıflı olarak ayrılmaktadır. Hareketin ortaya çıkmasında hükümetler arası anlaşmalara göre mi gerçekleştiği yoksa birey-şirket anlaşması mı veya bireylerin kendi sosyal ağları ile hareket edip etmediği önemlidir. Burada mülteci olmayıp, öğrenci olan, üniversiteler arası değiş tokuşlar vb. de bunun içine girmektedir.

Sınır hareketliliği olduğu gibi sınırı aşan başka hareketler de olabilir. İçduygu (2008) yaptığı çalışmada Türkiye'deki döngüsel hareketleri incelemiştir. Fakat bunu yaparken döngüsellüğün göç ile sonuçlandığı durumları ele almıştır. Türkiye'den Almanya'ya, diğer Avrupa ülkelerine, Arap ülkelerine (Suudi Arabistan, Libya Irak, Körfez ülkeleri vb.) Rusya Federasyonu'na ve diğer Türk Cumhuriyetlerine olan mekik göçlerine odaklanmıştır. Bu göçler kişiler ile şirketler veya hükümetler arası anlaşmalarla ortaya çıkmıştır. Anlaşma gereği bazı ülkelerde aile birleşmeleri sağlanmamıştır. Bugün, mevsimlik geçici işçi programları Almanya, Hollanda'da bulunmaktadır. Norveç, İrlanda, Belçika, İsveç, Yunanistan, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık özellikle Doğu Avrupa ülkelerinden çeşitli iş kollarında çalıştırılmak üzere programlar düzenlemektedir. Karayipler ve Meksika'dan mevsimlik tarım işçisi programları ile Amerika veya Kanada'ya gidip tarım alanlarında çalışılmaktadır.

Kanada'daki daha kısa sürse bile Amerika'da 20 bin kişi 8 ay kadar çalışabilmektedir. Bu haliyle döngüsel harekete uymaktadır. Çünkü her yıl aynı kişiler aynı iş için aynı yerden aynı bölgelere hareket etmektedir. Her yıl aynı kişilerin aynı işe gitme durumları program dâhilinde olmayan düzensiz hareketlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Kanada'ya olan program dâhilindeki döngüsel hareket genellikle en iyi uygulamaları olan örnek bir program olarak adlandırılır (Newland vd. 2008). Bu geçici hareket işçilerin daha fazla gelir elde etmelerini sağladığı gibi bir programa dâhil olmasıyla birlikte en azından yılda 8 ay iş garantileri vardır. Düşük vasıflı işçilere verilen konaklama ve bazı haklar hareketin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Wickramasekara, 2011: 47). İspanya ve Fas arasındaki geçici işçi programları sonucunda bir kısım kişiler sürekli kalmaya yönelik hareket etmişlerdir. Ayrıca söz konusu iş için sözleşme imzalamasına rağmen herhangi bir yaptırım olmadığı için başka alanlardaki işleri yapmışlardır. Bunun üzerine 40 yaşın altında evli ve çocuklu annelerden oluşan kişilerin gelmesi talep edilmiştir. Bu talep aynı zamanda çocukların hareket etmesini içermemektedir. Buradaki amaç bağımlı bir nüfus geride bırakılarak annenin duygusal olarak var olan bağlılığını sömürerek geri dönmesinin garanti altına alınmasıdır (Wickramasekara, 2011).

Almanya'da tarım, ormancılık, otel, yiyecek-içecek vb. sektörlerde çalışmak üzere başlatılan mevsimsel işçi programı çerçevesinde Hırvatistan ve Polonya vatandaşlarına istihdam sağlamıştır. Bu program kişilerin ancak altı ay süreliğine çalışabileceğini bildirilmektedir (Martin 2007). 2007 yılında Yeni Zelanda, 2008 yılında Avustralya mevsimlik işçi programları başlatmıştır. Daha çok Papua Yeni Gine, Tonga ve Kiribati vatandaşları bu programlara dâhil olmuştur. Tarım sektörü ve bahçecilik üzerine anlaşmalar yapılmıştır. Programların sözleşmeleri bittiğinde harekete katılanların geri dönmeleri gerektiği gibi gelecek yıl yeniden gelebilmelerine imkân tanımaktadır. Çin'e tarım alanlarında çalışmak üzere Laos ve Burma'dan işçiler döngüsel olarak hareket etmektedir (Hu vd. 2011: 64-65). Arnavutluk ve İtalya arasında imzalanan anlaşmalar ile birlikte döngüsel hareketlilik programlanmıştır (Mai ve Paladini, 2013: 49). Arnavutluk ve İtalya arasında tarım, turizm ve hayvancılık alanlarında çalışmak üzere yasal izin verilerek sektör sınırlandırılmasına gidilmiştir. Ayrıca üçüncül sektörde çalışanlar, öğrenciler de döngüsel hareket içerisinde incelenmektedir. Başarılı girişimciler veya iş insanları, firma temsilcileri de bu kategoride yer almaktadır (Mai ve Paladini, 2013: 52). Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki döngüsel hareket legal ve illegal olma üzerinden değerlendirilmiştir (Maroukis ve Gemi, 2013: 74).

İtalya’da ikamet eden Faslıları döngüsellik bağlamında inceleyen Devitt (2013: 100) döngüsel ticaret ve sınır ötesi taşımacılık sonucuna ulaşmıştır. İtalya’da ticaret yapan Faslıların çoğunun cinsiyet profilini yansıtan bu büyük ölçüde eril bir aktivitedir ve yirmili yaşların ortasından altmışların ortasına kadar değişen yaş grubunu kapsadığını ifade etmiştir. Faslı gruplar İtalya’dan mal satın alarak köken bölgede satarak yarı döngüsel bir hareket yapmaktadır. Dönüşte ise Fas’tan getirdikleri malzemeleri İtalya’da satmaktadırlar. Ayrıca diğer Faslıların eşyalarını (kargo işi) özellikle yaz aylarında Fas’a taşımaktadırlar. Fas ve İspanya arasındaki ikili anlaşmalarla İspanya’ya gelen döngüsel harekete katılan kadınları inceleyen Enriquez, (2013: 132-133) döngüsellğe özgü bazı sebepler ortaya çıkarmıştır. Fas’taki çalışma sürelerinin uzun olması ve ücretlerin düşük olması sebebiyle hareket ettiklerini saptamıştır. Tüm işçiler kırsal yoksul bölgelerden geldikleri için geride kalan hanenin tek gelirini döngüsellik sonucu ortaya çıkan gelir oluşturmaktadır. Tasarrufları ile iyi bir gelecek inşa etme ihtiyacı ile hareket eden kadınlar bazı durumlarda kadınların tanındıkları mekânlarda toplumsal cinsiyet uygulamaları sebebiyle uzak alanlarda çalışmanın kendilerine konfor sağladığını ifade etmişlerdir. Döngüsellikle beraber erkekten geriye kalan işlerin kadınlar tarafından yapıldığı var sayılır fakat bazı durumlarda toplumsal cinsiyet rejimi o kadar kuvvetlidir ki erkeğin yaptığı işi kadın yapmadığı gibi tamamen terk edilebilir.

Çağlar, (2013) Macaristan ile Ukrayna arasındaki döngüsel hareketi incelemiştir. Ukrayna’daki etnik Macarlar önemli idari zorluklarla karşılaşmadan Macaristan’a gidebilmektedir. Bu giriş kolaylığı sağlanan insanların sınırdan ancak 35 ile 50 km arasında 90 gün hareket etmelerine izin verilmiştir. Bu özel belge türünün maliyeti 20 Avro olmasına rağmen bu maliyeti Macaristan karşılayarak etnik olarak Macar olanlara bu şekilde destek vermektedir. Macaristan’a girdikten sonra Macar kartı başvurusunda bulunmaları halinde Schengen Bölgesine girme hakkı kazanırlar (Çağlar, 2013: 149-150).

Richardson (2017) ABD-Kanada arasında yüksek vasıflı avukatlar, yöneticiler ve teknoloji firmalarının profesyonel yetkililerini içeren döngüsel harekete katılan 80 kişi ile derinlemesine görüşme yaparak döngüsellğin en saf haline işaret etmiştir. Lingard ve Gilson (2002), Yeni Zelanda’ya olan döngüsel beyin hareketini (Beyin Göçü) ele almıştır. Finlandiya’daki temizlik işçileri üzerine yapılan çalışmalarda bir dizi sömürüyü nasıl deneyimledikleri ortaya konulmuştur (Ollus, 2016) Hugo, (2009) Asya Pasifik içerisinde döngüsel hareketliliği değerlendirmiş hareketin kalıcı ve geçici olması üzerine odaklanmıştır.

Meksika ve Kanada arasında yapılan anlaşma gereği Meksika'dan Kanada'ya tarımda çalışmak üzere döngüsel bir program başlatılmıştır. Bu program küresel ölçekte en başarılı program olarak görülmektedir. Buna rağmen işçiler Kanada topluluğu içerisinde güvencesiz bir konuma sahiptir. Temel sorun olarak işverenlerin anlaşmaya aykırı tutumları, entegrasyon programlarının olmaması, sosyal vatandaşlık haklarından yeterince yararlanamamaları gösterilmektedir. Buna rağmen döngüsel programlı bu hareketin mensupları kendi sendika örgütlerini kurmuşlardır (Gabriel ve Macdonald, 2011: 64). Basok da (2007) yine aynı program üzerine odaklanır. İşçilerin ücretlerini nasıl belirlendiğini ortaya koyar. Mevzuata göre öngörülen, tarımsal iş için geçerli ücret oranları ve Kanadalı işçilere işverenlerin ödediği ücret olarak üç farklı ücret belirleme kategorileri ortaya koyar. Döngüsellığe katılmak isteyenlerin yasadışı olarak katılmak yerine kayıtlı olarak katılmalarını gerektirecek sayısız avantajlara rağmen programın ciddi kusurları olduğunu savunur. En önemli sorunu programın işçilerin hareketliliğinin kısıtlamasıdır. İşveren mevcut ve gelecekteki iş sözleşmesi üzerine mutlak yetki sahibidir. İşverenler işçiler yaralandığında tazminat talebinde bulunup bulunmayacağına karar vermektedir. Ayrıca işçiler hasta olduklarında işverenden bunun için izin almak zorundadır. İşverenler haftanın yedi günü çalışmalarını talep edebilir ve güvenlik koşullarından şikâyet etmeyeceklerini sözleşmeye madde olarak ekleyebilir. Haklarını savunanlara karşı işverenin onları sınır dışı ettirme veya kara listeye alma yetkileri bulunmaktadır. Bu tür durumlar sosyal ve psikolojik maliyetleri arttırmaktadır (Basok, 2007: 6).

Zelinka (2017) Ermenistan'dan Rusya'ya döngüsel harekette bulunan bir aile üzerinden süreci anlamaya çalışır. Ailenin geçmişinde üç kuşak döngüsel harekete katılma pratikleri vardır. Bu pratikler üzerinden çok zengin tespitlerde bulunur. Güçlü aile ilişkilerini sürdürmek için üyeler oldukça hareketli bir yaşam sürdürmek zorunda kalmaktadır. Aileyi geride bırakarak ailenin sorumluluklarını geride bırakma fırsatı sunarken mali destekle aslında rollerini formel olarak sürdürmelerini sağlar. Yazar hareketin Ermenistan'da gerçekleşmesinin bir dizi sebebini sıralar. En önemlileri Türkiye ve Azerbaycan gibi ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar ve tüm bunların doğurduğu sosyo-ekonomik sonuçlar/sorunlardır. Bu durum Ermenistan nüfusunun büyük bir çoğunluğunun yoksullukla baş başa kalmasına sebep olmaktadır. Mevsimsel olarak meydana gelen afetler ve deprem gibi durumlar var olan olumsuz koşulları daha fazla kötüleştirmektedir. Bu doğal, sosyal ve politik koşullar ülke genelinde birçok Ermeni ailesinin geçimlerini sağlamak için başka yollar aramaya zorlamaktadır. Bu nedenle aileler geçimi sigortalatmak için en azından ailenin bir üyesini yurt dışında

bulundurma zorunluluğu hissetmektedir. Çoğu durumda evde bırakılan aile üyeleri eşler ve çocuklar olmaktadır (Zelinka, 2017: 41).

Bazı araştırmacılar Meksikalı seks işçilerinin döngüsel hareketini incelemiştir (Ojeda vd. 2012). Kimileri ise Hindistan'daki döngüsel harekete katılanların HIV durumunu incelemiştir (Rai vd. 2014). Fas ile İtalya arasındaki döngüsel hareketliliği inceleyen başka bir örnekte vize şartları ve programlar düzenlenmeden önce zaten Faslılar İtalya'ya gelmekteydi. Hatta Faslı öğretmenler domates toplamak için İtalya'ya geliyordu. Vize şartlarının düzenlenmesi ile birlikte programa dâhil olduklarında artık yılın 12 ayı boyunca süren tarım faaliyetlerinde çalışabilmektedirler. Tarım yıl boyunca sürse bile işçiler belli tarım ürününün hasat zamanında talep edilmekte ve işin sonunda geri gönderilmektedir. Bu sebeple kişilerin doğrudan 12 ay kalamalarına fırsat yoktur. Bu ucuz emek Çalışma Bakanlığı tarafından desteklenmiştir. Çünkü AB vatandaşı olan 11.719 kişiye turizm ve tarımda çalışma izni verilmişken, AB vatandaşı olmayan 34.668 kişiye çalışma izni verilmiştir. Program öncesinde döngüsel hareketliliğe katılanların aldıkları çalışma izinleriyle çifte vatandaş olmaya hak kaanmışlardır ve çifte vatandaş olanlar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Fas'ta yaşamaktadır. Fas'ta yaşama maliyeti daha düşük olduğu için bunu tercih etmektedirler. Çalışmadığı zamanlarda tarımsal işsizlik maaşı almaktadırlar. Fakat döngüsel hareketliliğe katılıp programa dâhil olanlar iki ülke arasında sosyal güvenlik anlaşmaları olmadığı için Faslılar iki ülkeden emekli aylığı haklarını bir araya getirememektedir (Devitt, 2013: 108-111). Fas ve İspanya arasında imzalanan başka bir anlaşma gereği belirli sektörlerle ve belirli illere göre izinler düzenlenmektedir. İspanya daha önce Kolombiya, Ekvator, Fas, Dominik Cumhuriyeti, Moritanya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan ile anlaşmalar yapmıştır. Fakat araştırmaya konu olan Huelva ve Lleida eyaletlerine gelenlerin neredeyse tamamı kadın olan gruplardır. Ortalama kalış süresi üç aydır fakat meyvelerin farklı hasat zamanları sebebiyle bu süre dokuz ayı bulmaktadır. Bu eyaletlerde ekim ve hasat zamanında ayrı olmak üzere işçi çalıştırılmaktadır. Bu anlaşmaya rağmen Fas'ta uzun yıllar süren şeffaflık eksikliği ve yolsuzluk dolayısıyla yoksulluk sebebiyle çalışmaya gelen insanların büyük bir çoğunluğu geri dönmeye istekli değildir. Gelen kadınların birçoğu başlangıçta çiftliklere bile gitmediği gibi kadınların % 60'ı geri dönmemiştir. Bu sebeple gelecekte sadece tarım deneyimi olan ve bağımlı çocukları olan kırsal bölgelerden kişiler seçilmesine karar verilmiştir. Kadınların zarif ve hassas olan çileği toplamalarına uygun oldukları düşünülmektedir. Ayrıca kadınların daha uyumlu olduğunu, rahatsızlık yaratma ihtimallerinin daha düşük olduğunu düşünülmektedir. Bir işveren işçiler için: *“Sigara içmiyorlar, alkol kullanmıyorlar, dışarı çıkmıyorlar, tüm*

Avrupa bu tür şeyleri yapmayanları sever” diyerek neden kadınları tercih ettiğini ifade etmiştir. Bu işçilerin kırsal bölgelere dağılmış olan toplu konutlarda kalmaları nedeniyle, yerel halkla etkileşimi çok azdır. Kasaba konseyleri ve dernekleri etkileşimi desteklemek için eğitim ve dil kursları ve kültürlerarası faaliyetler sunarlar, ancak bu girişimlerin sosyal entegrasyon için yeterli olmadığı görülmektedir. Tarımsal alanlardaki mevsimsel Faslı döngüsel hareket bazı durumlarda ekonomik krize kurban edilebilmektedir. Yerel halk arasında işsizliğin artması, işsiz İspanyolların sektörde geçici iş aradığı için işçilere yönelik gerilim yaratmaktadır. Bu program temelde şunu hedeflemektedir; her yıl aynı deneyimli işçilerin aynı sektöre gelmesi çünkü gelmediğinde yeni işçi alma ve onun eğitim maliyeti sektör için çok yüksek olmaktadır. İspanya’nın yerel ekonomisi tarım sektöründeki mevsimlik işgücüne bağlıdır (Enriquez, 2013).

Çek Cumhuriyeti’nin Batı Avrupa’ya ulaşmak için transit ülke olma rolünü anlatan bir çalışma Sovyet Rusya’sının katı sınır politikalarına karşı bugünkü liberal sınırlara *“Yeni şişede eski şarap”* imasıyla cevap vermektedir (Drbohlav ve Medová, 2016: 74). Quinn ise döngüsel hareketi İrlanda örneği üzerinden inceler. AB programları dışında İrlanda’nın AB dışındaki insanlara yönelik herhangi bir programı olmadığı gibi politik zeminde de tartışılmamaktadır. Fakat öğrenci ve araştırmacıların döngüsel hareketine yönelik politikalar düzenlenmiştir (2011: 5-23).

1990’lı yılların başından beri Portekiz devleti, şu anda yürürlükte olanlar gibi, hükümeti oluşturan partilerden bağımsız olarak, kümülatif, ancak tutarlı ve uyumlu bir şekilde göç politikaları geliştirmektedir. Portekiz’e yönelik gerçekleşen geçici ve döngüsel hareketliliği içeren bir raporda mevzuat geri dönüş, kalış ve dolaşımı kapsamaktadır. Portekiz’in politikaları emek hareketliliğinin entegrasyonunu desteklemekte ve yerleştirmeyi teşvik etmektedir. Döngüsel harekete karşı tutumu AB’nin genel bakışına uyumludur. Döngüsel hareket genel göç hareketine karşı bir önlem olarak görülmektedir. Bu amaçla hem kontrol altına alınan, yönetilebilir bir geçiş sağlamaktadır hem de kayıtsızlığı önüne geçmektedir. Böylece döngüsel hareket hem emek arz ve talebini dengelemektir hem de düzensiz hareket için güvenilir bir alternatif olmaktadır. Portekiz söz konusu üçlü kazan sonucunu optimize etmek için hareketin tüm tarafları ile müzakkere etmektedir. Cape Verde ile anlaşma imzalanmış ve oradan başvuran kişilerin yetenek ve becerilerine göre ada halkının kalkınması için yönlendirilmişlerdir. Bir yıl ile üç yıl arasında kalış sürelerine izin verilmiştir. Bu anlaşma daha çok yüksek vasıflı işçileri kapsamaktadır (EMN, 2010).

Belçika’da ise durum farklıdır. Çünkü Belçika’da çifte vatandaşlık mümkündür ve bu hakkı elde edenler köken ülke ile Belçika arasında gidip gelmektedir. Gidip gelmelerine imkân tanıyan şey çifte vatandaşlıktır (EMN, 2011: 35). Buna rağmen Belçika’da henüz döngüsel harekete ilişkin spesifik tartışma yapılmamaktadır. Düzensiz göçmenlerin düzenli hale getirilmesi, aile birleşimi ve entegrasyonu ile ilgili konular gündemini korumaya devam etmektedir. Belçika’daki döngüsel harekete yönelik özel ilginin olmaması siyasi bağlam ve tarihsel deneyimlerden kaynaklanmaktadır (EMN, 2011: 51).

Başka bir araştırmada İspanya’nın Katalonya Bölgesine döngüsel olarak çalışmaya gelen tarım işçileri üzerine odaklanmaktadır. Bu tarım işçileri belli program çerçevesinde bölgeye alınmaktadır. İşçilerin hareketliliğini yönlendiren bu programlar tüm oyuncular üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır (Zapata-Barrero vd. 2012: 14-15). Bu işçiler sosyal güvenlik alanlarına başvurmuş olmasına rağmen her sezon döneminde yeniden geldiklerinde bununla ilgili tüm garantilerden yararlanamamaktadır. Böylece ulusal ve hareket eden işçiler arasında yapısal bir eşitsizlik üretilmektedir. Bu işçiler işsizlik primi ödenmesinden muaf tutulmaktadır. Böylece işsizlik maliyetlerinin köken bölgeye yüklenmektedir. Yine başka örneklerde olduğu gibi emekli maaşlarının taşınabilirliği söz konusu değildir. Nitekim Martin (2006: 26) döngüsel harekete katılan kişilere karşı politika ve uygulamalar hedef ülke için otantik bir “*turnusol kağıdı*” nı temsil ettiğini söylemektedir. Buradaki asıl soru daha fazla geçici hareket ve ucuz emek mi istiyoruz yoksa daha iyi koşullar mı istiyoruz (Zapata Berrero, 2012: 24).

Eski döngüsel hareket ile ilgili çalışmalardan bir tanesi Coğrafyacı Bedford tarafından incelenmiştir. Bedford (1973) döngüsel hareketi inter-continenetal (kıtalararası) hareket olarak tanımlar. Çünkü bu tanım döngüsel hareketin gerçekleştiği bağlamdan kaynaklanmaktadır. Avustralya’nın batı açıklarındaki Yeni Hebridler üzerinden incelemelerde bulunur. Yeni Hebridler önce komşu adalara doğru hareket etmiş sonrasında Avustralya’ya döngüsel olarak eylem başlatmışlardır. Bu herekliliğin hemen tamamı kalıcı göçe dönüşmüştür.

Neredeyse tüm kuruluşlar kalıcı olmadığı üzerine odaklandığı için döngüsel hareketi yeterince incelememiş ve önem vermemiştir. Bunda etkili olan şey akışın büyüklüğünün küçük olduğu varsayılması veya akışın ne kadar büyük olduğunun tespit edilememesidir. Ayrıca teorik olarak üretilen kavramlar bazen gerçeklikten uzaklaşılmasına ve kavramların araştırmacıyı rehin almasına sebep olabilir. Göç konusundaki literatür, geçici-döngüsel göçmenlerden çok az söz etmektedir ve bunu

yaptığında nadiren hakların dilini kullanır veya geçici döngüsel göçmeni yeni bir statü olarak kabul eder.

Dünya örnekleri politikalar hakkında bazı çıkarımlar yapmamıza imkân tanımaktadır. Genel olarak çalışmalar daha çok program çerçevesinde gelen işçilerin sorunlarına odaklanmaktadır. Bu sorunlar değerlendirilirken ilk olarak döngüsel olmanın yarattığı sorunlar, sonrasında iki ülkenin daha çok da hedef ülkenin yasal olarak sunduğu/sunmadığı imkânlar değerlendirilmektedir. Sonrasında ise programdan kaynaklanan yapısal sorunlara değinilmektedir. Programların vaat ettikleri ile uyguladıkları arasındaki farklara da dikkatle değinilmiştir. Hemen bütün çalışmalar programların varlığının tartışmadığı gibi programların daha etik ve insani boyutlara taşımayı önermektedir.

Programa dâhil olanlar kayıtlı olduğu için onlar üzerinden araştırma yapmak kolaydır. Çünkü belirli değişkenler üzerinden konunun incelenmesine fırsat vermektedir. Programın hangi sektörler için yapıldığı, kimleri talep ettiği, yasal haklarının ve sorumluluklarının neler olduğu, sözleşmenin şartları, hangi durumlarda fes edilebilecekleri, işçinin yükümlülükleri, kalma süreleri, ücretler, vaat edilen ile uygulama arasındaki fark gibi tanımlı ve kolay ulaşılabilir veriler elde edilebilmektedir. Fakat programa bağlı olmadan herhangi bir ülkeye var olan döngüsel hareketin incelenmesi için yukarıda sıralanan verili değerlerin başlangıçta tespit edilmesi gerekmektedir. Çok kısıtlı araştırmalar iznli olmayan döngüsel hareketlilikleri incelemektedir. Zaten programların çok az bir kısmı zaten var olan kendiliğinden döngüsel hareketi programlama ve bir politika olarak üretme ile sonuçlanmıştır. Birçoğu ise ilgili sektörün veya bölgenin ihtiyacı çerçevesinde önce program oluşturulmuş sonrasında ise işçi havuzu oluşturularak oradan seçim yapılmıştır.

Bizim örneğimiz var olan kendiliğinden döngüsel harekete bir politika önermeyi içermektedir. Çünkü politikalar gömülü olan döngüsel harekette gözlenmesi zor olan sorun ve sömürüleri görünür kıldığı gibi izinsiz olma durumundan çok daha fazla hakları içermektedir. Politika ve programların belirlemiş olduğu esneklikler buna imkân vermektedir. Belki de politika çabaları insanların döngüsel harekete katılırken becerilerini aktarabilecekleri fırsatlar yaratmalı ve kişiler sosyo-ekonomik sermaye olarak ele alınmalıdır. Politikalar kaç kişinin sınırdan içeri girip çıktığını kontrol etmeyi hedef haline getirmek yerine bu kişilerin ne getirip götördüklerini (tüm sermaye biçimleri olarak) ve bunu nasıl yaptıklarını kontrol etmelidir (Maroukis ve Gemi, 2013: 86). Örnek olarak gösterilen Kanada'nın model programı bile, gelişmekte olan

uluslararası “yönetilen hareket için en iyi uygulamalar” a uyma konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır (Hennebry and Preibisch, 2012: 35).

Döngüsel hareketler gönüllü veya ani bir şekilde gelişebilir. Ani olması durumunda askeri darbe, politik istikrarsızlık, ekonomik kriz veya eski Sovyet Birliği’nde olduğu gibi bir sistemin çöküşü ile mümkün olabilmektedir. Hareketin döngüsel olmasındaki temel etmen harekete katılan kişilerin geride bıraktıkları ailelerinin ve desteklenmesi gereken kişilerin varlığı ile ilişkilidir. Harekete katılan kişiler kazandıklarını gerek havaleler yolu ile gerek geri dönüşlerinde yanlarına götürerek yoksulluklarını azaltmaya çalışır. Böylece aslında hem işsiz olan bir nüfus iş bularak köken ülkedeki işsizlik sorununu azaltmış olur hem de kendi ülkesine döviz götürerek önemli katkılarda bulunur. Fakat yüzeysel olarak bu durum böyle dursa bile aslında derinlemesine incelemeler yapıldığında göreceli yoksulluğu arttırmak ve ülke ekonomisinin uzun vadede küçülmesi gibi mikro ve makro olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Fussell ve Massey, 2004; Vertovec, 2007; Skeldon, 2010; Howe ve Owens, 2016).

Temel bir eylemi içeren döngüsel hareketin kalıcı olmaması, entegrasyon gerektirmemesi, emek piyasalarında ucuz işgücünün varlığını garanti etmesi ve işçilerin ilgili sektörde uzmanlaşmasını sağlaması vb. faktörlerle eski olan bu harekete yeni bir ilgi ortaya çıkmıştır. Bu ilginin oluşması aslında “Göçler Çağında” ortaya çıkan ulus devlet perspektifindeki sorunlarla başa çıkmanın bir yöntemi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ilginin bir kısmı aslında var olan döngüsel hareketin bir program çerçevesinde yeniden kurgulanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kısmı da herhangi bir şekilde var olmayan döngüsel hareket bir program dâhilinde kurgulanarak yeniden oluşturulmuştur. Döngüsel hareket belirgin olarak dünya ölçeğinde oldukça yaygındır. Ülke olarak aşına olduğumuz eski Sovyet Birliği’nden bağımsızlığını kazanmış ülkelerden gelen insanların “bavul ticareti-sözde turist-mekik göçü” kavramları ile tanımlanan döngüsel harekettir. Bu hareket belli aralıklarla insanların gelip çeşitli işlerde çalışmaları veya iki taraflı mal edinip bunu köken ve hedef bölgede satarak olabildiğince para kazanmayı hedefledikleri harekettir. Küresel ölçekte bazı sınır bölgeleri ve ülkeler arasında ciddi hareketler ortaya çıkmıştır. Kapitalist ekonomik sistem ve liberal dönüşümler ile birlikte sınırdaş veya daha uzak ülkelerin aralarındaki dengesizliklerin artması ile birlikte hareketin yoğunlukları da artmıştır.

Gürcistan’dan Türkiye’ye çay tarımı için gelen Gürcü tarım işçileri herhangi bir programa dâhil olmayan düzensiz bir döngüsel harekettir. Gürcistan’ın

bağımsızlığını kazanmasından sonra genel olarak Sovyet sonrası ortaya çıkan hareket sayesinde farklı bir döngüsel harekete şahit olmaktadır. Çünkü önceki hareketin ilksel bir rolü olduğu gibi çok fazla mecburiyet içermektedir. Ayrıca daha çok ticari bir faaliyet olarak “mekik hareketi” şeklinde yürütülmekteydi. Gelenlerin bir kısmı “Rus” pazarlarında ticaret yaptığı gibi bir kısmı seks işçiliği yapmıştır. Sosyal ve ekonomik sermayesi fazla olanlar İstanbul, Adana, İzmir gibi sınırdan uzak alanlara gitmiş daha düşük sermayeli olanlar ve coğrafi yakınlık ile birlikte sınıra yakın alanlarda döngüsel hareketlilikte bulunmuşlardır.

1991 sonrası bu harekette tarımsal faaliyetlerde çalışma gibi bir pratik olmamıştır. Zaten dönemin çalışmaları çoğunlukla kadınlar üzerinden seks işçiliği üzerine yoğunlaşmıştır. Günümüz Gürcü döngüsel hareketi geçmişteki hareketlerden farklıdır. İlksel olma hali ortadan kalktığı gibi konuya dâhil olan tarım işçileridir. Bu yolla Gürcü erkeklerin görünürlüğü artmıştır ve tarımda çalışma amaçlı gelmektedirler. Türkiye’de bu şekilde görünür ve belli bir sektörde ve belirli bir tarım ürünüde bu derece yoğunlaşmış uluslararası başka grup yoktur. Gürcü kadınlar ile birlikte Filipinliler (Deniz, 2018), Moldovalılar (Kaşka, 2006) çocuk bakıcılığı, ev hizmetleri vb. alanlarda çalışmaktadır. Yani bir sektörde birçok farklı gruplar çalışmaktadır. Ayrıca bu grupların çoğunluğu düzenlenmiş bir harekettir. Bir kısmı özellikle de Filipinler kurumsallaşmaya (Deniz, 2018) doğru gitmektedir. Bazı gruplar inşaat, hizmet, turizm sektörlerinde çalışabilmektedir. Fakat bu sektörlerde herhangi bir grup çoğunlukta olsalar bile herkese açık olan sektörlerdir. Aynı zamanda bu gruplar çay tarımında olduğu gibi görünür değildir. Çünkü kimi özel alanda çalışmaktadır kimi ise otel, inşaat vb. kapalı alanlarda görünmez kalmaktadır. Gürcü tarım işçileri bu anlamda farklılaşmaktadır.

Bunun yanında Türkiye’ye yönelik uluslararası döngüsel hareketlilik içerisinde bulunan ve yukarıdaki bağlamları barındıran Gürcüler gibi başka bir grup yoktur. Fakat Gürcülerin Türkiye’nin farklı şehirlerinde farklı sektörlerde çalıştığı ayrıca unutulmamalıdır. Doğu Karadeniz çay bölgesinde tarım işçiliği Gürcülerle etnikleşmiştir. Bu anlamda bu gruplar özgündür. Diğer grupların işgücü piyasalarında gördükleri boşluk ile birlikte hareket ettiği görülürken tarım işçisi Gürcülerin bir kısmı bu şekilde hareket etmekte bir kısmı da yerel işverenler tarafından organize edilmektedir. Uluslararası diğer döngüsel hareketten farklı olarak Gürcü tarım işçilerinin döngüsel hareketi düzenlenmiş bir hareket değildir. Başka bir deyişle bir program dâhilinde gerçekleşen bir hareket değildir. Düzenlenmiş programlardaki

hareketler, kişiler ile işveren veya hükümetler arası anlaşmalar üzerinden gerçekleşmektedir. Gürcüler üzerinden böyle bir anlaşma gerçekleşmiş değildir.

Uluslararası göç teorilerinde her ne kadar coğrafi mesafenin modernleşme ile birlikte etkisinin ortadan kalkmakta olduğu vurgulansa da Gürcü hareketinde coğrafi mesafe (yakınlık) önemli bir etkidir. Genel olarak uluslararası hareketliliklerde hareket edenlerinin yani göçün kadınlaştığı söylene de çalışma alanına gelen Gürcülerin hemen tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Uluslararası hareketliliklerde yapılan programlarla gelen kişiler ilgili sektörde çalışmadığı gibi bir kısmı da ülkelerine dönmeyerek yasal olarak kendilerini zor duruma sokmaktadır. Fakat Gürcü hareketi düzenlenmemiş olduğu halde onların farklı sektörlerle gitme gibi bir yönelimleri yoktur ve Gürcüler vize sürelerini aşmamaya dikkat etmektedir. Çünkü Gürcüler her zaman aynı yerden aynı yere gidip gelmektedir. Türkiye bu açıdan çalışılıp kısa sürede bir gelir elde etmek için önemli bir kaynaktır. Fakat Gürcüler tarafından ülkesini geride bırakarak uzun süre yaşanılması gereken yer olarak Türkiye görülmemektedir.

Gürcü grupların böyle bir özgünlüğü olmasına rağmen ulusal literatürde yeterli derecede ilgi görmemiştir. Bu ilginin yetersiz kalmasının bazı sebepleri vardır. Genelde araştırmacılar çalışmalarını bir şeyin en fazla, en çok, en yoğun, ilk sırada gibi sıklık ve çokluk zarfları üzerinden gerekçelendirmektedir. Yani bir olgunun en fazla, sık, yoğun ve çok tekrar ediyor olması araştırmanın bir gerekçesi olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda 2011’de başlayan Suriye iç savaşı sonucunda mültecilerin hem ülke gündeminde hem de uluslararası gündemde yer almasıyla çalışmalar bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu önemli gündem sebebiyle Gürcüler üzerine araştırmaların yapılması gecikmiştir. Zaten 1991 sonrası Gürcü hareketliliğinde de akademik ve medyanın ilgisi kadınlar üzerinden gerçekleştiği için erkeklerin görünümü azalmış ve onlar üzerine araştırma yapılmamıştır. Bu bağlamda bu yoğun gündemde Gürcü tarım işçilerini araştırmayı akademik duruş açısından gerekli görmekteyim.

Türkiye’deki döngüsel hareket olgusu çoğu zaman hareket edenlerin yasal statüsü içerisinde ülkede kalma çabalarını içermektedir. Özellikle 90 gün vize muafiyetinin olduğu ülkelerden gelenler Türkiye’ye düzenli giriş çıkış yaparak yasal ikamet etmeye çaba göstermektedir (Erder, 2007). Vize muafiyetinin ve sürenin kısalmasına bağlı olarak coğrafi uzaklıkla ilişkili olarak bazı ülkelere gelenlerin sayısı düşmektedir. Gelmeleri halinde ise düzensiz hareketleri artmakta dolayısıyla eyleme katılanlar giderek daha fazla korunmasız hale gelmektedir. Ülkelerin insanlara uygulamış olduğu vize rejimleri döngüsel harekette belirleyici olabilmektedir. Vize politikaları hükümetler arası veya ülkeler arası ilişkiler bağlamında belirlenmektedir.

Burada sağlanan esneklik ge ve dngsel hareketliliğe katılan kişiler için herhangi bir istihdam ve hareket politikası bulunmamaktadır (Kirişçi, 2008).

Irak, Gürcistan, Kırgızistan, İran, Ukrayna, Kazakistan gibi ülkelerle karşılıklı vizesiz seyahat etme imkânı tanınmaktadır. Fakat bu ülkeden gelen kişilerin vize sürelerini aşabildikleri ve çalışma izinleri olmadan enformel olarak çalışabildikleri bilinmektedir. Liberal sınır politikalarının başlangıçta siyasi, kültürel ve ekonomik amaçlı ortaya çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Hareket eden kişilere ilişkin vize dışında herhangi bir politika üretilmemiştir. Düzensiz ve döngüsel hareket sadece güvenlik düzeyi, kamusal düzen ve ahlak çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çünkü liberal vize politikalarının sağlamış olduğu ekonomik fayda karşısında döngüsel hareketlerin tolere edilebileceği düşünülmektedir. Kamu görevlileri döngüsel harekete katılan ve enformel ekonomide çalışma durumlarına karşı farklı gruplara farklı muameleler yapabilmektedir. Bu farklı uygulamaları doğuran şey ise politikanın yokluğundan kaynaklanmaktadır. Çünkü alışan işçilerin milliyetlerine ve çalıştıkları sektöre göre uygulama değişmektedir. Daha önce olduğu gibi özellikle Türk soyundan ve Türk kültüründen olanlara daha toleranslı davranılmaktadır. Ev bakım hizmetleri ve tarım gibi yerli insanların yapmakta pek de istekli olmadıkları işlerde çalışmaları durumunda gelenlere hoşgörü artmaktadır. Anlaşılacağı üzere mikro düzeyde politika olmadan politik olarak düzenlemeler yapılmaktadır. Burada olmasını istediğimiz şey aslında zaten var olan gömülü döngüsel harekete resmiyet kazandırmaktır. Bu döngüsel hareket görmezden gelinerek öyle olmadığı varsayılmaktadır.

Türkiye’de çoğunlukla enformel ekonomilerde çalışan kişiler Sovyet Birliğinden sonra bağımsızlık kazanmış ülkelerden gelenlerdir. Bunun bir kısmını da günümüz Rusya vatandaşları oluşturmaktadır. Bu açıdan Sovyet Birliğinden benzer amaçlarla Doğu ve Güney Avrupa’ya giden döngüsel hareketle benzerlik taşımaktadır (Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş, 2012). Bu hareketin birçoğu politika ve program bazında yapılmaktadır. Var olan döngü görmezden gelinmeyerek bir politika uygulanmıştır. Doğu Bloğu lkelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar seyahat etme özgürlüğü elde etmiş ve iş aramak üzere harekete geçmişlerdir. Böylece yedek ucuz işgücü ortaya çıkmıştır (Akpınar 2010: 22).

Erder, (2015: 93) bugüne kadar Türkiye üzerinde yapılan döngüsel hareketlilik çalışmaları kadınlar üzerinde yoğunlaşmış ve erkeklerin ihmal edildiğini vurgulamıştır. Doğu Bloğu ülkelerinden daha 1989 sonrasında bile neredeyse eşit miktarlarda erkek gelmesine rağmen medyanın ve akademi dünyasının ilgisi kadınlara yönelik olmuştur. Bu ilginin bir kısmı da gelen kadınların çalıştıkları sektörlerle ilgilidir. Bu döngüsel

hareket aslında ulus devlet öncesi dönemlerde oldukça yaygın olmasına rağmen son yıllarda boyutunun artması ve buna yönelik Batı Dünyasının politika geliştirmesiyle birlikte harekete olan ilgi artmıştır. Coğrafi yakınlık, ucuz ulaşım olanakları ile hareketin maliyetinin düşmesi, ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin doğurduğu gelişmişlik ve ücret farklılıkları döngüsel hareketin ana çekici faktörlerini oluşturmaktadır (Erder, 2015: 90). Tarihi süreç içerisinde döngüsel olarak Türkiye'ye hareket eden kişilere AB 90 gün vizesiz seyahat etme hakkı tanıyabilmektedir (Gürcistan'da olduğu gibi). Bu kişiler belli şartlar olgunlaştığı zaman Türkiye hedef ülke olmaktan çıkıp hedefledikleri ülkeye gitmek için transit bir ülkeye dönüşmektedir. Bu sebeple döngüsel hareket için program oluşturulmalıdır.

Gürcüler üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu Gürcülerin fındık toplama işlerine yoğunlaşmıştır. Fındık üzerinden yapılan çalışmaların çoğunluğu Kürt tarım işçileri üzerinedir. Kürtler çalışılırken Gürcü varlığının dikkat çekmesiyle birlikte Gürcüler de çalışmaya dâhil edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların çoğu ise yöntemde ifade edilen yorumlayıcı, pozitivist veya eleştirel gibi bir duruşla ortaya çıkmamıştır. Engin'in (2017) yaptığı çalışma salt gözleme dayanmaktadır. Dedeoğlu (2018) genel anlamda "*göçmen işçiler*" olarak konuyu ele almış ve fındık ile çay tarımını bir arada değerlendirmiştir. Ulukan ve Ulukan (2012) yaptığı çalışmada çay dışı sektörlerde çalışan Gürcüler üzerinde sınır bölgesine yakın kısımlarda incelemelerde bulunmuştur. Bu anlamda farklı sektörlerde gününbirlik çalışmak için gelen ve her gün ülkesine dönen Gürcülerini içeren Özbey'in (2018) sınır çalışması ile benzerlik taşımaktadır. Ki Özbey (2018) bu gününbirlik hareketi oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almış olmasına rağmen köken bölge bağlamı eksiktir. Gürcü çay tarım işçiliği konusuna yönelik yine Ulukan ve Ulukan (2018) tarafından bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma Rize Pazar ilçesi ve Artvin Hopa ilçesini içeren ve buralarda çalışan 39 Gürcü işçi ile yapılan görüşmelere dayanmasına rağmen bulgular ve analizleri oldukça sınırlıdır. Nitekim yazarlar bu eksikliği sonuç kısmında makro düzeyde genellemeler yapabilmek için farklı bölgeler ölçeğinde yani çalışmaların yapılması gerektiğini ifade ederken yapılan çalışma sayısının az olmasından da yakınmışlardır. 2019 yılında yayınlanan bir raporda genel olarak mevsimlik tarım işçileri incelenmiş ve Gürcüler üzerine salt bir paragraf ayrılmıştır. Orada da çay tarımında salt Gürcülerin çalıştığı ifade edilmiştir (Dedeoğlu vd. 2019). Benim çalışmam Rize Merkez, İyidere, Kalkandere, Derepaşarı, Kendirli, Pazar, ilçe ve beldeleri kapsamı açısından Ulukan ve Ulukan'ın (2018) çalışmasından ayrılmaktadır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar her ne kadar “*mevsimlik işçi göçü*” olarak kavramsallaştırılsa da aslında bu tür ülke içi hareketlilikler de döngüsel hareketlilik kapsamına girmektedir. Bu amaçla belli ölçüde ülke içi döngüsel hareketlilikler ile uluslararası döngüsel hareketlilik birbiri ile ilişkilidir. Ülke içi döngüsel hareketlilikler uluslararası döngüsel hareketlilik hakkında bilgi vermektedir. Ulusal döngüsel hareketliliğin ortaya çıkış sebepleri, ilişki ağları, harekete katılanların yaşadıkları ve çalıştıkları bölgeler, kimin nereden nasıl hareket ettiği, konaklama imkânları, ücret belirleme mekanizmaları, aracı faaliyetleri oldukça benzerdir. İki hareketi birbirinden ayıran birinin ulusal diğersinin uluslararası bağlamda olmasıdır.

Bu çalışma tasarlanırken belli araştırma problemleri geliştirilmiş ve buna yönelik saha çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın temel problemi, Gürcistan’dan Türkiye’ye yönelen döngüsel emek hareketliliğinin sürecinin, ortaya çıkardığı peternleri ve sonuçları anlamaktır. Bu merkez araştırma probleminin yanında alt araştırma problemleri ise şöyle sıralanabilir: Gürcü işçi talebi nasıl ortaya çıkmıştır ve nasıl bir süreç işlemektedir? Bu talep ne zaman başlamış nasıl ve neden yayılmıştır? Döngüsel harekete katılanlar kimlerdir? (her yıl aynı kişiler aynı yere mi gelmektedir?). Döngüsel hareketliliğin kendine özgü mekânsal ve zamansal paternleri var mıdır? Uluslararası döngüsel hareketlilik köken ve hedef bölge için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Bu döngüsel hareket bir kalkınma çabası mı yoksa bir sömürü müdür ya da her ikisi birden mi işlemektedir? Çay tarımı döngüsel hareketliliğe ne kadar bağımlıdır? Aynı zamanda döngüsel harekete katılanlar ne ölçüde çay tarım işçiliğine bağımlıdır? sorusunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu insanlar hangi koşullarda nasıl çalışıyor ve yaşıyorlar? bunu yaparken de neleri değiştirmekte ve etkilemektedirler? Bu araştırma soruları çerçevesinde araştırma yapılmıştır.

Araştırma yaparken konumum salt Gürcü veya yerel işveren bakış açısından bakmak değil her ikisinin görünürlüğünü sağlama üzerinedir. Dahası hareket edenler daha dezavantajlı oldukları için onlara yakın bir duruş sergilemekteyim. Bu hareketin devam etmesinden yanayım, bu sebeple hareketin devam edip etmeyeceğini tartışmakla birlikte bir politika önermekteyim. Bunu yaparken de uluslararası ölçekte yapılan programları inceleyerek bölge gerçeklerini de dikkate alarak yapmaktayım. Bunu başarılı bir şekilde yapabilmek için de bu döngüsel hareketin diğer hareketlerle benzerlik ve farklılığını ortaya koymak gerekmektedir. Ki bu benzerlik ve farklılık yukarıda ifade edilmiştir.

Bu haliyle bu çalışma yukarıdaki bağlamlarda özgün bir çalışmadır ve literatürdeki boşluğu doldurma gayreti taşımaktadır. Öte yandan bu çalışma uluslararası

döngüsel hareketliliği Türkiye ölçeğinde çay tarımına gelen tarım işçilerini inceleyerek bu hareketin süreçlerini, paternlerini ve sonuçlarını ortaya koyması açısından ilktir. Ayrıca çalışmanın uluslararası boyutu ve buna yönelik tartışma içerdiğinden sonuç kısmında bir politika ve bu hareketin ikili anlaşmalar ve hakların güvence altına alınması açısından bir program önerisi yapılmıştır. Bu yapılırken de uluslararası ilgili tarım programları incelenmiştir. Uluslararası tarım programlarına yapılan eleştiriler dikkate alınarak bölge gerçeği ile birleştirilmiştir. Genel olarak göçü de içeren hareketlilik çalışmaları tarihsel perspektiften uzak olduğu gibi salt köken veya hedef bölgeyi içermektedir. Fakat bu çalışma tarihsel arka plan, hem köken hem de hedef bölge dinamiklerini içermesi bakımından diğer çalışmalara yapılan yukarıdaki eleştiriye cevap niteliği taşır.

Çalışma toplamda altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışma konusunun hakkaniyetinin de belirtildiği giriş ve metodoloji kısmı yer almaktadır. İkinci bölümde döngüsel hareket tanımlamaları ve bu harekete ilişkin kategoriler yer almaktadır. Ayrıca uluslararası literatürde döngüsel harekete bakışın nasıl olduğu ve nerelerde gerçekleştiğine yönelik teorik bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölümde döngüsel hareketliliğin neredeyse döngüsel olmasını sağlayan havaleler ve bu havalelerin hangi alanlarda harcandığı ile beraber havalelerin mikro ve makro etkilerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde hareket çalışmalarının tarihsel ve toplumsal olarak belli bir anlamlılık kazanması için Sarp sınır bölgesi tarihine kısaca değinilerek Çay bölgesindeki¹ iş gücü açığının ortaya çıkması hem bölge ölçeğinde hem de ulusal ölçekte kırsal ve demografik dönüşüm ifade edilmiştir. Bu dönüşümler ile beraber çay bitkisinin ilk olarak bölgede yetiştirilmesinden günümüze kadarki zamanda geçirmiş olduğu değişimler de ele alınmıştır. Yine bu kısımda bir kadının biyografisinden (teorik olarak ifade edilen) değişim ve dönüşüm ifade edilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölüm çalışmanın en özgün yanını, bulgularını ortaya koymaktadır. Bu bölümde Gürcistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen döngüsel harekete kimlerin katıldığı, hareketin nasıl ortaya çıktığı ve bu hareketin ortaya çıkarmış olduğu *paternler* ortaya konulmuştur. Bu paternler çerçevesinde Gürcüler ile konaklayıp onlarla beraber çay hasadına giderek gün boyu tecrübe ettiklerini ifade ettiğim bir işçinin bir günü nasıl geçmektedir kısmı da bu bölümde ifade edilmektedir. Altıncı bölümde hareketin ekonomik etkilerinde havalelerin anlamının ne olduğu ve havalelerde araçların rolü değerlendirilerek

¹ Çay bölgesinden kasıt genelde çay bitkisinin ekolojik olarak yetiştigi bölge kastedilmektedir. Bu alanlar Artvin'den başlayarak Rize, Trabzon kıyı kesimleri olmakla birlikte parçalı olarak Giresun'u da kapsamaktadır. Fakat bu çalışmada genel bir olgudan bahsediliyorsa yukarıdaki genel alana göndermede bulunulmuştur. Tez çalışma sahasına özel olarak vurgu yapılıyorsa Rize, İyidere, Der pazarı, Kalkandere, İkizdere, Pazar, Kendirli, Of il ve ilçeleri kastedilmektedir.

ekonomik etkilerden ortaya çıkan Gürcülere yönelik olumsuz tutum ve mitler değerlendirilmiştir. Tartışma bölümünde gelen olarak bir değerlendirme yapıldıktan sonra Gürcü döngüsel hareketin bir program çerçevesinde olup olmayacağı tartışılmıştır. Bu tartışma yapılırken de küresel, ulusal ve yerel faktörler göz önünde bulundurularak uluslararası ölçekte uygulanan politikalar ile ilişkilendirilmiştir. Son olarak çalışma sonuç kısmı ile son bulmaktadır.

1. Araştırmanın Metodoloji

Araştırma süresi boyunca yorumlayıcı (hermenötik) sosyal bilim duruşu sergilenmiştir. Bu duruş sergilenirken de keşfedici bir araştırma yolu izlenmiştir. Kökeni Max Weber'e kadar uzanan yorumlayıcı sosyal bilim, 19. yüzyılda ortaya çıkan hermenötik ile yakından ilişkilidir. Hermenötik esasen anlam olarak anlaşılması zor olanı basit bir hale getirmek ile ilgilidir. Belli ölçüde de anlaşılması kolay olanı akademik yazım dünyasına aktarırken bunu akademik dünya için kolaylaştırma anlayışını da içermektedir. Olay ve olguların ayrıntılı bir şekilde okunması veya incelenmesi gerekmektedir. Araştırmacı metin içinde veya olguların kendilerindeki yerleşik anlamları keşfeder. Olgular saf haliyle genel olarak anlamı yüzeysel olarak kodlamaz. Anlamı okumak ve yorumlamak için derinlemesine bir inceleme gerekmektedir.

Bu anlamları ortaya çıkarmak ve araştırma süreci için yorumlayıcı sosyal bilim anlayışı genel olarak gözlem ve saha araştırması yöntemi kullanmaktadır. Bu teknikler yani gözlem ve saha araştırması için araştırmacı ilgili gruplarla etkileşim halinde olmasını gerektirir. Gerçekliğin ve anlam dünyasının ortaya çıkması için açıklanmak istenen olguya bir çok veri ile bakmak gerekebilir. Bunun için de araştırmacı veri çeşitlemesi (triangulation) yapar. Olgunun gündelik yaşamda nasıl anlam yarattığını anlayabilmek için de buna ihtiyaç duyulur. Veri çeşitlemesi ile birlikte insanların doğal ortamlarda nasıl anlam oluşturdıkları keşfedilir. Neyin anlamlı olduğu ya da önemli olduğu veya bunların günlük yaşamda nasıl deneyimlendirildikleri önemlidir. Araştırmacı bunu yaparken ilgili toplumsal mekânı tanıyarak ve araştırmacının içerde (insideness) ve dışarda olma (outsideness) halini sorgulayarak bunu gerçekleştirir. Bunu yapabilmek için içerde olma konumu önem kazanmaktadır. Araştırmacı incelenen grubun duygularını ve yorumlarını paylaşarak olayları onların gözünden görür.

Burada gözlem ve saha çalışmasının bir aradalığına vurgu yapmak önemlidir. Çünkü salt gözlem anlamlı toplumsal eylemi ortaya çıkarmada yeterli olmaz. Toplumda meydana gelen olgulara bireyler kendi öznel anlamlarını da yükler. Dolayısıyla gerçekte

olguları aslında insanlar nasıl algılıyorlarsa olgular öyledir. Toplumsal olgular insanlar onları deneyimledikçe ve onlara anlam yükledikçe var olur. İnsanların yükledikleri anlamlar ile olgunun var olma durumu insanların içlerinde yaşadıkları ve derinde var olan farklı gerçeklik anlayışına işaret etmektedir. Farklı gerçeklikler farklı insanların farklı zamanlarında yaşadıklarından ve bu gerçeklikler değişebildiğinden nesnel olma iddiası taşımaz. Çünkü sosyal bilimlerde bir olgu ve olgu ile ilişkili olan kişi ve zamanı tekrar etmek mümkün değildir. Ortaklaşan eylemin dışarıdan bakılarak aynı olduğu tespiti yapılsa bile her bir insanın aynı eylem için farklı gerekçeleri vardır ve yorumlayıcı sosyal bilim bu gerekçeleri ortaya koyar.

Yorumlayıcı sosyal bilim bu haliyle idiyografik ve tümevarımsaldır. İdiyografiktir çünkü gündelik yaşamda gerçeklik bağlamla beraber vardır ve genellenebilir değildir. Bu sebeple olgular kendi içerisinde ve tekliğe özgü olarak incelenmelidir. Sonuçların genellenebilir olmasından ziyade anlamlı olması gerekir. Tümevarımsaldır çünkü incelenen tek tek olgulardan yola çıkarak genele varan bir akıl yürütmeyi içerir. Bunu yaparken de tek tek olgulardan bağımsız hareket etmez. Böyle bir bakış açısı ile yapılmış bir araştırmanın edebi bir yönü de olabilir. Çünkü araştırma ayrıntılı betimlemeler içerebilir. Böyle bir araştırmacı duruşunda salt gözleme dayanmayarak derinlemesine bir incelemeyi içerdiği için yeterlilik ve gerçeklik hakkında emin olunabilir. Bu gerçekliğin eminliği için de araştırmacı kendi konumunu, bakış açısını ve araştırmanın aşamalarını iyi ifade etmesi gerekmektedir. Bunun yanında ifadelerde köşeli parantez açması gerekmektedir. Çünkü herkesin bildiği varsayılan ama pek söylenmeyenleri açığa çıkarır. Söylenenden söylenmeyenleri ortaya çıkarmak için araştırmacının grupla çok yakın ilişkiler kurduğu aşkın bir perspektif geliştirmesi gerekmektedir (Neuman, 2017: 130-140).

Bu araştırma bir yönüyle de vaka çalışmasıdır. Çünkü bu çalışma Gürcü döngüsel hareketlilik olgusuna odaklanarak bu olgu ile ilişkili köken ve hedef bölgedeki tüm yapılar içerisine alınarak “*olgu*” açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında vaka çalışmalarının belirli bir olguya odaklanma, yoğun betimlemeler içerme ve araştırmacının esnekliği ile birlikte saha çalışması sırasında yeni anlamların ortaya çıkması gibi özellikleri (Merriam, 1988) ile benzeşmektedir. Bu araştırmada veriler gözlem, görüşme ve mecazlar gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak oluşturulmuştur. Bunlara da doküman analizi eşlik etmiştir.

Döngüsel harekete katılanlar hakkında genel fikir elde etmek ve grubun özelliklerini keşfetmek için nitel yöntemin yanında onu destekleyebilecek anket çalışması da yapılmıştır. Her ne kadar iki yöntemin bir aradalığı gibi dursa da ve karma

yöntemi çağrışırsa da böyle bir amaç güdülmemiştir. Zaten araştırmacının tutumu olan yorumlayıcı sosyal bilim buna müsaade etmemektedir. Anket çalışmasından elde edilen veriler bazı analizlere tabi tutularak nitel görüşme ve gözlemden elde edilen bulgularla ilişkilendirilmiştir. Anketin buradaki fonksiyonu, verinin ve olguya bakışın çeşitlendirilmesidir. Burada nitel veriler merkeze alınmış ve anket ile desteklenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 349-357). Buradan nitel yöntemin ve yorumlayıcı sosyal bilimlerin anket ile desteklenmesi gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Nasıl ki bir olgu incelenirken medya, resmi istatistik verileri, görsel malzemeler, literatür vb. veri kaynaklarına dayandırılıyorsa buradaki anketin konumu da bu açıdan değerlendirilmelidir.

Araştırma yapılırken toplumsal araştırmanın alternatifleri olarak gerek formel gerekse enformel olarak bazı *otoriterlerden* faydalanılmıştır, fakat bu otoriteler belirlenirken seçici ve eleştirel davranılmıştır. Çünkü bir alandaki otorite gerçekte otorite olmayabilir, kişi kendini o konuda otorite ilan etmiş olabilir. Ayrıca otoritenin söyledikleri kamusal alana daha hızlı yayıldığından diğerlerinin sesinin bastırması da olasıdır. Haklı olmadıkları halde haklı oldukları varsayılabilir. Otorite sıklıkla kötüye kullanılabilir, bilgiyi saklayabilir yeniden üretebilir ve onunla mücadele edebileceklere fırsat tanımayabilir.

Çalışmada diğer bir otorite aracı olan *gelenekten* beslenilmiş, dikkate alınmış fakat yine eleştirel bir bakış açısı sergilenmiştir. Çünkü gelenek çoğu durumda neredeyse uyulması bir zorunluluk olarak algılandığından ve bunun dışına çıkmak zor olduğundan, çıkılmak istenildiğinde geleneği oluşturan birçok faktörle mücadele pratiğinin geliştirilmesi gerektiğinden zordur. Gelenek yapıları örter ve meşrulaştırma aracı rolü görür. Herkesin bildiği ve mantıklı gelen *sağduyuya* ilişkin şeyler her ne kadar güvenilir olarak kabul edilse de aslında çoğunlukla hatalar ve mantıksızlıklar içerir. Bunu aşmak için sağduyulu davranışlar ve tutumlar dikkate alınmış fakat eleştirel bakış açısı ile yorumlanmıştır. Çünkü hareket ve göçmenliğe ilişkin birçok ön kabul ve etnik grubu ötekileştirmeye ve etiketlemeye ilişkin birçok sağduyu görünümü mantıksız ve nedensellikten uzak ifadeler ortaya çıkmaktadır. Fakat bu söylemler, söyleyen açısından herhangi bir çelişki olduğu fark edilmeksizin söylenmektedir. Sağduyulu olmak kabuğa çekilmeyi, genellemeye yaklaşmayı sessiz kalmayı da içermektedir.

Konu ile ilgili medya kaynakları ve onların ürettikleri *mitler* dikkatle incelenmiştir. Medyada temsil oranları oldukça adaletsizdir. Medya bir şeyin haber değeri olup olmaması ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu adamın köpeği ısırması

daha çok haber değeri taşır, köpeğin adamı ısırması ifadesi aslında insanların sürekli olarak köpekleri ısırıldığı bir dünya algısı yaratır. Gerçekte daha çok tekrar eden köpeğin insanları ısırması gerçeğini gizler. Gerçekte köpeği ısıran ve köpek tarafından ısırılan iki grubu sahneye koyar ve temsil olarak yüzde elli oranından temsil verir. Olayın arka planında ısıran ve ısırılan köpeğin tecrübesine izin vermez. Bu bağlamda medya gerçekten beslenerek gerçekte var olmayan mitler üretir ve zaten dezavantajlı olan grupları daha fazla zor durumda bırakır. Bazen açıkça saldırı ve hedef göstererek bunu yapar.

Araştırma süreci içerisinde *kişisel deneyimlerden* de faydalanılmıştır. Kişisel deneyim bazı durumlarda oldukça yanıltıcı olabilir. Bunun için Gürcüler şöyledir veya araçlar böyledir gibi aşırı genellemelerden kaçınılmıştır. Gürcüler ve araçlara ilişkin var olan kişisel deneyimlerimin ve araştırma konusunu oluşturduklarından seçici gözlem yaparak hatalı bir geneleme yapmamaya dikkat ettim. Araştırma sahası içerisinde görüşme ve yorumlama için erken bitirme hatasına düşmemek için anlamın ve ilişkinin olgunlaşması için gerekli zamanı kendime tanıdım (Neuman, 2017:3-9).

Saha araştırmasına çıkmadan önce literatür değerlendirmesi yapılırken çalışmanın literatür içindeki yerini gösterme açısından bağlam değerlendirmesi, anlaşmazlıkların ve uzlaşmaların altının çizildiği bütünleştirici değerlendirme ve aynı konuya odaklanan bir çok kuramın değerlendirilmesinin yer aldığı kuramsal değerlendirme türleri yapılmıştır. Fakat saha her zaman esnek bir alan olduğu için nitel araştırmacının da esnek ve yeni fikirlere açık olmasını gerektirir. Bir hipotezi test etmek veya teoriye takılıp kalındığında aslında teorinin göremediği bağlamlar gözden kaçırılabilir. Bu amaçla saha da esnek davranılmış ve yeniliklere açık olunmuştur. Geliş süresi arttıkça dil öğrenme düzeyinin arttığına ilişkin söylemlerin olduğu teoride bazen kişi bir yıldır geliyor olmasına rağmen sınır bölgesinde yaşadığından Türkçeyi çevre köylerden öğrendiğini ifade etmiştir. Bu kimliği ile birlikte doğrudan grubun lideri konumuna yükselmiştir. Bu bağlam hem geliş süresi ile dil bilme arasındaki teorik bağlantıyı koparmış hem de grup lideri olmanın aslında sadece bir gruba aracı olup ekibi toplayıp onu getirip aracıyla tanıştırma ile olmadığı aynı zamanda kişisel beceri, sosyal ve kültürel sermaye ile ilgili de olabileceği yapı bozumunu ortaya çıkartmıştır.

Sahada bir yabancı olmaktan çıkıp içeride olma hali yaşamaya geçiş olmuştur. Ben Gürcü dilini bilmiyorum, fakat işaret dili, bazen İngilizce bazen de az Türkçe ile anlaşabiliyoruz. Bunun yanında grubun neredeyse tamamı erkeklerden oluştuğu için biyolojik cinsiyetim grubun içine girmemi kolaylaştırmıştır. Bunun yanında Hristiyan Gürcüler alkol kullanma üzerinden ve dini hassasiyeti ölçmek için bazı stratejilere

başvurmuştur. Evlerine gittiğimde bana alkol, cigara (uyuşturucu) ikram etme gibi pratiklerinde bulunanlar oldu. Alkole karşı net bir duruş sergileme karşısında grubun aslında dinine yani Hristiyanlığa dolayısıyla Gürcü'ye karşı bir mesafe hissetmesine sebep olduğundan alkol ikram ettiklerinde bunu kabul ettim. Alkole olan mesafenin gruba olan mesafeye işaret ettiği gibi katılımcının kendi dinine olan bağlılığı da ifade etmektedir. Aslında bu mesafenin kendisi hem Müslümanların hem de Hristiyanların birbirine karşı geliştirdikleri mesafedir. Bunun yanında bu süreç Gürcistan'da başlayıp Türkiye'de tamamlanan bir süreçtir. Gürcistan'daki Müslüman halkların Hristiyanlara bakışı ve Hristiyanların Müslümanlara bakışı ile başlayan süreç Türkiye'de haksızlığa uğramaları ile pekiştiğinde aradaki mesafe açılmaktadır. Alkole olan mesafe Gürcülere olan mesafe ile benzeştiği durumlar vardır. Hristiyan Gürcüler ile Müslüman Gürcüler arasındaki mesafe fazladır. Çünkü Müslüman Ermeni gibi Müslüman Gürcü şaşılacak bir şeydir. Hem Gürcü hem Müslüman, ya da hem Ermeni hem Müslüman gibi. Benzer bağlam Türkiye'de de vardır; Hristiyan Türk, çünkü Türklük ile Müslüman olman birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Sahaya gitmeden önce edebiyat kitapları, romanlar okunmuş, film ve belgeseller izlenmiştir. Buradaki kültürel sermaye sahada gruplara yakınlaşmak için kullanılmıştır. Daha önceki Gürcistan seyahatlerimin deneyimleri onlarla paylaşılmış, ayrıca şehir ve ilçe isimleri akılda tutularak bilinir olmanın sağladığı konforu hissetmeleri istenmiştir.

Bir yere erişimi denetleyen, engelleyen dolayısıyla izin veren veya erişimi mümkün kılan kişi olabilecek kapıcı ve araçlar gözlem sırasında tespit edilmiştir. Esnaflar özellikle dikkatle incelenmiştir. Onların görüşleri de alınmıştır. Bu noktada araçların da önemli rolü bulunmaktadır. Sahadayken geri çekilmek gerekebilir, sonrasında tekrar sahaya girmek gerekebilir. Dolayısıyla bu aşamanın da planlı olması gerekir. Bazı durumlarda araçlar Gürcüler üzerinden kazandıklarını saklı tutmak için kazandıkları miktarlar anlaşılmasın veya söylediklerinden daha fazla olduğu ortaya çıkmasın diye ve denetim altına tutabilmek için genelde anket ve görüşme taleplerini beraber yapmayı teklif ettiler, her seferinde onlarla beraber gidip tanıştım ve tanıştıktan sonra aracısız gitmeye özen gösterdim. Bunun yanında ikinci ya da üçüncü kez gitmenin maliyeti ve zaman kullanımını arttıracak zamanlarda anketin Gürcüce olması bu anlamda avantaj sağlamıştır.

Alt basamaklardan başlayarak çıktığım üst basamaklarda Gürcülerle ilgili samimiyet ve gruba kabul olma biçimi tamamlanmış oldu. Çünkü insanlararası ilişkilerde genelde ilk görüşmelerde yüzeysel olarak, kardeşlik, insanlık, emekçi olma

gibi kavramlar üzerinden iletişim başlarken, sonraki aşamalarda bu durum her iki kişinin de kendi gerçek bakış açısını ortaya koydukları ve tartışabildikleri ortama dönüşür bunun sonucu olarak artık işverene ve aracıya karşı haklı nefretini ortaya koyuyor ve derdini anlatmaya başlıyorsa; o ilişki de derinleşmiş demektir.

Başlangıçta araştırmacı kimliğimi doğrudan açığa vurdum. Çünkü ilk kez bilgisine başvurulmuş ve Gürcü aracı dışında (ki o da yerli aracı ile muhatap oluyor) yerli kimseyle muhatap olmadıkları ve muhatap alınmadıkları ortamlarda konakladıkları ve bir özel alana girmek araştırmacı kimliğimin kesinlikle açığa vurulmasını gerektiriyordu. Çünkü çalışma saatleri özel alan dışında başka bir alan tanımıyordu. Bunun yanında gruptaki Türkçe bilenleri ikna ettiğimde diğerleri ona güvendiklerinden onları ikna edebildim. Başlangıçta kendimi ifade ettikten sonra ikna olmayanlara buradaki kasıt görüşmeye ikna edip etmemek değil varlığıma ikna olmaması ve araştırmanın kötü bir amaçla yapılıyor olmadığına iknadır, soruları gösterince ve soruların Gürcüce olduğunu görünce ikna oluyorlardı. Burada ben Türkçe bilmiyorum tarzında ifadenin ortaya çıkmasına sebep oluyordu fakat anketin Gürcüce olduğunu, bu yabancı yerde kendi dilinin dolaşımını görmek onları mutlu ediyordu. Onları anlamaya çalışan birisi vardı, artık bilgileri ve cevapları dolaşıma sokulacaktı.

Öznelliğimizi ortaya koymadan derinleşemeyiz. Kendi kültürüme aşinalık bazen körlük yaratabilir. Dokuz yıldır kendi kültürümden uzak olmamın ve tanıdık olmanın verdiği bir avantaj var. Ailem gibi düşünmüyorum ve doğup büyüdüğüm toplumdan oldukça farklılaştım. Bu sebeple bu tanıdık olma yani içerde olma hali ile dışarda olma hali sürekli olarak yer değiştirmiştir. Gürcü değilim, dil bilmiyorum ve içerdeyken dışarıdayım. Rizeliyim, yerliyim, Türkçe biliyorum bu sefer dışarıdayken içerdeyim. Bir de bunun Gürcistan bağlamı var ki ne içerdeyim ne de dışarda. Bunun için öteki kültürleri inceleyerek bu durumdan kopmaya çalıştım. Kendimi bir yabancı olarak görmeye çalıştım. Güven kazanılan bir şey olduğu gibi aynı zamanda kaybedilen de bir şeydir. Bunu zedelememek için gruplarla iletişimde kaldım ve sosyal medya üzerinden arkadaş olduk. Fotoğraf çekilip belleklerimizde ve telefon hafızalarında yer edindik. Başka bir grupla buna yönelik bellekleri paylaştığımda araştırmacıya karşı olan mesafelerinin daha kısa zamanda aşıldılar. Otomobil ile gruba gitmeme rağmen aracın görünür bir yerde olmamasına dikkat ettim, sigara önemli faktör olduğu için daha alt markalara ait sigaralar aldım, sigara içtiğimde onlara da ikram ettim.

Bu araştırma, saha çalışmasına yönelik ilk tecrübem değildi. Bunun kadar kapsamlı ve ayrıntılı olmasa da Ankara'da Trabzon'dan göç etmiş Oflular, İran'dan Ankara'ya göç etmiş İranlıların açtıkları restoranlar üzerinden ve Siirt'te mezarlık ve

ilişkili yapıları içeren saha araştırma tecrübesine sahibim. Gürcü saha araştırmasına çıkmadan hemen bir hafta önce Mersin Kültürhane’de düzenlenen (GAR) “*Göç Araştırmalarında Yöntem ve Etik*” sertifika programına katıldım. Sertifika programında sahaya ilişkin uzman görüşlerinden faydalandım.

Aşırı rahatlık onun özel mekânında uygun bir tavır olmayacağından, aşırı sıkılma ve stres de uygun olmadığı için aradaki dengeyi korumaya çalıştım. Sessizlik olması durumunda başka alanlara yönelerek konuşmayı sürekli canlı tutmaya çalıştım. Ben onları incelerken aslında onlar da beni incelemekteydi. Bu sebeple toplumsal araştırmayı normalleştirici eylemlerde bulundum. Daha önceki gruplarla çekindiğim fotoğrafları gösterdim, bu konuda yapılan başka çalışmalar olduğunu söyledim, hangi amaçla kim adına neden orada bulunduğumu açıkça ifade ettim. Onları dinlerken göz teması kurmaya çalıştım, dikkate aldım. Sahada öğrenmek için bulunuyoruz uzman olarak değil, diğer tüm kimliklerden sıyrılmaya çalıştım. Müttefikler ve yakın arkadaşlar edindim. Bazen daha fazla şey öğrenebilmek için daha az şey biliyor imajı verdim, bir şey anlatırken bildiğim bir şey olsa da dinledim. Aynı şeyi herkes aynı şekilde anlatmıyordu çünkü. Aracılara ilişkin rolümü genelde hiç bilmiyor, toy, yeni öğreniyormuş gibi bir izlenim yaratarak kurdum. Kullandıkları argolara hiç şaşırmadım, çoğunluğunun rahat ve kayıtsız tavrını biraz ben de takınmaya çalıştım. Fark ettim ki ben böyle davrandıkça daha fazla şey anlatıldı ve ekonomik hayata dair önemli bilgiler de paylaşıldı. Hatta Gürcüler üzerinden kazandıkları paranın miktarına karşılık olarak bana “*sen okuyacağın da olacaksın bir şey, bak ben şimdiden kazanıyorum*” bile denildi.

Gürcüler ile görüşürken üzerimde baskı hissettiğim yerler oldu bir tanesi “*ben büyük mafya*” diyordu. Böylece güvenilir olup olmadığım test ediliyordu. Bazı seçici dikkatsizliklerde bulundum, kişinin bir davranışını görmezden geldim, boxer ile odaya girilmesi halinde başkasının bu halini uyarmasına itiraz ettim, sorun değil, çünkü gündelik hayatında böyle davranılıyordu. Toplumsal aksamlar farklı olabileceğinden onların bize bizlerin onlarda garip olarak gördükleri şey aslında her toplumun kendi içinde çok normal olabilirler. Bu durumda anketi tercüme eden arkadaşla sürekli geri dönüşlerde bulundum. Gündelik ve sıradan olanın ayrıntılarda gizli olduğunu biliriz. Esnafın hırsızlıkla suçladığı Gürcü ve Azerilere sattığı ürünlere fiş kesmemesi paradoksu sıradanlığın içinde gerçekliği barındırır. Kimin kimden çaldığına bağlı olarak ortaya çıkan bir hırsızlık mı? Meşru ve gayri meşru hırsızlık mı? Fiziksel görünümlere dikkat etmek gerekmektedir, çünkü etkileşimleri etkilerler (gözlüğümün olduğu fark edilmişti). Boşuna bir bekleyiş bile aslında çok verimli bir zaman gelebilir (uykuya

dalma sırasındaki düşünceler). Konuştuklarında, ne söylediğini dinlediğim gibi nasıl söylediklerini ve neyin ima edildiğini kavramaya çalıştım. Argolar önemli göstergeler olduklarından (Türkçe ve Gürcüce) önemlidir. Dikkate alınmışlardır. Notlar ve ses kayıtları alınmıştır. Görüşmeden ayrıldıktan sonra hemen en yakın uygun yerde sahaya ve görüşmeye ilişkin gözlem ve söylemler not edilmiştir. Bunun için ses kaydının izin verilmediği durumlarda analitik notlar alınmıştır. Yazı yazma ve konuşma eş zamanlı olmuştur. Katılımcı yazmayı beklemesin diye yazdığımı hissettirmemeye çalıştım, hatırlatıcı kısa ifadeler yazdım ve çizimler yaptım. Sahada alınan bu kısa notları görüşme bittikten sonra yapılandırıp ayrıntılandırdım.

Gözlem durumunda gizli kimlik (daha dışarıdan), yarı gizli kimlik (bir kısmı açık etme hali) ve açık kimlik tavrı sergilenmiştir. Gizli kimliği araştırmanın başında herhangi bir kişiye bir şey söylemeden gündelik olağan akış içerisinde sergiledim. Yarı gizli kimliği ne Gürcülerle ne de araçlara herhangi bir şey söylemeden fakat üçüncü grupların da işin içinde olduğu durumlarda kullandım. Açık kimlik ise tüm ilgili kişi ve grupların haberdar olduğu zamanlarda sergilediğim bir tutum olmuştur. Her bir gözlem kimliği iç içe geçtiği durumlar da olmuştur. Bu üç farklı kimliğin; kimliği açık etmeye kadar ki süreçte birbirinin yanlışlayan veya doğrulayan şekilde bir akışkanlığı bulunmaktadır. Gizli kimlikte elde edilen bir veri yarı açık kimlikte doğrulanabildiği gibi yanlışlanabilmektedir de fakat açık kimlikle elde edemediğiniz bir bulgu yarı açık kimlikle çoğunlukla elde edilebilir. Araçlar üzerinde yaptığım gözlemde tarafların dışında üçüncü şahısla yaptığım görüşme ve gözlem hali açık kimlikle elde ettiğim veriden daha fazla olmuştur. Bu yapılırken de kişi ve grupları aldatmamak gerekmektedir, çünkü aldatma toplumsal araştırmaya yönelik kamu saygısını yok edebilir.

Saha içerisinde bir uçta kopuk bir yabancı diğer uçta araştırmacı yer alır. Belli bağlamlarda katılımcıların varlığından haberdar olmadığı tamamen gözlemci, bazı durumlarda kısmen olarak bilindiğim yüzeysel iletişim kurduğum katılımcı gözlemci ve katılımcıların tüm süreçten haberdar olduğu bazen özel bilgilerin paylaşıldığı tamamen katılımcıya dönüştüm. Dış gözlemden anket uygulamaya ve onlarda beraber kalıp memleketine gitmeye kadar süreç devam etmiştir. Yorumlayıcı sosyal bilimlerin öngördüğü gözlem ile saha araştırması böylece desteklenmiş oldu. Katılımlı gözlem konakladıkları alanlarda konaklayarak ve ertesi gün onlarla beraber aracının yardımıyla işverenin çay bahçesine giderek sabah altıdan akşam yediye kadarki süreci içeren bir gözlemdir. Bu katılımlı gözlem yapılırken araştırmacı kimliğim Gürcülerden saklanmamış fakat öğle saatlerine kadar yerli kimliğim işverenden saklanmış sonrasında

açık edilmiştir. Böylelikle araştırmacı olarak Gürcüler ve işveren arasındaki konumumun bağlama göre nasıl değiştiğini öğrenmiş oldum. Bunun yanında kamusal alanlarda Gürcülere araştırmacı kimliğimi ifade etmeden kahvehanelerde, cami avlularında, marketlerde, sokakta, köşe başlarında, konakladıkları alanların çevrelerinde gözlemler yaptım. Bir grupla görüşmeden bir gün önce gözlem yapmaya gittikten sonra ertesi gün görüşmeye gittim. Böylelikle arada geçen zaman içerisinde yeni bağlamlar ürettim ve yabancı olduğum mekâna aşinalığı sağlamaya çalıştım. Gürcü işçilerin işveren ve yöre halkı için söyledikleri şeyler, hem yerel halk ve aracılardan Gürcüler hakkında söyledikleri şeyler için gizlilik ve etik gereği anonim kimlikler kullandım.

Yorumlayıcı nitel araştırmalarda ve saha araştırmalarında sıklıkla kullanılan amaca yönelik örneklem kullandım. Bu örneklem, çayın zamansal dönüşümünü çay tarımının olmadığı ve önceki dönemlere ait sosyal ve toplumsal ortamı bilen, çay tarımının gelişine şahit olan, mısır ve fasulyeden çay tarımına geçişi ve günümüzü bilen toplumun kolektif hafızasına sahip olan kadın ve erkek 70 yaş üzeri hem bulunduğu köyü bilen ayrıca başka bir köyden evlendiği için yer değiştiren her iki bağlamı da bilen kişiler için kullanılmıştır. Mekana tam olarak hâkim olunmasa da en azından kişiler üzerinden iki farklı mekana hâkim olunabilir. Yine Emniyet Müdürlüğü cinayet ve suçla ilişkin bürolar, kaçakçılık ve suçla mücadele birimleri yine amaçlı örneklem grubu içerisinde. Bunun yanında medya ile ilgili taramalar yapılarak Gürcülere yönelik nefret ve etikten uzak haber yapan gazetecilerle olan görüşme de amaca yönelik örneklemidir.

Örnek olay üzerinden ulaştığım bir kişi ve onun tanıdıkları, önerdikleri üzerinden başka kişilere ulaşılarak ortaya çıkan kartopu örneklem de kullanılmıştır. Bu örneklem kullanıldığı yer ise bir bölgede yer alan Gürcülere aracılık yapan kişilerin rekabet ettiklerinden birbirini tanıdıklarından bir kişi aracılığı ile diğer tüm aracılara ulaşma fırsatı elde edilmiştir. Aracıların bu rekabet ortamı birbiri ile ilgili olarak eleştirilerini de içermiştir. Aracıların en çok işçi alan işverenler aracılardan öğrenilmiş ve kartopu örneklem burada kullanılmıştır. Bazen bir çay bahçesinde veya kahvehanede doğrudan sorun ortaya konularak (odak grup görüşmesi) bir masa etrafında konu tartışılmıştır. Ayrıca bezen kahvehane içerisinde grupların içinde yer alan bir ya da iki kişi konuya daha ilgili ve söyleyecek sözü olduğundan başka masaya geçilerek onlarla enformel görüşme yapılmıştır. Bunun yanında önemli toplumsallaşma mekânlarından bir diğeri olan ve haberlerin birbirine eklemlendiği bilgi üretimine destek sağlanan camilerde öğle namazının çıkışında imam ve diğerleri ile de görüşme yapılmıştır.

Aynı köyden gelen ve bir arada bulunan Gürcü grupları ile masa başında odak grup görüşmesi yapılmıştır. Nitel görüşmelerde Gürcü örnekleme belirlenirken grup içerisinde genelde bir kişi Türkçeyi iyi konuştuğundan fazla bir seçenek olmamıştır. Örneklem içerisinden seçilen değil de kendiliğinden seçilmiş olanın örneklem olduğu bir durumla karşı karşıya kaldım. Ya da Türkçe konuşabilen Gürcüler bağlamı içinde amaçlı örnekleme dâhil edilebilir. Türkçe bilme oranı geliş yılı ile doğrudan orantılı olduğundan yoğun bir tecrübe söz konusu olmaktadır. Bu kişiler aynı zamanda yerli aracı ile Gürcüler arasındaki bir kişi konumundaydı. Bu görüşmelerde bu kişiler aracılığı diğer Türkçe bilmeyen Gürcülerle konuşmama ve onların söylediklerini tercüme etmeye olanak tanıdı. Burada Gürcüce bilmiyor oluşum önemli bir sorun olmakla birlikte Türkçe konuşan Gürcü'nün Türkçenin ana dili olmaması da bir kısıtlayıcı faktördür. Bunun yanında tercümanlık görevini yapan Gürcülerin iktidar alanı olarak diğer Gürcülerin söylediklerinin ne kadarını bana aktardığı konusunda bir netlik yoktur. Mimik ve hareketlerden aslında şikâyet durumlarının kırıldığına ilişkin bir izlenim edindim. Bu da benim yerli olma konumundan kaynaklanmaktaydı.

Nitel araştırma yöntemi için belirlenen örneklem sayısında olgusal olarak doygunluğa ulaştıktan sonra katılımcı sayıları arttırılmıştır. Bu amaçla yedi tane aracı kişi, kültürel bellek taşıyıcısı yetmiş yaşında üç kişi, işveren altı kişi (yerli katılımcıların tamamı hali hazırda işverendir), bir dışçı asistanı, iki eczacı, Rize Göç İdaresinden anahtar bilgi verici bir şef, kaçakçılık ve suçla mücadele eden asayiş şubeden bir anahtar bilgi verici, Rize Ticaret Odası başkanı, Sarp Sınır Kapısı güvenlik görevlisi ve büro amiri birer kişi, gazeteci bir kişi, Gürcistan vatandaşı ve Türkiye'de evli bir kişi, Batum şehrinde imamlık yapan bir kişi, on iki Gürcü işçi, Gürcistan'da eğitim gören Türkiyeli üç (Rize, Urfa, Adıyaman) öğrenci, farklı kategorilere ait altı esnaf olmak üzere 48 nitel görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelere farklı sosyal bağlamlarda çalıştığım konuyu açık edip bana ulaşanlar ve kahvehanelerde, cami önlerinde ettiğim sohbetler dahil değildir. Fakat onlarda araştırma içerisinde yer almaktadır. Cami önleri ve kahvehanelerde yaptığım görüşmeler ılımlı ve tehditkar olmayan bir ortamda önceden belirlenmiş bir konu hakkında algıları elde etmek amacıyla planlanmış bir tartışma (Bal, 2016:185) olması sebebiyle odak grup görüşmesi havasında geçmiştir. Her ne kadar tam olarak planlanmamış ise de katılımcıların tamamı daha önce Gürcü işçi olgusu üzerinde düşünmüş kişilerdir.

Gizli nüfusları içeren, enformel ağlar içerisinde gelişen ve düzenlenmemiş hareketlerde evren tam olarak bilinemeyeceğinden pozitivist sosyal bilimlerin öngördüğü anket çalışması yapılmasına imkan tanımamaktadır. Çünkü anket çalışması

ve ölçeğin uygulanması için evrenin bilinmesi ve bu evren içerisinde bir örneklemin seçilmesi genel bir kuraldır. Gürcistan sınır kapısından bir yılda (2017) yaklaşık 2.438.000 kişi girmektedir. Çay tarımı için gelenler deniz ve hava yollarını tercih etmediklerinden kara yolu ile gelen kişi sayısı 2.349.554 kişidir. Kara yolu ile gelen kişi sayısı aylık ortalama 222. 000 kişidir. Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ayları en fazla yoğunluğun yaşandığı aylardır. Yaz döneminde 1.082.803 kişi gelmektedir. Bu rakamlar salt ayrı ayrı kişilerden oluşmamaktadır. Bir kişinin birçok kez giriş çıkış yapması ile ilgili bir durumdur. Nitekim günübirlik giriş çıkışlar da oldukça yoğundur. Bu 1.082.803 kişi hangi sebeple olursa olsun yaz döneminin meydana getirdiği sebeplerle dir. Bu miktarın ne kadarı günlük tekrarlı bir kitle ve ne kadarının fındık, çay, diğer tarım ürünleri için çalıştıkları, ne kadarının ev bakım işlerinde, odun, kömür, fabrika, gibi işlerde çalıştıkları bilinmemektedir. Bu kişilerin ne kadarının turizm faaliyetleri için geldiği yine belirsizdir. Ayrıca bunların ne kadarının Rize'ye geldiği de bilinmemektedir.

Çay tarımı Rize, Trabzon, Artvin, Giresun'da yapılmaktadır. Rize'nin çalışma sahası olarak seçilmesinin sebebini en çok ve en yoğunlarla ifade etmek istemiyorum. Evrenin ne kadar olduğu bilgisi elimizde olmamasına rağmen çay tarımının yoğunluklu olarak yapıldığı yerleri bilmekteyiz. Buradan hareketle bölge sınıflandırılmasına gidilmiştir. En yoğun olarak yapıldığı İyidere, Kendirli, Der pazarı, Çayeli, Kalkandere, Rize Merkez (Kendirli ve diğer beldeler) ve Güneysu olduğu bilinmektedir. Haftalık veya hafta sonları gelen kişilere de dahil edilip genelden kategoriler belirlenerek evren olmadığından örnekleme ulaşılamadığından özelden hane/odadan başlanarak genel bir örneklem elde edilmeye çalışılmıştır (Neuman, 2017: 319-348). Böylelikle 148 kişiye ulaşılmıştır. Fakat bunların otuz tanesinde cevaplama hatası olmuştur. Bazı durumlarda soruları cevaplamak istemedikleri gibi yarıda bıraktıkları olmuştur. Bu otuz kişinin dağılımı geneldir belli hanenin veya bölgenin içerisinde toplanmış otuz kişi değildir. Analize ve araştırmaya dâhil edilen anket sayısı böylelikle 118 kişi olmuştur. Yukarıda ifade edildiği üzere anketten elde edilen sonuçlar en azından etkileşimde bulunduğumuz Gürcü gruplar hakkında tanımlayıcı bilgi vermesi için nitel yöntemi desteklemek için kullanılmıştır.

Etik ihlallerin olmaması için gerek nitel gerek nicel veri toplama yöntemlerine katkıda bulunan katılımcılardan izin alınmıştır. Bu izin öncelikli olarak konu aktarımı yapılmış ve ses kaydı izni alınmıştır. Ses kayıtlarının araştırmacıda saklı tutulacağı, kişinin kimlik bilgileri, adı ve ne yaptığına ilişkin bilgilerin alınmayacağı ve kullanılmayacağı ifade edilmiştir. Görüşme sonunda olur da kişinin istemediği bir alana

doğru yönelirse isterse ses kayıtlarını ve görüşme notlarını imha edebileceğimi de ifade ettim. Kişinin özel hayatına saygı gereği deşifre etmemek için anonim isimler kullandım. Bazı durumlarda kavramların ve süreçlerin tekrar etmeye başlaması yani doyum noktasına ulaştıktan sonra sona erdirme olarak kuramsal örneklem kullandım. Bu kişiler hem kartopu örneklem yöntemi ile seçilmiş hem de doygunluğa ulaştığında bu durum kuramsal örneklemeye doğru gitmiştir. Bazı durumlarda eenformel görüşme yaptım. Gürcülerin alışveriş pratiklerini gözlemek için doğrudan gözlem olarak katıldığım bir ortamda esnaf ve kahvehane işleten kişilerle sohbet tarzı görüşme yaptım. Görüşme yapılırken genel çerçeve içerisinde katılımcının bazı cevaplarının örtük olması üzerine ayrıntıya, açıklamaya ve aydınlatmaya yönelik sonda sorular sordum. Elde edilen veriler ile betimsel analiz ve söylem analizi yaptım. Betimsel ve söylem analiz için ses kayıtlarını çözümledim ve hangi temalar altında hangi bağlamların sunulacağı belirledim. Bunun için doğrudan alıntılar yaptım. Neden sonuç ilişkilerini açıklamak için farklı olgular arasında karşılaştırma yaptım. Sonrasında söylem analizi yaparak daha ayrıntıya indim ve mecazları ortaya çıkardım böylece söylenen ile söylenmek isteneni ortaya koydum.

Nitel bir araştırmada tam güvenilirlik kuramsal olarak mümkün olabilir fakat geçerlilik elde etmek mümkün değildir (Kirk ve Miller, 1986). Araştırmacının esnek olması geçerliliği arttıran bir durumdur, bu esneklik yeni stratejilere başvurmayı, yeni sorular eklemeyi, planlanmaya yeni görüşmenin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu esneklik araştırmacının fark edemediği saha araştırmasında fark edip yöneldiği alanları ifade eder. Dolayısıyla bağlamlardaki boşlukları doldurma fırsatı elde eder. Nitel araştırmalarda iç geçerliliği sağlamak oldukça zahmetlidir: Araştırmanın bulguları dikkate alındığında bulgular anlamlıdır. Bulgular kendi içinde tutarlıdır, bulguları bir araya getiren Gürcüler, kültürel belleği oluşturan yaşlılar, eczacı, aracı, yerel halk, adliye müşaviri, işveren, esnaf, emniyetin ilgili birimleri ve valiliğin ilgili birimleri ve bunların ürettiği bilgiler yer aldığından bir birimden alınan bir bilgi diğer birimden alınanla karşılaştırılmasına imkan vermiştir. Bulguları teyit etmede bazı stratejiler de kullanılmıştır, genel anlamda gerçek olmamasına, halk arasında olmasına rağmen saha da yaptığım katılımcı gözlemin bir kısmını sosyal medya ortamından paylaşarak bana ulaşmak isteyen ve söyleyecek sözü bulunan kişilerin ulaşmasına fırsat verdim. Burada yorum yapanlar, bakış açısı değişenler olduğu gibi kendi tecrübe ve bireysel düşüncelerini de aktaranlar oldu. Burada bir adalet sarayı çalışanı bana ulaşip suç oranlarının Gürcülerde fazla olduğunu ifade etmiştir fakat adalet sarayında çalışan birisi aslında suça bulaşmış veya şüpheli dışında bir Gürcü ile karşılaşmış değildir.

Bazı durumlarda bulguları açıklamak için başka veri kaynaklarından alternatif yaklaşımlar kullanılmıştır. Bulgular sürekli olarak akademik ve sosyal çevre içerisinde tartışmaya açılmış, bireylerin tecrübelerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarının genellenebilirliğine ilişkin dış geçerliliği sağlamak için Miles ve Huberman (1994) ortaya koyduğu sorulara cevap aranmıştır. Araştırmanın ortamı ve süreçler başka ülkelerdeki sınır çalışmaları ve tarım işçileri üzerine yapılan incelemelerde makro ölçekte benzerdir ve karşılaştırmaya imkân tanımaktadır. Genellemeye izin vermesi açısından örneklem oldukça çeşitli tutulmuştur.

Araştırma sahası doğup büyüdüğüm ve zaman zaman ziyaretlerde bulunduğum bir yer olduğu için araştırma sonuçları kendi deneyimlerim ile ilişkili ve uyumludur. Araştırma bulgularının test edilebilirliği için yöntem kısmında neyin nasıl yapıldığı açıklandığından ve benzer ortamlarda yeniden sınanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 289-292). Nitel araştırmada dış güvenilirliği sağlamak için araştırmacı olarak hangi pozisyonda hangi tavrı aldığım ve konumumun ne olduğunu açık ettim. Bu durum diğer araştırmacıların benzer rol üstlenerek zor da olsa benzer sonuçlar bulmasına yardımcı olabilir. Yine aynı amaç için katılımcılar açık bir şekilde tanımlanmışlardır. Sosyal ve fiziksel ortamın tanımlanması da bu açıdan önemlidir ve araştırmacının sergilediği taktikler ve stratejiler yine dış geçerlilik için açık edilmiştir. Görüşme ve gözlemin nasıl yapıldığı, verilerin nasıl kaydedildiği, nasıl analiz edildiği, sonuçların nasıl birleştirildiği ve sunulduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır (Le Compte ve Goetz 1982). İç güvenilirliği arttırmak için Miles ve Huberman'ın (1994) te ifade ettiği; araştırma soruları açık bir şekilde ifade edilme durumu gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı olarak kendi konumumu açık ettiğimden sonuçlar ile verilerin uyum içinde olup olmadığı sınanabilir. Başlangıçtan itibaren temel bakış açımı ve yaklaşım tarzımı net bir şekilde ifade etmiş olmam güvenilirlik için önemli bir özelliktir.

Anket hazırlanırken her topluluk ve grupta aynı anlamı ifade etmeyeceğinden *jargon, argo ve kısaltmalar* ve *belirsizlik, karmaşa ve birden çok anlama gelebilecek ifadelerden* kaçındım. Duygusal dil ve gerek sınır politikaları gerekse yerel halkın Gürcülere ilişkin tutumlarına yönelik sorularda *itibar yanlılığından* kaçındım. Sorulan sorularda iki farklı bağlamın bir soruda yer aldığı “ve”, “veya” ve “ile” *bağlaçları* kullanılmayarak *çift teminatlı* sorular sormadım. Olumlu veya olumsuz ya da cevaba yöneltebilecek yönlendirici sorulardan kaçındım. Çok eski tarihli veya hatırlanması zor, belli sınırları olmayan *yanıtlanması zor* soruları ankete dahil etmedim. Katılımcıların hem fikir olmayacağı bir ön bilgi ile başlayıp onunla ilgili yanlış

öncülere sebep olabilecek soruları dahil etmemeye özen gösterdim. *Uzak gelecekle* ilgili sorular sormak yerine yakın gelecekle ilgili sorular sordum.

Anlaşılması zor olduğu gibi cevapların SPSS programına girilmesinde hatalara sebep olmasın diye hem katılımcı hem de araştırmacı açısından *çifte olumsuz* soru köklerinden kaçındım. Tek bir soruda üst üste binen hem olumlu hem de olumsuz kalıpları içeren sorular sormadım. Dürüst yanıtlar almak için daha ciddi olaylar ilk sıralarda sorularak kişi ile ilgili sorular sonraki sıralarda yer verilerek cevaplanma oranı yükseltmeye çalıştım. Kişilerin aşağılanması ve cahil durumuna düşmemesi için bilgi sorularından kaçındım. Bazı soruların olmasının istenildiği fakat gerçekte olmayan ya da daha az sık rastlanılan durumlar olabilir. Tasarruflarının toplumsal olarak daha işe yarar alanlarda harcadığı bilgisi toplumsal olarak istenirlik yaratması veya tasarruf ettiği miktarın fazla olmasının beklentisi gibi sebeplerle bu sorular aralıklı olarak ve çeşitli bir şekilde seçeneclendirdim.

Sorularda tarafsız konuları içeren fikrim yok gibi seçenekler kişilerin fikirleri olmasına rağmen *“fikrim yok bilmiyorum”* diyebileceklerinden onun yerine diğer seçeneği konularak fikirlerini ifade etmelerini istedim. Buna rağmen katılımcıların bazıları sınıf, etnisite ve kimlik sorularını seçici olarak reddettiklerinden bu sorulara cevap vermemişlerdir. Sorular hazırlanırken bazı ifadelerin çok katmanlı anlamları olup olmadığına dikkat ettim. Kendinizi hangi etnik gruba ait hissediyorsunuz gibi açık uçlu soru sormak yerine kapalı uçlu soru ile cevap almaya çalıştım. Yasaklamak, görememek gibi ifadeler yerine izin vermemek, ilgi göstermemek ifadelerini kullandım.

Anket biçimsel olarak kafa karışıklığına sebep olmaması için açılış, orta ve kapanış olarak bölümlenmiş ve her bölümde bölümle ilgili açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Mesela sınıf kavramını salt ekonomik olarak algılıyorsa ve sınıfa ilişkin sorunun hemen öncesinde gelire ilişkin soru olması sıra etkisinden dolayı kişiyi yönlendirebilir. Bu sebeple sınıf ile ilgili sorular ile gelir ile ilgili soruların bütünleşik bir bağlam oluşturmasından kaçınılmıştır. Eğitim düzeyi ile ilişkili sorunun hemen sonrasında sınıf sorusu da yer almamıştır. Anketin kolay ve anlaşılır olması ve gözü yormaması için her bir soru kutucuk içerisinde yerleştirilmiş ve çok küçük yazı tipi boyutu tercih edilmemiştir. Kapak sayfası hazırlanarak araştırma ve araştırmacı hakkında bilgi verilerek güven sağlanmıştır. Ayrıca talimatlar eklenerek katılımcının süreci kolaylaştırılmaya çalışılmış bunun yanında araştırmacının iletişim bilgileri verilerek istedikleri zaman ulaşabilecekleri konusunda ek bilgi verilmiştir.

Anketler yüz yüze görüşmeler şeklinde yapılmış her bir katılımcı ile birebir ilgilenilmiştir. Türkçe bilenlere hangi aşamadan sonra ne yapacağı söylenmiştir. Türkçe

bilmeyenlerle ise ilgili Gürcüce kısım okutularak iletişim sağlanmıştır (Neuman, 2017). Saha çalışmasından önce soruların yeterliliği ve anlaşılır olup olmadığını test etmek için pilot uygulama yapılmıştır. Anket; coğrafya lisans mezunu, işitme engelliler öğretmeni, muhasebeci ve edebiyat doktoru kişilere uygulanmıştır. Soruların daha anlaşılabilir kılınması için neler yapılabileceği tartışılmış ve değiştirilmiştir. Sorularda anlatılmak istenen ile okuyucunun anlamış olduğu bağlamlar karşılaştırılmıştır. Anket başlangıçta uzun bulunmuş ve sıkıldıkları ifade edilmiş sonrasında kısaltılmıştır. Bu pilot uygulamanın yanında çeviri için Türkiye'deki bir üniversiteden coğrafya bölümü mezunu, göç ile ilgili kavramlara hâkim Gürcü vatandaşı, Türkiye Vatandaşı ve Türkiye'den birisiyle evli bir kişiye gönderilmiştir. Bu kişi ile telefon görüşmesi yapılarak anket üzerine konuşulmuş ve hangi bağlamların kültürel olarak Gürcülerde neye karşılık geldiği üzerinde düşünülmüştür. Çeviriyi yapan kişi bazı değişikliklere gitmiştir, özellikle kimlik ve etnik sorular üzerinden aslında ortaya konulan kavramların öncelik sıralamaları değiştirilmiştir. Ayrıca eğitim sistemindeki farklılıktan dolayı bu sorular Gürcistan'a göre yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanında eşin yakınlık durumu sorusunda seçeneklerde akraba ifadesi yer alması Gürcistan'da kültürel olarak karşılığı olmadığını, insanların akrabalarıyla evlenmediğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine bu ifade çıkarılarak diğer seçeneği eklenmiştir. Bu yöntemle uygulanmaya çalıştığım ankete eksik cevaplama durumları çıkarıldıktan sonra 118 kişinin verisini değerlendirdim.

II. BÖLÜM

2. Kavramsal Çerçeve ve Teorik Açıklamalar

2.1. Uluslararası Göç ve Döngüsel² Hareketlilik

Söz konusu hareket her ne kadar döngüsel olsa da uluslararası göç teorileri üzerinden yani kalıcı harekete doğru evrilen süreçler araştırılarak ortaya çıkan göç teorileri ve olguları ile de ilişkilidir. Var olan hareketin belli kaynak bölgesinden hedef bölgeye doğru sürekli bir artış ve kendini yeniden üretmesine yol açan süreci ifade eden birikimli nedensellik önemlidir. Her hareket bir sonraki hareket kararının sosyal şartlarını değiştirip sonraki hareketliliği arttırmaktadır (Massey vd. 2003: 20). Bu hareket ile ilişkili sermaye, yolculuk bilgisi, istihdam veya barınma olanakları, finansal destek, sosyal bağ, psikolojik destek gibi unsurları içermektedir. Böylece hareket ile ilgili ortaya çıkabilecek belirsiz durumlar ortadan kalkmaktadır. Köken ülkedeki halk içinde sosyal sermayenin birikmesi ve yayılma süreci birikimli nedenselliğin ana mekanizmasıdır (Massey ve Espinosa, 1997). Bu hareketin varlığı hane halkının sosyo ekonomik durumunda iyileşmeye sebep olur. Bu değişimler sebep olan faktörleri yeniden güçlendiren geri bildirim mekanizmalarına sahiptir (Massey, 1990).

Döngüsel hareketi daha iyi anlamak için uluslararası göç teorilerinin temel varsayımlarına bakmak gerekmektedir. Bunu yaparken her bir teoriyi ayrı başlıklar altında incelemek ve alt başlıklar açmak yerine döngüsellikle ilişkili olabilecek varsayımlarına yer vermek daha uygun olacaktır. Bu yöntem bizi döngüsel hareketi hangi uluslararası teorinin açıkladığı bilgisine ulaştıracağı gibi genel olarak son dönemdeki çoklu yaklaşıma da uyum sağlayacaktır. Uluslararası göç teorileri (Neoklasik Makro Ekonomik Göç Teorisi), ülkeler arası ücret farklılıklarının göç hareketinin gerçekleşmesine sebep olduğunu varsayar. Bu ücret farklılıkları azalması durumunda hareketin yoğunluğu yavaşlayabilir. Emek piyasaları uluslararası emek piyasaları tarafından kontrol edildiğinden yerel piyasalara hâkim olurlar. Bu uluslararası piyasalar öte yandan seçici davranır insanların sosyal, kültürel ve bilişsel sermayeleri onların hareket etmesini kolaylaştırır. Hareket etmenin maliyetinin düşüren her şey hareketi kolaylaştırdığı gibi mesafenin karar vermedeki etkisini ortadan kaldırabilir. Çeşitli sosyal ve ekonomik sermayeler birey bazında farklılaştığından dolayı bireysel olarak farklı hareket noktaları ortaya çıkmaktadır. Buradaki bireylerin yapmış olduğu fayda maliyet hesapları hareketin boyutunu etkiler. Hareket eden insanlar umduklarını bulduklarında göçün hacmi artar. Hareketin maliyeti eğer negatifse boyut

² Literatürde döngüsel, dairesel (Circular) ve mekik olarak geçen bu kavram sadece döngüsel olarak kullanılacaktır.

değiştirebildiği gibi başka alanlara da kayabilir. Bazı durumlarda hareketin bir politikaya veya programa bağlanması hareketin boyutunu etkilediği gibi niteliğini de belirler (Massey vd. 1993; King vd. 1995; Budnik, 2011; King, 2012; Gençler, 2015).

Küresel kapitalist sistem ekonomisinin şekillenmesindeki dengesizlikler ve sömürünün yarattığı baskı insanların hareketine sebep olmaktadır (Dünya Sistemleri Teorisi). İleri kapitalist ülkelerdeki sanayileşme sürekli olarak işgücü talebi doğurmaktadır. Aslında bu durum kaynak ülkedeki düşük ücret ve yüksek işsizlik gibi faktörlerden değil, göçü alan ülkedeki yüksek talepten kaynaklanmaktadır. Bu yüksek talebin kendisi kaynak bölgedeki var olan işgücü piyasalarındaki konumun kolaylıkla terk edilmesine yol açmaktadır (King, 2012: 16). İşveren rekabet ortamında var olmak ve kârını maksimum seviyeye çıkarmak için işgücü hareketine katılan kişilerin ücretlerini yükseltmek istemez. Çünkü en dezavantajlı grubun içerisinde bulunan insanların ücretlerinin arttırılması aynı zamanda hiyerarşinin diğer basamaklarındaki kişilerin ücretlerinin arttırılması anlamına geldiği gibi üretim maliyetini arttırır. Bu yapısal sorunlara yol açmamak için işçinin ücretleri minimize edilmeye çalışılır ve daha fazla göçmen emeğine başvurulur. Bu yeterli olmadığı durumda daha rahat sömürebileceği kadın ve çocuk emeğini tercih edebilir (Massey vd. 1993:441).

Harekete katılan insanların yasal konumları düzensiz ise neredeyse hiçbir pazarlık güçleri kalmaz (King, 2012). Burada yüksek nitelikli emeğin yerini alabilecek başka bir nitelikli emek fazla mümkün olmadığından var olan emeğin işine son verilmesi zordur. Çünkü bu emeğin üretim ve yetiştirme maliyetleri yüksek olduğu gibi katma değeri yüksek olan sektörlerde çalışmaktadırlar. Fakat işçi gücü pazarının çok kalabalık olduğu bir ortamda düşük vasıflı işçiler kolaylıkla işten çıkarılabilir, çünkü onun yerine aynı işi daha ucuza yapabilecek kişiler genelde vardır (Massey vd. 1993:441). Bu yapısal süreçler birleştğinde hoş olmayan koşullar altında düşük ücretlerle, güvencesiz ve ilerlemeye kapalı şekilde çalışmaya istekli iş gücü talebi ortaya çıkar (Gençler, 2015: 15). İleri kapitalist ve kapitalist ülkeler genel anlamda merkez ülkeler olarak tanımlanırken çevre ülkeler ise kapitalist merkez ülkelerin değerlerinin benimseyen ülkeler olarak tanımlanır (Çağlayan, 2006). Merkez ve çevre yapısal olarak birbirine bağımlıdır. Çevrenin sürekli olarak yapısal reform ve neoliberal politikalarla merkez ülkelere eklemlenmesi beklenir. Genel anlamda kuzey ülkelerinin merkez ülke, Meksika, Türkiye gibi ülkeleri çevre ülke olarak tanımlamaktadır (King, 2012: 18). Ülkeler bir bütünlük içerisinde merkez ve çevre olarak tanımlandığı gibi aslında merkezin ve çevrenin kendisi de ayrı ayrı merkez ve çevre olarak tanımlanabilir. Amerika'nın Kuzey Batı ve Kaliforniya bölgeleri Amerika'nın merkezi konumundadır.

Diğer eyaletler söz konusu merkezlerin çevresidir. Çevre ülke olan Türkiye ve Gürcistan'ın da kendi içerisinde merkezleri vardır. Çevrenin ve merkezlerin bu kadar iç içe girmesi aslında merkezin sınırlarının belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlik çevrenin de sınırlarını belirsiz yapmaktadır. Merkez ve çevre bir bütün değildir. Merkez ve çevre algısı harekete karar vermiş olan kişilere göre değiştiği gibi çalışılan ve talebin olduğu sektör bazında da değişebilir. Çevre ülkelerdeki kapitalist etki kırsal emek ve geleneksel istihdam şekillerini yerinden oynatır. Yerinden oynayan bu emek hareket ederek yedek iş gücü havuzuna katılır (King 2012: 18). Kapitalist çiftçiler arazilerini toplulaştırdıkları gibi makineleşme, gübre ve ilaç gibi sanayi-teknoloji ürünleriyle üretimlerini arttırarak isdihtam şekillerini yerinden oynatır. Düşük maliyet ve yüksek ticari ürün elde edilmesi durumunda geleneksel her bir yerdeki çevre buna dayanamaz. Kapitalist tarımsal veya diğer üretimler geleneksel üretimi ortadan kaldırması ile birlikte bu işlerle uğraşan kişiler iş gücü havuzuna katılmak zorunda kalır. Eylem yüklü olan bu insanların topraktan bağlarının koparılması bireyselleşme ve toplumsal dönüşümle birlikte demografik dönüşümlere de sebep olur. Ayrıca makineleşme daha az işgücü gerektirdiğinden emeğin giderek ucuzlaşmasını üretir. Kapitalist üretim şekilleri genel olarak ülkelerin politik sistemleriyle desteklenir. Uluslararası ücret ve işsizlik farklılıkları harekete geçmek için bir etken fakat bu etkeni ortaya çıkaran küresel ekonominin yapısıdır (Massey vd. 1993: 447). Eylem bu yapısal nedenlerle başladığında kümülatif neden sonuç ilişkisiyle eşitsizliğin kronikleşmesine sebep olur. Kronikleşen eşitsizlik gelişmiş ülkelere doğru harekete neden olmaktadır. Anlaşıldığı üzere aslında bu küresel ve yapısal bir sorundur. Sorunun çözülmesi ancak küresel ve yapısal bir müdahale ile mümkündür.

Üçüncü dünya ülkelerinin gelişmemesindeki temel nedeni onların medeniyet, kültür, bilim vb. gibi faktörde özsel olarak geri kalmışlıkları değildir. Sistemin kendisi bilinçli ve yapısal olarak onları az gelişmiş halde bırakmaktadır. Kapitalist sistem ve uluslararası iş bölümünün doğurduğu bir sonuç olarak bir tarafın gelişmiş ve diğer tarafın küresel kapitalist üretimin sürdürülmesi için geri kalmış olması gerekmektedir. Çevre ülkeler kapitalist sisteme eklenirken ülke içerisinde var olan sanayi üretimleri serbest piyasaya karşı ortadan kalkmak zorunda kalmaktadır. Sovyet sonrası ülkelerin çevre ülke olmaya eklemelenmesinde olduğu gibi. Örneğin İngiltere'deki pamuklu dokumanın başarıya ulaşması için Hindistan'daki tekstil sanayinin baltalanması gerekmişti. Ülkelerdeki artı değerler sistem içerisinde yukarıya ve dışa doğru hareket ettiklerinden merkez ülkeler tarafından emilir. Günümüzde sömürgecilik formel olarak kalksa da çokuluslu şirketler bunu yürütmektedir (Slattery, 2010: 153-159).

Bu sistem içerisinde harekete katılanlar hareketlerini kolaylaştırmak ve tüm maliyetleri (ekonomik-sosyal-psikolojik) azaltmak için ağlar geliştirir. Bu ağlar kaynak ve hedef bölgedeki kişileri birbirine bağlar. Ağların zaman içerisinde gelişmesi ve bunlara farklı bağlamlardaki ağların eklenmesi ile birlikte uluslararası hareketlilik artar. Bu ağların oluşması ve gelişmesi harekete katılanları etkileşimleri ile mümkün olmaktadır. Bir bölgeye hareket eden insanlar yeni gelenlere çeşitli avantajlar sunarlar ve riskleri azaltırlar (Ağ Teorisi). Bu hareketin döngüsel olması durumu değiştirmez. Harekete her katılan ortak ağ bağlantısına yeni bir ağ eklentisi sunduğundan sürekli olarak kendiliğinden büyür (Massey vd. (1993:448-449). Bu ağlar aynı zamanda köken bölgedeki iletişim ağını da içerdiğinden hareketin sosyal ve psikolojik maliyetini azaltır. Bu biriken her türlü sermaye, hareket edilen ülke ile kendileri arasında tampon mekanizma oluşturur. Bu ağlar sayesinde sürekli aynı bölgeye ve aynı sektöre aynı grubun çoğunluk oluşturmaya sebep olur. Bu durum işin etnikleşmesini beraberinde getirir. Böyle bir durumda bu ağlara sahip olmayan kişiler işin de etnikleşmesiyle birlikte hem ağdan hem de sektörden istem dışı olarak dışlanır.

Gelişen ağlarla birlikte hane halkları rahatlıkla harekete geçmek için karar verebilir. Hane halkları karar verirken riskten kaçınmak ve geliri farklı alanlardan çeşitlendirmek ister. Gelirin çeşitlendirilmesi hem geliri maksimize eder hem de bir dizi riskleri minimize etmiş olur (Emek Göçünün Yeni Ekonomisi). Aile üyelerinin bazıları yerel iş gücü piyasasında çalışırken, bir kısmı tarım ve ilgili sektörlerde çalışır bir kısmı da hedef bölgelere gönderilir (King, 2012: 22). Bu durumda tarımda, yerel iş gücü piyasasında yaşanabilecek bir sıkıntı karşısında aile, yurt dışında olan hane bireyi tarafından sigortalanır (Massey vd. 1993: 436). Başka bir deyişle yurt dışında yaşanabilecek bir sıkıntı karşısında hane halkının diğer alanlardaki gelir çeşitliliği ile yurt dışındaki birey sigortalanmış olur. Bu durumun bu şekilde sürekliliğinin ve teminatların güven içerisinde olması için kaynak ve hedef ülkelerin piyasaları arasında fark olması gerekmektedir. Bu harekete sebep olan şey sadece ücret farklılığı değil hane halkının gelirlerini sigorta etmeleri de olabilir. Fakat bu durum her grup için geçerli değildir. Çünkü yüksek vasıflı olup yüksek vasıflı işlerde çalışanlar ailelerini sigorta etmeleri gerekmediği gibi ailelerinin maddi durumu iyi olabileceğinden onlara havale göndermesi gerekmez. Buradan çıkan sonuç hane halkları heterojen olmadığı için harekete sebep olan ve sürdürülmesine neden olan faktörler çok çeşitli olabilir (King, 2012: 23).

Bazı durumlarda köken ve hedef ülke arasındaki tarihsel, kültürel, dinsel ve dilsel bağlar sebebiyle kendine özgü bir sistem ortaya çıkabilir (Çağlayan, 2006: 82).

Bu bağlar geçmişe ilişkin de olmayabilir, sonradan kurulan, ekonomik ve ticari ilişkiler de hareketin yönünü belirleyerek bir sistem oluşturabilir (Göç Sistemleri Teorisi) (Faist, 2003: 82-83). Hareketi ortaya çıkaran motivasyonlar çok çeşitli olduğundan bazı durumlarda köken bölgedeki nedenler ile hedef bölgedeki nedenler örtüşebilir (Faist, 2003: 30). Hareket aslında farklılıklara olan bir cevabın sonucudur (Martin vd. 2008: 11). Köken ülkeye ve hedef ülkeye bağlı olarak gelişen faktörler harekete yön verebilir. Her iki bölgedeki faktörler var olsa bile bazı durumlarda aradaki engeller hareketin gerçekleşmesine imkân vermeyebilir. Harekete sebep olan faktörler ise oldukça bireyseldir. Bir kişiyi harekete geçirebilecek bir faktör bir diğer kişi için önemli olmayabilir (İtme-Çekme Teorisi) (Lee, 1996).

Uluslararası hareketliliğe yön veren etmenler politik temelli de olabilir. Siyasi kararlar uluslararası nüfusun akışını şekillendirmede önemli olmaktadır. Hedef bölgenin hegomonik bir ülke olması durumunda siyasi ve askeri gücüne dayanarak harekete yön verebilir (Morawska, 2007: 2-4). Her ne kadar göç kanunların kendisi büyük şehirler ve sanayi merkezlerine doğru ve giderek kalıcılaşan bir harekete odaklansa da Revenstein'in (1889) belirlemiş olduğu hareketin kanunlarının bir kısmı döngüsel hareketliliği açıklamaktadır. Hareket edenlerin büyük çoğunluğunun kısa mesafelerde öncelikli olarak hareket etmektedir. Bu hareketliliğin bir kısmı aşamalı/basamaklı olsa da bazen doğrudan hareket edebilmektedirler. Örneğin kırsal bölgeden ilçe merkezlerine oradan da büyükşehirlerle hareket etmeyi ifade eden aşamalı hareket karşısında kırsal bölgeden bir anda başka bir il veya ülkeye giderek doğrudan bir harekette bulunabilir. Genel anlamda kırsal bölgelerde yaşayan insanlar daha fazla hareket etme eğiliminde olabilir. Bazen şehir alanlarında yaşayan orta ve üst sınıf insanların hareket edecek motivasyonları olmayabilir. Her ne kadar kadınlar erkeklere göre daha fazla hareket ettiği varsayılsa da hareket eden bireyin bulunduğu toplumsal cinsiyet rejimi, gidilecek ülke ve bu ülkede yapılacak iş ayrıca bireysel ve aile faktörleri kimin nasıl ve nereye gideceğini belirler.

Hareket edenlerin köken bölge ve hedef bölge arasındaki hareketin büyümesini açıklayan birikimli nedensellik kuramı bu bağlamda önemlidir. Fakat bazı durumlarda hem sektörün belirleyiciliği hem de harekete katılan grubun profillerindeki değişkenlikler birikimli nedenselliği değiştirebilir. Birikimli nedensellik farklı bir boyutta ele alındığında tüm kavram ters yüz olabilmektedir. Uluslararası hareketlilikte sistemin kırsal kökenli kişileri talep etmesini etkisinin yanında genel olarak kırsal bölgeleri hareket etmeye daha eğilimlidir. Döngüsel harekete katılan insanların birçoğu özellikle tarımsal alanlarda çalışanlar kırsal bölgelerde yaşamaktadır (ülke içi hareketlilikte

tarımsal dönüşüm hareketliliğin modern bir sonucu da giderek işçilerin şehirlerde oturan kişilere dönüşmesidir). Birikimli nedenselliğin altında yatan temel mekanizma toplumun üyelerinin daha önce bir bölgeye yapmış olduğu hareketten kazanılan sosyal sermayelerinin topluluğun diğer üyeleri tarafından kullanılarak hareketin kolaylaştırılmasıdır. Birikimli nedenselliğin kırsal ve kentsel bölgelerde nasıl olduğu sorusunun cevabı aslında var olan hareketlerin nasıl geliştiği ve birikimli nedenselliği nasıl inşa ettiğine bağlıdır. Bazı durumlarda birikimli nedensellik şehirlerden çok daha fazla kırsal alanlarda gelişebilmektedir (Fussell ve Massey, 2004: 153). Bu farklılığın ortaya çıkmasında bazı faktörler etkili olmaktadır. İlk olarak kentsel bölgelerde sosyal sermaye birikimi kısıtlıdır. Çünkü kentlerde yaşayan insanlar arkadaş, akraba ve tanıdıklarıyla kırsal alanlara göre daha zayıf sosyal ağlar kurar. Bireyler arasındaki bu ilişki ağlarının zayıflığı uluslararası hareketlerin sürdürülmesine engel olabilir.

İkinci olarak nüfus şehirlerde ve kasabalarda daha yoğun olduğundan kentliler günlük hayatlarında daha fazla insanla temasta bulunsalar da temasta bulundukları kişilerin deneyimleri hakkında daha az şeyler bilmektedir. Fakat küçük bir kırsal bölgede harekete katılan veya başka bir deneyimi hemen herkes bilebilir. Üçüncüsü kırsal alanlarda harekete katılan kişiler birikimlerini arazi satın almak için kullanabilir ve üretime katkıda bulunabilir. Kırsal alandaki parasal kaynaklarla yapılacak herhangi bir şey görünürdür, fakat kentsel alanlarda bunun görünümü fazla olmadığı gibi maddi görünümü sağlamak kıra göre daha fazla maddi kaynak gerektirmektedir. Dördüncüsü kentsel alanlar çeşitlendirilmiş işgücü piyasaları yoluyla çeşitli ve daha yüksek kazanç için daha fazla seçenekler sunabilir. Ayrıca borçlanma, banka ve kredi sistemleri daha gelişmiş olduklarından yatırım yapılabilir. Bu tür sebepler şehirlerin uluslararası hareketliliğe katılımını azaltabilir. Beşincisi, eğer mevcut şehirlerin sakinleri nispeten yeni olarak şehir merkezlerine göç etmişlerse ağları genişletecek yeteri derecede vakitleri olmadığından yine ağ bağlantıları kırsal bölgeye göre daha zayıf olabilir bu sebeple hareket etmeye daha az gönüllü olurlar. Son olarak hareket etmek isteyen kişiler hiçbir ağ bağlantısı olmadan özellikle sınır bölgelerinde hareket edebilir. Bu gruba dâhil olanların düşük sosyal sermayeye sahip olmaları sebebiyle hareketin sonucunda hayal kırıklığı ile karşılaşabilirler. Geliri çeşitlendirmek için uluslararası harekete katılan kişiler aslında şehir merkezlerinde yerel veya ulusal iş gücü piyasalarında hali hazırda gelir çeşitliliğini sağlayarak aileyi sigorta etmiş olabilirler (Fussell ve Massey, 2004: 169).

Geçici insan hareketleri, uluslararası alanda giderek artmaktadır. Ulaşım maliyetlerinin azalması, ağların gelişmesi, köken ve hedef bölgeler arası birden fazla

yalculuk yapabilme imkânları ile hareket daha önce olduğu gibi yaşam boyu bir deneyim olmaktan çıkmaktadır. 20. yy'ın başlangıcından beri haberleşme maliyetlerinde düşüş yaşanması ile hareket edenler giderek arkadaş, akraba ve aileleri ile çok daha ucuza ve kolay bir şekilde iletişim kurmasıyla hareketin psikolojik maliyeti azalmaktadır. Medya ve iletişim yolları uluslararası bilinci kolaylaştırarak birçok göçmenle ilişki ve birden fazla ülkeye ait olma duygusu gelişmektedir (Castes vd. 2013: 169). Böylece eyleme katılan insanlar hem orada hem burada olma halini eş zamanlı olarak (ulusötesicilik) yaşamaktadır. Bu durum hem hareketin manevi maliyetini düşürür hem de sosyal ve ekonomik açıdan geri dönüşü kolaylaştırır (Budnik, 2011:8). Ulaşım ve iletişim teknolojileri geçici ve döngüsel hareketin önünü açmıştır. İnsanlar göç etmeye karar vermeden önce bir ülkeyi turist olarak ziyaret edebilir. Kalıcı yerleşimci olarak hareket edenler, eve dönmeye karar verebilir veya köken ülkesi ile varış yeri arasında ileri geri hareket edebilir. Geçici göçmenler kalıcı olabilir veya her iki yönde de art arda hareket edebilir veya fırsat aramak için başka yerlere gidebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası geçici emek hareketi giderek genişlemiştir. Geçici hareket tüm sınır ötesi hareketlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Budnik, 2011:8). Savaştan sonra gelişmekte olan ülkelerden işçiler geçici süre için gittikleri ülkelerde çoğunluğu kalıcı hale gelmiştir (Zapata-Barrero vd. 2012: 3).

1989'dan sonra Orta-Doğu Avrupa bölgesinde gerçekleşen siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler, göç mekanizmalarında ve örüntülerinde değişikliklere neden olmuş; döngüsel hareketlik, nüfus hareketlerinde bu mutasyonların en iyi örneklerinden biri haline gelmiştir. Bu hareketliliğin kitle ölçeği ve karakteri herkesi şaşırtmıştır (Iglicka, 2001: 505). Bu durum dünyanın diğer bölgelerinde de benzer gelişmelere sebep olmuştur; geçici hareketlerin ülkelerin veya bölgelerin iş gücü piyasasına girmesi ile birlikte 1990'ların sonunda geliştirdikleri ağ ve kurumlarla birlikte daha yerleşik hareketlere dönüşmüştür (Iglicka, 2001: 505). Bu hareketlere uygulanan (özellikle düşük vasıflı olanlara) siyasi kısıtlamalara rağmen 1990'larda, işgücü piyasası ihtiyaçları küreselleşme bağlamında hızlanmıştır (Zapata-Barrero vd. 2012: 7). Bu alım ve ihtiyaç öyle kökleşmiştir ki bazen düzensiz hareket edenlerin pazarın ihtiyacı sebebiyle gayri resmi alımlar yapılmıştır (Castles, 2006: 7).

Bugün geçici hareketler bir eylem sürecidir, ekonomik ve politik aktörler tarafından teşvik edilmektedir (Zapata-Barrero vd. 2012: 3). Bu sebeple AB Komisyonu döngüsel göçü, Avrupa Birliği içindeki güncel işgücü açıklarını kısa vadeli olarak doldurmak amacıyla işçilerin, yine kısıtlı bir süre içinde AB'ye girmelerine ve süre sonunda memleketlerine geri dönmek koşulu ile döngüsel hareket etmesine izin verecek

düzenlemeler yapmaktadır (İçduygu, 2008:1). 21. Yüzyılda izlenen bu geçici hareket insanların iadesi ve tekrarlı gelişleri kombinasyonu üzerine inşa edilmektedir (Zapata-Barrero vd. 2012: 5). İnsan hareketliliğinin bir örneği olarak döngüsel hareket yeni değildir fakat bir politika olarak önerilmesi yenidir (Newland, 2009:1). Politika olarak ilginin yeni olmasının arka planında küresel pazar sistemi ve ucuz emek ihtiyacı yatmaktadır. Geçici hareket aslında küresel ticaret çıkarlarına özellikle hizmet etmektedir. Çünkü esnek bir iş gücü piyasası yaratmaktadır. Bu hareket bir anlamda yerel işgücü piyasasına giriş anlamına gelmektedir. Bu durumda yerel işçilerle rekabet eden bu kişiler genellikle daha düşük ücretler ve daha kötü koşulları kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Küreselleşme, hızlandırmak ve kolaylaştırmak için mükemmel bir araç sağlamıştır. Bu hareketler hem küreselleşmenin bir sonucu hem de küreselleşmeyi hızlandıran bir faktör olarak işlev görmektedir. Güvencesiz çalışma ile ilişkilendirilme eğilimine rağmen, küresel kurumlar geçici hareketi bir kalkınma aracı olarak teşvik etmektedir (Howe ve Owens, 2016: 9-11-26). Son yıllarda uluslararası çevreler ve özellikle Batı dünyası kendisine yönelen göçün ortaya çıkardığı sorunlara bir çözüm olarak döngüsel hareketliliği önermektedir (Wickramasekara, 2011: 5). Küresel emek hareketi yoğunlaşarak, çeşitlenmiş ve böylece daha akıcı hale gelmiştir. Birçok Batılı gelişmiş ülke, küresel bir dünyaya erişimi artıracak kurumsal düzenlemeler oluşturmuştur (Prokopenko ve Hou, 2018: 7). Pek çok sanayileşmiş ülke yabancı işçilere geçici ve daha uzun vadede ihtiyaç duymaktadır, çünkü yerel işgücü küresel piyasa ekonomisinde rekabetçi olabilmek için piyasanın taleplerini karşılayamamaktadır. Geçici olma üzerine başlayan hareket kalıcılaştığı anda bazı temel hak ve sosyal yardımlar ortaya çıktığında kapitalist sermaye piyasasının işgücü maliyeti yeniden artışa geçmeye başlamaktadır.

Uluslararası göç teorilerinde bu kalıcı olma durumu sıklıkla ifade edilmiştir. Döngüsel hareket ise uluslararası göç teorilerinde yeteri kadar yer edinmemiştir. Teorilerin hemen tamamı döngüsel olmayı değil kalıcı olmayı esas aldığı için bu eksiklik buradan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar doğrudan değinilmese de hareket etmenin temel dinamiklerini uluslararası teorilerden çekerek döngüsel hareketlere uyarlamak mümkündür. Her bir göç hareketinin kendine özgü tarihi ve temeli olmasına rağmen, hareket sürecinin sosyal dinamiklerini genelleştirmek mümkün olabilmektedir (Castles vd. 2013: 56). Tek, tutarlı bir uluslararası göç teorisi yoktur, sadece büyük ölçüde birbirlerinden izole edilmiş, bazen de her zaman disiplin sınırlarıyla bölünmeyen bir teori dizisi vardır (Budnik, 2011: 10). Uluslararası teoriler genel olarak hareket

edenlerin geri dönmesine karşı sessizdir. Bu nedenle bütün kurgu ve oluşturulan teoriler göç eylemi üzerine ve bu hareketin kalıcı olması üzerinedir. Kalıcı olduğu varsayılan kitle için tartışılan konular entegrasyon, uyum, asimilasyon, güvenlik vb. durumlardır (Budnik, 2011:11). Tam da bu noktada döngüsel hareket bütün bunların daha az konu edilmesine sebep olduğu için gündemdedir ve desteklenmektedir.

Döngüsel hareketleri anlamak için bazı perspektiflere ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikli olarak döngüsel hareket iki ülkenin kendi aralarında veya birey ile ilgili kuruluş arasında imzalanan bir protokole dayanıp dayanmadığı önemlidir. Çünkü bu anlaşma ve buradan üretilen politikalar hareketin tüm sisteminin belirleyicisi olmaktadır. Bu hareketlerin köken ve hedef bölge üzerindeki etkisine odaklanılmalıdır. Çünkü bu ikili etkiler karşılıklı olma halini ortaya çıkardığından bu hareket önemsenmektedir. Bu sebeple hareketi mümkün kılan etmenlerin neler olduğu tespit edilmesi gerekmektedir. Ülkelerarasındaki sınır politikaları, yasal düzenlemeler hareketin yönünü ve sistematığını belirlemektedir (Maroukis ve Gemi, 2013: 85). Mevcut durumda, geçici hareketin gerçekten kalıcı yerleşim için bir başlangıç olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır (Iglicka ve Gmaj, 2013: 183). Çoğunlukla geçici hareketlerin zaman içerisinde kalıcılığa doğru evrildiğini dünya uzun zamandır tecrübe etmektedir. Geçici hareketlerin kalıcılılaşması ve sonrasında ülkelerin ortaya çıkardıkları problemler geçici hareketlerden ziyade döngüsel hareketlere odaklanmaya sebep olmuştur.

“Dairesel göç” terimi ilk olarak 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında ortaya çıkmıştır. Genellikle iş için mevsimsel veya periyodik olarak hareket etme olarak tanımlanır (Newland, 2009: 5). Daha genel ifadeyle ekonomik gerekçelerle iki ya da daha fazla ülkenin arasında bir sürekliliği ifade eden ve denetimli veya denetimsiz harekete döngüsel hareket denir. Bu bağlamda hareketin ekonomik gerekçelerle ortaya çıkmış olması beklenmektedir. Aslında sebebin ekonomik olması döngüsel hareket için olmazsa olmaz değildir. Çünkü eğitim faaliyetleri de döngüsel hareket içerisinde değerlendirilebilmektedir. Bu tanım yeniden ele alındığında aslında döngüsel hareket ortaya çıkaran olgular bulunmaktadır. Bu tür hareketlere ilgi yeni olsa da aslında çok da yabancı olduğu bir olgu değildir. Bu hareketlerin en iyi örnekleri kırsalda veya daha geri kalmış bölgelerde yaşayan insanların döngüsel olarak, belli periyotlarda veya mevsimsel hareket etmesini içeren belli dönem “*gurbetçilik*” olarak adlandırılan harekettir. Bu yurt içi hareketler yapılan faaliyete göre adlandırılması değişmektedir. Yurt içindeki bu hareketin sebepleri, ortaya çıkardıkları sonuçlar ve sorunlar aslında uluslararası döngüsel hareketin altlığını oluşturmaktadır. Bazı durumlarda insanlar bu

döngüsellığı yurt içinde tecrübe edip sonrasında uluslararası döngüsel harekete katılabilmektedir. Ayrıca bu hareketlerin ortak özelliği döngüsel/tekrarlı/dairesel olmasıdır. Bu hareketi diğer hareketlerden farklı kılan en özgün yanı budur. Hareketin özgün olması sebep, sonuç ve sorunların da özgün olmasını ortaya çıkarmaktadır.

Çin’de kırsal bölgelerden kentsel bölgelere yaklaşık bu amaçla 125-150 milyon kişi döngüsel olarak hareket etmektedir (Wickramasekara, 2011: 6). 20. yy’ın başlarında kapitalist plantasyonlarda çalışan binlerce işçi vardı (Fargues, 2008: 3-4). Döngüsel hareketin ortaya çıkışı kendiliğinden ziyade organize bir hareketliliklerdir. Vertovec (2007) döngüsel hareketle ilgili erken dönem çalışmalarını düzenlenmemiş ve organize olmamış çalışmaların üzerinde yoğunlaştığını söylemektedir. Bu çalışmalar döngüsel hareket, mekik göçü, sözde turist, mevsimsel göç, tekrar, dönen, çoklu, mekik gibi terimler üretmiştir (Vertovec, 2007: 5; Erder, 2015: 121). Fakat bu terimler ve hareketler yasal olarak düzenlenmediği gibi bir program dâhilinde de olmamıştır. Döngüsel hareketin düzenlenmiş bir sistem olarak görülmesi, Uluslararası Göç Örgütü tarafından belirlenmiştir (2005). Hareketin düzenlenip programlanmasının başlangıcından sonra küresel iş gücü piyasalarının ilgisini bu yönde arttırmıştır (Triandafyllidou, 2013: 4). Geçici hareket böylelikle ulusal sınırların arasında gerçekleşen bir olgu olmuştur. Aslında bu tanım daraltıldığında asıl ikamet yerini değiştirmek ve gittiği ülkeyi belli süre sonra terk etmeyi içermektedir (Budnik, 2011: 8).

Döngüsel hareketin olması için iki veya daha fazla yer arasında hareket olması ve bunun için köken ve varış bölgelerinin olması gerekmektedir. Köken ve hedef bölge arasında geçişi sağlayan üçüncü veya daha fazla ülke olabilir. Bu döngüsel hareketler genelde ekonomik gerekçeli olarak yapılır. Döngüsel hareketlerin çok azı devlet sponsorluğundaki hareketlerdir (Bartram vd. 2017: 73-74). Geçici hareket aslında daha hareketin başlangıcından itibaren geri dönüş olasılığının en yüksek olduğunu göstermektedir. Bu olasılık başlangıçtan sonra azalmakta ve sonrasında düzenli bir hale gelmektedir (Prokopenko ve Hou, 2018: 8-9). Geçici hareket kalıcı hareketin öncüsü olarak görülmektedir fakat bu her durumda böyle değildir. Avrupa Komisyonu, (2007: 8) döngüsel hareketliliği iki ülke arasında ileri geri hareket edebilecek derecede yasal izinde olan yönetilebilir bir “göç biçimi” olarak tanımlamıştır. Döngüsel hareket hedef bölgedeki emek gereksinimlerine bağlı olarak insanların gönüllü hareketlerine bağlıdır. Hedef bölgeye doğru hareket edebilmek için de köken bölgenin işgücü piyasalarının durumu da hareket için önemlidir.

Bu hareketler geçici ve kalıcı olarak ülkeler arasındaki akışkan bir harekettir (Newland ve Agunias 2007: 4). Döngüsel hareketliliğin köken bölge, hedef bölge ve

hareket edenin kendisi olarak üçlü bir kazan politikası yönü vardır. Döngüsel hareketlilik gönüllü olarak gerçekleştiği zaman ve hem köken ülke hem hedef ülkenin işgücü ihtiyaçları ile ilişkilendirildiğinde ilgili herkes için yararlı olabilir (Örgütü, 2009). Döngüsel hareketin standart bir tanımı yoktur. Olması da gerekmez, her bir olgu tanıma yeni bir bakış açısı eklemektedir. Bazen geçici göç anlatılırken döngüsel olma durumuna atıf yapılmadan da kullanılabilir. Aslında bu bir hareketlilik (mobility) ve göç değildir. Çünkü kalıcı olmayı değil geri dönüşü içermektedir (Vadean ve Piracha 2009; Wickramasekara, 2011: 6). Bu hareketlilikler zaman içerisinde kolaylaşabilir, ancak yönetilemezler çünkü çoğunlukla grup üyeleri tarafından gönüllü olarak gerçekleştirilir. Döngüsel hareket ekonomik ihtiyaçların giderilmesine yöneliktir ve işsizlik ya da yetersiz gelir için geçici bir çözüm sunar, ancak genellikle varış ülkesinde veya köken ülkesinde daha uzun vadeli bir perspektife izin vermez (Wickramasekara, 2011).

Döngüsel hareketlilik fordist üretim sistemine çok iyi uymaktadır. İşgücü piyasasındaki temel kural olan esneklik yaklaşımları ile uyum içerisinde. Bu sebeple bu döngüsel harekete katılan insanlar kendi kendilerinin girişimcisi olur. Köken veya hedef bölgede zor koşullarla karşı karşıya kaldıklarında kendileri için istihdam yaratmak adına beşeri sermayelerini (becerilerini) ve sosyal sermayelerini kullanırlar (Triandafyllidou, 2013: 235). Böylece döngüsel hareketin geliştireceği sistem de döngüsel olabilir. Sistem kalıcı olmayarak, yaratılır, değişir ve kaybolabilir. Kalıcı bir hareket olmadığı için ortaya çıkış sebepleri ortadan kalktığında kendisi de sona erebilir. Bu sebeple döngüsel hareketin oluşma biçimleri çeşitli ve karmaşıktır (Skeldon, 2010: 4). Döngüsel hareket finansal, sosyal ve beşeri sermaye sağlar. Bu sermayeler birleştirildiğinde döngüsel hareket kalıcı olabildiği gibi aynı bölge veya ülkede olmasa bile başka bir hedef bölgede kalıcılığa dönüşebilir.

Döngüsel hareket daha önce hiç olmadığı kadar günümüzde ilgi görmektedir. Araştırmacılar, uzmanlar, politika yapımcılar Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası yetkilileri döngüsel hareketlilik kavramını kullanmakta ve konu edinmektedir. Son yıllarda ise döngüsel hareketin mantığını ve ilgi düzeyini ele almak için çok sayıda çalışma, rapor, politika bildirisi, iletişim ve tavsiyeler hazırlanmıştır (Cassarino, 2013: 22). Göç ile ilgilenen uzmanlar bu hareketin klasik anlamda göç hareketi olup olmadığını tartışmaktadır. Bazı göç araştırmacıları bu nüfus hareketinin klasik anlamda göçün sebep olduğu bireysel ve toplumsal olguları ve etkileri yarattığından göç olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur (Okolski, 2001; Iglicka, 2001; Morokvasic, 2004; Spohn ve Morawska, 2018). Döngüsel hareket yaratıcı değişken olması ve

dinamiğe sahip olması sebebiyle her ülkede farklı etkileri olan “*melez bir göç*” türü olarak kabul edilmektedir. Bu hareketi mümkün kılan şey liberal sınır politikalarıdır. Döngüsel hareket ister kırsal-kentsel veya sınırları aşarak ülkeler arasında olsun, asırlık bir hareketlilik modelini temsil ettiğini vurgulamak önemlidir. Döngüsel ve geçici hareketler küreselleşmeyi yansıttığı gibi onun aynı zamanda bir sonucudur. Belli ölçüde bu hareket küreselleşmeye verilen bir tepkidir. Küresel dünyadaki demografik değişimler, yeni hareketlilik yapıları ve büyüyen esnek işgücü piyasalarının talepleri ile ilişkilidir. Bu hareketler aynı zamanda harekete katılanların bireysel kararını da yansıtmaktadır. Bu sebeple bu hareketlilik kalkınmaya potansiyel bir katkı olarak dünya çapında tartışılmaktadır (Wickramasekara, 2011: 20).

Uluslararası Göç Komisyonu devletler ve uluslararası kuruluşlar, geri dönüş ve döngüsel hareketin gelişimsel etkisini en üst düzeye çıkaran politikalar ve programlar oluşturması gerektiğini ve bu grupların hareket etmelerini sağlayan mekanizmalar ve kanallar sağlayarak destek verilmelidir demektedir (GCIM, 2005: 31). Döngüsel hareketin kolaylaştırılması, emek için kısa vadeli gereksinimlere cevap verirken, aynı zamanda harekete katılanların kalkınmaya etkisini en üst seviyeye çıkarır (IOM 2008: 3) Hareketin kalkınma arasındaki bağlantıyı sağladığı savunulmaktadır. Harekete katılanlar hem hedef hem de köken ülkedeki kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilir (GFMD 2008: 76). Bu sebeple döngüsel hareketin kalkınma üzerindeki etkisini ele almak için diğer herhangi bir göç türünden ayrı tutmak gerekmektedir. Sezgisel olarak döngüsel hareket daha büyük bir etki yapmaktadır.

Köken bölge ve hedef bölge arasındaki düzenli dolaşım sadece para ve maddi mallar değil aynı zamanda sosyal havaleler için en uygun kanaldır (Skeldon, 2010: 3). Adil bir yönetim sistemi verildiğinde, döngüsel hareket edenlerin elde ettikleri faydaları en üst seviyeye çıkarmaya yönelik çok yetenekli olduklarına dair geniş kanıtlar vardır (Hugo, 2009: 11). Döngüsel hareket, çağdaş göçü çevreleyen bir dizi zorluğa rağmen potansiyel bir çözüm olarak savunulmaktadır. Hareketleri boyunca, insanlar köken ve hedef yerleri kapsayan sosyal bağlantıları kullanır, genişletir ve kurarlar. Bu tür bağlantılar veya ağlar aracılığıyla insanlar nereye gideceklerini, işleri nasıl alınacaklarını, yaşanacak yerleri bulmalarını vb. durumları öğrenirler. Bu ulus ötesi ağlar yoluyla aileleri, ekonomik faaliyetleri, politik çıkarları ve kültürel uygulamaları da korumuş olurlar (Vertovec, 2007: 2).

Bu sebeple Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2005) döngüsel hareketi özellikle gelişmekte olan ülkelere fayda getireceğini söylemektedir. Bunun için hem hedef bölge hem de köken bölge ülkelerinin bu döngüsel harekete katkı sunmalarını istemektedir.

Bu yapılırsa sınır ölkelere veya etkileşim halinde olan ölkeler arasında esnek vize programlarını doğuracağından serbest alışveriş teşvik edecektir (Vertovec, 2007: 3). Böylece işgücü piyasasındaki sıkıntılar ortadan kalkarak esnek bir işgücü pazarı oluşturulmuş olacak hem de entegrasyona yönelik uygulamalar döngüsel harekete katılanlar orada belli süre sonra olmayacağından ya olmayacak ya da çok sınırlı olacaktır (Triandafyllidou, 2013:2). Döngüsel hareketin kalıcılığı azaltması ve gelişimi teşvik eden potansiyeli sebebiyle son yıllarda politik çevrelerde popüler olmuştur (Newland, 2009). Bazı ölkeler döngüsel hareketi yararlı bir politika olarak görmektedir.

2.2. Döngüsel Hareketliliğe İlişkin Kategoriler

Döngüsel hareketin tanımlanmasının karmaşık olduğu ve her olguya bağlı olarak farklı faktörlerin ortaya çıktığı daha önce belirtilmişti. Bu sebeple döngüsel hareket inceleyen çalışmalar üzerinden bazı kategoriler ortaya çıkmaktadır. Bu kategoriler oldukça çeşitlidir. İlk olarak döngüsel hareket kategorileri belirlenirken döngüsel hareketin sadece formel olarak hareket edenleri kapsamadığı bilinmelidir. Bu durumda döngüsel hareket ülkenin yasalarına uygun davranmayanları da kapsamaktadır. Bu izinli olmama hali aslında döngüsel hareketin kamu politikaları tarafından resmi olarak organize edilmediği anlamına gelmektedir. Bu döngüsel hareketlerin yapısal modellerini ortaya koyan şey kişilerin salt hareketliliği değil aynı zamanda sınır kontrolleri, devlet politikaları ve hareketin paydaşlarıdır (Cassarino, 2013: 23).

Döngüsel hareket için yapılan tanımlamalar dört boyut içermektedir. İlk mekânsal boyuttur, en az iki kutup içerir. Bu iki kutup, köken bölge ve hedef bölge olmasının yanında aradaki transit bölgeler de ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak zamansal bir boyut içermektedir. Bu zamansal olarak kısa süreli hareketler, mevsimlik işçiler için birkaç ay, vasıflı işçiler için birkaç yıl, emekli olan insanların kendi ölkelerine dönmesine kadar değişebilir. Her bir kavrama harcanan zaman miktarı ulusötesi alanlarda oldukça değişkendir. Üçüncüsü yinelemeli/tekrarlı boyuttur. Köken bölge ve hedef bölge arasında bir gidiş geliş yapan insanlar normalde geri dönüş göçmenleri olarak tanımlanır. Fakat 21. yüzyılda tartışılan ve diğerlerinden ayırt edici olan hareketin zamansal olarak tekrarlanmasını içermektedir. Son olarak hem köken hem de hedef bölgede gerçekleşen gelişimsel boyut. Hareketin ilişkili ölkelerdeki ve birey

üzerindeki etkisini içermektedir (Newland, 2009:9). Aslında bu hareket bu boyutlarıyla bir tür *sarkaç* hareketidir (Iglicka, 2001: 505).

Yukarıdaki döngüsel hareketin tanımlanmasında kullanılan boyutların yanında döngüsel hareketi düzenleyen dört boyut bulunmaktadır. İlk olarak hareketin düzenli ya da düzensiz oluşu ve fenomenin düzenlenmiş veya düzenlenmemiş oluşu ile ilgilidir. İkincisi ilgili kişilerin beceri ve eğitim düzeyleri olarak vasıflı ve vasıfsız olmasıyla ilgilidir. Üçüncüsü kalış süresinin uzunluğu ile ilişkilidir. Bu süre kısa veya uzun zaman aralıkları ile ilgili olabilir. Son olarak ise hareket edenin köken bölgede mi yoksa hedef bölgede mi ikamet edip etmediği önemlidir (Triandafyllidou, 2013: 13). Bu tür sınıflandırmalar bazı geniş ölçeklerde farklı bağlamlarda farklı kategorilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin AB gibi bir birlik bağlamında döngüsel hareket daha baştan iki genel gruba ayrılmaktadır. İlki AB'nin üyelerinin kendi içerisindeki döngüsel hareket diğeri ise AB grubuna üye olmayan ülkeler ile Avrupa Birliği arasındaki döngüsel hareketliliklerdir. Döngüselliğin gerçekleştiği mekân ve onun fenomenleri kavramları değiştirdiği gibi kapsayıcılığı üzerinde de belirleyici olmaktadır. Bazı hareketler her gün tekrar eden bir hareket olmasına rağmen bazıları sezonluk veya yapılan işe bağlı olarak değişebilmektedir. Bazı hareketler bir politika çerçevesinde düzenlenirken bazıları düzensiz olabildiği gibi formel olarak da düzensiz olabilir.

Geçici hareketliliğin ortaya çıkışını içeren *engelli döngüsel hareket*, *gömülü döngüsel hareket*, *düzenlenmiş döngüsel hareket* olmak üzere üç farklı hareketlilik tanımlanmıştır (Triandafyllidou, 2013). İlki hareketin büyük engeller karşısında durmasına işaret eden engelli döngüsel hareket büyük engeller karşısında hareketin durmasını ifade eder. Sınır çatışmaları, kısıtlayıcı göç kontrolleri, coğrafi uzaklık gibi etmenler etkili olabilir. Gömülü döngüsel hareket sık etkileşimlerin olduğu ve sıklıkla döngüsel hareketlerle sonuçlanan alanlara işaret etmektedir. Genellikle ülkenin buna yönelik politikaları yoktur, fakat bilindiği halde görmezden gelinir, bu yüzden gömülüdür. Aslında ulus devletten önce sınırlar çizilmeden zaten var olan hareketin sınır çizildikten sonra devam etmesinden dolayı gömülü kalmasını içermektedir. Örneğin 2014 yılında Myanmar, 30 yıl sonrasında ilk kapsamlı nüfus sayımını gerçekleştirdiğinde nüfus 51,5 milyon olarak tespit edilmiştir fakat 2012'de nüfus 52,8 milyon kişi olduğu bilinmekteydi. Aradaki 1,3 milyon fark karşısında nüfus birimleri şoka uğramışlardır. Aynı durum 2002 ile 2003 arasında da yaşanmıştır. Daha sonra neredeyse her hane halkının hayatta kalabilmek için bir kişiyi döngüsel hareketliliğe

gönderdiği ortaya çıkmıştır³. Düzenlenmiş döngüsel hareket kalma sürelerinin belli olduğu, hangi işte kaç kişinin hangi vasıfla çalışacağını belli olduğu harekettir. Bu kişilerin geri döneceği kesindir ve geri geleceklerinden emindirler. Bu hareket bugün AB ve BM tarafından uygulamaya konulmak istenen programları kapsamaktadır (Cassarino 2008a: 1).

Yukarıdaki kategoriler aslında ani gelişen ve gönüllü döngüsel hareket ile yönetilen döngüsel hareketler olarak iki kategoriye indirgenebilir. Döngüsel hareketliliği yasal zemine oturtan programların kategorileri daha farklıdır. Bu programlar genel olarak döngüsel hareket ve geçici hareket olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki hareket arasında bazı ortaklıklar ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki kategori de kalıcılığa ihtimal vermeyen geçici olma durumunu içerir. Her iki durum geniş çapta esnek veya resmi olarak iki bileşenli olabilir. Genellikle bu iki olgu ekonomik ve sosyal olarak büyük farklılıklar içeren ülkeler arasında olmaktadır. Ayrıca bu iki kategori para kazanma, beyin göçünü hafifletme, beceriler edinme gibi ortaklıklar içermektedir. Bu benzerlikler yanında bazı farklılıklar da vardır. Döngüsel hareketler hedef ülkede tekrarlı olarak sık sık konaklamaya ve çalışmaya imkân verirken geçici hareketler genelde bir kez süren geçici konaklamaya imkân verir. Bu bir kez gerçekleşme durumu döngüsellliği içermemektedir. Çünkü tek bir hareket ve tek bir döngü vardır. Döngüsel hareketler geçici hareketlerden ziyade uygulama için gereken finansal ve lojistik kaynaklar açısından daha yoğundur. Döngüsel hareketler genelde aynı iş için aynı grupları talep ederken geçici hareket farklı grupları içerebildiği gibi farklı iş alanlarını da içerebilir (Wickramasekara, 2011: 12).

Devitt (2013: 97) iki temel ekonomik döngüsel hareket olduğunu belirtir. İlki; köken bölgesinde normal olarak ikamet eden bir kişi para kazanmak için yurt dışına birkaç ay geçirmeye karar verebilir. İkincisi ise yurt dışında ikamet eden bir kişi bir ekonomik projeyi kurmak ve denetlemek için köken ülkesine düzenli olarak gidebilir. Bu iki temel diğer kategorilerle de ortak olan sekiz alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar; hareketin yasal ve düzensiz doğası, kişilerin beceri düzeyleri, kalış ve geri dönüş süresi arasındaki zaman, ikamet ettiği yer (köken/hedef), ikamet ettiği ülkedeki iş durumu (işsiz-serbest meslek vb.), hareket edenin çekirdek ailesinin ikamet ettiği ülke, döngüsel harekete dâhil olanların istihdam edildiği faaliyet ve hareket ettiği yere toplamda geldiği süredir.

Döngüsel harekete katılanların kalış durumuna göre bazı tipolojiler ortaya çıkmıştır. Kalıcı olarak hareket etmiş ve kalıcı olarak geri dönmüş, kalıcı olarak hareket

³ <https://asia.nikkei.com/Politics/Zaw-Oo-Circular-migration-a-possible-Thai-Myanmar-compact>

etmiş ve geçici olarak geri dönmüş, geçici olarak hareket etmiş ve kalıcı olarak geri dönmüş son olarak geçici olarak hareket etmiş ve geçici olarak geri dönmüş (Agunias ve Newland, 2007: 4). Geçici olarak hareket edip sonrasında geçici olarak geri dönüşü ifade eden son kategori tam olarak döngüsel hareketi kapsamaktadır. Çünkü başlangıçtan itibaren geçici olarak hareket etmeyi ve dönüşün de geçici olmasını gerektirmektedir. Pastore ise (2008) döngüsel hareketliliği zamansal olarak sınırlandırarak ayrıma gitmektedir. İlk olarak üç aydan daha kısa süreli hareketlilik, ikincisi 6-9 ay arası mevsimsel veya döngüsel hareket, üçüncüsü beş yıldan az bir süreyi içeren geçici hareket ve son olarak beş yıldan fazla bir süreyi içeren hareket fakat geri dönüş oluyorsa bunu da uzun süreli göç olarak tanımlamıştır. Kalış süresini belirleyen kişinin kendi kararı olmasının yanında yapılan işin süresi önemli olduğu gibi ülkelerin uyguladığı vize politikaları da bunda belirleyicidir.

Yukarıdaki kategoriler genel olarak araştırmacıların inceledikleri hareketin olağan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat birçok çalışma incelendiğinde farklı kategoriler ortaya çıkabilir. Bu farklı tanımlamalar ve boyutlar içerisinde ortaya çıkan sonuç aslında farklı ülkelerin döngüsel hareketleri incelenerek ortaya çıkacak sonuçla açıklanabilir. Bu kapsamda üç ana döngüsel hareket kategorisi ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki ve en yaygın olanı köken ülkeden hedef ülkeye yola çıkan hem düzenlenmiş hem de düzenlenmemiş hareketlerdir. Bu amaçla ülkeler arası veya birey arasında anlaşmalar yapılarak mevsimsel emek hareketliliği ortaya çıkar. Çalışma süreleri altı aydan fazla değildir ve çalışma süreleri sektör ve işveren tarafından belirlenir. Bu hareket tarım, yeme içme ve turizm sektörü için uygundur. İkinci tür ise harekete katılanların yer aldığı ve döngüsellüğün kendiliğinden ortaya çıktığı emek hareketidir. Esas olarak yüksek vasıflı iş insanları ile ilgilidir. Üçüncüsü de kendiliğinden ortaya çıkan yasal harekettir. Bu insanlar ise onarım çalışmaları, inşaat çalışmaları ve çiftliklerde çalışmak için hareket etmektedir.

Yukarıdaki temel üç tip döngüsel hareketliliğin yanında iki tür yarı döngüsel hareketler ve düzensiz döngüsel hareket ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki hareket eden köken ülkede bulunur, mevsimsel bir model izleyebilir veya izlemeyebilir, kalmak yasaldır, fakat çalışmaları gayri resmidir. Bu tür hareketlilik inşaat, ev işleri, turizm, yemek sektörü gibi birçok istihdam sektörünü içerebilir. İnsanlar, turizm amaçlı veya vizesi ile hareket eder, fakat vizeleri çalışma hakkını sağlamadığı için düzensizdir. İkinci tip yarı döngüsel hareket, hedef ülkeye dayanan kişilerle ilgilidir. Hedef ülkede uzun zamandır bulunan ancak iş bulmada güçlük çeken veya yetersiz istihdamda olan veya geçici ya da dengesiz işleri olan kişilerle ilgilidir. Bu insanlar iki ülke arasında

küçük çaplı ticaret yapmaktadır. Genelde hedef ülkeden mal satın alarak köken ülkeye satmaktadırlar. Burada seyahat formel iken yapılan ekonomik faaliyetin enformel olması ve kaydedilmemesi ayırt edici yönünü oluşturmaktadır. Son olarak düzensiz döngüsel hareket kişilerin gerekli belgeleri olmadan ve kayıt dışı işgücü piyasasında istihdam edilmelerini içermektedir. Bu durumda bu insanların ülkeye ve piyasaya girişlerine ilişkin herhangi bir yasal zemin olmamasına işaret etmektedir. Yukarıda belirtilen altı türden tümü, ekonomik zorunluluktan kaynaklanan ve göçmenlerin sosyal sermayesi tarafından mümkün kılınan hareketlerdir (Triandafyllidou, 2013: 231-232).

Harekete katılan insanlar çeşitli türden uzun süreli izin aldıkları ölçüde yasaldırlar. Kalmayı ve hareket etmeyi yasal kılan özel vizeler ile giriş yaptıktan sonra faaliyetleri yasal zemine oturmuyorsa yarı yasaldırlar. Ancak yarı yasal olan grupların istihdam edilmeleri veya ekonomik faaliyetleri genellikle düzensizdir. Son olarak hem ülkede bulunmaları hem de çalışmaları yasalara uygun olmadığından düzensiz döngüsel hareketler bulunmaktadır. Tüm bunların yanında nadir döngüsellik kategorisi bulunmaktadır. Nadir döngüsellik, kişinin kariyerini ilerletmek veya köken ya da hedef ülkesindeki profesyonel konumunu geliştirmek arzusuyla teşvik edilmesi durumudur. Bunlar son derece yetenekli döngüsel hareketleri içermektedir (Triandafyllidou, 2013: 232-233).

Yukarıdaki kategoriler çerçevesinde yapılan tanımlarda Gürcistan'dan Türkiye'ye olan döngüsel hareket mekânsal, zamansal, yinelemeli/tekrarlı ve gelişimsel gibi tüm boyutları içermektedir. Bu haliyle Gürcü döngüsel hareketi bir sarkaç hareketidir ve sarkacı bağlayan zincirin fenomenlerini içerir. Döngüsel hareketi düzenleyen dört ana boyut içerisinde Gürcü hareketi düzensiz bir harekettir, vasıf gerektirmeyen işlerde çalışan vasıflı ve vasıfsız işçileri barındırmaktadır, kalış süreleri açısından mevsimsel bir harekettir (çay hasat süresi kadar sürmektedir) ve son olarak kişiler köken bölgede ikamet etmektedir. Döngüsel hareketin ortaya çıkışını içeren engelli, gömülü ve düzenlenmiş kategorilerde Gürcü hareketi gömülü döngüsel bir harekettir. Tanım gereği sık etkileşimin olduğu, köken ve hedef bölgenin buna yönelik bir politikasının olmadığı, hareket bilindiği halde görmezden gelindiği gibi durumları içermektedir. Döngüsel hareketin ani veya gönüllü olması kategorisi içerisinde Gürcü Hareketi gönüllü bir harekettir. Kalış zamanına göre ifade edilen kategorilerde Gürcü hareketi *“geçici olarak hareket etmiş ve geçici olarak geri dönmüş”* hareketine dâhil olmaktadır. Döngüsel hareket içerisinde düzenlenmemiş hareketler kategorisine Gürcü hareketi uyum göstermektedir. Çünkü Gürcü hareketi düzenlenmemiş bir harekettir. Düzenlenmemiş hareketler içerisindeki iki farklı kategori de Gürcü hareketi ile

uyumludur. Yarı döngüsel hareket olarak tanımlanan bu iki yarı döngüsel hareketlerin ilki kalmanın yasal fakat çalışmanın düzensiz olduğu durumu kapsamaktadır. Diğeri ise kalmanın ve seyahatin yasal fakat iki bölge arasında yapılan ticaretin yasal olmadığı durumu kapsamaktadır. Bu haliyle Gürcülerin gelmesi düzenli olmasına rağmen çalışma durumları düzensizdir aynı zamanda gidiş gelişlerde yaptıkları ufak ticari faaliyetler de düzenlenmemiş olduğundan bu haliyle iki farklı yarı döngüsel harekete de dahil edilebilirler.

III. BÖLÜM

3. Döngüsel Hareketliliğin Bir Nedeni ve Sonucu Olarak Para Havaleleri

Havaleler, hedef bölgede çalışan insanlar tarafından köken bölgeye (birey, hane) gönderdikleri para ve malları kapsamaktadır. Dünya genelinde havale gelirleri kırsal alanlarda yaşayan insanlar için önemli bir değere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin işgücü genel olarak kırsal bölgelerde veya şehirlerin taşralaşmış bölgelerinde yaşamaktadır. Bu alanlarda yaşayan gruplar genel olarak diğer gruplardan daha az gelire sahiptir. Bu sebeple bu insanlar gerek şehir merkezlerine gerekse uluslararası hareketliliklere katılır (Adams, 1989: 45). Bu hareketliliklerden elde edilen gelirler bu sebeple ekonomik gelişmede ve büyümede önemlidir. Ancak burada ortaya çıkan şey bu kişilerin gelirlerini nasıl ve nerede harcadıklarıdır. Nasıl ve nerede harcadıklarına bağlı olarak ekonomik gelişme üzerine odaklanılabilir (Meyer ve Shera, 2017: 155). Havaleler ekonomik kalkınmaya yardımcı olur ve yoksulluğu azaltır (Dustmann ve Mestres, 2010: 62).

Para havalelerinin çoğu döngüsel hareketlilik sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü havalenin kendi yapısında geride kalan bir grubun varlığını içerir. Gruba karşı aidiyeti ve belli süre sonra geri dönüşü ima eder. Bu sebeple hareketin bir sonucu olan havalenin miktarları veya olup olmaması hareketin kalıcı olup olmamasına ilişkin bilgiler verir (Hugo, 2009: 15). Çünkü havalenin mevcudiyeti geleneksel olarak hareket eden insanların anavatanla olan bağlarının varlığını, ailelerinin refahına olan ilgiyi ve geri dönme niyetini yansıtmaktadır. Bu bakımdan havale, hareketin kalıcı olabilmesinin yanında hareketin sürekliliğini de ifade eder (Budnik, 2011). Aslında burada yapılan şey hareket edenin kazandıklarını geride kalanlarla fedakârca paylaşmasıdır. Aile ile birey arasında resmi olmayan bir sözleşme vardır. Çünkü harekete katılan bireyin ilk gittiği aşamada konaklama, yolculuk maliyetleri veya bir sıkıntıya düştüğünde ailesi onu sigortalamaktadır (Budnik, 2011). Belli süre sonra harekete katılanlar havaleleri ile aileyi desteklemektedir. Esas olan hareketin ekonomik sebeplerle ve gönüllü olmasıdır (Cohen, 2005: 90).

Kazanılan paranın büyüme üzerine etkisi vardır, fakat bu marjinal bir etkiye sahiptir. Aslında üretimi düşürerek sıcak para akışı ile büyüme oranının artmasına sebep olur (Meyer ve Shera, 2017:150). Gönderilen havalelerin ekonomik büyümeyi arttırdığına veya olumsuz etki ettiğine yönelik birçok araştırma vardır. Finansal gelişmeyi teşvik ettiği, hane halkının eğitim harcamalarını arttırarak insan sermayesinin oluşumunu geliştirdiği gibi (Bang vd. 2016: 395) artan havaleler kaynak ülkede önemli

finansal kaynaklara da dönüşebilir. Bu sebeple köken ülkeler havalelere önem vermektedir. Bazı durumlarda gelişmekte olan ülkeler geçici hareketlere destek verdiği gibi üçlü kazan politikasıyla gelişmiş ülkeler de bunu desteklemektedir (Straubhaar, 1986: 728; Dustmann ve Mestres, 2010: 68).

Havalelerin miktarları bazı faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu durumda hareket edenlerin havale miktarlarının değişmesine neden olan faktörleri incelemek gerekmektedir. Bazıları uzun süreli yüksek miktarlarda havalede bulunurken bazılarında durum düşük miktarlarda olabilir (Stark ve Lucas, 1988). Bireyin yapmış olduğu fedakârlık zaman içerisinde azalabilir. Gerek sigortalayan gerek sigortalanan bireyler zaman içerisinde bireyselleşebilir. Geride kalan bireyler veya hareket edenler evlenmiş olabilir, evden ayrılabilirler, anne veya babaları ölebilir bu gibi durumlar sigortalamayı etkileyebilir. Hareket eden geçici olmak yerine kalıcı olmayı tercih etmesi durumunda da havale akışında değişkenlik görülür (Puri ve Ritzema 1999:1 3).

Küresel ölçekte havale miktarları son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmıştır (Dustmann ve Mestres, 2010: 6; Gençler, 2015: 62) Havale miktarları gelişmekte olan ülkelerin GSMH içerisindeki payı %27 oranındadır. Havale akışları 2012 yılına oranla % 6,3 artışla 2013'te 414 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam gelişmekte olan ülkeler için ticaret dışında en büyük dış mali kaynağı oluşturmaktadır. Bu rakam 2016 yılında 540 milyar dolara (Meyer ve Shera, 2017: 149), 2017 yılında ise 613 milyar dolara çıkmıştır. 2018 yılında 689 milyar dolar olan havale miktarı 2019 yılı içerisinde 715 milyar dolara çıkacağı tahmin edilmektedir. Havale akışının önemli bir miktarı düşük ve orta gelir bölgeleri olmak üzere Doğu ve Güney Asya ve Pasifik ülkelerine gitmektedir (Zanforlini, 2018: 12). Havale koridorları bölgesel olabildiği gibi küresel de olabilmektedir. Havale koridoru aslında hareketin yönünü ve ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu koridor genel olarak gelişmiş kuzey dünyasından güney dünyasına doğrudur. Fakat havale akışlarının boyutu o kadar fazladır ki alt koridorların görünürlüğünü azaltmaktadır.

3.1. Havale Tasarruflarının Harcanma Durumu

Havale oranları hem küresel ekonomik piyasaya göre, hem hedef ve köken bölgedeki ülkelerin ekonomik durumlarına bağlı olarak hem de ki daha çok bireysel profillere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu durumda hangi grubun havale gönderdiği, hangi amaçla bunu yaptığı ve ne kadar miktar gönderdiği üzerinde konuşmak gerekmektedir (Dustmann ve Mestres, 2010: 62). Havaleyi ve miktarını çalışan sayısı ile ücret oranlarının farklılığı ile ev sahibi ülke ile gönderilen ülke

arasındaki ekonomik faaliyet farklılıkları ve döviz kurları etkilemektedir. İki ülke arasındaki nispi faiz oranı, politik risk, fon transferi için imkân, medeni durum, eğitim seviyesi, hane halkının gelir seviyesi de etkilemektedir (Puri ve Ritzema, 1999: 13).

Hareket eden grupların geçici olma durumları hem tasarruf hem de havale miktarlarını arttırmaktadır (Dustmann ve Mestres, 2010: 63). Çünkü birey, dönüşün köken bölgeye olacağı durumlarda bu bölgeyi iyileştirmeye yönelik hareket eder. Havale gönderen kişilerin medeni durumları ve cinsiyetleri de havale miktarlarını etkileyebilmektedir. En yüksek havaleleri genel olarak evli erkekler en düşük miktarı ise hiç evlenmemiş erkekler göndermektedir (Collinson vd. 2006: 12). Bazı yaş grupları daha hareketli olduklarından havale gönderme ihtimali de doğrudan yüksek olmaktadır (Adams, 1989: 69). Kişinin yaşı, sahip olduğu arazi büyüklükleri havale miktarını etkiler. Bazı durumlarda hareket eden ve havale geliri olan hane halkları hareketin maliyetini karşılayabilecek gelir seviyesine sahip olabilir ve çok yoksul haneler hareket edemediklerinden aslında havaleleri üst gelir grubunda bulunan kişiler de kazanmaktadır (Adams, 1989: 69).

Havalelerin çoğunluğu tüketime harcanmaktadır. Çok az bir kısmı yatırım olarak değerlendirilmektedir. Buradaki sorun yatırım yapmanın maliyetinin grupların köken ülkeleri ve yerleşim bölgelerindeki yatırım fırsatları ile ilgilidir. Bu yönleriyle aslında havale ve yatırım arasındaki ilişki “*Dutch Disease*” (*Hollanda Hastalığı*) olarak tanımlanmaktadır. Yani bir ekonomik gelişmeye dayanarak diğer faktörleri hesaba katmamayı içerir. Bu kavram Hollanda’nın kuzey bölgesinde bulunan doğalgaza rağmen ekonominin küçülmesine işaret etmektedir (Meyer ve Shera, 2017: 150). Bunu ortaya çıkaran sonuç çoğu zaman havale; gıda giyim gibi günlük harcamalar için kullanıldığından kaynağın salt tüketime harcanmasıdır. Bu durum yatırım yerine yapılan bir tercih değildir. Hane halkı havaleleri temel geçim ihtiyaçları için harcamaları onlar için bir zorunluluktur. Fonlarla konut inşa etmek veya onarmak, arazi ya da hayvan satın almak, çamaşır makinesi ve televizyon gibi dayanıklı tüketim malları satın alabilirler (Russell 1986; Keely and Tran 1989; Massay and Basem 1992; Taylor vd. 1996; Russell, 1997).

Sermayelerini yatırım ve istihdama dönüştürememelerinin sebebi sadece temel ihtiyaçlarının karşılanması değil aynı zamanda köken ülkenin zayıf altyapısı, krediye erişim eksikliği, politik durum ve diğer riskler de bunda etkili olabilir (Puri ve Ritzema, 1999: 15). Havalelerin bu şekilde kullanılması veya kullanılmak zorunda kalınması ekonomi için olumsuz bir durum ortaya çıkarabilir. Kısa vadede karlı bir durum gibi gözükse de uzun vadede bu kar olumsuz bir duruma dönüşebilir. Havale alan aileler

aldıkları havalelerle ekonomik durumları iyileştiği zaman bu durumda gösterişli mallar satın alabilirler. Çünkü malların simgesel anlamları vardır. Bu durumda göreceli yoksulluğu arttırırlar. Göreceli yoksulluğun artması diğer kişileri hareket etmeye zorlayabilir. Ekonomik durumu iyileşen aileler ülke içi göç hareketine katılabilirler. Ayrıca havaleler arazi spekülasyonu sebebiyle ancak kırsal bölgede tarım alanı alınabilmesine fırsat verebilir. Ailenin göç etmesi durumunda hem kendine ait olan arazinin ekilip biçilmesi durabilir hem de yeni aldığı araziye eski sahibi ekip biçtiği halde kendisi bunu yapmaktan vazgeçebilir.

Şehre göç eden bu aile geliri yükseldiği için ithal mal satın alma durumları ortaya çıkar. Hem üretim düştüğü gibi bunun yanında tüketim ithal yönüyle artar. Böyle bir durumda paranın potansiyel çarpan etkisi azalmakta ve ithalat talebi ile enflasyonu arttırmaktadır (Puri ve Ritzema, 1999: 16). Bu durumda bu havalelerin işgücü yaratma, yatırım yapma üzerine politikaların geliştirilmesi faydalı olacaktır. Buradaki havale parasal olabildiği gibi, sosyal, bireysel ve kolektif olabilir. Her bir havaleliyi karşılayacak farklı kurumlar aracı olmalıdır (Nyberg Sorensen, 2005). Hareketin artması ile birlikte ülke bazı durumlarda kendi işgücünün ihracatçısı olabilir ve kendi ekonomisinin en iyi ajanlardan mahrum eder. Bu durum ülkenin makro ölçekte ekonomisinin etkileyerek bütün ekonomiyi olumsuz etkileyebilir (Zanforlini, 2018: 28).

3.2. Havalelerin Makro ve Mikro Etkileri

Genel olarak havalelerin akışını ve boyutunu etkileyen makro ve mikro faktörler bulunmaktadır. Makro ölçeği belirleyen şey dünya pazarının politik ekonomisi, ülkeler arası ilişkiler ve hareketi kontrol etmek için ortaya konulan yasalar ve uygulamalardır. Mikro ölçeği belirleyen şey ise yerel geleneksel uygulamalar ve hane içerisindeki olumlu faydalardır. Havale uygulamalarının makro ve mikro düzeyde analizini yapabilmek için havale sonuçlarını etkileyen faktörlere dikkat çekmek gerekmektedir. Bu faktörler genel olarak coğrafya, hane halkının da dâhil olduğu bölgesel ve yerel tarih ve toplumsal ve ekonomik bağlantılardır (Cohen, 2005: 92-99). Bölgesel sınırlar ve devlet sınırları hareketi her zaman sınırlandırmamakla birlikte coğrafya köken topluluklarda bağımlılığı ve gelişmeyi etkilemektedir. Ulusal sınırlar özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra birçok hareket eden için engel oluşturmaktadır. Bunun yanında gelen topluluğun coğrafi konumu, geliri ve gelirin kullanımı üzerinde etki etmektedir.

Tarih (zaman) hem bir bölgedeki hareketin tarihi hem de hareket eden hanenin tarihi açısından önemlidir. Bir bölgenin bu anlamdaki tarihi hareketin sonuçlarını ve

havale uygulamalarını tanımlamaktadır. Ailenin ve ülkenin hareket etme tarihlerinin kökleri geçmişe daha fazla uzanıyorsa hareketin birçok maliyetini atlatmış olabilirler (Cohen, 2005: 101-102). Son olarak hareket edenlerin ulusötesi bağları havale uygulamalarını güçlendirebilir (Cohen, 2005: 102).

Havalenin akışının yanı sıra havalenin ekonomik etkileri de makro ve mikro olarak ikiye ayrılmaktadır. Makro olarak havaleler büyümeye etki etmektedir. Taylor (1999: 70) birçok değişkenler üzerinden Meksika üzerinde yaptığı çalışma ile havaledeki bir dolarlık artışın GSMH’de 2/3 dolar arasında bir artışa sebep olduğunu bulmuştur. Benzer durum kişi başı gelirdeki bir dolarlık artışın kişilerin ekonomik olarak iyileşmeleri ile havalelerdeki bir dolarlık artış karşısında iyileşmeleri arasında benzer bir bağlantı vardır. Eğer harekete katılan kişiler kırsal kökenli ise bu durumda doğrudan refah yükselmesine sebep olur. Ayrıca şehirdekilerin eğitim seviyeleri ve nitelikli işgücünü oluşturmaları sebebiyle daha fazla miktarda havale alabilirler.

Havale gönderenlerle birlikte ulaşım ve iletişim teknolojileri gelişir. Bu anlamda ulus ötesi ulaşım araçlarının gelişimi önemlidir. Ekonomik olarak iyileşen grupların tatil yapma ihtiyaçları gelişebileceğinden iç ve dış turizme katkılarda bulunurlar. Hareket eden bu gruplar eğer köken ülkede işsizler grubunu oluşturuyorsa bu durumda işsizliği azaltıcı bir etki yaratabilir. Bunun yanında işini terk edip gidenler ise iş pozisyonunun açılmasına sebep olur. Fakat hareket eden insanların ülkenin yüksek ve çok yüksek nitelikli iş gücünden oluşması durumunda ciddi sorunlar ortaya çıkabilir.

Havale yapmak belli ölçüde nasıl yapılacağını bilmek demektir. Finansal sektörün gelişmediği durumlarda kişiler havalelerinin kendileri ile birlikte götürebilmektedir. Fakat havalenin kendi varlığı finansal okuryazarlık gerektirmektedir. Daha güvenilir havale yöntemlerini zaman içerisinde keşfeder ve bazen de parayı saklama, değerlendirme vb. yöntemler öğrenir (Deniz vd. 2016:147-151). Bu sonuç aslında havalelerin doğurduğu bir sosyal sermaye biçimidir. Elbadawi vd. (1992) Kuzey Avrupa’daki işçilerin Avrupa’dan ülkelerine gönderdikleri havaleler ile birlikte finansal okuryazarlığın arttığını ifade etmiştir. Finansal okuryazarlık coğrafi uzaklığın da getirmiş olduğu mecburiyetten kaynaklı olabilir. Kısa mesafeli ve kısa süreli döngüsel hareketlilikte birikimler genel olarak kişiler ülkelerine dönerken yanlarında götürür.

Havalenin miktarını etkileyen kişisel dolayısıyla mikro faktörler oldukça çeşitlidir. Hareket eden kişinin yasal statüsü havale miktarını etkiler. Çünkü yasal olmayan yollarda bulunan bir kişi her an dönme ve sınır dışı edilme tehlikesi bulunduğu için daha fazla tasarruf etme eğilimindedir. Ayrıca yasal olmayan statü

hedef bölgede daha yüksek fiyatlarda harcama yapmasına sebep olabilir. Hareket edenin başlangıçtaki tüm ağlara ve fırsatlara erişme imkânı olmadığından ilk aşamada daha fazla tasarruf yapma eğilimindeyken sonrasında tasarruf miktarı azalabilir. Hareketi kalıcı hale gelirse havale miktarları iyice azalabilir (Vinegradova, 2014: 202-203).

Havaleye etki eden bir diğer faktör de cinsiyettir. Kadınların erkeklerden daha az havale yaptıkları ifade edilmektedir. Fakat kadınların işgücü piyasasında aynı işte erkeklerden %30'a varan oranlarda daha az kazandıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Havale gönderimlerinde 20 yaşın altındakiler aileleri ile duygusal bağları ve bağımlılıkları yoğun bir şekilde devam ettiğinden daha fazla havale gönderme eğilimleri bulunmaktadır (Agunias, 2006). Yaşa bağlı olarak değiştiği gibi eğitim seviyesinin artması ile birlikte kişilerin bireyselleşmesi arttığından ve eğitim seviyesi yüksek olan kişinin ailesinin ekonomik durumu iyi olabileceğinden ailenin havale gelirine ihtiyaç duymayacağından havale gönderimi düşük olabilir (Elbadawi vd. 1992). Yaş arttıkça kişilerin evli olma ihtimalleri de artmaktadır. Aynı zamanda günümüz dünyasında eğitim seviyesi de yaş ile birlikte artmaktadır. Bu durumda yaşa bağlı olarak evlenme oranlarında da artış gözükmemektedir. Kişinin geride bıraktığı bir ailesi olduğu zaman bu duygusal bağ onların ihtiyaçları için havale miktarlarını arttırmaktadır (De Zwager vd. 2005: 23). Fedakârlık duygusu ile yapılan havaleler motive edici olmaktadır (Quinn, 2005: 2).

Bireysel özellikler dışında gidilen ülkede ücretlerin yüksek olması havale miktarlarını etkilemektedir. Aslında hedef bölgedeki ücretin karşılığının köken bölgede ne anlam ifade ettiği önemlidir. Çünkü hedef bölgede kazandıklarının köken bölgedeki karşılığının ne olduğu bir yönüyle hareketliliğin bir sebebini oluşturmaktadır. Bu ücret farklılığının köken bölgedeki karşılığı harekete ayrıca yön vermektedir. Çünkü Gürcüler yine bir sınır ülke olan Ermenistan'a gitmek yerine Türkiye vd. ülkelere hareket etmektedir. Ekonomik havaleler dışında sosyal havaleler oldukça önemlidir. Nitekim sosyal havaleler farklı öğrenimler ve pratikler ile sosyal yaşamdaki statünün belirginleşmesini ve gitmeyenlerin bu durumu örnek almasına sebep olabilir (Nyberg Sğrensen, 2004; Nyberg Sğrensen, 2005; Kalaycıoğlu vd.2010).

Havaleler yoksulluğun azalmasına önemli bir faktördür (Lubambu, 2014: 18). Çünkü havaleler ailelere veya geride kalan bireylere birçok ihtiyacı için güvence ve sigorta sağlamaktadır. Havaleler ile birlikte hane halkının gelirleri çeşitlenmiş olur. Aile yerel işgücü piyasalarında karşılaşılabileceği şoklara karşı farklı bir yerel işgücü piyasasında olan gönderici kişi karşısında garantide olur (de Haas, 2007; Clemens ve

Ogden, 2013: 13). Fakat bu sigortalama ve garantileme durumunda aile, gelirini arttırarak köken bölgede ülke içinde göç etmesine sebep olabilir (Mansoor ve Quillin, 2006). Havale alan aileler eğitim ve sağlık gibi alanlarda harcama yapar. Aile yeni neslin eğitim seviyesini arttırarak nitelikli iş gücünü üretir. Bu durum yerel işgücü piyasalarının yetersiz olması sebebiyle eğitilmiş iş gücünün harekete katılmasına sebep olur. Eğitilmiş işgücü uluslararası işgücü piyasasında eğitim gerektirmeyen niteliksiz işlerde çalışmasıyla beyin israfı ortaya çıkar (de Haas, 2007).

Havaleler ve tasarrufların çoğunlukla harcandığı alan gündelik ihtiyaçlardır. Bazı durumlarda aileler yatırım yapabilir. Fakat yerel ekonomi içerisinde yerel piyasalara yatırımın halihazırda yapılmadığı bir yerde havaleler ile yatırım yapıldığında arazi ve konutlara olan talebin artmasına neden olarak fiyatları arttırabilirler. (Martin vd. 2002; Escobar vd. 2006). Köken bölgedeki ekonomik gelişmelerden bir bireyin alabileceği pay havale gelirinden alacağı paydan çok daha düşük olabilir. Nitekim kişi başı gelirdeki bir dolarlık artış yoksulluğu %0,58 oranında düşürürken havalelerdeki bir dolarlık artış yoksulluğu %2,4 oranında düşürmektedir (Adams ve Page, 2005; Akobeng, 2016; Meyer ve Shera, 2017). Bu ekonomik iyileşme havale geliri olmayan ailelerin gözünde göreceli yoksulluğu arttırmaktadır (Cohen, 2005). Gelirdeki iyileşmeden dolayı hanelerin sağlık harcamalarındaki artış ile birlikte hastalıkların görülme durumu azalır. Bu durum aslında çocuk ölüm oranlarını düşürdüğü gibi ortalama yaşam süresini de yükseltebilir. Fakat kırsal alanlardaki havalelerden kaynaklı ekonomik gelirin yükselmesi yoksulluğu azaltabilir, fakat sağlık veya eğitim sistemlerine ulaşamaması yoksun olma durumunu ortaya çıkarabilir (Hildebrandt ve McKenzie, 2005; Antón, 2010; Zhunio, 2012). Hareket eden bireylerin elde ettikleri ekonomik sermayeleri ile birlikte sosyal sermayeleri onları girişimci yapabilir. Fakat küresel işgücü piyasasında var olan sömürü kişilerin girişimci olmalarını sağlayacak sosyal sermayelere ulaşmasını engelleyebilir. Üretimin parçalanması bu duruma engel olabilir (de Haas, 2007). Havale kaynaklı geliri olan kişiler iş gücüne katılımdan çekilerek tahmin edilmeyen bir bağımlı bir nüfusun ortaya çıkmasına sebep olabilir (Acosta vd. 2008; Adams vd. 2008; Imai vd. 2014; Sirkeci vd. 2012; Bang vd. 2016).

Havalelerin köken ülke ve birey üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri birçok araştırma tarafında incelenmiştir. Fakat bazı durumlarda havalelerin olumlu etkisi üzerine odaklanılırken kimi zaman olumsuz etkileri incelenmiştir. Bilinmektedir ki harekete katılan hane halkları ile harekete katılmayan hane halkları arasında eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Çünkü havale geliri olan haneler karşısında olmayan haneler ekonomik statülerini kaybetmektedir (Massey vd. 1998: 268). Bağımlılık teorisinin de

ifade ettiği gibi harekete katılanların gelirlerinin artmasına bağlı olarak hane halkları tarımsal geçim kaynaklarından uzaklaşarak göze çarpan bir şekilde sosyoekonomik eşitsizliklere sebep olduklarında toplumsal gerilimler ortaya çıkmaktadır. Gönderilen paraların kültürel maliyetleri de ortaya çıkmaktadır. Çünkü geleneksel ritüel ve uygulamaların azalması toplum temelli olayların aile ve yaşam döngüsü değişmektedir. Pahalı ve lüks tüketimin ortaya çıkması giderek harekete katılan kişi sayısını da arttırmaktadır. Havale almayan benzer hane halkları ile alan hane halkları kıyaslandığında havale alanlar diğerine oranla %730 daha fazla harcama yapabilmektedir (Bang vd. 2016: 401). Bu durum “*remittance decay*” (*havale bozması-çürümesi*) (Hunte, 2004) olarak kavramsallaştırılır. Yine benzer bir şekilde paranın verimsiz kullanımından doğan olumsuz sonuçlara işaret eden *g sendromu* kavramı da buna karşılık gelir (Nyberg Sorensen, 2005). Bu rme veya bozulma bazen gbebe yaşam tarzının bırakılıp doğrudan şehre göç edilmesi sonucunu bile doğurabilir (Cohen, 2005: 95-96).

nc olarak hareket edenler hareketin en yüksek maliyetinin olduğu bir dönemi içerdiklerinden bu kişilerin hane gelirleri hareketin maliyetini karşılayamayacak olanlara göre yüksektir. İşgücü piyasalarında daha önce yer edinen bu öncüler havale gelirlerinden yine en çok pay alan haneler olabilir. Bu durum havalelerin aslında nispeten daha zenginler arasında yoğunlaşmasına sebep olur (Bang vd. 2016: 396). Uluslararası para havalelerinin yoksulluğu önemli ölçüde azalttığına ilişkin gl ampirik kanıtlar da vardır (Adams ve Page, 2005: 1660). Fakat orta vadede karlı gözüken bu akış uzun vadede bazı zararlı etkileri ortaya çıkabilmektedir. Köken ülkedeki politik istikrar havalelerin karlılığı üzerinde etki etmektedir (Straubhaar, 1986: 738). 24 Asya ve Pasifik lke için yapılan ampirik bir çalışmada havalelerin kişibaşı GSMH’yi arttırdığı bulunmuştur. Fakat sermaye girişleri ve bunların harcama kalemleri ekonomik büyümeye olumsuz bir etki etmiştir (*Dutch Disease*). Bu durum aslında hem fayda hem de beklenmedik bir zarara sebep olması açısından *ıktı şoku (output shock)* olarak bilinir. Fakat havalelerin doğrudan etkileri ile havale ve yoksulluk tabanlı kalkınma arasında ilişki vardır (Imai vd. 2014: 524). Ayrıca havale geliri alan aileler genel olarak sosyal yardım ve kamu yatırımlarından mahrum olmaktadır. Bilinmelidir ki havaleler resm ve içeriden kalkınma kaynakları yerine geçmez. Havaleler ile ekonomik gelişmeler arasında pozitif korelasyon (Aggarwal vd. 2011; Ahmed vd. 2011; Mim ve Ali, 2012; Thagunna ve Acharya, 2013; Tchantchane vd. 2013; Dilshad, 2013; Nyeadi vd. 2014; Jouini, 2015) ilişkisi bulan çalışmalar olduğu gibi negatif ilişki (Jahjah vd. 2003; Catrinescu vd. 2009; Rao ve Hassan 2011) bulan çalışmalar da vardır. Pozitif ve

negatif korelasyon çalışmaları doğrudan ekonomik etki üzerine odaklanmaktadır. Beyin hareketi, sosyal maliyetler, psikolojik maliyetler gibi hususlara odaklanmamaktadır.

Burada eleştirilmesi gereken nokta; döngüsel hareketlilik ve bunun sonucunda ortaya çıkan havalelerin olumlu veya olumsuz etkilerin tamamı aynı ülke için döngüsel hareketlilikte de ortaya çıkmasına rağmen yeterince bu bakımdan araştırılmış olmamasıdır. Aslında bu tür çalışmalar uluslararası bağlamda yerel-küresel ve i-uluslararası bağlantıları kaçırılmadan yapılmalıdır (Asis ve Piper, 2008: 440). Buradan çıkan sonuç politika yapıcıların, ekonomik geleişme için tam potansiyelinin kullanabilmek için fiziksel ve beşeri sermayelerin de içeren politikaların benimsenmesi gerekmektedir (Imai vd. 2014: 536). Bu amaçla havale alan ve gönderen kişilerin finansal okuryazarlığı konusunda bilgilendirilmesi gerektiği gibi yatırımı kolaylaştıran uygulamalar geliştirilmesi gerekmektedir. Gönderen ve alan ülkenin ulusal ve uluslararası bankaları düşük maliyetli kanallar kurarak belli başlı bölgelere para göndermeyi kolaylaştıracak uygulamalar geliştirebilirler (Hugo, 2009: 15).

IV. BÖLÜM

4. Döngüsel Hareketliliğin Tarihsel Bağlamı: Hedef Bölgenin Kırsal Dönüşümü ve Çay Tarımında İşgücü Açığı

4.1. Sınır Bölgesi ve Tarih

Sınırlar arasındaki hareketlilikler kişilerde çifte biyografiler yaratır (Goffman, 2018: 118). Sınırlar ulus devletin bittiği yer değil başladığı yerlerdir. Sınır bu sebepler etnik, yerel, dinsel ve dilsel kimlikleri biçimlendirmede önemli rol oynarlar (Donnan ve Wilson, 2002: 89-105). Kişiler Meksika şapkasını çıkarıp Amerikalılaşabilir veya boynunda asılı haç kolyesini çıkarıp Müslüman bir isim edinebilir. Devletlerin sınırları aşıldığında insanlar yeni değer sistemlerinin bir parçası olur, yeni değerler yaratır, gittikleri yerlerde o değerlerin parçası olmaya başlar. Geri döndüklerinde de edindikleri değerlerle köken bölgelerini değiştirirler (Donnan ve Wilson, 2002: 171-186). Sınır bir bitiş noktası değil başka dünyalara giriş noktasıdır. Sınırlar çeşitli devlet politikalarının enstrümanları olarak işlev görmektedir (Danış ve Soysüren, 2014: 43).

Yapısal eşitsizlikler insanların yaşamlarını sürdürmelerini giderek zorlaştırdığından küresel ölçekte düşük gelirli haneler yüksek gelirli ülkelere doğru hareket etmektedir. Geçici hareket boşlukta gerçekleşmez. İnsanlar; aileleri, sorumlulukları ve ağları olan kişilerdir (Hennebry and Preibisch, 2012: 19). Hareket etmek için insanlar bir dizi bireysel ulusal ve uluslararası engellerle karşılaşmaktadır. İnsanlar her şeyi göze alarak ve her şeye rağmen sınırlar arası mekik dokumaktadır. Bu sebeple her sınır bölgesindeki hareket bağlı bulundukları bağlamlar içerisinde değerlendirilmeleri gerekmektedir. Gürcistan ve Türkiye arasındaki sınır geçişlerini daha iyi anlamanın yolu sınırın tarihsel bağlamda nasıl işlev gördüğü ve değiştiği üzerinde yoğunlaşmaktır.

1921 yılında Türkiye ve Gürcistan sınırı çizildiğinde diğer sınırlarımızda olduğu gibi kültürel, kimliksel ve tarihsel bağlamdan uzak bir şekilde salt fiziki coğrafya unsuru olan vadi tabanı baz alınarak çizilmiştir. Fiziki unsurların dikkate alınmasıyla aslında bir bütün olan ve keskin sınırları olmayan tüm kimlikler, kültür ve tarih de iki ye ayrılarak birbiri ile yalıtılmışlardır. Hele ki ulus devlet ideolojisiyle çizilen sınırların tarihsel olarak var olan döngüsel hareketin de uluslararası bir harekete dönüşmesine zemin hazırlamıştır. 1937 yılında Sovyet Birliği ile Türkiye arasında meydana gelen gerilimler sebebiyle karşılıklı sınır kapısı kapatılmıştır. 1937 yılından sonra karşı tarafta kalan akrabalarla, tanıdıklarla her türlü iletişim kurma biçimi

yasaklanarak sınır kapısının çevresinde çok ciddi güvenlik önlemleri alınmıştır. Böylece yüzyıllar boyunca var olan güneybirlik veya döngüsel hareketlilikler yasaklanmış oldu. Kendi doğalında gerçekleşen geçişler “kaçak-düzensiz” geçişler olarak kavramsallaştı. 1937 yılından 1989 yılına kadar 52 yıl sınır kapalı kaldı. 1937’den 1989 yılına kadar Sovyet Birliği, sınırı ve öteki ülkeleri köleleştirme tehdidi ve karanlık ülke olarak resmetmiştir (O’Loughlin vd. 2007). Binlerce yıl elde edilen kazanımlar 52 yılın yaratmış olduğu izole durum hemen tamamını yerle bir etmiştir. Birbirini tanıyanlar 52 yıl süre içerisinde birbirine yabancılaşmışlardır.

Giriş çıkışlar kapatılınca birbirleri hakkında bildikleri efsane ve duyumlara dönüşmeye başlamıştı. Bir taraf Sarpi olmuş diğer taraf öteki, düşman olmasa da yabancıya dönüşmüş. 1989 yılında Gorbacov’un yeniden yapılandırması ve Özal’ın neoliberal politikalarının birleşmesi ile birlikte sınır yeniden açılmıştır. Bu tarihten sonra sınır ekonomik olarak umut kapısı olmaya başlamıştır (Akyüz, 2013: 139-160, Hale 1995: 57-61). İki tarafta da pasaport ve vize almak hala zor olduğu için sınırın açılması ilk başlarda bölgeyi etkilememiştir. Bu tarihten sonra sınır kapısında daha önce tecrübe edilmemiş bir hareketlilik başlamıştır. İnsanlar çeşitli nedenlerle çoğunluğu da ekonomik, ellerinde ne varsa daha çok evlerindeki eşyaları satmak üzere sınırı aşırp Türkiye’ye gelmiş ve “Rus Pazarı” ve bavul ticareti ile başlayıp eğlence sektörüne kadar bir dizi tecrübe yaşamıştır (Akyüz, 2013: 87).

İki ülke arasındaki coğrafi yakınlığın sebep olduğu hareketin maliyetinin düşüklüğü ve mevcut vize kolaylıkları önemli hedef bölgenin Türkiye olmasına sebep olmuştur. Türkiye istihdamı içerisinde zaten var olan enformel sektör içerisinde rahatlıkla hareket edebilme imkanı elde edebilmişlerdir. Buradan üretilen bavul ticareti ve girişteki bürokratik engellerin azlığı hareketi kolaylaştıran unsurlar olmuşlardır (Kaşka vd. 2012). Esnek vize sistemi, coğrafi yakınlık, kolay ulaşım vb. durumlar sosyal ağların daha erken zamanlarda olgunlaşmasını sağlamakla birlikte enformel ekonomide iş bulma olasılığını arttırmaktadır (İçduygu 2004).

10 Şubat 2006’da Gürcistan vatandaşlarına tek taraflı olarak 90 gün vizesiz geçiş hakkının tanınması ile birlikte döngüsel hareketlilik ve sınır giriş çıkışların yoğunluğu artmıştır. Sonrasında 10 Aralık 2011 tarihinde karşılıklı olarak vize kaldırılarak 90 gün kalış hakkı iki ülke vatandaşları için geçerli olmaya başlamıştır. 2008 yılında Rusya ile savaşa girilmesi ile Rusya sınır kapılarını kapatmış ve doğrudan uçuşları kaldırmıştır. Bu karar sonrasında Türkiye’nin hedef ve transit ülke olma durumu artmıştır. Günümüzde gelenlerin 1991 dönemine ilişkin alt yapıları vardır. Çünkü bunlar 1991 yılında gelenlerin nesilleridir. Sürekli gidiş gelişler iş gücü

piyasasına olan hâkimiyeti arttırdığı gibi iş pozisyonunun doğması durumunda yakınlarına haber vererek iş gücü pazarında yer edinmeye çalışarak iş gücünün etnikleşmesi ile pazar alanına hâkim olabilmektedirler (Özbey, 2018: 149).

Bu etkileşim tek taraflı bir etkileşim değildir. Nitekim Türkiye’den çok sayıda yatırım aracı ve sermaye grupları bugün özellikle Batum ve Gürcistan’ın önemli şehirlerinde otelcilik, eğlence sektörü, inşaat vb. alanlarda yatırım yaparak para kazanmaktadır. Esasen Gürcistan’dan gelenler Türkiye’deki alt sektörlerde yer edinirken Türkiye’den gidenler daha üst alanlarda iş yapmaktadır. Söylemez (2017) bir dizi faktörleri bir araya getirerek sınır bölgesinde sosyo mekânsal etkileşimi Gürcistan’da Batum ve çevresi, Kutaisi ve Tiflis olarak parçalı şekilde tespit etmişken Türkiye’deki sosyo mekânsal etkileşimi sınırdan uzaklaşıldığında giderek azalmakla birlikte sınırın etkisini bütünleşik olarak Giresun’a kadar götürerek Ordu, Samsun, İstanbul ve Ankara’yı parçalı etki olarak tanımlar. Buradan anlaşılabileceği üzere Türkiye’den Gürcistan’a olan hareket sermaye ve kar odaklı iken Gürcistan’dan Türkiye’ye olan hareket iş, istihdam ve hayatta kalma mücadelesini içermektedir.

4.2. Hedef Bölgenin Kırsal Dönüşümü ve Çay Tarımında İşgücü Açığı

Gürcistan’dan Türkiye’ye emek hareketinin daha iyi anlaşılabilmesi için çay tarımından önceki dönem ve çay ile beraber bölgede ortaya çıkan gelişmeleri incelemek gerekmektedir. Çünkü hareketin tarihsel bağlamları vardır ve çoğunlukla bu bağlam çalışmalarda eksiktir. Ekonomik iş gücünün şekillenmesinde tarihsel oluşumlar harekete neden olmaktadır (King, 2012: 16). Hareket içeren çalışmalarda önemli eksiklik çalışmaların tarihsel perspektif sunmalarından uzak olmalarıdır (Kaya, 2017: 48-49). Bu amaçla çayın bölgeye gelmeden önceki sosyoekonomik durum ve hareketler üzerine yoğunlaştıktan sonra çay ile beraber ortaya çıkan değişime değinilecektir.

Osmanlının son dönemlerinde Doğu Karadeniz kıyı kesimindeki erkekler sürekli olarak dışa döngüsel olarak hareket etmekteydi. Bu hareket uluslararası olduğu gibi ülke içerisinde de olmaktaydı (Hann ve Hann, 2012: 24-25). Bu dönemde yerel halk fındık ve biraz da meyve satarak geçimlerini sağlamaktaydı. Erkeklerin gurbete gitmesiyle kazanılan paralar ile birlikte aileler geçimini ve geleceğini güvence altına almaktaydı. Böylece erkeğin emeği geleneksel tarım ve hayvancılıktan önemli ölçüde bağımsızlaşmış oldu. 19. yy başlarında özellikle yurt dışına döngüsel harekete katılan kişiler oradan elde ettikleri kazançlar ve sosyal sermayeler ile birlikte bölgede ve ulusal piyasada yatırım yapmışlardır. Bu dönemde yerel halk, tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktaydı. Yüksek dağlık alanlar da ise daha çok hayvancılık ve geçim tipi tarım

ile meşgul olmaktadır. Tarım ürünleri arasında fasulye, mısır ve biraz da meyve bulunmaktaydı. Kıyı bölgelerinde ise halk, küçük çaplı ticaret ve balıkçılık ile uğraşıyordu. Birinci dünya savaşından önce yöre halkının Rusya'ya gitmeleri ile başlayan döngüsel hareketlilik, Ekim (1917) devriminden sonra belli aralıklarla devam etmiştir.

1930'lu yıllarda ise yurt içi göç hareketliliği başlamıştır. 1960'larda çayın iç piyasaya girmesi ile birlikte göç biraz duraklasa da çay tarımının fazla gelir getirmemesi ile birlikte dışarıya göç devam etmiştir. İnsanların Rusya'ya gitmesinin gerekçesi gaz, tuz, bez ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Çünkü “*üste yok*”, “*altta yok*”, “*tarım yok*”, o dönemde de çay da olmadığından ve coğrafi yakınlık sebebiyle Rusya'ya gitmişlerdir. Bu dönemin yokluğunu ve döngüsel hareketin tasarruf mekanizmalarının nasıl olduğunu anlatan etkileyici bir örnek olarak şu ifade edilir: Döngüsel harekete katılan iki arkadaş gurbet boyunca sadece soğan ekmek yiyeceklerini ve geri kalanını biriktirip memleketlerine dönecekleri üzerine anlaşmışlar. Belli süre sonra biri diğerini soğan ekmeğin yanında soğanı tuza bandırarak yediğini görünce “*sen bu gidişte memlekete zor gidersin*” demiştir.

Bu süreç içerisinde Batum en fazla döngüsel hareketin hedef bölgesiydi. Yine Petrograd, Talin (Estonya), Moskova, Yalta, Kazan, Tiflis, Gence, Rostov, Soçi, Poti gibi şehirlere çalışmaya gidilmekteydi. Bazı aileler sürekli aynı sektöre ve aynı şehirlere gitmekteydi. İlk giden öncüler geri kalanlara haber verip onları da yanına alarak çalışmaktaydı. Rusya'dan ve ülke içi hareketlilikten kazanılan paraların bir kısmı gündelik hayatın masraflarına giderken geri kalanları ile arazi satın alınmış, dükkân açılmış ve konaklar yapılmıştır. Ekim devriminden sonra mallarını satıp çuval dolusu manatlarla ülkeye geri dönmüşler fakat manatlar geçerliliğini yitirmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere başlangıçta geçici olan bu hareket hedef bölgede edindikleri gayrimenkullere bakılırsa hareketin kalıcı olmaya doğru evrilmiştir. Ekim Devrimi'nden sonra bir kısım kişiler İran'a ve Varşova'ya gitmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Almanların Polonya'yı işgal etmesiyle birlikte uluslararası hareketlilik böylece sona ermiş oldu (Biryol, 2017).

Devrimden sonra Stalin'in emri ile birlikte ülkedeki Türkiye vatandaşları ve etnik Türkler Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir. Bir kısmı bu sebeple köken bölgeye dönmek zorunda kalmıştır. Bu şekilde geri dönen kişiler kazandıkları finansal ve sosyal sermaye ile birlikte ülkenin büyük şehirlerine göç ederek işletmeler kurmuşlardır. 1830 ve 1921 yılları arasında gerek ekonomik gerek siyasal olaylar insanların hareketliliğine sebep olmuştur (Bay, 2017). 1911 yılında Balkan savaşlarının başlamasının sonunda

birçok Osmanlı vatandaşı özellikle Batum'da madenlerde çalışmak üzere hareket etmiştir. Bu döngüsel harekete katılan kişiler memleketlerine döndüklerinde gösterişli konaklar yaptırmıştır. Bu durum göreceli yoksulluğu arttırmıştır bu sebeple harekete katılanların sayısı artmıştır.

Bu harekete katılanlar başlangıçta topraksız köylülerden oluşmaktaydı. Topraksız köylüler hedef bölgede taşçılık ve rençberlik işleriyle uğraşmaktaydı. Tarım alanlarında tütün çiftliklerinde ve alt yapı alanlarında çalışmaktaydılar. Hem iş gücü piyasası hem de insanların çocuk emeğine ihtiyaç duyacak kadar yoksul olmaları sebebiyle çocuklar da çalışmaya gitmekteydi. Aynı dönemde çocuklar ile birlikte kadınlar da gitmekteydi ve onlara ödenen ücret erkeklerden çok daha düşüktü. Bu dönemde giden sadece Osmanlı vatandaşları değildi. Ruslar, Ukraynalılar, Ermeniler, Polonyalılar, Yahudiler gibi çok uluslu ve etnik yapıda kişiler çalışmaktaydı (Sarı, 2014). Batum'u ve Gürcistan'ı çekici kılan şey petrol ihraç eden limanının bulunması ve petrole dayalı diğer yan işlerin artması ile birlikte emek ihtiyacının doğmasından kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda Batum başka yerlere gitmenin bir kavşak noktası konumundaydı. İnsanlar buradan Rusya'nın diğer önemli şehirlerine gitmekteydi.

1967 yılında sadece Trabzon'dan yılda yaklaşık 30 bin kişi Gürcistan topraklarına çalışmak için gitmiştir. Burada Kutaisi önemli bir merkez konumundaydı. İlk olarak düşük vasıflı işlerde çalışan bu insanlar zaman içerisinde mal mülk edinip bazı işletme sahipleri olmuştur. Yine Batum kırsalında meyve-sebze tarımı yapan ve yarıcılık ile uğraşan kişiler bulunmaktaydı. Bu tarihten önce de özellikle iki imparatorluk arasında sorunların çıkması ile birlikte göç durma noktasına gelmiş sadece döngüsel hareketlere izin verilmiştir. İşçilerin sınır geçişlerinin kolaylaştırmak için Osmanlı tarafından bazı düzenlemelere gidildi. Bunun sebebi Osmanlı sınır geçişleri ile birlikte köken bölgedeki ailelere gönderilen havalelerin faydasının farkına varmasıydı. Bu sebeple yoksullara yarı maliyetine amele pasaportu verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda o yıllarda Osmanlı ve Rusya'nın bunu bir politika ile çözmeye çalıştıklarının izleri okunmaktadır.

Gelen havaleler birçok köy, kaza ve kasabanın çehresini değiştirmeye başlamıştır. Bu havaleler aynı zamanda yeni kamu binalarının yapımına, hayır işlerinde ve alt yapı yapımında kullanılarak sosyal devletin sosyal yönünü kendileri geliştirmişlerdir. Birçokları var olan evlerini iyileştirmiş veya yeni ev almışlardır bir kısmı da tarım arazisi satın almıştır (Bay, 2017). 1931 yılında yapılan bir araştırmaya göre (Obolensky-Ossinsky, 1931) Osmanlı'dan Rusya'ya 1828-1850 yılları arasında toplamda 2.000 kişi hareket etmişken 1871-1880 yılları arasında bu sayı 53.000 kişiye

çıkılmıştır. Sonraki yıllarda düşse de 1901 ve 1910 yılları arasında en yüksek seviyeye çıkarak 111.000 kişi olmuştur. Bu yıllarda gerek politik ve politikanın sebep olduğu ekonomik buhranlar insanların hareketliliğini arttırmıştır. Hareketin temel hedef bölgesinin belirleyici olan şey de coğrafi yakınlık ve döviz kurları arasındaki farklılıktır. Hareketlerin tarihsel arka planı aslında günümüzde yaşanan hareketliliğin tersi bir süreç yaşandığını ve belirli aralıklarla bu hareketlilik kendini tekrar ettiğini göstermektedir. Dün Türkiye’den birçok sebeple yola çıkan insanların varış yerlerinden bugün insanlar benzer sebeplerle yola çıkarak Türkiye’ye gelmektedirler.

Osmanlı Devleti’nin yıkılması ve yerine Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte halkçılık ve devletçilik ilkesi gereği modern bir toplum yaratmak için kırsal alanlar dönüştürülmeye başlanmıştır. Kırsal nüfusun fazla olması ile birlikte “*köylü milletin efendisidir*” ilkesi gereği kırsaldan kalkınma hamleleri başlatılmıştır. Bu hamleleri gerçekleştirmek için kırsal destek programları uygulamaya konulmuştur. Bu amaçla Tarım Kooperatifleri, Ziraat Bankası, Tariş, Çukur Birlik, Fiskobirlik, Toprak Mahsulleri Ofisi ve ÇAYKUR gibi çeşitli kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu dönem devletçi tekelin hala piyasaya hâkim olduğu döneme denk gelmektedir. Bu desteklemenin ve kökleşmiş halkçı ve devletçi düşüncenin bir yansıması olarak kamu eliyle çay tarımı Doğu Karadeniz kıyı bölgesinde bir proje olarak geliştirilmeye çalışılmıştır.

Çay bitkisi 1920’li yıllarda Batum’dan çay tohumu ve fidanı getirtilerek Zihni Derin tarafından ilk olarak Rize Ziraat Çay Bahçesinde denenmiştir. Şubat 1924 tarihinde ve 407 sayılı kanun meclisten geçmesi ile birlikte Rize ilinde fındık, narenciye ve çay yetiştirilmesi devlet desteği ile başlatılmıştır. Denemenin başarılı olması ile birlikte mal sahiplerinin arazileri setlendirilip üretim aşamasına geçildiğinde mal sahibine geri verilecek şekilde programlar yapılmıştır. Çünkü insanları ikna etmek ve çayın geleceğine güvenlerini sağlamak oldukça zor olmuştur. Bu program ile birlikte üreticiler hazır çay bahçelerine zahmetsiz kavuşmuştur. Çay tarımına olan toplumsal kabulü arttırmak ve topraklarından mısır, fasulye gibi ürünlerden elde ettikleri gelirleri kesintiye uğratmamak için ilk çay toprakları çalılık, fundalık ve kızılağaçların yetiştiği yerler tercih edilmiştir.

Bu dönemde erkeklerin çoğu gurbette olduğundan dolayı bu ağaçları sökebilecek yetişkin insan gücü de bulunmamaktaydı. Anlaşıldığı üzere bölgede yetişmiş emek sorunu önceden beri var olmuştur. Erkeklerin bir kısmı yurt dışında olduğu gibi çoğunluğu da ülke içerisinde çalışmaktaydı. Zonguldak’ta kömür işçiliği, İstanbul’da balıkçılık ve inşaat işlerinde çalışmaktaydılar. Halkın bahçelerini çay

tarımına çevirmesi konusunda ilgisi az olunca bu durumda bahçesini çaya dönüştürmeye gönüllü olanlara avans verme çözümü getirilmiştir. Bir dönüm arazisini çay bahçesine çevirmek isteyenlere 12,5 lira verilmesi kararlaştırıldı. O zamanlar mısırın kilosu 3 kuruştu ve işçinin günlük yevmiesi 1 liraydı. Bu destek önemli miktarda olduğu için gurbetteki erkekler memleketlerine dönüp kendi çay bahçelerini kurmaya başlamıştır.

1 Eylül 1939 yılında Hitler Polonya'yı işgal edince her ihtimale karşı tahıl stoku başladı. Üç kuruş olan mısırın fiyatı 150-200 kuruşa kadar çıkmıştır (Zihnioğlu, 2008). Bu etkiyle çay bahçelerinin genişlemesi duraklama dönemine girdi. 1940 yılında Samsun'da mısır hasadının bereketli geçmesiyle birlikte Rizeli üreticiye bir dönüm tarlayı çay bahçesine dönüştürmesi karşılığında para yerine 100 kg mısır verilmesine karar verildi. Bu destek karşısında bölgede çay tarım alanlarının genişlemesi yeniden canlandı. Bu döneme kadar yurt dışına gidip gurbetçilik yapma fırsatı sorunsuz bir şekilde devam etmekteydi. Fakat Ekim devrimi ile birlikte Rusya ülke dışından gelenlere kapılarını kapatmaya başlayınca bölgede eşkıyalık baş göstermiş ve merkezi otoriteden uzak olan bu bölgede eşkiyalar haraç toplamaya başlamıştı. Kolektif hafıza taşıyıcısı olarak 80-89 yaşları arasında iki katılımcı çay öncesini ve çayın bölgede planlanması sürecini çok çarpıcı bir şekilde anlatmışlardır.

“Babam ben ufaktım 12 yaşındaydım. Babam gurbete gitti. O sene de mısır az oldu yetmez bize diye gurbete gitti. Seneyi dolaşamayacaktık o mısırla. O zaman da hiçbir şey yok. Bundan dolayı gurbete çıktı. Bu oda kadar bir yeri bir devletin desteğiyle çaylık yaptık, ahır gübresiyle besledik onu filizlendi. Annem onları topladı verdi benum koluma. Köyden annem verdi çayı bana yürüyerek oradan (30 km'lik bir mesafe) bu köye geldim çayı satmaya, şimdiki caminin yanındaki medresenin altında alım yeri vardı. Anam dedi bana ki sende git peşin para ile çayları sat da gel dedi bana. Geldim burada bana 2,5 kuruş verdiler gittim verdim onu anama. Anam gitti Boya'ya (belediye ismi-şimdiki adı Yolbaşı) tucanlar (dükkan) vardı, kumanya aldı, içağı(iç yağı) aldı, şeker aldı baya bir para yani. Sonra babama yazdık mektup dedü ka ki: Baba ister izin ver istersen verme falanca yeri de çayluk yapacağız. Sen gurbete 3 aydır bu kadar para göndermedin bize bak bir avuç çaydan aldık bu kadar para. Mısır bahçesini çay yaptık. Sonra babam geldi gurbetten Martlarda geldi, gene o çaydan diğer elde de topladık oradan evi baya çevirdik, geçindirdik. Babam ondan sonra geldi dedi ona

anam, daha gurbete gitme çay edelum, o kadar çaydan bir sürü para aldık sen bir sene de o kadar para edemiyordun. Öyle başladık çay yapmaya ettuk ettuk iyi yerleri fazla yapmaduk, mısır veren yerleri, diğer yerleri yaptık. Babam da gitmedi. Baktuk çay çok iyi para bulduk öyle olunca başladık iyi yerlere de yapmaya. Ondan sonra yapa yapa evin ahır altına kadar dayandık, her yeri yaptık, küçük bir bahçe bıraktık. Ondan sonra ne babam gurbet gördü, Herkes ev etti, konak yaptı, zengin oldu hala daha böyle gidiyor. Babam İzmit Karamürsel tarafına giderdi. Bağ bahçe kazardı, inşaatta çalışırdı. Kaynatam da giderdi ben gelince (bu köye evlenince) çay ilerlemişti gitmekten vazgeçti” (İG- 89 yaşında-Kadın).

Bir diğer katılımcı çay öncesi dönemi bir şiir ile ifade etmiştir.

*Gece Sabaha kadar beklerduk deremene
Benum çektiüklerumi geturdunuz gündeme*

*O yoksul zamanalra darluğumuz çok idi
Arasan hastahane hiçbir yerde yok idi*

*Çelduk duştuk bolluğa benum aklum şaşayi
Bu kadar hastane hasta dolmuş taşayi*

*Corduk bu rahatlığı şaşurduk şaşurduk
Habu kadar çaylari hem toplar hem taşirduk*

*Misiri kuruttun mu ambara doldurdun mi
Deden çaruk giyerdi onları unuttun mi*

*Gece harman taşirduk, birde ikide yattuk
Dünyanın sonuna biz de gördük rahatluk*

*Dedem gitti savaşa gitti dönmedi
Bizden önce ölenler hiç rahatluk görmedi*

Doldi bu başum doldi, doldi daha almayi

On türlüden aşağı bir sofraya kurulmayı (14-85 yaşında- Kadın).

Anlaşıldığı üzere çay tarımının geliştirilmeye çalışıldığı bu zamanda yerel halk oldukça yoksul durumdaydı. Özellikle kadınlar evde üretmiş oldukları yoğurt, süt, tereyağı gibi ürünleri merkezdeki pazarlara götürüp satarak elde ettikleri paralarla kendilerinin üretmedikleri, şeker, un gibi gıdalar satın alırlardı. Tuza verecek paraları olmadığından deniz kıyısına yakın köylüler bakır güğümlerle denize gidip ineklerin yalaklarını hazırlamak için tuzlu su taşırlardı. Köyden lastik ayakkabı veya çıplak ayak ile şehir merkezine gelip eskitmeye lüksleri olmadığından araçtan indikten sonra ayakkabılarını giyerlerdi. Bu yoksulluk hali aslında çay gibi başarılı olup olmayacağı belli olmayan riskli bir girişime yanaşmalarına engel oluyordu. Bu amaçla kişilere örnek olup teşvik edilsin diye yol kenarlarında herkesin görebileceği alanlarda çay bahçeleri düzenlenmekteydi. Bu güven sorunu sadece bölgede var olan bir şey değildi. Aynı zamanda Ankara'da mecliste de benzer tartışmalar sürmekteydi. Bunun üzerine her mebusa kutular içerisinde beşer gram kuru çay gönderilerek güven tazelenmiştir.

Yerel halkın bu yeni tarım ürününü benimsemesi ile birlikte çayın kalitesinin artırılması ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. 1935 yılında İsmet İnönü'nün Rize'ye gelmesiyle birlikte çay tarımında alınan mesafelerin ona anlatılması ile birlikte 1940 yılında daha önce Batum'da çalışan İngiliz çay uzmanı Rize'ye davet edilmiş ve 43 gün bölgede incelemede bulunmuştur. İngiliz uzman çayın başarıya ulaşacağına ikna olduktan sonra 1946 yılında İngiltere'den çay makineleri gelmiş ve İngiliz büyükelçisi bu gelişmeyi izlemek için Rize'yi ziyaret etmiştir. Çayın gelişimini desteklemek amacıyla büyükelçi bir tavsiye mektubu yazarak çalışmaları desteklemiştir. Bu mektup üzerine kamu tarafından Asım Zihnioğlu'na masraflar için beş bin lira verilerek Uzakdoğu'ya gönderilmiştir. Zihnioğlu Toros Ekspresi ile Ankara'dan Halep'e oradan Bağdat'a gitmiş. Bağdat'ta Hababniye Gölünden kalkan askeri deniz uçağına binerek Şatt-ül Arap'a inmiştir. Buradan tekrar uçakla Pakistan Karaçi'ye son durak olarak varmıştır. Karaçi'den trenle Bombay'a sonra Delhi'ye oradan Kalküta'ya giderek incelemelerde bulunmuştur. Yolculuk kalite arayışında yeni yolculuklara davetiye çıkardığından Banares, Bishnut, Bangladeş, Şillong, Darrang, Assam, Tooklai, Darjeling ve Sri Lanka'da incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler ile birlikte 1947 yılında ilk çay fabrikası açılmıştır.

Hindistan'da kurulan tarım kooperatiflerinin bir benzeri Rize'de kurulmaya başlanmıştır. Çay paraları ödenirken kooperatif hissesi olarak yüzde beş oranında Ziraat Bankası hesabında toplanmaya başlanmıştır. Bugün birçok kadın ve erkek buradan

yapılan kesintilerle emeklilik hakkı kazanmıştır. Böylece giderek kurumsallaşan ÇAYKUR 1950’de TEKEL’e devredildi. Kalitenin artırılması için TEKEL Bakanlığı Zihnioğlu’nu Londra’ya göndererek çay kalite tesislerinin Rize’ye açılmasına ön ayak olmuştur. Önemli bir istihdam kaynağı olan ÇAYKUR bazen siyasetin içine dahil edilmiş ve Adalet Partisi’nin üretilen tüm çayın satın alınmasını istemesi üzerine kalitenin bozulacağın endişesiyle Zihnioğlu bunu kabul etmeyerek istifa etmiştir. Bugün her yıl çay fiyatı Rize’de toplanan bir komisyon tarafından belirlenir. Bu komisyona ilgili ve çeşitli odalar, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı temsilcileri ve üreticiler katılarak belirlenmektedir (Zihnioğlu, 2008).

Çayın Rize’de yetiştirilmesi noktasında diğer çay bölgelerine kıyasla önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık bugün yaşanan işgücü piyasasını ve bölgedeki demografik değişimi etkilemiştir. Doğu Karadeniz kıyı bölgesinde çay tarımı gelişirken kamu arazilerinin devlet tekelinde veya özel şirketler bünyesinde gelişen bir politika üretilmemiştir. Hala devletçilik önemli bir politika olarak güdülmemektedir. Kişilerin özel mülkiyetleri çay bahçelerine dönüştürüldüğünden aile tipi işletmeler şeklinde yürütülmektedir. Bu sistem farklı ailelerin veya üreticilerin bir araya gelerek tarım kredi kooperatifleri kurmasına imkân tanımıştır. Böylece çay tarımı gelişerek kırsal kalkınma da desteklenmiştir. Bu kurulu sistem genişleyen ailelerin miras yolu ile toprakların bölünmesiyle birlikte giderek küçülen tarım arazileri iç ve dış göçü tetiklediği gibi bölgede iş gücü açığını da ortaya çıkarmıştır. Küçülen tarım arazileri çay tarımı üzerinden işletme sahipliği olarak tekelliliğin oluşmasını engellemiştir. Çay tarımının yapıldığı arazi şartları makineleşmeye müsait olmadığından yoğun emek üzerinden gelişen bir faaliyet olmaya devam etmektedir. Başlangıçta kalite için elle toplanan çay zamanla çay makası ile toplanmaya doğru bir gelişme yaşamıştır. Bu gelişme çayın kalitesini bozmuştur. Son yıllarda ise motorlu ve benzinle çalışan yine emeğe ihtiyaç duyan bazı makineler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Böylece mal sahipleri tekelleşip şirketleşmemiştir. Bu mekânsal ve demografik özellikler ayrıca devletin tarım ürünü fiyatının belirlemesi üzerinden tekellci sistem kapitalizm ve neoliberalizmin olumsuz etkilerinin bölgede gecikmesine sebep olmuştur.

ÇAYKUR’un kurulması ile birlikte birçok iş gücü il dışında olduğundan ve mevcut işçiye verilen ücret karşılığında yerel işçi çalışmak istemediklerinden ilk dönem işçilerin hemen tamamı bölge dışından olmuştur. ÇAYKUR’un yönetici kadrosu yeni bir ekonomik sınıf ortaya çıkarmıştır. Daha önce gurbetten elde edilen gelirlerin bazı kamusal alanların iyileştirilmesi için harcanması durumu çay ile beraber, yol, okul, cami vb. şeyler yapılacağı zaman çay alım yerleri üzerinden yaş çay kesintileri ile birlikte bu

kamusal yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu iki durum da yine kamu otoritesinin sosyal devlet olarak görevlerini yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır. Çay yavaş yavaş gündelik hayata girmeye başlayınca ve yeni üretim teknikleri geliştikçe çaydaki kalite de düşmeye başlamıştır. Türkiye çayı diğer ülkelerle rekabet etmesi giderek zorlaşmaktadır. Diğer taraftan dünya çay üreticilerinin çoğu yılın tüm zamanlarında hasat etme imkânı bulabilmektedir. Bu sebeple devlet üreticiyi korumak için dış piyasaya Türkiye pazarını kapatmıştır (Hann ve Bellér-Hann, 2012: 81).

İlk dönemlerde yeşil çay yapraklarına oldukça yüksek fiyat verilmekteydi. Geçmişe ve günümüze yönelik ekonomi kıyaslamalarında kaç gram altın alındığı üzerinden nasıl yerel halk kıyaslama yapıyorsa bölgede ilk dönemlerde bir kilo yaş çay parası karşılığında kaç kilo şeker alınabildiği üzerinden kıyaslama yapmaktaydı. Çayın bölgeye yerleşmesi ile birlikte mısır üretim alanları düştüğünden insanların gündelik hayatına buğday girmeye başlamıştır. Çay ile beraber sadece çay tarımı değil aynı zamanda çayın işlenmesinden, taşınmasına oradan paketlenmesine kadar birçok iş kolları ortaya çıkmıştır. Böylece çay ilk kez bölge insanının uluslararası ve ülke içi emek hareketine bir alternatif olarak ortaya çıkmış oldu. Çayın yerel tüketimde oranını arttırmak için kahveye ek vergiler konulduğundan çay temel tüketim içeceği haline geldi (Hann ve Bellér-Hann, 2012: 83). Bu ürün sayesinde birçok hane yoksulluktan, ağa ailelerine uzun süre bağlı kalmaktan, siyasi açıdan ağanın korumasında olmaktan kurtulmuştur. Devlet böylece bölge ekonomisini geliştirerek geri kalmış köylüyü dönüştürmüştür. Bu örnek aslında ekonominin yukarıdan aşağıya geliştirilmesinin de bir örneğidir (Keyder, 1987). Yukarıdan aşağıya gelişen bu sistem yeni fabrikaların yapılması ve devletin sağladığı tarım uzmanlarının teknik desteği ile birlikte yayıldı. Bugün çay üretim alanı ekolojik sınırın son safhasına kadar dayanmıştır.

1980'lere gelindiğinde ÇAYKUR fabrika sayısını 45'e kadar çıkardı. Çay toplama ve bunu satarak para kazanma dışında ortalama 120 gün süreyle fabrikada çalışabilecek iş gücüne de iş sağlamış oldu. İç üretimden kaynaklanan gelir artışı ile birlikte bölgede ticaret de gelişmiş oldu. Bu paralarla gündelik ihtiyaçların giderildiği gibi çay parasının varlığı düğün gibi büyük giderlere teminat olarak gösterilmiştir. Bu gelir yeni bir borç ekonomi dengesi oluşturmuştur. Artık insanlar çay gelirlerini teminat olarak göstererek borçlanabilmektedir. Yeni sanayi bölgede kısa süreli de olsa eşitlikçi bir toplumsal etki yaratmıştır. Başka açıdan ise pek de eşitlikçi olmadı. İletişimin ve ulaşımın kolay olduğu ve yaprak rekoltesinin yüksek olduğu kıyıya yakın kesimlere avantaj sağlayarak yeni mekânsal eşitsizlikler yarattı. Yüksek yerlerdeki iklim şartları sebebiyle yıllık üretim düşük olmaktadır. Bazı bölgeler için çay ekonomik bir ürün

değildir. Bu yeni durum eski durumu tersine çevirmektedir. Çay tarımından önce hayvancılığa dayanan iç kesimler kıyı kesimlere göre ekonomik açıdan daha avantajlıydı. Çay ile beraber kırsal yüksek kesim ekonomik olarak gerilemeye ve kıyı kesim gelişmeye başlamıştır (Hann ve Bellér-Hann, 2012: 83-84). Çaydan önceki dönemlerde ağalık sisteminin hâkim olduğu büyük toprak sahiplerinin çay tarımına geçmesi ile birlikte geniş arazileri için emek ihtiyacı ortaya çıktı. Bu ihtiyacın bir kısmı başlangıçta yerel iş gücü piyasalarından daha önce ağa-köylü ilişkisinin olduğu gruplar tarafından karşılanmaktaydı. Sonrasında bölgenin diğer yoksul alanlarından işçiler getirilmeye başlandı. Özellikle 90'lı yıllarda Sovyet Birliğinin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan ülkelerden gelen insanlar çay bahçelerinde çalışmışlardır. Bunların bazıları günlük yevmiye karşılığı toplama işinde çalışmış ancak; sonraları yarıcılık faaliyeti dışarıdan gelen emek hareketinin piyasaya; özellikle nüfusu daha az olan doğu kesimlerine yerleştirilmesinde temel mekanizma olmuştur. Yarıcılar da işçiler gibi sadece toplama mevsiminde gelmekteydi. Ancak gittikçe artan sayıda yarıcı çay bahçe sahiplerinin sağladığı yerlerde sürekli kalmaya başladı (buralar genellikle yakınlarda daha modern yeni bir eve taşınan bahçe sahibinin eski evi oluyordu). Hatta bazıları arazi alıp kendi evlerini yaparak kalıcı hale gelmiştir. Birçokları için arazi fiyatlarının yüksek olması ve piyasada arazi bulamaması gibi nedenlerle ev yapmak onlar için imkânsız hale gelmiştir. Bu insanlar bu bölgeye kısa süreliğine gelip kırsal bir proletarya oluşturuyordu (Geçmişte geçici iş gücü eksikliği akrabalar arasından ya da çevreden gideriliyordu. Bahçe sahipleri genellikle iş gücünü bu yeni alt sınıfın üyeleri arasından seçme eğilimindedir). Hayatlarını sadece toplama işleminde emeklerini satarak kazanıyorlardı, bahçe sahibi olarak değil. Yaprakların satışından haklarına düşen kazanılanın yarısıydı; ayrıca kendilerine ücretsiz kalacak yer sağlanıyor, sebze ekmeleri için de kendilerine küçük bir toprak parçası veriliyordu. Büyük bahçeleri olanlar yılın büyük bir bölümünde hatta bazıları bütün yıl bölgede olmuyordu. Bir rantıye sınıfı oluşturan bu kişiler; çalılar bir kez tuttu mu başka önemli herhangi bir finansal yatırım gerektirmeksizin düzenli bir gelire kavuşmuş oluyordu. Bu durum bölgede çay sanayisini geliştiren devletin ön görmediği belli başlı sonuçlardan biriydi. Aslında bu geleneksel düzende egemen olan ağaların oluşturduğu tabakanın eski güçlerini kazanmak için benimsediği stratejilerin tahmin edilebilir bir sonucuydu. Sonuçta başkalarının emek gücünün sömürüldüğü eski düzen yeniden hortladı; ancak bu kez emeği sömürülen bölgedeki köylüler değil bölgedeki yabancılardı (Hann ve Bellér-Hann, 2012: 85).

1970’li yıllarda her ne kadar çayın fiyatı sezon başında belirlense de yıl içindeki yüksek enflasyon çayı gelir getirici bir ürün olmaktan yavaş yavaş çıkarmaya başlamıştı. Bu yıllarda insanlar arasında büyük bir hayal kırıklığı ortaya çıkmıştır. Bu koşullar altında üretici daha fazla kar elde etmek için devletin kalite için koymuş olduğu kuralları ihlal etmeye başladı. Böylece yapraklar el yerine makas ile toplanmaya başlandı. Çay alım yerlerinde kalite denetimini yapan eksperler yerel halktan oldukları için bu duruma göz yumdu. Bu kalitesiz durum çay sanayisinde krize neden oldu. Bazen ÇAYKUR bu kalitesiz çayları siyasi sebeplerle satın alıp parasını ödeyerek dere kenarların dökmüştür. Halk tarafından bu çaylar dere kenarından geri toplanarak yeniden çay alım yerine satılmaya çalışılmıştır (Hann ve Bellér-Hann, 2012: 86).

Yetmişlerdeki istikrarsız durum ve hükümet olmak için yarışan partiler çaya en yüksek fiyat verme konusunda da yarışmaya başlamıştı. Bu rekabet sadece enflasyonu arttırmaktaydı. 1980 askeri darbeden sonra devlet yeniden sanayide keskin bir söz sahibi oldu. Devlet Başkanı Kenan Evren Rize’de yaptığı konuşmada kalitesiz çay üreten üreticileri azarladı. Evren’in bu söylemi makas ile toplanmanın yasaklanmasına sebep olduğu gibi çay alımı için kontenjan uygulaması da getirildi. Buradaki temel gerekçe kalitenin artırılması olsa da 1981 yılında çay üretiminde ciddi düşüşler yaşandı.

1983 yılında ise liberal sistemin sürdürülmesinin bir dizi etkisi olmuştur. Çünkü Anavatan Partisinin vaatleri arasında ÇAYKUR’un tamamen özelleştirilmesi vardı. Bu amaçla 1985 yılında devletin çay üzerindeki tekeli kaldırıldı. 1986 yılında Çernobil’de meydana gelen nükleer felaketten sonra radyasyondan etkilenmiş çay yaprakları hiçbir şey denmeden tüketicilere satmaya çalışan ÇAYKUR bu eylemi ile şanına gölge düşürmüştü. Bu olay gelecek yıllarda özel sektörün kamu vicdanında daha kolay kabul görmesini sağlamıştır. 1988 yılında Lipton Yellow Label kuru çay üreticisi olarak pazara çıkmıştır (Hann ve Bellér-Hann, 2012: 119). Bu yıllardan itibaren özel sektör ile ÇAYKUR rekabete girdi. Fakat çay fiyatı hala devlet tarafından belirlenmekte ve özel sektör buna uymak zorunda kalmaktadır. Özel sektörün ortaya çıkması ile birlikte ilk olarak özel sektör üreticilere peşin para vermek yerine vadeli olarak kuru çay vermeyi teklif etmiştir. Kuru çay alan üreticiler bu sefer bu kuru çayı kar elde etmek için vadeli olarak satmak durumunda kalıyorlardı. Bu dönem içerisinde birçok tefeci ortaya çıkmış ve iflaslar doğurmuştu.

Özel sektör ile devlet arasındaki temel farklılık yeşil yaprak için ödenen paranın zamanıdır. Bir iki ay içerisinde devlet ödemeleri yaparken özel sektör Lipton dâhil altı aya kadar bu ödemeler sürebiliyordu. Üreticiler en çok bundan şikâyet ediyordu, özelde çalışan kişiler maaşlarını oldukça geç almakla birlikte aşırı derece

enflasyon olduğu için hem üretici hem de tüketici zarar ediyordu. Böylelikle büyük küçük birçok fabrika iflas edince üreticinin ve işçinin de ümidi tükenmiş oldu. (bazen fabrikaların iflas etmesiyle aynı kişi bir başka isimle aynı yere fabrika kurarak borçları ve işçi ücretlerinin ödemekten kaçmak gibi kurnazlıklar yapıyorlardı). Fabrikalar kurulurken bankalardan ve kamu sektöründen alınan ucuz krediler fabrika yerine başka yerlere aktarıldığı düşüncesiyle sermaye sahipleri suçlanmıştır. Bu iflaslar iş insanlarına pek fazla dokunmadı, ancak yaprak üreticileri bu durumdan çok olumsuz etkilendi. Bugün hala çay paralarını alamayan birçok insan vardır. Böylelikle küçük işletmenin ihanet ettiğini düşünerek bir kızgınlık hali ortaya çıkmıştır. Kamu ve özel sektör arasında seçim yapması beklenen üreticinin hala kamu sektörünü seçmesi şaşırtıcı değildir. Özel sektördeki iş sahiplerinin iş ahlakına sığmayan davranışları ile birlikte düşünürsek devletin ödemeleri konusundaki güvenilirliği saygıyı hak eder düzeydedir. Sadece kayıt dışı arazileri olan ve yüksek miktarda verim alan üreticiler devlet fabrikasının kontenjan uyguladığı dönemlerde yaş çaylarını satabilecekleri özel sektörün olmasından memnunnardı. Üreticilerin kamu sektörüne duyduğu güven tüketim örüntüleri üzerinde etkilidir, nitekim Çay Kurumu'nun çayını tüketmektedirler. Bölgede sadece poşet çay (Lipton) ÇAYKUR ile rekabet edecek düzeydedir.

Neoliberaler haklı olarak piyasanın avantajlarından faydalanmak için hiçbir zaman devlet tekelinin kaldırılmasının yeterli olmayacağını belirtebilirler. Elbette ÇAYKUR'un özelleştirilmesi radikal sonuçlar doğuracaktır. Piyasa mantığı tam olarak uygulansa ÇAYKUR'un fabrikalarının büyük kısmı iflas edecektir. Nitekim neoliberalizmin ilk etkisi olan özel sektörün ortaya çıkmasında bile insanlar özel-kamu fabrikaları arasında sıkışmış birkaç yıl içerisinde çay bitti diye şikâyet etmeye ve başka alternatiflerin olmamasından yakınmaya başlamışlardır. Böyle bir piyasa koşulları içerisinde devletin ithal çaya önlem alması ve özel sektörü cezalandırması gerektiği üzerinde bölge halkı hemfikir olmuştur.

90'lı yıllarda devlet kivi üretimini teşvik etmeye başladı, bazı aileler bunu yetiştirmeyi denedi ancak birçoğu bu girişime şüphe ile yaklaştı. Çay arazisini söküp kivi ekmek yerine yeni alanlara veya çay ile bütünleşik alanlarda kivi yetiştirilmeye başlandı, kivin gelir getirici olması fakat genele yayıldıkça çaydan daha dezavantajlı duruma düşeceği korkusu vardı, bir kısım kişiler yaban mersini yetiştirmeye de başlamıştı (Hann ve Hann, 2012: 119 – 122). 1980'lerin başından itibaren neoliberal politikalar çerçevesinde tarımsal desteklemeleri yürüten kurumlar özelleştirilmiş ve serbest piyasa aktörleri olmuşlardır. Bu sistem küçük ve orta ölçekli üreticileri

tefecilere, ürün piyasasında tüccarlara, komisyoncu ve çok uluslu şirketlere bağımlı hale getirmiştir (Yıldırım, 2015: 215).

Desteklemelerin bütçeye ağır yükler getirdiği, ürünlerin fiyatını yükselttiği gibi gerekçelerle destekler kaldırıldı. 1985'te Dünya Bankası ile anlaşma yapılmış, banka Türkiye'ye 300 milyon dolar kredi açmış bunun karşılığında tarımsal ürünlerin ve çeşitli girdilerin ithalatı önündeki engellerin kaldırılması istenmiştir (Yıldırım, 2015: 216). 1994 krizinde Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) ve kooperatifler aracılığı ile garanti edilen hazine alım garantileri iptal edildi. 2001 krizinde KİT'ler özelleştirme kapsamına alındı, serbest piyasa gereği Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Tekel, Şeker Fabrikaları, Tarım Sanayi Kooperatifleri, Fiskobirlik ve ÇAYKUR gibi kurum ve kooperatifler işlevsizleştirildi (Yıldırım, 2015: 218-219). Devletin fiyat desteklemelerinden vazgeçmesiyle çiftçiler küçük büyük tüccarların spekülasyonlarına karşı savunmasız hale getirildi. Bu savunmasızlık bizzat tarımı desteklemek için kurulan bankalar üzerinden de okunabilmektedir. Nitekim Ziraat bankasının tarıma kredi dağıtımı 2004 yılında % 98'iken 2007'de % 47'ye gerilemiştir (Yıldırım, 2015: 220).

Tarımın gelişimi ve bunun dönüşümünün anlaşılabilmesi için söz konusu tarım ürününün yetiştirildiği bölgedeki tarımdaki ve demografideki yapısal dönüşümleri incelemek de yararlı olabilir. Bunun yanında ulusal ve uluslararası dönüşümlerin birbiri ile ilişkisi üzerinde odaklanmak gerekir. Çayın bölge ekonomisine kazandırılmadan önce (1957-1960) özellikle erkeklerin çoğu belli süre aralıklarla döngüsel harekete katılmaktaydı. Bu hareketin bir kısmı uluslararası özellikle Rusya'ya olmakla beraber çoğunluğu da ülke içerisinde maden, inşaat, balıkçılık vb. alanlara olmaktaydı. Bu tabloyu ortaya çıkaran şey bölge ekonomisini ayakta tutabilecek ve var olan nüfusu geçindirebilecek kaynakların eksikliğidir. Bölge insanı Rusya'daki Ekim Devrimi'nden sonra uluslararası döngüsel hareket kısıtlanınca buradaki hareket uluslararası başka alanlarda işgücü piyasasında yer bulamayınca ülke içindeki döngüsel harekete katılmak durumunda kalmıştır. Bu döngüsel hareketin bir kısmı kalıcılaşarak göçe dönüşmüştür.

Türkiye'de 1950 ve sonrasında kırdan şehirlere önemli miktarlarda göç hareketi başlamıştır. 1950 ve sonrasında büyükşehirlere en fazla göçün yaşandığı bölge sıralamasında ilk sırada Karadeniz Bölgesi yer almaktadır (Özbay 2017: 137). Çay tarımının bölge ekonomisine girmesi ile birlikte bu hareket yavaşlamıştır. Çünkü çay ile beraber ilişkili çeşitli iş kolları ortaya çıkmış ayrıca bölgeye sermeye girmesi ile birlikte yerel para piyasası canlanmıştır. Yeni yaratılan iş gücü piyasalarına tutunmaya çalışan bölge halkının önemli bir kısmı gerek iş gerek eğitim vb. sebepleriyle bölgeden göç

etmişlerdir. Bu göçe katılanların önemli bir bölümü az topraklı ve topraksız köylülerde oluşmaktadır.

Az topraklı ve topraksız köylü başlangıçta geçimini temin etmek için bölge içindeki iş gücü piyasalarına tutunmaya çalışmıştır. Bunun için emeğini ücret karşılığı satmış veya çay tarım arazilerini kiralama ve yarıcılık üzerinden geçinmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de geliri çeşitlendirmek için aile fertlerinden bir kısmı çay fabrikalarında çalışmış, bir kısmı asgari ücretle farklı iş kollarına yönelmiştir. Gelirlerin toplamı mevcut yerde yaşayıp yaşamamaya karar vermede etkili olmuştur. Tarımsal üretimin gelirlerdeki toplam payı düştükçe aile tarımsal üretimi sürdüremez hale gelir. Bunun sonucunda tarım işi tamamen bırakılarak aile üretim biriminden çıkarak tüketim birimine dönüşür (Özbay, 2017: 46). Bu haliyle tarım gelirleri aile için toplam gelirinin önemli bir kısmını oluşturmaya rağmen yine de göç etme eğilimi olabilir. Çünkü çay tarımının fazla bakım gerektirmemesi ve mevsimsel olması sebebiyle toprak sahipleri göç ettikleri yerlerden gelip bu işle uğraşabilmektedir.

Önceleri bu iş aile emeği ve imece usulü ile yapılırken sonraları ücretli işçiler ile yapılma dönemlerine doğru gitmiştir. Bazı durumlarda bağlı bulunduğu ilin şehir merkezinde eğitim ve geliri çeşitlendirmek gibi sebeplerle göç etmiş fakat yaz dönemlerinde tarımsal üretimle ilgilenen kişiler bulunmaktadır. Bu durum da bir yönüyle kendi içerisinde döngüsel bir harekettir ve “*part time köylülük*” olarak ifade edilir (Kulaçoğlu, 2016: 224). Nitekim 1975-1980 yılları arasında il içi göç düşük oranlarda gerçekleşirken 1985-1990 yılları arasında en yüksek oranda gözlemlenmiştir (Özgür, 2018: 164). Çay tarımı emek yoğun bir faaliyettir. Makineleşmeye arazi şartları elverişli olmadığından yoğun emek ihtiyacı sürmektedir. Çay tarımının geliştirilmesinde önce kişilerin henüz bireyselleşmediği ve cemaat yapısında ilksel akraba ve tanıdık ağlarının geniş olduğu dönemde kişiler imece usulü olarak emek ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Çay tarım arazisinin geniş olduğu aileler ücretli emek kullanıyorlardı. Bu emek yerel işgücü piyasalarından karşılandığı gibi bölgenin diğer illerinden gelen kişilerle de karşılanmaktaydı. 1983 yılında çay toplama ve imalatı için 50 bin kişi çalışmakta ve Artvin, Trabzon, Gümüşhane, Giresun ve Ordu’dan 29 bin kişi çay imalatı için çay bölgesine gelmekteydi (Kocacık, 1983). Yerel iş gücünün büyükşehir ve bağlı bulundukları şehir merkezlerine göç etmeleri ile birlikte son zamanların modernleşme esintileri ile birlikte bireylerarası bu ilksel ilişkiler gevşemeye başlamıştır. Geliri çeşitlendiren ailelerin eğitime yaptıkları yatırımın da artması ile birlikte tarım ikinci plana itilmiştir. Tarımda çalışacak yerel iş gücü piyasasında kişiler az olduğu gibi var olanlar da ancak kendi tarım arazisi olması durumunda bu işi yapabilmektedir. Bu

bireyselleşme ve modernleşme hareketi imece usulünün de ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Nitekim çay hasadı zamanında cenaze gibi bir durumda cenaze sahibi ailenin çayı aile, akraba ve komşular tarafından yardımlaşarak toplanmaktaydı. Fakat günümüzün sürecinde bu bağlar çözüldüğü gibi cenaze durumlarında ücretli emek kullanılmaktadır.

Çay bölgesinde ortalama yaşam süresinin kısa olduğu dönemlerde araziler aile büyüklerinden özellikle baba öldüğünde bölünmekteydi. Fakat ortalama yaşam süresinin uzaması ile birlikte daha uzun süre bir arada kalma durumu çatışmalara sebep olmaktadır (Özbay, 2017: 56). Bu durumda aile fertlerinden özellikle tüm erkekler evlendiğinde araziler bölünmeye başlamasıyla araziler miras yolu ile daha hızlı küçülmüştür. Günümüzde belli metre karenin altına düşmesi durumunda bölünmeye resmi olarak izin verilmesi de *de facto* olarak bölünmektedir. Bu bölünme yeni ortaya çıkan çekirdek ailelerin tarım gelirlerinden geçinmelerine fırsat vermemektedir. Başlangıçtan itibaren az topraklı köylüler olduğu gibi miras yolu ile arazinin bölünmesi de giderek daha fazla az topraklı köylüleri ortaya çıkarmıştır.

1986 yılında özel sektörün de çay piyasasına girmesi ile birlikte başlayan liberal ve neoliberal anlayışlar sonucunda kapitalistleşmenin ilk aşaması olan ekilebilir tarım arazinin artırılmasına gidilmiştir. Fakat bu süreç kısa sürmüştür. Çünkü çay tarımının yapılabileceği ekolojik sınır kısıtlıdır. Bu yapısal ve ailesel süreçler karşısında kırsal kesimlerde emek aileden ayrılarak özgürleşmiştir. Her ne kadar kırsal alanlarda emek aileden özgürleşmiş olsa da kentsel alanlarda birey aileden özgürleşememiştir. Şehirlerde böylece geniş aile biçiminde yaşama biçimi olarak değil ilişkiler biçimi olarak devam etmiştir (Özbay, 2017: 57-59). Topraksız köylüler genel olarak çekirdek aile formunda iken toprak zengini aileler geniş aile formundadır. Bir yönüyle insanları geniş aileye sevk eden toprak mülkiyetidir (Özbay, 2017: 88). Bu geniş veya çekirdek aile içerisinde eğitim seviyesinin çocuklar üzerinden yükselmesi ile birlikte çocukların statüsü yükseldiğinden aile büyüklerinin otoritesini sarsmış (Özbay, 2017: 63-64) ve yeni nesiller böylece bireyselleşmiştir. Zaten bölgedeki bu özel dönüşümün yanında Türkiye genelinde de benzer demografik ve sosyolojik süreçler yaşanmıştır. Demografik geçiş sürecinde Türkiye 1935'ten 2005'e kadar farklı aşamalardan geçmiştir. İlk aşama olarak 1935-1945 yıllarını kapsayan doğum ve ölüm hızlarının yüksek olduğu dönem, 1945-1965 yılları arasında yüksek doğum hızına karşılık ölüm hızının düştüğü dönem, 1965-2000 yılları arasında doğum ve ölüm hızlarında azalmaların yaşandığı dönem ve son olarak 2000'li yıllardan sonra düşük doğum ve ölüm hızlarının başladığı yeni bir dönem (Yüceşahin, 2009: 15). Çay bölgesi son evreye “*arkadan gelenler*” olarak

oldukça yaklaşmıştır. Yani bölgede düşük doğum ve düşük ölüm oranları üzerinden demografik bir değişim yaşamaktadır (Aydın vd. 2018: 35).

Bu demografik dönüşümü anneminde içinde bulunduğu ve süreci beraber yaşadığımız aynı zamanda çay bölgesinde az topraklı köylü ve kadınlar için ortak hikayeyi de barındıran aile örneğimi özelde vermek istiyorum.

Çay hasadı önemli miktarda emek istediğinden küçük yaşlardaki çocukları emeğin verimli kullanımını engellemekteydi. İlk bebek olan abim bu duruma engel teşkil ettiğinden belli bir süre anneannem ve teyzelerim abime bakmak zorunda kaldı. Sonrasında ablam dünyaya geldi ve birbirlerini büyüttüler. Yedi yıl aradan sonra diğer ablam dünyaya geldi. Bir yıl aradan sonra ise ben doğdum. Abim ve büyük ablam artık çay için bir emek olmaya başladıklarında çay toplamaya başladılar. Ben ve küçük ablam yine komşulara bırakılarak büyütüldüğümüz gibi genel olarak büyük ablam tarafından bakım işlerimiz yürütülüyordu. Komşuların bizi bakması halinde annem komşulara yağ, süt, peynir verdiği gibi karşılık olarak onlara çay toplamaya yardıma giderek emekleri takas ediyordu. O yıllarda çay tohumu dikme ve toplama, ineklerin altına sermek için ormanlardan yaprak çekme, bağ bahçe kazma, harman toplama, inek gübresi taşıma, çay toplama, ot kesme, odun toplama ve kesme, gübre vurma vb. faaliyetler imece usulü ile yapılmaktaydı. Bunun yanında bir kişinin hastası veya taziyesi olması durumunda tüm köy yakın çevre olmak üzere bir araya gelip o kişinin çayını toplamaktaydı.

Çocuklar zaman içerisinde büyüyüp emek fazlalığı ortaya çıkınca emeğini satma yani yevmiyeye gitme durumları ortaya çıktı. Köy içerisinde henüz imece usulü ortadan kalkmadığından yevmiye işi daha çok diğer ilçe ve köylere olmaktaydı. Kendirli (belde) halkının belli bir süre televizyona deccal deyip eve sokmak istememesi ve televizyonun komşuluk ilişkilerini bitireceğine inanmaları sebebiyle ilksel dayanışma ağlarının çözülmesi diğer yerleşim alanlarına nazaran daha geç olmuştur.

Çocukların ve kendi emeğini satan annem zaman içerisinde işçi başı veya aracı konumuna yükseldi. Annem, kendine sabit 7 kişiden oluşan bir ekip kurdu. Bu ekibin üyeleri az topraklı kadınlardan oluşan ekonomik alt sınıfa dâhildi. Bir kısmı da kendi bireysel ihtiyaçlarını evin temel gelirinden karşılamamanın israf olduğunu düşünenlerdi. Bu ihtiyaçlar için yevmiyeyeden gelen gelir bir harçlık görevi görmekteydi. Zaman içerisinde kendi kuralları

içerisinde iş etiği ve ahlaki yaratan annem ve ekibinin namı birçok yere ulaşmıştı. Çünkü annem “parayı hak etmek” olarak işe baktığından kaytarmaya müsaade etmiyordu. Ayrıca on iki saatlik çalışma süresinde saat dolmuş olsa bile iş bırakılmazdı. Eğer söz konusu çay bahçesi bitecek bir alan ise “bu bizim namusumuz” diyerek geç saatlere kadar çay topladıkları oluyordu. Başka bir iş ahlakı ise şöyle organize oluyordu: Bir işverenin 10 kişi istemesi durumunda yine gruba uyum sağlayacak ve gelir durumu düşük kişileri gruba alınmaktaydı. Bu kadınların bir kısmı da çeyiz hazırlayan bekar kadınlardan oluşuyordu. Ben büyüdükçe bu gruba dâhil oldum. Annem, ablalarım ve ben dâhil bir evden dört kişi gruba dâhil olunca diğer kadınlara adaletsizlik oluşturacağından adaletli olsun diye bir veya iki kişi bizim haneden geri bırakarak adaleti sağlamaya çalışıyordu. Aynı anda birkaç işverene de işçi gönderme girişimleri oluyordu. İş öyle noktaya geldi ki artık “yevmiye ile daire aldı” söylemleri dolaşmaya başlamıştı. (Yevmiyeye gidecek kadar büyümediğim dönemlerde ev telefonu ile iletişim aşırı masraflı olduğundan köydeki komşuların evlerine gecenin bir vakti ben gönderilip yarın gelip gelmeyeceklerini sorardım. Telefon hal hatır sormak için bir araç değil sadece bir iş üzerine haber alma, verme ayrıca gidilemeyecek yere haber gönderme olarak kullanılıyordu. Bu alışkanlık gereği annem, 5000 dk. olan tarifeleri bile idareli kullanma pratiğinden vazgeçebilmiş değil). Kendi kendine inşa ettiği güven sebebiyle annemin ekibinde olan kadınların kocaları ancak annemin gittiği veya organize ettiği yerlere eşlerini göndermeyi kabul ediyordu. Ayrıca yevmiyeye gitmek isteyip de izin engeline takılan kadınların bir kısmı annemin de gittiğini uydurarak izin almayı bir taktik olarak geliştirmişti. Annem, inşa ettiği bu ağ ve aracılık görevine karşılık olarak işçilerden ve işverenden herhangi bir ücret talep etmiyordu.

Emek fazlalığını yevmiye şeklinde değerlendirmeye çalışan annem daha büyük işlere atılarak bu sefer yarıcılık/kiracılık usulü ile yeni alanlara yöneldi. Çünkü artık abim büyümüş ve çay taşıyacak konuma yükselmişti. Bu dönemde hemen hemen herkes kendi çayını kendi topladığından dolayı yarıcılık için çay bahçesi bulmak zordu. Bunun için köyden oldukça uzak alanlara gitmek zorunda kalınmıştı. Yaklaşık olarak altı ton (bize ait) çaya karşılık 6 ton daha yarıya çay alınmıştı. Artık emeği satmak zorunda kalmayıp emeğin verimliliğini ve birim zamanda elde edilen geliri

arttırmanın yeni yolu yarıcılık sistemi olmuştur. Bu uzak alana gitmek ulaşım maliyetinin artmasına sebep olduğundan bu yeni çay bahçesine tek seferde gidip tüm çayı toplayıp gelme taktiği geliştirilmişti. Bu sebeple 9-10 kişi yaklaşık olarak on gün önceden ayarlanarak bir kısmı imece bir kısmı yevmiye olacak şekilde buraya gidilirdi (bu çay bahçesini yarıcıya veren malsahiplerinin büyükşehirliere göç etmiş kişiler olması bilgisi önemlidir). Cep telefonu olmadığından sabah çay bahçesine bırakan kişiye akşam 6-7 gibi onları gelip alması söylenirdi. Bu 9-10 kişi bu saate kadar bitirmek zorundaydı, bitmemesi durumunda kamyonla gelen şoför beklemek zorunda kalırdı. Bazen gece 12'ye kadar araca yükleme, köye getirme ve satma işlemleri sürerdi. Alım yerlerinin doluluk oranları artınca bu bezlerdeki çaylar alım yeri kapısına serilip ertesi güne saklanırdı. Bu şartlarda çayda kilo kaybı meydana geldiğinden istenmeyen bir durumdu.

Kendirli Beldesinden eğitim, iş vb. sebeplerle göç etmek zorunda kalan kişilerin artmasıyla beraber bu sefer bu uzak alandaki yarıcılık çay bahçeleri bırakılıp maliyetin daha düşük olduğu köy içi çay bahçeleri talep görmeye başlamıştır. Yarıcı çay bahçelerinin köy içinde olması sebebiyle artık bir günde tamamının toplanması zorunluluğu böylelikle ortadan kalkmış oldu. Mesafe de kısa olduğundan artık tek araca değil birkaç araca bölünerek nakliye işleri hallediliyordu. Bu sıralarda büyük olan ablam evlendiğinden evden bir işgücü azalmış oldu. Ablamın evliliğine yakın bir zamanda da küçük olan ablam üniversiteye gitti, bir yıl sonra da ben üniversiteye başladım. İkimiz de Samsun'da okuduğumuzdan eğitim giderlerimiz nispeten toplulaştığından azaldı. Zor ve emek isteyen çay bahçelerinde hafta sonu Samsun'dan Rize'ye gidip çay toplamaya devam ettik. Mayıs ayında genelde biz (ablam ve ben) çay tarımına dâhil olamıyorduk, fakat diğer iki sezon çaylarının tamamına dâhil olabiliyorduk. Bu mekanizma yarıcılık çayın hala sürdürülebilir olmasını sağlıyordu. Abimin çalışıyor olması ve ablam mezun olduktan sonra işe girince yarıcılık çay yapma işini iş gücü yetersizliği sebebiyle bıraktık. Artık ailenin geliri çeşitlenmişti ve toplam gelir içindeki çay gelirinin oranı azalmıştı. Az topraklı ve ekonomik geliri düşük olan kişiler artık günümüzde yarıcılık çay yapma işine sıcak bakmamaktadır. Toprak sahibinden gübre, işçi, ulaşım desteği bekledikleri gibi ayrıca üçte bir yani daha önce gelirin ikiye bölündüğü durumu kabul etmeyip üçe bölünüp ikisinin yarıcıya bir tanesini

mal sahibine bırakılması teklifleri götürölür olmuştı. Bu teklifi kabul eden mal sahipleri olduğu gibi Gürcü işçilerin çay tarımın gelmesi ile birlikte üçte bir teklifini reddeden mal sahipleri büyük şehirlerden yaz döneminde birkaç günlüğüne gelip Gürcülere çayını toplatmaktadır.

Bölge demografik olarak yukarıdaki şekliyle bir dönüşüm yaşarken ülke aynı zamanda neoliberalizm ve kapitalistleşme çerçevesinde de dönüşüm geçirmektedir. 1970'ten sonra kurulan daha akışkan ve açık ticari ilişki sistemleri içerisinde rekabet ortamı artmıştır. Böylece neoliberalleşmenin genel ilerleyişi eşitsiz coğrafi gelişme mekanizmaları vasıtasıyla gittikçe daha fazla tahrik edilmiştir (Harvey, 2015: 95). Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde küçük köylülük yapısal bir dönüşüme girmiştir. Kırsal alanlarda yaşanan dönüşüm sonucu yeni bir tabakalaşma ortaya çıkmıştır. 1970'lere doğru ortaya çıkan tabakalarda birinci grupta büyük toprak sahipleri yer almaktadır. Bu grup makineleşme ile birlikte modern işletmecilik yaparak burjuvazinin parçası haline gelmiştir. İkinci grup arazi toplulaştırması süreci içerisinde toprağını 2000 dekarın üzerine çıkararak ücretli işçi kullanmaya başlayan üreticiler olmuşlardır. Üçüncü grupta topraksızlar yer almaktadır; bunlar tamamıyla topraktan kopmuş ve emeğini satar hale gelmişlerdir. Geçimlerini sağlamak için az toprağını ekmekle beraber yarıcılık ve kiracılık ile uğraşmaktadırlar. Dördüncü grupta ise piyasa için üretim yapan ve tamamıyla kasaba tüccarının denetimi altına girmiş olan küçük toprak sahipleridir. Beşincisi ise köyde oturmeyen fakat köyün ekonomik yaşamını denetleyen kasaba tüccarı yer almaktadır (Kıray, 2000).

Sermayenin kontrolünün tarım üzerinde artması ile birlikte bununla mücadele edemeyen az topraklı köylü tasfiye edilmektedir (Köymen, 2008). Bu tasfiyeye karşılık olarak köylülerin topraklarının birleştirilmesi veya kooperatifler kurarak bu sistem karşısında ayakta kalmaları mümkün olabilir (Sönmez, 2001; Erdem, 2008; Boratay, 2009; Aysu, 2009). Bu sistem karşısında başarılı olamayan topraksız veya az topraklı köylü tarımsal geçim faaliyetlerinden koparak yakındaki il, ilçe merkezlerine veya büyük şehirlere göç ederek ücretli olarak çalışmaya başlamışlardır (Yıldırım, 2015: 24). Geride kalanlar ise pazara yönelik üretim yaparak buradan kazandıklarıyla tarım ürünü satın almalarının önü açılmıştır. Aslında küçük köylülük büyük ölçekli sanayiye ham madde ürettikçe ve büyük ölçekli sanayinin ürettiği ürünlerin tüketicisi oldukça köylü içsel olarak çözölme sürecine girmiştir (Yıldırım, 2015: 71).

1980'lerden itibaren IMF ve Dünya Bankası eşliğinde uygulanmaya başlanan yapısal uyum politikaları çerçevesinde ekonomik serbestleşme ve liberal uygulamalar özelleştirmeleri beraberinde getirdiği gibi gübre ve tohum desteklerinin de

kaldırılmasına yol açmıştır. Bu durum tüketim mallarının fiyatını arttırdığı gibi halkları da fakirleştirmiştir (Yıldırım, 2015). Her ne kadar bölgede ÇAYKUR temel bir yapı olup özelleştirilmesede sistemin kendisi özelleştirmeye doğru gitmektedir. Çünkü her ne kadar işletmesi kamu tarafından yapılsa da üretim, ulaşım, paketlenme vb. araçlar özelleştirilmiştir. Özel sektörün devreye girmesi ile birlikte çay alıcıları iki piyasa arasında bölünmüş ve 2017 yılında ilk kez özel sektörün aldığı yaş çay kamu sektörünün önüne geçmiştir. Bu sürecin buraya gelmesinde bazı faktörler etkili olmuştur. Özel sektörün pazara girmesinden önce insanlar hangi fiyat ve ne zaman verilirse verilsin çay yapraklarını kamu kurumuna vermekten başka seçenekleri yoktu. Bu durum üreticilerin bazı sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. 2000 yılından önce siyasetin oy devşirme metodu olarak çay fiyatı üzerindeki vaatleri ve var olan ekonomik krizler sebebiyle çay ücretleri ancak 6-7 ay gibi uzun bir sürede ödenmek zorunda kalınıyordu. Özel sektörün devreye girmesi ile birlikte üretici gündelik hayatındaki masrafları karşılamak için bu alana yönelmiştir. Başlangıçta kamudan farklı olarak peşin para yerine kuru çay verse de sonrasında özellikle 2000 yılından sonraki ekonomik iyileşmeler ile birlikte peşin para ödemeye başlamıştır. Bu dönemde kamu kurumu her ne kadar peşin para ödese de bu para ancak sezon sonunda ödendiğinden 1,5 ayı bulabilmektedir. Buna karşılık özel sektör ücretleri çay yapraklarını satar satmaz ödeme yapmaktadır.

Devlet Başkanı Kenan Evren zamanında çayda kalitenin artırılması için getirilen kontenjan uygulaması hala sürmektedir. Bu uygulamaya göre kişilerin ÇAYKUR sisteminde kayıtlı olan arazileri üzerinden belli oranda ÇAYKUR'a yaş çay satma hakkına sahiptir. Bu hakkı elde etmek için de kayıtlı arazilere bakılarak belli oranda çay bahçenizi budamak zorda kalınmaktadır⁴. Her ne kadar budama ödemeleri bakanlık tarafından karşılanırsa da budama işinin zorluğu ve bir dönemde oradan elde edilecek gelire kıyasla yaş çay geliri daha fazla olduğu için insanlar bunda istekli olmayabilmektedir. Ayrıca çay alım yerlerinin yoğun olması sebebiyle ÇAYKUR çay satmak isteyenlere randevu sistemi getirerek haftanın belli günlerinde çay alımına izin vermektedir. Örneğin günlük 50 kg satma hakkınız varsa (bu hak yukarıdaki kayıtlı arazi ve budamadan kaynaklanır) ve randevu gününüz Cuma günü ise bu durumda her gün satma hakkınız olan 50 kg yerine bir günde 350 kg satmaya hak kazanıyorsunuz. Bu sistem köylülerin birçoğunun *part time köylü* olması sebebiyle kamu sektöründe veya diğer alanlarda çalışan kişiler hafta sonu çay toplama işini planladıklarından dolayı

⁴ Buradan budama ekonomisi türemiştir. Bazı kişiler kendi arazilerini budamayarak bazıları ise fazladan budayarak fazladan olan kısmı ondan satın alabilmektedir.

ÇAYKUR kontenjanlarını dolduramamaktadır. Ayrıca kayıtlı bulunduğunuz alım yeri dışında satış yapamadığınızdan yoğun sıra beklemek durumunda kalınıyor. Bu yapı aynı zamanda hafta sonu ücretli emek ile birlikte toplanan 2000 kg yaş çayın satılmasına imkân vermemektedir. Ayrıca ÇAYKUR'un kalite konusunda daha hassas olması kötü toplanmış çayları almadan geri gönderebilmektedir. ÇAYKUR'un bu konumuna karşılık özel sektörün durumu üreticilere cazip gelmektedir.

Genel olarak kamu ile özel sektör arasında çaya belirlenen fiyatlardaki fark 50 ve 70 kuruş arasında değişmektedir. Bu aralığı belirleyen şey çay bitkisinin fazlalığı ve toplama işleminin yoğunlaşmasıdır. Daha önce imece veya aile bağlarıyla çayın toplanması bu yoğunluğu oluşturmuyordu. Özellikle 2010 yılından sonra Gürcülerin yoğunlaşması ile birlikte ücretli ve ucuz emeğin ortaya çıkması çay tarımının kısa sürede hasadının yapılmasına imkân tanımaktadır. Önceleri bir aile 15-20 günde bir sezondaki toplama işlemini tamamlarken Gürcüler ile birlikte bir kişi bu süreyi 7 güne kadar indirebilmektedir. Bu durum aslında *part time köylülere* göre oldukça uygun bir koşuldur.

Çayın kısa sürede fazlaca toplanması özel sektöre yönelme sonucunu doğurmuştur. Ayrıca üreticilerin yaş çayı satar satmaz nakit para elde ediyor olmaları bir diğer çekiciliktir. Yerel STK ve kişiler bu şekilde gitmesi durumunda üreticilerin kendi elleriyle ÇAYKUR'u özelleştirecekleri kaygısı taşımaktadır. Devlet tekelinin ortadan kalkması aslında yapısal çok daha şiddetli sorunlar ortaya çıkaracaktır. Gürcistan'daki çay üretimi tüm Sovyetlerin iç pazarına yönelik olarak üretildiğinden sürdürülebilirdi. Fakat devlet tekeli ortadan kaldırılmasının yanında ülkenin bu konudaki pazarı uluslararası sermayeye açıldığında çay tamamen ortadan kalkmıştır. Benzer süreç ÇAYKUR üzerinden de yaşanabilir. Burada önemli bir husus aslında genel olarak dünyanın başka yerlerinde tarımdaki makineleşme ile ortaya çıkan iş gücü fazlalığı, yoksulluk ve tasfiye gibi durumları makineleşme bağlamında bölgede görülmemektedir. Çünkü tarımda makineleşebilecek arazi bölgede yoktur. Bölge arazisi oldukça engebeli olduğundan ne üretilirse üretilsin yoğun bir emek isteyen dolayısıyla iş gücüne ihtiyaç duyan bir alandır.

V. BÖLÜM

5. Gürcistan'dan Türkiye'ye Döngüsel Hareketlilik Süreci ve Paternleri

5.1. Kimler Gelmektedir? Gelen Kişilerin Profili Nedir?

“Şehre yakın Olanlar Gelmiyorlar”

Döngüsel hareketlerle ilgili olarak bir politika belirlendiğinde ve bu politika hangi insan profillerini tanımladığına bağlı olarak harekete katılan kişiler de değişebilmektedir. Bazı durumlarda kişilerin evli olması, kadın olması, belli yaş aralıklarında olması vb. durumlar belirlenebilmektedir. Bir program çerçevesinde işçi alım çağrısının kendisi zaten hareket edenlerin profillerini başlangıçta kendiliğinden belirleyecektir. Çünkü programlar çoğunlukla, cinsiyet, eğitim, belli yaş kategorileri bezen evli veya bekâr olma durumları gibi kriterler koyar. Program dahilinde olanlarında ortaklaştığı ama asıl kimin döngüsel harekete katıldığına ilişkin profil çoğunlukla kendiliğinden döngüsel hareketler incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Döngüsel hareketliliğin formasyonları hareketin kendini seçici kılar. Kişi karar verirken öncelikli olarak göç sürecine mi yoksa döngüsel bir harekete mi katılıp katılmayacağına karar vermelidir. Bekâr gençler döngüsel hareketlilikle daha fazla ilgilenme eğilimindedir (Kaya, 2008: 127). Bu genç olma durumu büyük ölçüde çalışma çağındaki nüfusa işaret etmektedir. Özellikle bekâr gençlerin aileye bağımlı olmadan kendi geçimlerini sağlamanın bir sigortası olarak döngüsel hareket onlar için elverişlidir. Erkekler için, geçici bir hamle yapma olasılığı, yirmi yaşına ulaşma sürecinde sürekli olarak artmaktadır. En yüksek döngüsellik yaş aralığı 20-30 yaş arasında yaşanmaktadır. En yüksek döngüsellik oranı (%60) 35 yaşında yakalanır ve bu oran 55 yaşa kadar devam ederek sonrasında düşer. Kadınların döngüsel harekete katılması 25 yaşına kadar düzenli olarak artar. En yüksek döngüsellik oranı 35 yaştır. Genelde döngüsellik oranı 48-50 yaş aralığında son bulur. Kadınlar 65 yaş sonrası çok nadir döngüsel hareketlere katılırlar. (Collinson vd. 2006: 8-9). Yaşın genç olmak ile ilişkisi kurulduğunda evlilik oranları düştüğünden bekâr erkeklerin bu tür durumlarda hareketliliği artmaktadır. Evlilik döngüsel hareketi azaltmakla birlikte çocukların büyüyerek döngüsel harekete katılması ile birlikte döngüsellik boyutu da artmaktadır. Bu durumda evli olmak hem kısıtlayıcı bir faktör hem de hareketin büyüklüğünü arttırıcı bir faktöre dönüşmektedir. Evli olup geride bırakılan çocukların varlığı geri dönüşü ve döngüsellik de belirginleştirmektedir.

Döngüselliğin içerisinde yerel memleket ve cemaat ağları yerleşik olduğunda döngüsel hareket teşvik edilmektedir. Özellikle belli köken bölgeden hareket eden insanların her yıl düzenli olarak aynı hedef bölge ve işe gitmeleri döngüselliği arttıran en önemli mekânsal ve zamansal boyutu oluşturmaktadır. Bazı durumlarda döngüselliğe ilişkin daha önce edinilmiş tecrübe varsa bu durum da döngüselliği arttırabilir. Döngüselliğin artması için daha önce var olan tecrübeyi harekete katılan kişinin yaşamış olması gerekmez. Harekete katılan kişiye tecrübeyi aktarılabilcek herhangi bir kişinin var olması yeterlidir. Kırsal yerleşim birimlerinde geçmiş ve günümüz tecrübeleri “*ilişkisel sosyal sermayeyi*” ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkili sosyal sermayenin ortaya çıkardığı konfor sonucunda kişi konu hakkında ne kadar deneyimli olursa hareketin yasal veya düzensiz koşullarına o kadar daha az dikkat etmektedir.

Gidilen yer arasında etnik ve dinsel ortaklık veya bağlar varsa bu döngüselliği arttıran bir özelliktir. Hareketin olacağı yer sınır bölgelerine yakınsa ve benzer coğrafi özellik taşıyorsa bu durum da döngüselliği arttırmaktadır (Sandu, 2005; Vertovec, 2007). Hareket yüklü insanların sosyo-ekonomik ve mekânsal özellikleri aslında kimin hareket edeceğini belirlemektedir. Bazı durumlarda iki siyasal yapı farklılığının ve sonrasındaki çöküşün kendi doğasından kaynaklanan ani bir döngüsel hareket de ortaya çıkabilmektedir. Eski Sovyetler Birliği (SB) göçmen potansiyelinin büyük çoğunluğu yurtdışında kısa süreli çalışmayı tercih eder (Newland, 2009: 16). SB’nin dağılması, işgücü piyasasının ihtiyaçlarına mükemmel biçimde işlevsel olan düşük maliyetli bir işgücünü ortaya çıkarmıştır (Vianello, 2013: 206). İşçiler sadece fakir ülkelere hareket etmezler, göreceli olarak fakir ülkeler arasında da işçiler artan miktarlarda hareket eder (Ratha ve Shaw 2007). Bu mekanizmayı belirleyen şey iki fakir ülke arasındaki dinamiklerin ve işgücü piyasasının farklı olmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş hedef ülkeler arasında yönetilen döngüsel hareket programları vardır. Bunlar hem düşük vasıflı hem de yüksek vasıflı çalışanları içerebilir. Genel olarak, kalifiye işçilerin bu programlar altında ileri geri hareket etmesi daha kolaydır. Bu hareket söz konusu sektörlerle de bağlıdır. Tarımsal mevsimlik işler için, talep gören düşük vasıflı işçilerdir. Sağlık sektöründe kalifiye işçiler döngüsel harekete katılabilmektedir. Fakat bunlar aynı kişilerin ileri geri gidip gelmelerini gerektirmeyebilir (Wickramasekara, 2011: 15-16-17).

Döngüsellik, engelleri azaltmayı kabul eden tutarlı ve istikrarlı iki ülke bloğunun varlığı nedeniyle oluşur. Döngüsel hareket bazen farklı coğrafi bölgelerde gerçekliğin bir parçası olduğundan gömülü olarak kalabilir. Bu durumda insanların zaten tarihsel olarak hatta ulus devlet öncesi zamanlarda gerçekliğin bir parçası iken

ulus devlet sonrası döngüsellik kazanmıştır (Cassarino, 2013: 25). Her hareket karşısında harekete katılanlar iş ve sosyal hayata ilişkin yeni şeyler öğrenir. Böylece “göçe özgü sermaye” oluştururlar. Bu sermayeye ne kadar sahip olursanız başarı şansınız da o kadar artar (Vertovec, 2007: 5). 1990 ve sonrasında uluslararası döngüsel hareketin en yoğun olarak yaşandığı Eski Sovyetlerden ortaya çıkan harekettir. Ekonomik kriz, iki ülke para birimleri arasındaki kur farkı, ülkeler arasındaki coğrafi yakınlık, bu ülkelere kolay erişim ve genel olarak diğer ülkelere zor erişim bu hareketi doğurmuştur (Iglicka, 2001: 506). İlk hareket SSCB’den Avrupa bölgesinde yaşanan mekik hareketliliği türü, bir dereceye kadar büyük ölçüde onu başlatan temel malların kıtlığı olduğu için ilkel bir hareket olarak sınıflandırılabilir. Sistemler çöktüğünde, çok eski ve unutulmuş demografik davranış türleri olan ilkel hareketlilik yeni bir güçle canlanabilir (Iglicka, 2001: 506). Ancak, eski Sovyetler Birliği vatandaşlarının bu yaygın dış hareketi sadece yeni bir sosyal ve demografik süreç olarak kalmadı aynı zamanda daha kalıcı bir hareketin habercisi oldu (Iglicka, 2001: 516). Yüksek vasıflı döngüsel harekete katılanlar genelde ekonomik olarak daha iyi ailelerden geldiklerinden geri dönüş konusunda istekli olmayabilir. Ev halkına olan bağlılık düzeyi düşük vasıflı kişilerde olduğundan daha az yüksek vasıflı kişilerde olduğu için döngüsellliği azaltan bir faktör olarak işlev kazanmaktadır (Hugo, 2009: 6).

Çay tarımında çalışmak üzere Gürcistan’dan Türkiye’ye gelen Gürcü tarım işçilerinin yaşadıkları ve oluşturdukları yapıları sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için gelen işçilerin demografik profillerini bilmek önem taşımaktadır. Çünkü hareket edenin nereden geldiği, cinsiyeti, eğitim durumu, yaşı vb. özellikleri önemli çıkarımlar yapmamıza imkân tanımaktadır. Çay tarımı için gelen Gürcülerin hemen tamamını erkekler oluşturmaktadır. Gelenlerin hemen tamamının erkeklerden oluşuyor olması geline işin yoğun emek bir faaliyet olmasından kaynaklanmaktadır. Hareketin önemli bir faktörü olan mekânsal uzaklık ile çay tarımı için işgücü ihtiyacı arasında ilişki vardır. Başka bir deyişle çay tarımı için gelen Gürcüler mekânsal olarak yakınlığı tercih ettiklerinden çay bölgesine geldikleri gibi ilgili iş de emek yoğun bir faaliyet gerektirdiğinden erkekler gelmektedir. Gürcülerin çay bölgesinde yarıcılık yapmaları durumunda ailenin hareketliliği ortaya çıkmakta ve kadınların görünürlüğü artmaktadır. Gürcülerin konaklama alanları koğuş biçiminde dizayn edildiği için kadınların bu alanlarda konaklamasına her iki ülkenin toplumsal cinsiyet rejimi izin vermemektedir. Çay tarımı için gelen Gürcülerin %63’ü kadınların çay hasadı için gelmelerine olumlu bakmamaktadır. Kadınların gelmesinin istenmemesinin bir yönü ataerkil gelenek ile ilgilidir (%90) diğer bir yönü ise Gürcü kadınlara yönelik olumsuz (%100) tutumdur.

Buradan hareketle aslında cinsiyet rejiminin kendisi de kimin hareket edeceğini belirlemektedir. Gürcü erkeklerin toplumsal cinsiyet kalıpları belli ölçüde hedef bölgedeki Gürcü kadına yönelik tutum da belirleyici olmaktadır. Kadınların çay tarımı için geldiği durumlarda konaklama alanları hane tipi mekânlara dönüşerek belli bir mahremiyet gerektirmektedir. Gürcü kadınların çalıştığı Türkiye’deki diğer meslek grupları bu mahremiyeti de içeren alanlardır. Tüm bunların yanında Sovyet sonrası “nataşa ve seks işçiliği” durumları bölge ölçeğinde Gürcü kadına olan bakışı etkilediğinden Gürcü erkekleri bu duruma sıcak bakmamaktadır. Gürcü kadının gelişmemesini belirleyen şey evli olması durumunda eşinin veya aile büyüğünün izin vermesi ya da kadının sorumluluklarını köken bölgede devredebileceği birinin varlığı ile ilgilidir. Gürcü erkeklerin çay tarımı için gelmesi erkeğin sorumluluklarının kadına yüklenmiş olması sebebiyle kadının hareket etmesi bu bağlamda mümkün olmamaktadır.

Çay tarımı için gelen Gürcü grupların tamamı çalışma çağındaki nüfus içerisinde yer almaktadır. Gelen Gürcülerin %84’ü 20-44 yaş grubu içerisinde yer almaktadır. Nitekim Gürcistan’da 20-26 yaş grubu arasında en yüksek genç işsizlik yaşanmaktadır. Yaşın yükselmesi ile birlikte gelen kişi sayısının düşmesi aslında emek yoğun faaliyeti karşılayamamakla ilgili olmaktadır. Nitekim Ulukan ve Ulukan (2018) Rize ve Artvin üzerinden yaptıkları örnekleme gelenlerin %77’sinin 35 yaş ve altı olduğunu tespit etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu yaş konusunda aynı fikirdedirler:

“Ortalama olarak 18 ile 45 arasında değişiyor. En yaşlısı 50-55 yaşındadırlar” (MA-Aracı-44 yaşında 6 yıldır aracılık yapıyor),
Yaşlısı genci var 18-60 yaş arası var çoğunluğu 25-40 yaş arası (HH-Aracı-55 yaşında 8 yıldır aracılık yapıyor).

Çay tarımı için gelen Gürcülerin % 80’i lise ve üzeri eğitim durumuna sahipken bunların % 15’i Lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Bu eğitim durumunun oranları Ulukan ve Ulukan’ın yaptığı çalışmalarla benzerlik taşımaktadır. Genel anlamda Sovyet sonrası ülkelerde eğitim seviyesi oldukça yüksek olmakla birlikte diğer ülkelere oranla Gürcistan’da bu durum oldukça yüksektir. Aslında nitelikli nüfusun döngüsel harekete katıldığını fakat fazla nitelik en azından eğitim gerektirmeyen bir işte çalışıyor olmaları “beyin israfı” olduğunu göstermektedir. Nitekim Gürcülerin önemli bir kısmı kendi mesleklerini yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu veriler aslında yüksek vasıflı işsizliğinin Gürcistan’da yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu çıkarımlar Gürcistan ulusal istatistikleri ile doğrulanmaktadır (Gugushvili, 2013; National Bank of Georgia, 2016). Gelen kişilerin meslekleri, öğretmen,

muhasibeci, turizmci, doktor, avukat gibi mesleklerde yoğunlaştığı gibi aralarında bir tane doktorasını bitirmiş kişi de bulunmaktadır. Doktoralı bir kişinin çayda tarım işçisi olarak çalıştığı olgusu yukarıdaki yargıyı desteklemektedir.

Çay tarımı için gelen Gürcülerin %62'si evlidir. Bu tür döngüsel hareketlere katılanların çoğunluğunun evli olduğu bilinmektedir. Bazı tarım programları kişilerin evli olmasını özellikle tercih etmektedir. Kişilerin evli olması aslında geride bıraktıkları kişilerin olduğuna işaret ettiği gibi döngüselliğin yani geri dönüşün de varlığını ima etmektedir. Bekâr erkekler çoğunlukla aileden bağımsızlaşmak ve kendi giderlerini kendileri karşılamak için gelmektedir. Bu bekâr grubun içerisinde üniversite öğrencileri de bulunmaktadır. Bu öğrenciler hafta sonu veya okulda devamsızlık yaparak kısa süreli gidiş gelişler şeklinde döngüsel harekete katılmaktadır.

Gelen kişilerin %51'i tüm çay sezonu kadar kalmaktadır. Bu sezon Mayıs ayından başlayan ve Ağustos'un ortalarına kadar süren bir zamana denk gelmektedir. Gürcülerin % 31'i sadece bir çay sezonu kadar kalmaktadır. Bu daha kısa süreli kalışlar çoğunlukla bekârlardan oluştuğu gibi grupların sürekli değişen kitlesine karşılık gelmektedir. Bu kalış süresinde belirleyici olan şey Gürcülerin 90 gün vize hakkının bulunması ve bu izinli sürenin çay tarımı için uygun olmasıdır. Bu sürenin kullanımına ilişkin bilgiler ilerleyen kısımlarda verilecektir.

Gürcü gruplar köken bölgelerinde de bir dizi tarım vb. faaliyetlerle uğraştıklarından 90 günü verimli bir şekilde düzenlemek zorundadır. Çay tarımının zamansal ve mekânsal döngüsü çay arası bir dönem yaratmaktadır. Bu çay arası dönemde Gürcülerin bir kısmı özellikle yaşça büyük olup evli olanlar memleketlerine dönüp kendi işleri ile meşgul olurken bir kısmı da Türkiye'de farklı sektörlere ve işlere yönelmektedir. Çay arası dönemde memlekete gidenlerin %69'u köken bölgede serbest mesleklerde çalışabilmektedir. Gelen Gürcülerin %31'i ise gelmedikleri dönemde de işsizdir. Gelmedikleri dönemde işsiz olan bu %31'lik kısım çay arası dönemde Türkiye'de farklı alanlara yönelmektedir. Çay arası dönemde Türkiye'de fındık toplama ve inşaat alanlarında çalışabildikleri gibi çay hasadı bitse de özel çay fabrikalarında da istihdam olabilmektedir. Bu %31'lik kesimin tek gelir kaynağını döngüsel hareketten elde ettiği tasarruflardır. Türkiye içinde çay arası dönemde hareket eden bu gruplar hemen yakın alanlarda veya zaten bulundukları şehirde çalışmaya devam etmelerinde yolculuk maliyeti, sosyal ağlar ve coğrafi yakınlık etkili olmaktadır. Gelen Gürcülerin %58'i özel çay fabrikalarında çalışma, yükleme, nakliye vb. alanlarda da çalışmışlardır. Çay hasat işlemi bitse bile bu tür işler devam ettiğinden birikimlerini arttırmak için bu alana yönelebilmektedirler. Çay hasat döneminin bitmesi ile birlikte ara dönemde fındık

hasadı başladığından çaya gelen Gürcülerin %13'ü fındık toplamaya gitmektedir. Sosyal ağlar farklı iller ve sektörler arasında da devam etmektedir. Özellikle uzun kalış süresi olan ve düzensiz olarak Türkiye'de bulunanlar kış dönemlerinde de inşaat sektöründe çalışmaktadır. İnşaat sektöründe çalışanların oranı %8'dir. Gürcülerin %6'si da restoran işinde çalışmıştır. Bu kişiler aile ve iş gücü piyasalarına göre ülkenin Akdeniz Bölgesi'nde turizm veya tarım gibi işlerde çalışmaktadır. Araştırmaya katılan Gürcülerin %15'i ise Türkiye'de çaydan başka herhangi bir işte çalışmamıştır. Evli olanların çoğu çay ve tarımı ile ilişkili işlerde çay arası dönemde çalışmaktadır. Bekârların çoğunluğu diğer işlerde çalışmıştır. Gürcülerin Türkiye'de daha önce yaptıkları işlerin yanında daha küçük ölçekli olarak iki çay hasadı arasında ne yaptıkları da önemlidir. Gürcülerin % 28'i çayın zamansal ve mekânsal olarak farklılaşması sebebiyle çayın bitmediği alanlara hareket etmektedir. Gürcülerin %7'si çay sanayisinde, %4'ü diğer şehirlere gitmekle birlikte %61'i memleketlerine geri gitmektedirler. Çay tarımı için geline sürenin artmasına bağlı olarak hem diğer il hem de bölge içindeki başka çay alanlarına olan hareket de yoğunlaşmaktadır.

Gürcülerin Türkiye'deki tarım sektöründe çalışıyor olmalarının köken bölgede bağlamı vardır. Çünkü Gürcülerin %64'ü Gürcistan'da tarım işçisi olarak çalışmıştır. %36'sı ise böyle bir işte çalışmamıştır. Gürcülerin %9'u hiç tarım işi ile uğraşmamaktadır. Fakat %91'i tarım işi ile uğraşmış veya uğraşmaktadır. Buradaki önemli husus % 30'u daha önce uğraşmış fakat günümüzde uğraşmamaktadır. Bu kesim aslında ülke içinde göçe katılmış, şehirde oturan ve az topraklı olduğu için tarım ile geçinemediğinden emeğini satmak zorunda kalan grubu ifade etmektedir. Tarım ile uğraşan Gürcülerin %50'si geçim tipi olarak tarım ile uğraşmaktadır. Geçim tipinin yanında %12'si ticari ve pazara yönelik üretim yapmaktadır. Her ikisini yapanların oranı ise %38'dir. Geçim tipi tarım yapılmasının sebebi topraklarının küçük boyutlarda olmasıdır. Gürcülerin %58'i 0,1-1 dönüm arasında küçük ölçekli arazilere sahip olmakla birlikte 3 dönümden fazla araziye sahip olan yoktur. Az topraklı olma hali Gürcüleri uluslararası harekete katılmadan önce ülke içi göç etmelerine sebep olmuştur. Çay tarımına gelen Gürcülerin %43'ü doğduğu yerden hiç göç etmemekle birlikte %57'si etmiştir. Bu durum aslında teoride ifade edilen ülke için göç hareketliliğinin potansiyel ulusötesi hareketliliğe sebep olduğu durumuna ilişkin ifade ile uyuşmamaktadır. Fakat geride kalan %57'lik oran ile örtüşmektedir. Bu durum aslında %43'ün hiçbir harekete katılmadan doğrudan uluslararası hareketliliğe katıldığı yönünde bir bilgi üretmektedir. %37'si ise şehir merkezlerinden hareket ederek şehirde yaşayan nüfusun tarım işçisine dönüştüğünü görmekteyiz. Aslında verilen cevaplara bakıldığında tamamının köy

kökenli olduğu görülmektedir. Emeğini ücretli olarak tarım için satan gurubun tamamı az topraklı köylülerden oluşmaktadır. Az topraklı köylü öncelikle toprağını ekip biçmenin yanında emeğini çok topraklı köylüye satarak gelir elde etmekteydi. Sonraki aşama ise hareket ederek kendi tarım arazisini ekmeyerek tamamen emeğini sattığı işçiye dönüşmüştür. Bu sebeple Gürcülerin %57'si Gürcistan'da sosyo-ekonomik olarak kendilerini ortanın altı ve alt sınıf olarak görmektedir. Araştırmaya katılan Gürcülerin %37'si kendilerini orta sınıf olarak görmektedir. Eğitim durumuna bağlı olarak %12'si kendini üst sınıf olarak görmektedir. Bu sosyo-ekonomik sınıf algısı Türkiye'ye geldiklerinde önemli bir değişiklik göstermemektedir.

Çay tarım işçiliği için döngüsel harekete katılan Gürcülerin %77'i kırsal bölgelerden harekete katılmaktadır. %23'ü de şehir bölgelerinden harekete dâhil olmaktadır. Şehir bölgelerinden harekete dâhil olanlar topraksız ve az topraklı köylülerden oluştuğu gibi kırsal bölgeden şehir merkezine göç eden grubu kapsamaktadır. Bu durum Türkiye'deki tarım işçilerinin giderek şehirde ikamet ediyor olmaları bağlamı ile uyumaktadır.

Hareketin önemli kaynak alanını Kutasi şehri ve çevresi oluşturmaktadır. İkinci önemli kaynak alan Batum ve çevresi olduğu gibi Poti ve çevresi de önemli bir merkezdir. Ulukan ve Ulukan'ın yaptığı çalışmada gelen Gürcülerin önemli kaynak noktasında ilk sırada Batum olduğunu tespit etmiştir. Buradaki farklılık aslında incelediği mekânın içerisinde aranması gerekir. Çünkü bu araştırmacılar Hopa ve Rize Pazar ilçesi içerisinde örneklem belirlemişlerdir. Hopa Gürcistan sınırına çok yakın ve günübirlik hareketlere oldukça müsait bir alandır. Günü birlik hareket edebilmek için de 17 km uzaklıktaki Batum bu hareket için oldukça uygundur. Nitekim bir örnekte bir kişinin tüm sezon boyunca 20 kez döngüsel harekette bulunduğunu tespit etmişlerdir. Rize merkez ve batı kısımları günübirlik harekete izin vermemektedir. Bu durumda mesafeye bağlı olarak yolculuk maliyetleri ve ağ bağlantılarını da dikkate almak gerekmektedir. Belli mekânlardan hareket ederek sürekli olarak belli hedef bölgeye ulaşan Gürcüler'in aynı yerden aynı yere hareket etmelerini kolaylaştıran şey hareket ağları oluşturmuş olmalarıdır. Hareketi kolaylaştırmak için ortaya çıkan sosyal sermayeler ve ağlar aslında bu kişilerin ne kadar süredir tarım işçiliği ile ilgilendikleri ile ilgilidir. Çay tarım işçisi olarak gelen Gürcülerin %23'ü altı yıldır gelmektedir. Altı yıldır gelme hali 2012 yılına denk gelmektedir. Nitekim 2011 yılında Gürcistan ile Türkiye arasında karşılıklı 90 gün vizesiz seyahat hakkı tanınmıştır. Bu dönem karşılıklı ağların gelişmesinin yaşandığı dönemdir. %28'i iki yıldır gelmektedir. Bu oran aslında grubun ne kadar değişken olduğunu göstermektedir. İki yıldır gelenler grubun iş

anlamında acemilerini oluşturmaktadır. 1-5 yıldır gelenlerin oranı %56, 6-10 yıldır gelenlerin oranı %31 ve 10-20 yıldır gelenlerin oranı ise %13'dür. Verilerden elde edildiği üzere en erken 1996 yılında gelinmeye başlanmıştır. Buradaki oran düşüktür çünkü emek yoğun bir faaliyete zaman içerisinde katılım düşebilmektedir. 12 yıl önce bir artış yaşanarak gelmekten vazgeçme ve zamana bağlı olarak eriyen kişi sayısına rağmen %7 oranı gözlemlenmektedir. Bu oran da 2006 yılında tek taraflı Gürcistan vatandaşlarının 90 gün vizesiz seyahat hakkının tanındığı yıla denk gelmektedir.

Uluslararası ilişkilerdeki iyileşmelere ve ülkeler arasında varılan anlaşmalara bağlı olarak ortaya çıkan makro yapılar, döngüsel hareketliliğe katkı sağlamaktadır. 1-2 yıldır gelen kişilerin oranlarının %28 olması aslında iş gücü pazarının belli ölçüde değişken olduğunu göstermektedir. Acemi kişilerin yetiştiğini ve iş gücünün bu şekilde beslendiğine işaret etmektedir. 2008'de meydana gelen Osetya savaşı ve Rusya ile var olan krizden sonra gelen kişilerin sayısı arttığı gibi döngüsel harekete yeni katılanlar da olmuştur. Anlaşıldığı üzere göç sistemleri teorileri her ne kadar kalıcı hareketlere yönelik olsa da döngüsel hareketlilik gibi geçici hareketlerde de bir sistem ortaya çıkmaktadır. Nitekim İçduygu ve Karaçay (2012) Türkiye ile Rusya arasındaki döngüsel hareketliliğin bir sistem olduğunu ifade etmişlerdir. Gürcistan'dan Türkiye'ye emek hareketliliği de bir sistem olabilir (mi?). Çünkü Türkiye ve Gürcistan arasındaki anlaşmalar emeğin hareketliliğini sağlayarak makro yapılara gönderme yapmaktadır. Gürcüler arasında kurulan tüm ağlar mikro yapıların ve mikro ve makro yapılar arasındaki araçlar ise mezo yapıların varlığını göstermektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Türkiye'ye gelen Gürcülerin şehir ve köylerine yönelik gözlemlerim de benzerdir. Sermayenin ve sosyal anlayışın ulaşmadığı kırsal bölgelerde geçim tipi tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Zaten çay tarımı için gelenlerin önemli bir kısmı az topraklı köylülerden oluşmaktadır. Gürcülere Türkiye'den aracı olanların hemen tamamının Gürcistan ile ilişkileri oldukça fazla gelişmişti. Bu kişiler Gürcü işçilerin köylerine çay hasadı başlamadan önce görüşme yapmak için gitmektedir. Buradan hareketle araçların Gürcülere yönelik sosyo ekonomik gözlemleri oldukça bilgi vericidir.

“Oralar fakir yerler, mısırı fındığı olanlar var. Hayvancılık arıcılık yapanlar var. Bizim bu köylerin değişik bir versiyonudur (GM). Bu gelenler köylü kırsal zaten inekleri koyunları tavukları olan yerler. Gürcistan geliyor dış hekimi, avukat daha önce dil bilen geliyordu şimdi gelmiyor. Tahsillileri 1-2 sene sonra gelmiyor. O zaman parayı vuran daha da gelmiyor. Şimdi

öğrenci var cumartesi Pazar gelip çalışıyor pazartesi alıyor parasını okula gidiyor. Öğrenci bir çocuk var yarın sınavı var yarın gidiyor” (MA) ifadeleri ile köken bölgedeki duruma dikkat çekilmektedir.

Bir aracı başlangıçta ve sonrasındaki Gürcü işçi profiline nasıl değiştiğini şöyle ifade etmektedir:

“8-10 sene önce daha fakirdi oralar. Şimdi Gürcü bulmakta zorlanıyoruz. Daha köylere, dağ köyüne gitmek zorunda kalıyoruz. Batum’dan 200 km içerde bir dağ köyü bize gelenler. Yani şehirde oturanlar bir şekilde inşaat sektörü, eğlence sektörü fazla olduğu için orada bulabiliyorlar. Lari düştü anlıyor musun geçen sene 100 TL yevmiye alıyordu, bizim para 100 TL veriyorduk 60 80 Lari alıyordu şimdi alıyor 50 Lari yevmiyeleri aşağıya düştü o yüzden de şehre yakın olanlar gelmiyorlar” (GM).

Köken ve hedef bölgedeki iş gücü piyasalarındaki ücret farklılığının harekete önemli bir neden olması sebebiyle Gürcüler başlangıçta şehir kökenli ve yüksek nitelikli kişilerden oluşurken zaman içerisinde ki bu zaman ücret farklılığının azalmasına bağlı olarak daha kırsal ve vasıfsız işçilerin hem yukarıdaki ifadelerden hem de literatürden bilmekteyiz.

5.2. Hareketliliğin Arz ve Talebi

“Burası onların Almanyası”

Gürcistan’dan Türkiye’ye çay tarımında çalışmak üzere döngüsel harekete katılma olgusunun tarihsel arka planı olduğu gibi ekonomik arka planı da önemlidir. Sovyet öncesi Gürcistan belli başlı sanayilerin parça üretiminin yapıldığı ve Sovyetlerin iç tüketimine yönelik üretimin yapıldığı bir ekonomiye sahipti. Sovyet Birliği çöktükten sonra birliğe yapılan üretimler durduğu gibi parça üretimi bir bütünü oluşturacak yeterliliğe sahip olmadığından gerek sanayisi gerek tarım potansiyeli giderek ortadan kaybolmuş ve Sovyet sonrası Gürcistan giderek yoksullaşmıştır (Wacquant, 2015: 19). Aynı zamanda kapitalizm ile bütünleşmeye başlayan ülke dış pazara açılınca başta çay olmak üzere birçok tarım üretimi durma noktasına gelmiştir. Buna rağmen Sovyet’in çökmesinden sonra Gürcistan makroekonomik bakış açısıyla bağımsızlıktan bu yana bir başarı öyküsü yazmaya başlamıştır. 2003 yılında gerçekleşen Gül Devrimi ile birlikte Mikheil Saakashvili iktidara gelmiş ve çok sayıda sosyal ve ekonomik reformlar yapmıştır. Bu dönemde Gürcistan Rusya yanlısı politikalarından kurtulma çabasına

girerek yüzünü Batıya dönmüştür. 2008 Rusya ile Gürcistan arasında meydana gelen Güney Osetya savaşı ile birlikte Rusya arasında önceden var olan birçok ilişki kopmuştur. Zaten Batıya yönelen Gürcistan bu yönelimin hızlanmasına bu savaş etkili olmuştur. Batıya yüzün dönülmesi ile birlikte Gürcistan'ın AB'ye aday olma süreci başlamış ve bu süreç içerisinde Gürcistan vatandaşları 90 gün vizesiz AB'ye seyahat edebilme hakkı kazanmıştır. Büyümek ve daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak için pazar mekanizmaları böylece devreye girmiştir. Aslında pazar mekanizmalarının devreye girmesi enformel olarak Sovyet'in çöküşü ile birlikte başlamıştır. Ancak devrimden sonra resmi politika haline gelmiştir.

Gürcistan Dünya Bankası derecelendirme kuruluşuna göre en iyi reformcu ülke ilan edilmiştir (Baumann, 2012: 260). Bu reformlar diğer ülkelerde olduğu gibi özellikle geçiş ekonomilerinde nüfusun her sınıfında ve her sektörde benzer etkiler yaratmamıştır. Özellikle başkent Tiflis ve Batum'da bu etkileri görmek mümkündür. Ticaret hacmi artmış ve oldukça yüksek oranda turizm potansiyeli ortaya çıkmıştır. Açık pazar arayışı ile birlikte ülkenin jeopolitik konumunun da etkisiyle yabancı yatırımların ilgisini çekmiştir. Bu ilgi özellikle ticaret, inşaat, eğlence sektörü gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Avrupa Birliği'nin tarımı destekleme projesi olmasına rağmen bu sürecin etkilerinin refah düzeyinde hissedilebilmesi için belli bir zaman geçmesi gerekmektedir. Genelde az topraklı kırsal nüfus olduğundan bu etki daha çok fazla toprak sahipleri üzerinden okunabilmektedir. Buna karşılık Sovyet dönemine kıyasla kamunun yapmış olduğu sosyal devlet uygulamaları oldukça düşüktür. Sosyal yönü olarak önemli güvenceler sağlayan eski sisteme karşılık insanlar yeni sistemden de benzer şeyler talep etmişlerdir. Özellikle eski dönemi yaşamış kişiler yeni sistemden sosyal olarak memnuniyet düzeyleri düşüktür. Bağımsızlıktan sonra demokratikleşme ve piyasa ekonomisine entegre olmak üzere iki süreç yaşanmıştır. Bu süreçler kendi içerisinde belli bir mantık ve zamanlama gerektiğinden bu mantık ve zamanlama uyuşmadığında sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Baumann, 2012: 261). Örneğin tam demokratikleşmeden piyasa ekonomisine geçildiği takdirde eski sisteme ilişkin yapısal durumlar veya rüşvet, alt yapı sistemlerinin iyileştirilmesi gibi durumlar piyasa ekonomisindeki sömürü ilişkileri daha şiddetli bir hal alabilir. Fakat yine de piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte 2004'ten bu yana Gürcistan ortalama olarak yılda %6 büyümüştür. Fakat bu büyüme makro ölçüdedir tüm sosyal ve ekonomik gruplarda benzer bir iyileşme gözlemlenmemektedir. Bu büyüme tarım alanında yeteri derecede hissedilmiş değildir. Tarımın GSMH'deki payı 1993'te %33'e karşılık gelirken bu

oran 2010 yılında %8,4'e kadar düşmüştür. Tarımdaki en büyük engel tarım arazilerinin düşük verimlilikte olmasıdır (Baumann, 2012: 263).

Aslında ekonomik büyümeyi sağlayan şey piyasa hizmetleri ve inşaat tarafından yönlendirilen ekonomidir. Bu durum birazda Türkiye'nin benzer süreçleri yaşadığı büyüme ile örtüşmektedir. Büyüme sürdürülebilir olmadığı gibi büyümenin çoğu sektörlerde belli bir ekonomik politikaların yetersizliği de söz konusudur. Sovyet ekonomisinin çöküşü ile birlikte işgücü piyasalarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu duruma hazırlıksız yakalanan nüfus işsizlikle, kötü alt yapı sistemleri ile ortaya çıkan sorunlarla ve sağlıksız koşullara maruz kalmıştır. Eski sistemde yer alan sosyal güvenceden de mahrum kalmışlardır. Bağımsızlığın ardından gelen yıllarda önemli oranlarda işten çıkarmalar meydana gelmiştir. Bu işten çıkarma durumu ve kamu dışındaki piyasanın gelişmemesi sebebiyle büyük ölçüde işsizlik ordusu yaratmıştır. 1990'da sanayide beş kişiden biri çalışırken oran 2007'de yirmi kişiden bire düşmüştür. Bugün ise bu oran oldukça düşük olduğu gibi çoğu istihdam alanı hizmet sektörüne kaymıştır. Bu sonucu doğuran şey devletin benimsemiş olduğu neoliberal politikalar. Bu süreçten en fazla etkilenen sektör tarım olmuştur. Sovyet dönemindeki Gürcistan'ın tüm aktif nüfusunun %53'ü kendi yetiştirdiği sebze ve meyve ile geçinebiliyordu. Bu oran tüm Sovyet'in iki katından fazla bir orandır. Sonuç olarak üretim sistemlerinin neoliberal politikalarla birlikte ayrışması ile birlikte modern teknolojiye dayalı bir standart ortaya konulamamıştır.

Neoliberal politikalar ile birlikte yaşanan işten çıkarmalardan ortaya çıkan emeğini ücret karşılığı satabilecek nüfusun bir kısmı tarıma yönelmiş, bir kısmı hizmet sektöründe emeğini satmış bir kısmı da uluslararası işgücü piyasalarına katılmıştır. Yukarıdaki gelişmeler Gürcistan'ı ileri kapitalist merkez ülkeler için bir çevre ülke olma konumuna getirmiştir. Zaten uluslararası göç teorilerinde yer alan dünya sistemleri teorisinin ifade ettiği durumlar Gürcistan ile örtüşmektedir. Bu durum aynı zamanda işgücü piyasalarında farklı risklerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Merkezi ekonomilerde bu tür riskler olmadığı gibi maaşlı işlerde çalışma ömür boyu sürebileceğinden insanların serbest meslek pratikleri de yoktur. Fakat günümüz Gürcistan'ında serbest meslek geçimin temel metodu haline gelmiştir. Merkezi ekonomide yaşanan şey işgücü piyasasının tersi bir durum olduğunu göstermektedir. Serbest meslek aslında genellikle tarımdaki duruma benzer olan gizli işsizlikle aynı anlamı taşımaktadır.

Gürcistan nüfusunun önemli bir kısmı az topraklı köylülerden oluşmaktadır, mülkiyetin bu kadar az olması sebebiyle üretilen ürün pazara yönelik olmadığı gibi

geçim tipidir. Bu haliyle çiftçilerin pazarda rekabet edebilme güçleri yoktur. Böyle bir ekonomik sistemde yaşam şartlarının kötüleşmesi şaşırtıcı değildir. Bu sebeple Gürcistan'da önemli oranda yoksulluk göze çarpmaktadır. Bu yoksulluğu en şiddetli olarak yaşayan nüfus grubu 65 yaş ve üzeridir. Bu bağımlı nüfusun fazla olması da sosyal devlete ayrıca yük getirmektedir. Yoksulluğun şiddetli olduğu bir diğer alan ise insanların sağlık sigortalarının yetersizliği, sağlık sigorta bedellerinin yüksek olması ve çok az alanı kapsamasıdır. Bu durum da nüfusun toplam gelirleri içerisinde sağlığa harcanan oranın artmasına sebep olmaktadır. Bu ekonomik sistem ve iş gücü piyasalarının yaratmış olduğu mağduriyet ile birlikte Gürcistan'ın aktif çalışma çağındaki olan kitleleri uluslararası harekete katılmaya zorlamıştır. Bu durum zaten Sovyet Birliği döneminden kalma yaşlı nüfusun var olması hem de doğum oranındaki düşüklükler sebebiyle ortanca yaşı 39'a çıkararak Batı Avrupa standardına yükseltmiştir. Bu uluslararası hareketlilik sadece işgücü piyasasına yönelik hareket değildir. Gürcistan bağımsızlığından bu yana bazı etnik gruplar ülkeyi terk etmek zorunda (iç savaş zamanında) kalmış ve özellikle 2008 Osetya savaşı ile birlikte ülkenin önemli miktarda etnik Rus nüfusu Rusya vatandaşlığına geçmiştir. Osetya savaşıdan sonra Rusya, Gürcistan'daki etnik Ruslara çifte vatandaş olma imkanı verirken, Gürcülere ancak Gürcü vatandaşlığını reddetmeleri durumunda Rusya vatandaşı olabilecekleri ilan etmiştir.

Bu uygulamalar da Gürcistan'ın nüfusunun özellikle seçici davranıldığından nitelikli iş gücünü de kaybetmesine sebep olmuştur. Uluslararası göç sistemleri teorisinde ifade edilen eski kültürel, ekonomik ve sömürge bağlarının hareketliliğin hedefini belirlemede önemli olduğu yargısı yukarıdaki durumla ilişkilidir. Nüfusun demografik olarak yaşadığı bu yapısal değişimler iş gücü piyasasında kazanılan vergilerden elde edilen gelirle bağımlı nüfusa ödenmesi gereken sosyal destek birbirini karşılamamaktadır (Baumann, 2012: 264-265). Bu dengesizlik yeni vergiler sonucunu doğurarak nüfus üzerinde yeni bir yük getirmiştir. Sovyet döneminde bu tür harcamalar sigorta şirketi Gosstrakh tarafından karşılanmaktaydı. Günümüzde Gürcistan'da üç kişiden birinin özel sağlık sigortası var ve var olan ücretsiz sigorta sistemi sadece temel riskleri karşılamaktadır. Eski kuşak, Sovyet döneminin sosyal devlet anlayışını bildiğinden özel sigorta yapmakta isteksizdir.

Neoliberal politikaların bir zorunluluğu; sözde eşitlikçi toplum yaratmak, prosedürlerin basitleştirilmek, teknolojik ve bilişim yenilikleri ile birlikte insan kaynaklarına olan ihtiyaçları minimize etmek ve devletin rolünün bu anlamda küçülmesidir. Gürcistan'ın bu konuda oldukça talihsiz tecrübeler yaşamıştır. Çünkü bir

anda pazar ekonomisine giriş ile birlikte uygulanmaya çalışılan liberal reformlar, demokrasinin eş zamanlı olarak gelişmemesi, ortaya çıkan denetleyici bir mekanizma görevi gören etkili muhalefetin yetersizliği ve demokrasinin bir sonucu olarak olması gereken sivil toplumun yetersiz kalışı gibi tecrübeler yaşamıştır. Demokrasinin yetersizliği devlet ve partilerin iç içe girmesine ve vaat ettikleri özgürlüklerin ve gelişmenin geç kalmasına sebep olmuştur. Parti devletine olan bu eğilim yargı ve hukuk sistemini de siyasallaşmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında demokraside güçler ayrılığı içerisinde dördüncü olarak kabul edilen medya da aynı tekel sisteme dâhil edilmiştir. Sistemin bu şekilde organize olması popülist söylemlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi halkın başlangıçta ümitlenip sonrasında ümitlerini yitirmelerine neden olmuştur.

Sovyet Birliği'nin çökmesi, sonrasındaki bağımsızlık mücadeleleri, iç savaş ve tüm bunların getirmiş olduğu ekonomik bedeller insanların sıkışıp kaldığı bu sistemden çıkarak uluslararası hareketliliğe katılmalarına itici bir faktör olmuştur. Bu itici faktörün yanında 1990 ve sonrasında küresel ölçekte ortaya çıkan iş gücü talebi de çekici bir faktör olarak hareketi gerekçelendirmiştir. Neoklasik göç teorilerinde yer alan itici ve çekici faktörler de bu noktadan sonra devreye girmiştir. İnsan hareketliliği bu aşamadan sonra Gürcistan'da Rusya'nın eski Sovyet ülkelerine uyguladığı vizesiz seyahat (2000 yılında sona ermiştir) politikası, ucuz ulaşım maliyetleri ve birlik döneminde zaten var olan hareketliliğin farklı bir boyutu sınırların çizilmesiyle ortaya çıkmıştır. Rusya ile Gürcistan arasında önceden var olan tarihsel ve ekonomik bağlar, coğrafi ve kültürel yakınlık, Rus diline olan hâkimiyet hareketin yönün de önemli belirleyici olmuştur. Bu sosyal sermaye ve sınır uygulamaları ile birlikte Gürcistan'ın en fakir sakinlerine bile hareket etme imkânı sağlamıştır. Bu hareketin faydasını gören Gürcistan 1990'ların ortalarından beri iş gücü hareketi ülke çapında bir strateji olarak benimsenmiştir. Bu strateji sonucu bugün Gürcistan'ın yurt dışındaki göçmen sayısı 140.000 kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu durum göstermektedir ki Gürcistan nüfusunun %7-8 kadarı bir tür hareketlilik yaşamıştır.

Uluslararası hareketlilikte kalıcı olma imkânları giderek azaldığından ve geçici hareketlere yönelik özellikle döngüsel hareketin politika olarak benimsenmesi gibi sebeplerle kalıcı olmaktan uzak döngüsel hareket bu nüfus arasında önemli bir orana sahiptir. 2000 yılında sonra gelen vize rejimi, 2008 yılında Osetya savaşı, 2008'den önce yüzünü batıya dönen Gürcistan'ın politik ve ekonomik gündeminin farklılaşması ve Rusya'nın vize sınırlaması ile birlikte hareketin hedefi olan Rusya'ya olan yoğunlukta azalma yaşanmıştır. Bu yoğunluk toplam olarak hareketin yoğunluğunun

azaldığı anlamına gelmemektedir. Sadece hareketin yönü değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda Gürcüler yoğunluklu olarak Batı Avrupa ülkelerine döngüsel harekette bulunmaktadır. Burada en yüksek oranda Yunanistan ön plana çıkmaktadır. 2008 yılından sonra Rusya'ya olan hareketlerin çoğunluğu düzensiz hareketlerdir. İş gücü hareketinin planlanmasına ilişkin olarak ülkeler arası ve Gürcistan'ın dış politikası olarak bazı uygulamalara gidilmişse de başarılı olunamamıştır. Bu düzensiz iş gücü hareketi aynı zamanda Gürcü iş gücünün hareketinin maliyetini arttıran bir unsur olmaktadır. Bu durum bu insanların haklarının ihmal edilmesi durumunda korunmak için devreye girebilecek yasal mekanizmalarının eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Gürcistan'ın yerel işgücü piyasaları özellikle nitelikli nüfus için bile istihdam sağlayamadığından eğitilmiş kitleler hem göç hareketine hem de döngüsel hareketliliğe katılmaktadır. Ülkeler arası anlaşmalar olmadığından bunun takibi ve ne kadar kişinin nereye, ne için gittiği konusunda net bir bilgi oluşmasına imkan vermemektedir.

İlk olarak Gürcistan ile bir politika çerçevesinde hareketliliği yasal zemine oturtma teklifi Fransa'dan gelmiştir. Fakat Gürcistan liberal bir politika izlediğinden dolayı bu anlaşma gerçekleşmemiştir. Yerel iş gücü piyasalarındaki sorunlara bağlı olarak Gürcistan, 2012 yılında Devlet İstihdam Bakanlığı kurmuştur. Bakanlık öncelikli olarak iş arayanların kayıtlarını tutmuş ve hane bazında işsizler için anket çalışması yapmıştır. Fakat bakanlığın buna yönelik mekanizmalarının neler olduğu henüz netleşmiş değildir. Bu durumun netlik kazanmamasından dolayı döngüsel harekete herhangi bir alternatif ortaya konulmuş değildir. Bazı durumlarda gezi organizasyonları ile birlikte batıya hareket söz konusudur. Anlaşmasız ve düzensiz hareketin maliyetleri hedef ülkeye göre değişmekle birlikte 1500 ve 5000 dolar arasında değişmektedir. Gürcistan hem geçici göçe hem de döngüsel hareketliliğe yönelik herhangi bir politika yürütmediği gibi neoliberal politikalar çerçevesinde vaat ettiği istihdam hedeflerini de gerçekleştirilmiş değildir. Harekete yönelik olarak Devlet Göç Komisyonu kurulmuş fakat bu komisyon yeterli insan ve finansal kapasitesine sahip olmadığından verimli sonuçlar üretememiştir. Komisyon sadece AB ile imzalanan geri kabul anlaşması çerçevesinde faaliyet yürütmektedir. Aslında bu komisyon döngüsel harekete katılan kişilerin söz konusu ülke ile ilgili dil öğrenimi vb. entegrasyon faaliyetlerinin köken bölgede gerçekleştirilmesi hedef bölgede Gürcülerin eğitim ve yeteneklerine göre iş gücü piyasalarında yer bulmalarına imkan sağlanabilir. Çünkü tıp, hukuk vb. alanlarda eğitim görmüş kişilerin bakım hizmetlerinde ve tarım alanlarında çalışıyor olmaları beyin israfına sebep olmaktadır (Badurashvili, 2012: 1-4).

Üniversite mezunu olma ve iş bulma dönemine denk gelen 20-26 yaş gurubunda Gürcistan'daki işsizlik oranı %38 civarındadır. Çay tarımı için gelen Gürcülerin %72'sinin ülkeleri için en önemli sorunu ekonomik olarak görmeleri ve buna bağlı olarak diğer önemli sorunun işsizlik olduğunu düşünmeleri (%71) buna bağlıdır. Genç işsizlik oranı %28,9 oranında seyrederken toplam istihdam içerisinde tarımda istihdam edilenler %39,78 oranındadır. Bu oran 2006'da %55 idi. Tarımdan kazanılan gelirin GSMH'ye oranı 1990'da %30 iken bu oran 2017'de %7'ye kadar düşmüştür. 2014 yılında hizmet sektöründe çalışanların oranı tarımda çalışanları geçmiştir ve 2018 yılında hizmet sektöründe çalışanların oranı %47,2'ye çıkmıştır. Özellikle tarımda çalışanların oranında kadın erkek birbirlerine yakındır (World Bank, 2018).

Gürcistan'da ekilebilir tarım alanları 1988-1992 yılları arasında 795.000 hektar iken 2013-2017 arasında 344.000 hektara düşmüştür (FAO, 2017; AQUASTAT, 2017). Gürcistan'ın tarihsel ve günümüz bağlamı ele alındığında işsizlik destekleme programlarını zayıf ve asgari ücretin oldukça düşük olduğu, endüstrinin gelişmeyerek sektörler arası etkin bir ücret dağılımının olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı aynı zamanda sosyal devlet olmanın sorumluluklarını da yerine getirmeye fırsat vermemektedir. Sektörler arası ücret farklılıkları çok fazla olduğu için Orta ve Doğu Avrupa'ya kıyasla köken bölge insanların kendi ülkelerinde iş bulmaları zordur. Sosyal güvenlik yükü bu sistem içerisinde aşırı derecede artmıştır. Aslında birbirinin içine geçmiş ve birbirini sürekli besleyen bir mekanizma vardır. Çünkü sosyal güvenlik yükünün artmış olmasının yanında istihdam hacmindeki azalış giderek daha fazla insanın sosyal güvenlik yardımlarına muhtaç hale gelmesine sebep olduğu gibi hali hazırda var olan kişilerin güvenlik katkı paylarının ödenememesine sebep olmaktadır (Arı, 2007: 210-211). Bireysel olarak tüm bunlarla başa çıkmanın yolu da hareket etmekten geçmektedir.

Gürcülerin Türkiye'ye ilk geldiklerinde hayatlarında neler olduğu sorulmuştur. Gürcülerin verdikleri cevaplar her ne kadar işten ayrıldım, iflas ettim, 2008 Rusya savaşı ile kötüleşen ekonomik durum, evlilik için para biriktirme gibi sebeplerin öne sürseler de bu sebeplerin tamamı bir araya getirildiğinde hepsinin ekonomik gerekçelerle hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Ankete katılan Gürcülerin %22'si iflas ettiğini söylerken %20'si işten ayrıldığını ve %12'si de aileden birisinin hastalandığı için bakım masraflarını karşılamak amacıyla geldiğini ifade etmiştir. Türkiye ile sınır ülke olma ve bunun getirmiş olduğu coğrafi yakınlığın gelmeye karar vermelerinde %74 oranında çok ve tamamen etkili iken %26 oranında orta düzeyde etki etmektedir. Çünkü

Gürcüler daha uzak mesafelere gitmek istediklerinde maliyetlerinin artacağını düşünmektedir. Rize ve dolayısıyla çay tarımını gelmelerinin bir yönü de maliyetin düşük olmasıdır. Maliyetin düşüklüğü bu harekete katılma durumlarını %87 oranında etkilemektedir. Sınıra yakın olması nedeniyle çalışma süresi içerisinde herhangi bir durumun olması halinde istedikleri gibi rahatlıkla ülkelerine geri dönebilmektedirler. Bu durum %100 etkili olmaktadır. Gürcistan ile Türkiye arasındaki para değerleri arasındaki farkın varlığı gelmelerinde %70' oranında etki etmektedir. Bu durum aslında iş gücü piyasalarındaki ücret farklılığının azalması veya birbirine yaklaşması durumunda hareketi motive edici bir faktörün ortadan kalması anlamına gelecektir (Dünya sistemleri teorisi). Gürcülerin başka bir geliş sebebi ise iyi kazanç beklentisidir. Çünkü gelmelerinde %83 oranında iyi kazanç beklentisi öne çıkmaktadır. Hareketin ekonomik temelli olarak gerçekleşiyor olması sebebiyle gelen gücülerin Gürcistan'daki ücretlerin geçinmek için yeterli olmaması durumu harekete katılmalarında %100 etkili olmuştur. Gürcistan'da işçi ücretleri geçinmek için yeterli olmadığı gibi işsizlik oranları da çok yüksektir. İşsizlik oranlarının yüksekliği ile birlikte iş sahalarının gelişmemesi durumu Gürcülerin hareket etmesinde %98 etkili olmuştur.

Gürcülerin Türkiye'ye gelmesi ile birlikte kazandıklarını memleketlerinde değerlendirdiklerinde ortaya çıkan harcama ve yatırım gelmeyen kişilerin gösterişli refaha ilgilerini arttırabilir. Daha önce gelen kişilerin yaşam tarzına özenerek bu harekete katılanların oranı %92'dir. Bu oran, hareketliliğin kendine özgü bir *göç kültürü* ürettiği tespitini yapmamıza imkan vermektedir. Nitekim Gürcülerin çay tarımına gelenlerin ekonomik refahlarının arttığını görmesi kendilerinin harekete karar vermesinde %60 oranında etkili olmuştur. Harekete katılan kişilerin sayıca fazlalığı ve gelme süresi vb. faktörlere bağlı olarak hareketin ağı gelişmekte ve kişilerin konuya ilişkin sosyal ve kültürel sermayeleri artmaktadır. Böylece harekete katılma kararı verme kolaylaştığı gibi öncü hareket edenler hareketin tüm risk ve maliyetleri azaltmaktadır. Gürcüler çay tarımı için gelmek isteyenlere %79 oranında bilgi aktarımı sağlamaktadır. Kişilere bilgi aktarımının yanında gelen kişilere %65 oranında iş bulmaları için yardımcı olmaktadır. Bu durum uluslararası göç teorilerinde ifade edilen ağ teorisinin yapısal mekanizmalarının döngüsel hareketlilik için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Gürcistan'daki işsizlik, çalışmak için Türkiye'ye gelmeleri ve bunlarla ilişkili olarak ücret farklılıkları sonucunda Gürcülerin her iki ülkenin para piyasaları ve ekonomilerle ilgilenmelerini sağlamıştır. Hareketin kendisi belli ölçüde finansal okuryazarlık düzeyini arttırmaktadır. Harekete katılanların %96'sı Türkiye ekonomisi

ile ilgilenmektedir. Bu ilişkinin ve kolaylığın devamı için de Türkiye ile Gürcistan ilişkilerinin daha iyi olmasını isteyen Gürcülerin oranı %74'tür. Gürcüler iş gücü ihtiyacı olması halinde akraba ve arkadaşlarına %88 oranında haber vermektedir. Gürcülerin %68'i Gürcistan'da ücretlerin artması durumunda gelmekten vazgeçebileceklerini ifade etmektedir. Ankete katılan Gürcülerin %39'u ise Gürcistan'ın AB'ye tam üyeliği söz konusu olursa gelmekten vazgeçebileceklerini ifade etmiştir. Türkiye'nin çalışma izni vermesi durumunda başka şehirlere gitmek isteme durumu %13 gibi düşük bir oranda seyretmektedir. Gürcülerin çay tarım işçisi olmaları saha çalışmasında nitel görüşmelerde de benzer bir şekilde karşılığı vardır.

“Bunlar Batum'dan geliyor, ücretler düşük olduğu için, köy yerinde olan kişiler iş bulamıyorlar ve geliyorlar (GM-Aracı-50 yaşında), Paraya ihtiyacı var orada onun yaşında iş yok (MA-Aracı -55 yaşında), Gelme sebebinin tek sebebi paradır” (HH-Aracı-55 yaşında).

Bir zamanlar Almanya'ya giderdi ya bizim Türkler onun aynısı şu anda burada uygulanıyor. Onların yapmadığı işleri bize yaptırdılar şimdi de göndermek istiyorlar. Burası onların (Gürcülerin) Almanya'sı. (YM-Aracı, işveren aynı zamanda esnaf-39 yaşında). ifadeleri bu durumu desteklemektedir.

Aracıların bu ifadeleri ile Gürcü tarım işçilerinin ifadeleri benzerdir. Gürcüler iş olmadığını, işsizliğin fazla olduğunu ve çalışmaları halinde de alınan ücretlerin geçinmek için yeterli olmadığını ifade etmiştir. Bir Gürcü katılımcı durumu açıklayıcı bir şekilde ifade etmiştir:

“Evliyim. Eş olmadığından evde sadece ben çalışıyorum. İki tane çocuğum var küçükler. Eğer Batum'da iş bulabilseydim aylık 400-500 TL kazanacaktım. Fakat buraya geldiğimde orada kazandığım paranın daha fazlasını daha kısa sürece kazanabiliyorum” (GTİ-Gürcü tarım işçisi, 50 yaşında, 11 yıldır geliyor).

Yukarıdaki bölümlerde Gürcü tarım işçileri içerisinde sürekli değişken ve öğrenci grubunun var olduğu ifade edilmiştir. Bu öğrenci gruplarının nasıl hareket ettiği Gürcistan'da Türkiye'den giden öğrenci grupları ile yaptığım görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Türkiyeli ve Batum'da üniversite okuyan öğrenci grubu Gürcü öğrencilerin nasıl tarım işçisine dönüştüklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Bazı öğrenciler telefonlarını kaparo olarak bırakarak hafta sonları veya okulu bir hafta asarak çay toplamaya gidiyorlar. Genelde ekonomik durumu iyi olmayan veya kumar alışkanlığı sebebiyle var olan kazanma hirsını ve ümidini kaybetmeyenler gitmektedir (ÖĞ-Batum’da Türkiyeli 22 yaşında bir öğrenci, sınıf arkadaşını anlatıyor).

Öğrenciler başlangıçta tanıdıkları bir Exchange ofisine telefonlarını sermaye olarak bırakıp belli miktar sermaye elde ettikten sonra gelip telefonlarını geri alıyorlar. Mesele Samsung bir telefonun ikinci el alış fiyatı 200 Lari olsun (satış fiyatı da 400 Lari) bu öğrenci bu telefonu Exchange ofisine verip 200 Lari alıyor ve belirttiği tarihte (tarihin uzunluğuna göre değişiyor) parayı geri getirirse telefonu geri alabilir. Fakat geri alırken telefona 230-250 Lari ödemek zorundadır. Böylelikle bu öğrenci grupları telefonlarını bu şekilde kendilerini sigortalatarak çay toplamaya gidiyor ve gelirken telefonlarını geri satın alıyor. Kumar alışkanlığı olan bazı kişiler bu süreçten geçip, çay toplayıp kazandığı parayı yeniden kumarda kaybetmenin hem hüznünü hem de umudunu yaşıyor. Gürcülerin yukarıdaki döngüsel hareketlilik pratikleri göstermektedir ki çay bölgesi ve köken bölgelerdeki alanlar arasındaki ilişkiler oldukça sıkıdır. Gürcüler istedikleri zaman gidip gelmekle birlikte iletişim teknolojileri ile birlikte hem orada (köken) hem burada (hedef) olma hali yaşanmaktadır. Bir yönüyle uluslararası göç teorilerinde ifade edilen ulusötesi alanlar oluşturmuşlardır.

Gürcülerin yukarıdaki sebeplerine karşılık olarak işveren ve çay bahçesi sahiplerinin de Gürcü işçiye neden ihtiyaç duydukları da birbirine paraleldir. İlk olarak işgücünü talep eden ve buna ihtiyaç duyan bölgeler çay tarımının en yoğun olarak yapıldığı kıyı bölgeleridir. Başlangıçta bu bölgelerde ülke içi emek kullanılmış ve farklı bölgelerden gelen işçiler çay tarım alanlarında çalıştırılmıştır. Bölge dışından emeğin gelmesi ile bölge içinde de az topraklı veya topraksız köylü de emeğini ücret karşılığı satması paralellik ve eş zamanlılık göstermektedir. Bu eş zamanlılık günümüzde de devam etmektedir. Kıyı bölgelerinde ilk olarak başlamasında etken olan demografik dönüşüm ile ortaya çıkan iş gücü açığı ve çay tarım alanlarının yoğunluğudur. Bu dönüşüm ve göç hareketleri yerel iş gücünün azalmasına yol açmıştır. Daha önce çay bölgesine bölge dışından gelen iş gücünün yaşadığı illerde de değişim ve göç yaşandığından çay bölgesindeki iş gücü talebini bu iller besleyememiştir. Böylece uzun bir süredir sürekli olarak çay bölgesi işgücü talep etmektedir. Bu arza karşılık olarak Sovyet döneminde çay tarımı tecrübesi bulunan Gürcüler bu boşluğu doldurmuştur. Bu boşluk ilk olarak nerede ortaya çıktıysa ilk olarak da oralarda doldurulmuştur. Kıyı

bölgelerinde başlayan bu faaliyet zaman içerisinde iç bölgelere doğru yayılmıştır. Kıyı bölgelerine ilk olarak yönelen bu hareket başlangıçta taşıması ve toplaması zor olan yerlerde Gürcü işçi kullanılmıştır. Sonrasında ise neredeyse çay tarımına yönelik tüm işleri Gürcüler yapmaya başlamıştır.

Bir kişinin Gürcü emeği kullanması ile birlikte diğer akraba ve komşuları da Gürcü işçinin boş kaldığı günlerde kendilerine çalışmasını talep etmektedir. Gürcülerin bu şekilde yaygınlaşmasını yerel halk ve aracılar çeşitli şekillerde anlamlandırmaktadır. Gürcü işçi kullanımının artmasının zamansal bir faktörü de var. Bu zamansal faktör oruç ayı Ramazan'ın yaz dönemine denk gelmesi ile birlikte bu dönemde Gürcü alımları artmakta ve özellikle kadınlar yabancı işgücü kullanımının vermiş olduğu rahatlık ve özgürlükle karşılaşarak bunun sürekliliğini talep etmektedir. Bu talep kadınların tembelleştiği ve hanım ağa oldukları üzerinden bir çatışma yaratmaktadır. Bir katılımcı eşinin belinin ağrıdığını ve çocukların tembelleştiğini ifade ederek neden Gürcü tarım işçisine gerek duyduğunu bu şekilde açıklamıştır.

“Evdeki kadın hanım ağa olmuş çocuk da beyefendi” (NS-İşveren 44 yaşında) ifadesi yukarıdaki yargıyı desteklemektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken şey çay için gerekli olan emeğin bölge içinde kadın ve çocuk emeği ile karşılandığını ve erkeklerin bu iş için emeğinin oldukça kısıtlı bir şekilde kullanıldığıdır. Bir katılımcı bu süreci şöyle ifade etmiştir:

“Kızlarımız evlendi, biz de yaşlanma şeyine girdik. Çocuklar büyüdü okumaya yönlendirdik, akılları arazilerde kalmasın diye okuttuk, yetersiz kaldığımızdan dolayı arazilerde çalışacak işçimiz olmayınca Gürcü aldık. İlk sene 3-5 alıyordum. Kendi çayımızı kendim topluyordum yarıcı olduklarımızı Gürcülere toplattık. Şimdi yaşlandığımdan dolayı bu yeni nesil de her halde çay işini sevmeydi. Miras bölünmesi çayın kişiye yetmemesinden dolayı zorunlu olarak göç verdi Rize. Ben beş kardeşim 1 ton çay düştü bana bu bir işe yaramıyor. Ben onlardan aldım çayları geçinecek bir gelir olsun diye 5 ton çayı topluyorum. 55 yaşına gelince Gürcü almaya başladım gücüm yetmedi. İlla Gürcü değil işçi, Ukrayna'dan da gelirse onu da alırım” (HH-Ham işveren hem de aracı-55 yaşında).

Söz konusu katılımcı Gürcü işçiye ihtiyaç duyulmasını çekirdek aile ortamının ortaya çıkması, demografik dönüşüm, nüfusun yaşlanması, çocukların eğitime katılması

gibi sebeplerle açıklamaktadır. Nitekim bölgede birçok aile çocuklarını okutmak için “*oku da çaydan kurtul*” şeklinde motive etmeleri ile birlikte eğitime katılan bireyler eğitimlerine yönelik iş bulamalarda okumuş olmak ile çay hasadı için çalışmak arasındaki bağlantı kopararak çay işi ile ilgilenmek istememektedir. Bu tablo karşısında bazı arada kalanlar ve yeni yeni Gürcü tarım işçisi istihdam eden toprak sahipleri Gürcülere karşı direnmektedir. Bu direnişi olumsuz yargılar ve mitler üzerinden değil sosyolojik okumalar üzerinden yapma gayreti geliştirmektedirler. Bu kişiler taşra içerisinde kolektif bir bilinç ve komünal bir hayat arzuları vardır. Köyde yaşayıp da yumurta ve yoğurdun satın alınmasına şaşırılmaktadır. Bazı ailelerin iş gücünün kalmaması durumunda Gürcü işçi çalıştırmalarını anlamakla birlikte bazılarının “*zevkine Gürcü aldığı*” ifade etmektedir. Bu zevkine Gürcü alma durumunu “*Evinde dört tane çay toplayan var ama Gürcü alıyor*” (RT-35 yaşında toprak sahibi) ifadeleriyle temellendirmiştir. Gürcü tarım işçisi çalıştırmada bir katılımcı toplumsal bir baskının varlığına dikkat çekmiştir. Eşinin ve yakın akrabalarının kendi çayını toplarken bir başka komşusu kadın bu durumu gördüğünde eşine “*Fatma sen çayı kendin mi topluyorsun*” (TR-36 yaşında işveren) ifadelerini kullanmıştır. Bu durum karşısında kadınlar “*çayımız az, kendimiz yapabiliyoruz*” gibi savunmalar yapabildiği gibi ilk fırsatla eşi ile bu durumu yüzleşmektedir. Kadına göre kendi çayını kendi toplayanlara diğer kadınlar gülmektedir. Bu toplumsal baskı o kadar ileri gitmiştir ki Gürcü’ye çay toplatmada ücretlerini ödemek için borç para bile istenebilmektedir.

Komşunun yapmış olduğu bu toplumsal Gürcü çalıştırma baskısının tarihsel arka planı vardır. Şüphesiz bu durum çay bölgesinde “*kadın doğmak/olmak*” ile ilgili bir durumdur. Çay bölgesinde imkânı olduğu halde Gürcü’ye toplatmak eskiden toplumsal olarak kınanılacak bir durumdu. Kadınlar çay hasat işini Gürcülere yaptırmak istedikleri halde toplumsal baskıya maruz kalmamak için belli bir süre zor da olsa yapmaya devam etmişlerdir. Çayın Gürcü’ye toplatılması konusunda toplumu ikna etmek için önemli bir bahaneniz olması gerekmektedir. Güneşe dayanamama, artık yapamıyor olma gibi durumlar toplumsal olarak kabul edilebilir bahaneler değildir. Özellikle durumları ekonomik iyi olmayan kişilere toplumsal olarak yapılan yardımlar Gürcü’ye toplatmaya başladıktan sonra kesilmiştir. Gürcü’ye toplatacak parası varsa bizim yardımımıza ihtiyacı da yoktur anlayışı gelişmiştir. Zaman içerisinde Gürcülerin yaygınlaşması ile beraber Gürcü’ye toplatmak isteyen ama toplumsal gözetimden dolayı toplatamayan kişiler toplatma kararı almışlardır. İstanbul gibi büyük şehirlerden yaz döneminde gelip ailecek çay toplayanlar artık gelmemekle birlikte aileden yaşça büyük

emekli birisi gelerek bu işleri yapmaktadır. Ayrıca yaz döneminde çayı toplamaya gelen kişiler gelmişken kendi bahçelerini ekip biçerken (mısır, fasulye) artık bu faaliyet de yapılmamaktadır. Yani ailenin bir gelir kalemi daha ortadan kalkmaktadır. Daha doğrusu aile gelir olarak kırsal desteğe ihtiyaç duymamaktadır. Çay bölgesinde “*kadın doğmak*” belli toplumsal eylemleri içerdiğinden bu çizginin dışına çıkabilmek için toplumu ikna etmeniz gerekmektedir. Kadınlar, mısır ve fasulye ekip biçmenin zahmetine değmediği ve pazardan daha az maliyete ve daha az zahmetsiz olarak ihtiyacını karşıladığını ifade ederek kınamaya hazır olan toplum karşısında eylemine gerekçe göstermek zorunda kalmaktadır.

Büyükanne ve büyükbabanın bulunduğu geniş ailelerde aile büyüklerinin; oğul, gelin ve torunlara söz geçirebilecek gücü olması sebebiyle çay hasadını kendilerinin yapması belli bir süre devam etmiştir. Yaşlı otoritesi ölüm veya aşırı yaşlılıkla ortadan kalkınca aileler bu sefer Gürcü’ye toplatma kararı vermişlerdir. Burada gelin olan kadının statüsü anne ve eş olmaya doğru evrildiğinden eli güçlenmektedir. Tüm bu değişim ve dönüşüme rağmen hala Gürcü almaya direnen kişiler mevcuttur. Bu kişiler kadının mutfaktaki konumunu kaybetmesi ile birlikte otoritesi sarsılacağından bir türlü mutfağı devretmemesi gibi çayı Gürcülere toplatması durumunda aile içerisindeki otoritesinin kaybolacağını ve çay toplamaya güç yetiremeyeceğinin ayrıca güçsüzlüğünün kabulü olarak yansıyacağından bunda ısrar etmektedir. Bu kişiler Gürcü’yü kabul etmesi durumunda “*X kişisi de Gürcü’ye toplatıyorsa artık...*” söylemleri toplumda örnek gösterilecektir. Bu değişim aile ve komşuluk bağlarının çözülmesine ayrıca bireyselleşmenin artması ile beraber kişilerde imece usulünün ortadan kalkmasına ve yardımlaşma kavramının yerini Gürcülere bırakmasına sebep olmuştur.

Çay hasadının aile emeği ile sürdüğü bağlamlar farklılaşmaktadır. Birincisi toplumsal statünün devamı ikincisi ise gerçekten çayın mevcut gelirine aşırı bir şekilde bağımlılığı olduğu için en az masrafla bu durumu atlatmak istemektedirler. Bu kişilerin bu taktikleri sadece Gürcü ile kısıtlı değildir, çayının tam olgunlaştırmadan toplamamak, topladığı çaya nakliye parası vermemek için kültürel sermayesini kullanmak veya komşusundan daha düşük ücretle rica etmek gibi stratejiler de kullanılmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı ise tek başına çay ile uğraşan kadınlardır. Bunu yanında 33 yılda bir yaz döneminde denk gelen çayın aynı zamanda Ramazan ayına denk gelmesi ve önceki 1985 yılında olduğu düşünülürse hem çay alanlarının arttığı hem de insanların farklı şehirlerde bulunuşu modernizm etkilerine bağlı olarak beden emeği isteyen işlerin yapılmak istenmemesi ve küçültücü olarak görülmesi sebebiyle

sadece Ramazan ayında işe alınan Gürcü zaman içerisinde diğer aylarda da tercih edilebilecek bir şeye dönüşmektedir. Çünkü mevcut durumun ciddi anlamda nasıl konfor sağladığı işte o zaman anlaşılmalıdır.

Fabrikada mevsimlik işçi olmak ve az topraklı köylü olmak dışında başka geliri olmayan kişiler kendi çayı ile beraber yarıcılık da yapmaktaydı. Nasıl ki ilk olarak Gürcüler dağlık, taşıması ve toplaması zor alanlarda istihdam ediliyorsa yarıcılık arazileri de ilk Gürcü istihdam edilen arazilerden oluşmaktaydı. Bu dağlık alanlar da yerleşmelerden oldukça uzak olduklarından hem yoğun emek istemekteydi hem de hasat maliyetleri oldukça yüksek olmaktaydı. Fakat zaman içerisinde kentleşme ve başka alanlara göç eden toprak sahiplerinin ortaya çıkması ile birlikte yarıcılık yapan kişiler bu sefer hasat maliyetinin ve emek yoğunluğunun düşük olduğu yerleşmelere yakın yerlerde yarıcılık yapmaya başlamışlardır. Bu imkân bu sefer uzak alanlardaki yarıcılıkları bırakmalarına ve eski yarıcılıkların Gürcülerle toplamasına sebep olmuştur. Zaman içerisinde yakın alanlarda yarıcılık yapan kişilerin işgücü göçüne katılması (iş veya okul sebebiyle) sebebiyle bu yakın alanlardaki yarıcılıkları bırakmışlar veya mal sahibinin yarıcılık yerine üçte bir şeklinde yapma teklifi götürmüşlerdir.

Bu teklifi kabul etmek istemeyen mal sahipleri ya işçi yevmiye desteği nakliye ayrıca gübre desteği vermişlerdir ya da bu durumu kabul etmişlerdir. Bunun yanında mal sahipleri bu yarıcı olan çay bahçelerini geri alarak Gürcülere toplatmışlardır. Az topraklı köylü üçleme⁵ çay arayışına girmişlerdir. Bu üçleme fikrine oldukça kötümser bakan bu kişiler çaylarını yeniden Gürcü'ye toplatmışlardır. Az topraklı köylü bu sefer kendi az toprağı ile baş başa kalmış ve kendi emeğini satmaya başlamıştır; öncesinde imece usulü ile bu iş yapılıyordu. Kendi emeğini satması başlı başına bir karmaşadır. Gürcü aynı paraya toplama taşıma satma ayrıca alım yerine gidip havalandırma işlemlerini yaparken şimdi aynı paraya sadece toplama işlemini yapmaktadır. Dolayısıyla taşıma ve satma gibi işler için ayrıca eleman gerekecektir. Bu da tercih edilebilir olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Yerli işçilere ayrıca evden ciddi estetik ve zahmet gerektiren ev yemekleri yapmak gerektiğinden bu maliyetten ve zahmetten ev kadını da böylelikle kurtulmuştur. Çünkü *Gürcü emeği ucuz olduğu için alınmaktadır, kaşına gözüne hevesli oldukları* (RT- işveren-30 yaşında) için değil. Böylelikle kadın (yerli işçi) çay tarımı için bir emek olmaktan yavaş yavaş çıkmaktadır. Sosyalist bir bakış açısı benimseyen bir katılımcı yukarıdaki süreçlere katılmakla birlikte onlardan farklı olarak sorunun sistemden kaynaklandığını ifade ederek siyasi bir eleştiri

⁵ Yarıcılık nasıl ki tüm gelir ve giderlerin ikiye bölünmesini ifade ediyorsa, üçleme de tüm gelir ve maliyetin üç bölünüp ikisi hissenin kiracıya ve bir hissenin mal sahibine verilmesini ifade eder.

geliştirmiştir. Gürcülerin gelmesini modernleşme hareketine bağlamış ve liberal politikalara eleştiri getirmiştir. Modernleşmenin insanlar bireyselleştirdiğini ve toplumsal yapıyı dönüştürdüğüne vurgu yapmıştır.

“Çayın ekonomik değeri değiştikçe üretim şekli de değişiyor. Çay ile geçinebileceğini bilse çoluk çocuk ile o çayı toplar beş kuruş kimseye vermez. Çayın getirisini asgari ücret 1500 TL’den daha değersiz görüyor. Üretici gelir anlamında tatmin olmuyor. İnsani ilişkileri de belirleyen üretimin şeklidir (Marx’a atıfta bulunarak). İmece usulüne ihtiyacımız olduğundan önceki dönemlerde ilişkilerin sıcak ve samimi tutulması gerekirdi en azında sürekli bir bağımlılık ilişkisi olduğundan birbirimize tahammül ve hoş görme eşiğimiz daha yüksekti. Şimdi başım sıkıştığında banka var, minnet etmiyorum. Bireyselleşme var şu anda, üretimin şekli insanları bireyselleştirdi” (MÇA-Kamu fabrikasında işçi-50 yaşında)

diyerek eleştirisini ve tespitini dile getirmiştir.

5.3. Hareketliliğin Zamansal ve Mekânsal Paternleri

Gürcistan’dan Türkiye’ye çay hasadı için döngüsel harekette bulunan Gürcüler bu hareketliliğin yanında çay bölgesi içerisinde zamansal ve mekânsal olarak bazı hareketlilik paternleri sergilemektedir. Bunlardan ilki Gürcistan’dan sürekli olarak aynı köken bölgeden aynı hedef bölgesine aynı kişilerin hareket ediyor olmasıdır. İkincisi ise hedef bölgeye vardıktan sonra bu kişilerin zamansal ve mekânsal olarak hareketlerinin yeniden düzenlemesini içermektedir. Bu iki paterni ortaya koymak için modellemeler oluşturulmuştur (Şekil 1). İlk paterni “mekansal”, ikinci paterni ise “mekansal-zamansal” (Şekil 2) olarak adlandıracam. İlk patern mekânlar arası bir devingenlik sağlarken ikinci desen zaman ve mekân devingenliği sağlamaktadır. İki paternin ortaklığı mekân üzerinden olması sebebiyle iç içe ve birbirini tamamlayan bir nitelik taşımaktadır. Mekansal patern devingenliğinin anlaşılması için çay toplamaya gelen Gürcülerden elde ettiğimiz verileri yakından incelemek gerekmektedir. Yapılan aketlere gör çay toplamaya gelen Gürcülerin %93’ü çay hasadı için sürekli olarak aynı köye gelmektedir. Aynı ilçeye gelenlerin oranı ise %77’dir. Aynı köy ve ilçeye gidilse bile diğer köy ve ilçeye gidenleri tanıma durumu %96 oranındadır. Sürekli olarak gittikleri köy ve ilçede çalışanlarla memleketlerinde %70 oranında aynı yerde yaşamaktadır. Gürcülerin %86’sı her gelişinde farklı yere gitmesi durumunda dezavantaj yaşayacağını düşünmektedir. Gürcülerin %64’ü 3 kişi ve daha az aile ve akraba üyesi ile gelmektedir. %18’inin 4 kişi aile üyesi veya akraba, %10’unun 5 kişi, %8’inin ise 6 kişi aile ve

akrabası ile gelmektedir. Gelme yılının artmasına bağlı olarak gelen aile ve akraba üyesi kişilerde de yoğunluk gözlemlenmektedir.

Gürcülerin konakladıkları alanlardaki kişilerin %30'u memleketten arkadaşları iken %70'i ise akrabalarını oluşturmaktadır. Harekete katılan kişilerin geliştirdikleri sosyal ve kültürel ağ ile birlikte yeni kişilerin harekete katılmalarını sağlarlar. Bazı durumlarda iş gücü piyasalarında gördükleri talep ile birlikte arkadaş ve akrabalarına tavsiye edebilirler. Gelen Gürcülerin %95'i aile ve akraba ve arkadaş tavsiyesi üzerine gelmiştir. Burada aslında hareketin bireyin kararının yanında hanenin karar vermede ne kadar etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelme konusunda bireysel karar alanların oranı %19'dur. Daha öncekilerin olumlu tecrübeleri gelmelerinde %55 oranında etkili olmaktadır. Bu veriler nitel görüşme çıktıları tarafından da desteklemiştir. Elli kişiye aracılık yapan bir katılımcı (SÇ) elli kişinin tamamının üç farklı köyden ve komşu köylerden geldiklerini söylemiştir. Yüz elli kişiye aracılık yapan (GM) bir başka kişi tamamının aynı ilçeden olduğunu ifade etmiştir. Bir Gürcü tarım işçisi konakladığı alandaki 80 tane arkadaş için mekânsal organizasyonu şöyle ifade etmiştir:

“Buradakiler aslında hep bir köyden. Mesela biri sizdeki gibi bir köyden, öteki, öteki köyden, öteki, öteki köyden, tüm bu köyler birleşip bu ilçeye tek yere geldik” (GTİ-Gürcü tarım işçisi, 38 yaşında, 8 yıldır gelmektedir).

Bu ifadeler aslında köken bölgede de benzer bir organizasyon olduğunu ifade etmektedir. Bu hareketi organize eden köken bölgedeki Gürcü aracıdır. Bu aracı Türkiyeli aracı ile kurduğu iletişim ile birlikte Türkiyeli aracı kaç kişi istediğini söyledikten sonra belli merkez köyden olan bu Gürcü aracı kendi köyü/ilçesi ve komşu köylerden tarım işçisi toplamaktadır. Sonra bu kişi bu organizasyonu tamamladığında aracı olma rolü sezonun başlaması ile birlikte sona erer. Bu sefer aracı olma rolünde devreye Türkiye’de bulunan Gürcü tarım işçisi girer. Bir aracı köken bölgedeki organizasyonu şöyle ifade etmiştir:

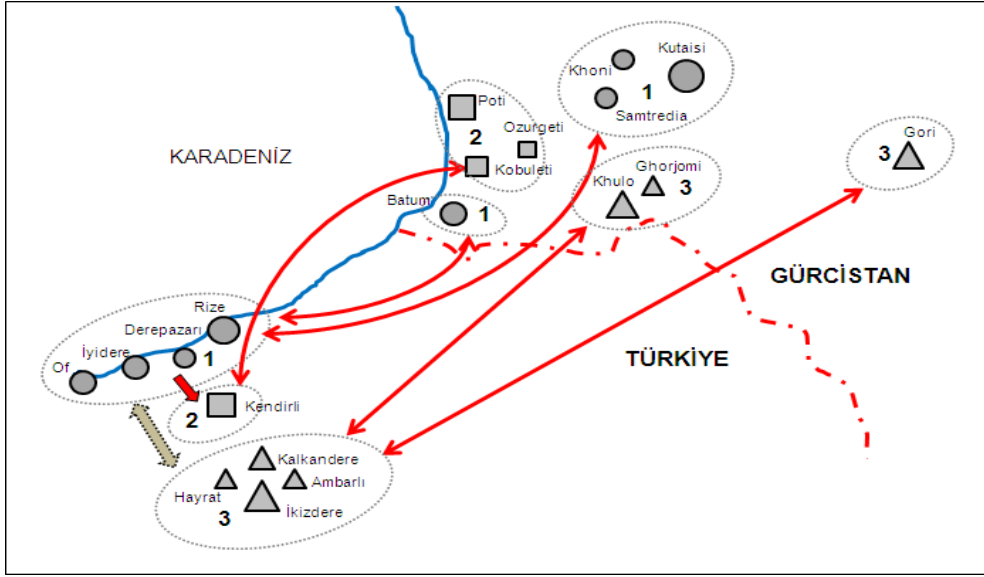
“Bir yeri ele geçirdiler mi oraya başka grubun girmesi zor ancak mahallenin başka bir ucunda başka bir aracı Gürcistan’a gidip işçi getirmesi gerekiyor. Bu aracılar da önce kendi pazarlarını oluşturuyorlar güvence almadan gidip getirmezler” (ÇM-42 yaşında, 5 yıldır aracılık yapıyor).

Bu şekilde organize olup gelen Gürcüler sürekli olarak aynı köken bölgedeki köyden-şehirden sürekli olarak hedef bölgedeki aynı köy ve şehre gidip gelmektedir. Bu durum

döngüsel hareketlilikte ve diğer hareketliliklerde böyle olmak zorundadır. Çünkü işgücü piyasasında gruplar yer edindikten sonra ve öncesinde de belli ağlar ve sermayeler oluşturulur. Harekete katılan her bir kişi bu sosyal sermayelerin artmasına ve ağın genişlemesine katkı sunar. Böylelikle piyasadaki varlıkları genişleyerek görünürlükleri artar. Bu durum o kadar ilerler ki artık söz konusu sektör ve iş piyasasına başka bir grubun girmesi zorlaşır. Bu başka grubun girip girememesi salt bu ağlarlar ilgili değildir, hedef bölgedeki sosyo ekonomik dinamikler de bunda etkilidir. Bir yönüyle de *mekansal uzmanlaşma* ile ilgilidir. Bu ağın genişlemesi ve harekete katılan kişiler işlerinin garanti olması sebebiyle sürekli olarak aynı yerden aynı yere hareket eder. Bu süreklilik hali iş gücünün mekânsal olarak mekânı tanıma adına uzmanlaştırdığı gibi iş gücünün de uzmanlaşmasını sağlar ve böylelikle iş etnikleşmeye başlar. Böylece grup döngüselligi söz konusu olur. İş gücünün uzmanlaşmasını ve etnikleşmesini bir katılımcı:

“Her hasat zamanı Türkiye’ye gelenler, çay bölgesine dağılırlar. Herkesin çay topladığı yer uzun süredir aynı. Bazen ekonomik durumumuzun iyileştiğini görenler de bize katılıyor çay toplamayı bilmiyorsa da biz onlara öğretiyoruz” (GTY-Yarıcılık yapan Gürcü tarım işçisi, 36 yaşında, 11 yıldır gelmektedir) şeklinde ifade etmiştir.

Ağa katılan kişilerin zamanla artması ve çay hasadından anlamayan kişilerin harekete katılması halinde kısa sürede öğretileceğini biliyor olması harekete karar vermeyi de kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen süreç Gürcüleri vazgeçilmez kılar. Döngüsel harekete katılan bir Gürcü işçinin “Ben burada, oğlum, kardeşim ve başka akrabalarım ile çalışıyorum (GTŞ-46 yaşında, 5 yıldır gelmektedir) ifadeleri aslında var olan ağın da sürekli olarak geliştiğini ağ geliştikçe de daha çok kişinin potansiyel olarak döngüsel harekete katıldığını açık etmektedir.

Şekil 1: Döngüsel Hareketliliğin Mekânsal Paterni: Köken Bölgedeki Aynı Alanlardan Hedef Bölgedeki Aynı Alanlara Hareketlilik⁶

Gürcülerin bu şekilde aynı mekândan aynı mekâna hareket etmesini ortaya çıkarmış olduğu *mekansal patern* (Şekil:1) yukarıdaki bilgiler ışığında yorumlanmaya hazırdır. Hareketin ilk olarak başladığı ve belli ölçüde hareketin öncüleri 1 numaralı yerlerden başlamıştır. Hareketin bu mekânlarda başlamasında en etkili faktör mekânsal yakınlıktır. Diğer faktör ise daha önce çay işi ile uğraşmalarıdır. Ağların gelişmesi ile birlikte bir şehirde veya köyde başlayan hareket zaman içerisinde genişleyerek harekete katılanların bağlantıları yoluyla komşu şehir ve köyleri de içine almıştır. Hareketin ilk olarak başladığı bu yerde hareketin geçmişi 2005 ve öncesine dayanmaktadır. İlk olarak harekete katılanlar hedef bölgedeki 1 numaralı mekâna hareket etmiştir. Çünkü hedef bölgedeki bu alan ilk olarak çay tarım uygulamasının başladığı yer olmakla birlikte, en yoğun olarak çay üretiminin yapıldığı alandır. Ayrıca bu alan Türkiye'deki demografik dönüşümü ve buna bağlı olarak iç göç hareketini çay bölgesinde ilk tecrübe etmiş olması sebebiyle iş gücü açığının en önce başladığı yerdir. Bu sebeple hareketin başlangıç noktası ile varış noktası arasında bu konuda bir paralellik vardır. Yukarıda ifade edilen işin etnikleşmesi gibi 1 numaralı hedef bölgesi aynı zamanda köken bölgedeki 1 numara ile bağlantılandırılmıştır. Her iki bir numaralı bölge birbirlerini baskılamıştır.

⁶ Köken bölgedeki birinci bölgeye dahil olan şehirler hemen kıyı bölgelerinde yer almaktadır. Bu şehirlerin özellikle kırsal alanları döngüsel ahreketliliğe katılmaktadır. İkinci bölgede yer alan şehirler iç kısımlarda yer alan ovalarda kurulmuş köylerden Gürcüler döngüsel hareketliliğe katılmaktadırlar. Üçüncü bölge oldukça dağlık ve derin vadi içlerinde yer almaktadır. Bu son bölge çoğunlukla Müslüman nüfusu barındırmaktadır.

2 veya 3 numaralı bölgeden herhangi biri doğrudan 1 numaralı hedef bölgeye ağ bağlantısı olmadan girebilmesi zordur. Hedef bölgedeki 1 numaralı alanda ilk olarak işçiye ihtiyaç durulması ile birlikte söz konusu demografik ve ekonomik dönüşüm zaman içerisinde 2 numaralı hedef bölgede de başlamıştır. Bu iki numaralı alanda ilk olarak çayın taşınmasının ve toplanmasının zor olduğu alanlarda iki numaralı işverenler bir numaralı bölgelerden yüksek ücretlerle işçi talep etmiştir. Bu talep karşısında bir numaralı bölgeden gerçekleşen bu alışveriş ile birlikte iki numaralı alandaki işçi ihtiyacı potansiyelini Gürcüler tespit etmiştir. Bunun yanında aracılık sistemini öğrenmeye hevesli ve Gürcistan’a sürekli çeşitli sebeplerle gidip gelmekte olan iki numarada kişiler bulunmaktadır. Bunun üzerine söz konusu bir numaralı alandan ödünç olarak alınan Gürcü ile sürekli olarak Gürcistan’a giden ve sonradan Türkiyeli aracı olacak kişinin anlaşması ile birlikte hedef köken bölgede yeni bir ikinci bölge oluşmuştur. Mekansal paterndeki hedef bölgede yer alan 1. ve 2. bölge arasındaki kırmızı ok yukarıdaki sürece işaret etmektedir.

İkinci bölgenin ortaya çıkması ise 2005 ve sonrasın denk gelmektedir. Hedef bölgedeki ikinci bölgenin bir özelliği işverenlerin ve yerel halkın oldukça muhafazakâr olmasıdır. Diğer bölümlerde ifade edilen “*sünnetsiz, gâvur*” ifadeleri Gürcülere yönelik olarak yoğunlukla kullanılmıştır. Hedef bölgenin bu özelliği köken bölgedeki 2 numaralı alandan gelenlerin çoğunlukla Müslüman olanlarına sebep olduğu gibi olmayanlar ise Müslümanca bir tavır sergileyerek taktik geliştirmek zorunda kalmıştır. Üçüncü bölgenin bağlamı benzer olmakla beraber farklılıklar içermektedir. Zaman içerisinde gerek Gürcistan’ın ekonomik olarak gelişmesi, AB’nin vize politikalarını esnetilmesi, Gürcülerin Yunanistan İtalya gibi ülkelere olan hareketinin ivme kazanması gerekse Ukrayna’ya olan hareketin artmasına bağlı olarak daha önce çay hasadı için gelen Gürcülerin bir kısmı daha nitelikli bir hareket olan ve daha fazla ekonomik kazanç getiren yukarıdaki ülkelere gitmiştir. Türkiye ve Gürcistan arasındaki döviz kuru farkının kapanması ile birlikte şehirde veya kasabada yaşayan Gürcüler çay hasadı için gelmemeye başlamıştır. Bu gelememe hali ile birlikte gerek Gürcistan’daki araçlar gerekse Türkiyeli araçlar artık kırsal, yoksul ve daha yüksek dağ köylerinden işçileri organize ederek çay bölgesine yönlendirmektedir. 3. bölgenin bu tavrı zamansal olarak 2015 ve sonrasına denk gelmektedir. Tüm bu hedef bölge ve köken bölgedeki 1, 2 ve 3 olarak sınırlandırılan alanlar keskin bir çizgi ile birbirinde ayrılmadığı gibi yukarıda belirtilen tarihlerde bir yılda başlamış ve devam eden şeyler değildir. Sürekli olarak bir etkileşim söz konusudur. Paternde yer alan kahverengi ok ise çay hasat süresi

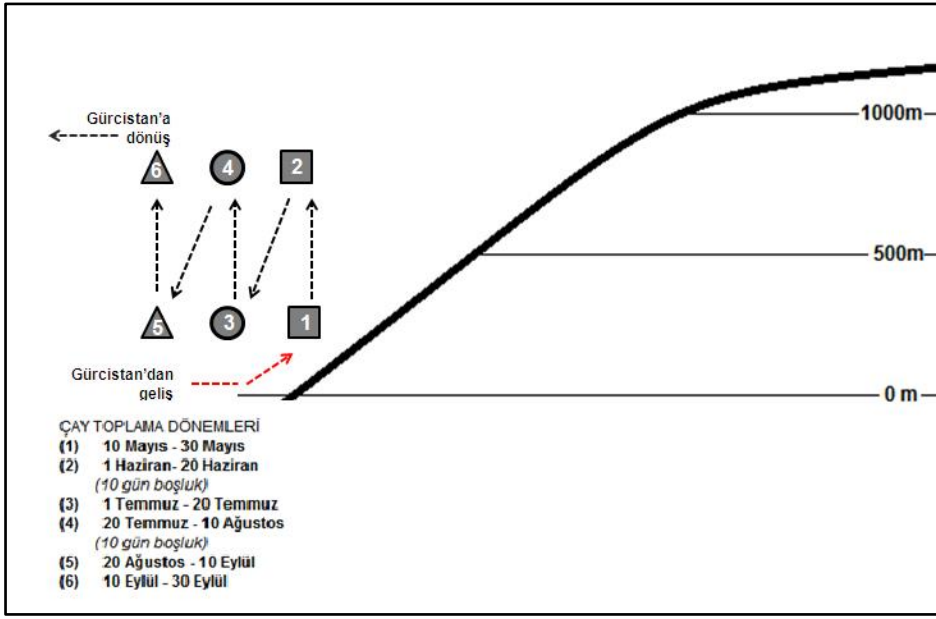
içerisindeki zamansallığa göndermede bulunmaktadır. Bu zamansallık aşağıda açıklanmıştır.

Zamansal ve Mekansal patern köken bölgedeki organizasyonun nasıl olduğunun ve Gürcistan'daki aracının fonksiyonunun nasıl işlediğini ve mekânsal olarak nerede hareket ettiğinin anlaşılabilmesi için Gürcistan saha araştırmasında Gürcistan'da yer alan aracının deneyimlerini ve gözlemlerimi aktarmak yararlı olabilir. Gürcistan'dan çay bölgesine gelmiş Gürcülerle katılımlı gözlem ve görüşme yaparak onlar ile beraber tarifeli otobüs ile birlikte binerek yaşadıkları şehirlere ve köylere gittim. Bu bölümle ilgili olarak döngüsel hareketlilikte köken bölgeye geri dönme otobüs firmaları ile olmaktadır. Fakat köken bölgeden hareket ederken Gürcistan'daki aracı bu kişileri ilgili yerleşim birimlerinden kendi aracı ile toplayarak son olarak Trabzon Of'a kadar bırakıp geri dönmektedir. Gürcistan saha araştırmasından geri dönerken bu şekilde Gürcü işçileri ilgili yere bırakan bir araca bindim. Gürcistan'daki aracı iyi derecede Türkçe bildiği gibi tüm stratejilere hâkim ve gerekli gördüğü yerlerde taktik uygulayabilmektedir. Söz konusu araca toplamda 12 kişi binmiş ve bunların dördünü kadınlar, geri kalanını erkekler oluşturmaktadır. Dört kadın ev içi hizmetlerde bakım işlerinde çalıştıklarından Fındıklı, Çayeli ilçelerinde Gürcistan'daki aracı tarafından bırakıldılar. Geride kalan sekiz erkek Gürcü, İyidere ilçesine götürüldü. Burada göz önünde durulması gereken şey Gürcistan'daki aracı sadece organize edip Gürcüleri sınırdan göndermenin yanında bazıları ilgili yerleşim birimlerine de ulaştırma işlerini yapmaktadır. Bu kişiler bu hizmet karşılığında ulaşım ücreti ve komisyon olarak para kazanmaktadır.

İki farklı ülke arasında yukarıdaki mekansal patern bu şekildeyken zamansal ve mekansal paterne geçmeden önce Gürcülerin konaklama alanlarında hem ayrı ayrı hane olarak hem de hane içinde oda olarak nasıl organize oldukları üzerinde durmak gerekmektedir. Gürcistan'dan çay hasadı için döngüsel harekete katılan Gürcülerin çoğunluğu etnik olarak Gürcü iken bir kısmı etnik olarak Türk'tür. Bunun yanında etnik Gürcülerin çoğunluğu Hristiyan iken çok az bir kısmı Müslümandır. Etnik olarak Türk olanların ise tamamı Müslüman'dır. Bu farklı etnik grup ve dinsel kimlikler gidecekleri yerleri seçerken kimliklerini gizledikleri ve davranışlarını değiştirdikleri belirtilmişti. Hangi grubun nereye gideceğinde bu kimlikler bezen belirleyici olabilmektedir. Bir aracı sadece Müslüman Gürcüleri tercih edebilmektedir. Bunun yanında aracılar ve işverenler Müslüman Türklerin işte uzmanlaşmadığını sadece fabrikada çalışma, kamyon yükleme ve boşalma işlerinde çalışabildiklerini düşünmektedir. Gürcistan'dan gelen Müslüman Türk grupları çay hasadı dışında daha çok ara işlerde çalışmaktadır.

Gürcü Müslüman ile Gürcü Hristiyan arasında köken ülkede çekişmeler vardır. Müslüman olanlar sistemden dışlandıklarını ve dinsel kimliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını iddia etmektedir. Bu sebeple tek bir aracının geniş bir kitleyi organize etmesi durumunda farklı din ve kimliklerin bir apartmanda veya evde konaklamak zorunda kaldıkları olmaktadır. Böyle bir durumda Müslüman Gürcüler, Hristiyan Gürcüler ve Müslüman Türkler ayrı odalara ayrılarak yaşamaktadır. Çoğunlukla bir odada 20-30 kişi konakladığı düşünülürse bu durumda da etnik farklılık ortadan kalkarak Müslüman kimliği ortaklığı üzerinden ile Gürcüler ve Türkler bir odada konaklayabilmektedir. Bu ortaklık sadece Müslüman olma ortaklığının yanında aynı veya komşu köylü olma ortaklığı üzerinden de şekillenmektedir. Eğer bir grup yukarıdaki kimlikler bağlamında homojen ise bu sefer yaşa bağlı olarak organize olmaktadır. Daha genç olanlar bir odada iken daha yaşlı olanlar başka bir odada konaklamaktadır. Bunun yanında evin en iyi konumunu ve konforlu kısmını tüm sezon boyunca gelip uzun süre çalışan kişiler statüsü gereği kullanmaktadır. Hafta sonları, günü birlik veya kısa süreli geliş gidiş yapan Gürcülerin konakladığı odaların kendisi de tam yerleşilmemiş, organize olunmamış Gürcü işçi gibi bir geçici mekânsallık göstermektedir.

Bu sistem belli ölçüde köken bölgedeki sisteme ve katmanlaşmaya işaret etmektedir. Mekansal patern ve konaklama alanlarına bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal ve kimliksel organizasyona ek olarak zamansal ve mekansal paterni daha anlamlı olmaktadır. Sürekli olarak aynı alandan aynı alana gelen Gürcüler hedef bölgede mekânsal iş bölümlenmesi yapmaktadır. Bu mekânsal iş bölümlenmesi çoğunlukla ağ bağlantıları ile ilgili olduğu gibi bir kısmı da çay bitkisinin yükseltiye bağlı olarak farklı zamanlarda büyüüp olgunlaşması sebebiyle zamansal bir bölünmeye sebep olması ile de ilgilidir. Çay bölgesinin oldukça engebeli oluşu ve yükselti farkının var olması ile birlikte vejetasyon süresine bağlı olarak çay bitkisinin farklı yükseltilerde farklı zamanlarda olgunlaşmasına sebep olmaktadır.

Şekil 2: Döngüsel Hareketliliğinin Hedef Bölgedeki Zamansal-Mekânsal Paterni: Hedef Bölgede Farklı Zamanlarda Aynı Alanlara Hareketlilik

Yılda üç kez toplanan çay ilk olarak Mayıs ayının onunda başlayarak Haziran'ın yirmisine kadar sürmektedir. Burada kıyı bölgelerinde (0-500 m) Mayısın onunda başlayıp otuz Mayıs'a kadar ilk sezon sona ererken yükseltinin 500 m'den yüksek olduğu alanlarda bir Haziran'da başlayan çay 20 Hazirana kadar sürmektedir. Burada mekân zamansal olarak ikiye bölünmektedir. Bunun yanında Gürcüler hem 500 m altında hem de 500 m üzerinde ayrı ayrı kendi içinde de bir hareketlilik söz konusudur. Örneğin yirmi Mayıs'a kadar 0-250 m içerisinde çalışırken bu tarihten sonra 500 m'ye yaklaşan yükseltilere doğru hareket etmektedir. Bu farklı zamansallık Gürcü tarım işçilerinin bir sezonda ortalama 20 gün çalışabilmelerine fırsat verdiği gibi ara dönemlerde kendi ülkelerine gidip kendi işlerini yapabilmektedirler. Zamansal olarak mekânın bu şekilde ikiye bölünmesi bir Gürcü'nün 1 veya 2 gibi hangi zaman-mekân diliminde bulunuyorsa tüm sezon çalışması halinde toplamda 60 gün çalışma imkânı elde edebilmektedir. Bu durum mekânda var olan ağ bağlantılarına bağlı olarak artabilmektedir. Nitekim her iki zaman-mekân diliminde çalışan bir kişi 90 gün tüm vize serbestliği kadar çalışabilmektedir. Fakat Gürcüler 90 gün vizelerinin tamamında çalışmamaktadır. Çünkü mekânsal paternde yer alan 1. ve 2. bölge zamansal ve mekansal paternde 1. zaman ve 1. mekân grubuna denk düşmektedir. Mekânsal paternde ifade edilen aynı yerden aynı yere ve ağ bağlantıları sebebiyle Gürcü gruplar yükselti basamaklarının 500 m ve altındaki bir alanda döngüsel hareket etmelerine sebep olmaktadır. Mekansal paternde yer alan 3. bölge zamansal- mekânsal paternde 2.

zamana ve mekâna uymaktadır. Burada zamansal ve mekânsal olarak Gürcülerin bir kısmı hareket etmektedir. Fakat bu oldukça sınırlıdır. Bu iki patern göstermiştir ki döngüsel harekete katılan kişiler sadece iki ülke arasında gidip gelmeleri ile değil aynı zamanda gittikleri hedef bölgede de döngüsel hareket etmektedir. Gürcüler zamansal ve mekânsal olarak zamanın ve mekânın içinde döngüsel olarak hareket etmektedir. Başka bir deyişle Gürcüler mekânlar arasında ve içinde zamansal olarak hareketlilik göstermektedir.

5.4. Döngüsel Hareket Edenlerin Gündelik Yaşamı

Daha önce derinlemesine mülakat ve anket uygulaması yaptığım bir grup ile katılımlı gözlem yapmak için onlarla bir gece kalmaya ve ertesi gün aynı grupla beraber çay toplamaya karar verdim. Gitmeden önce bu fikrimi yakın çevrem ve doğup büyüdüğüm köydeki komşularla paylaştım. Çünkü onların bu karara vereceği tepki benim için önemli olmakla birlikte Gürcü gruba karşı bakış açısının da belirleyici bir ifadesi olacaktı. Bu fikri ifade ettiğimde “*Seni keserler, döverler, paranı telefonunu çalabilirler, giderken telefon ve cüzdan götürme*” gibi nasihat/tepkiler ile karşılaştım. Gürcülerle çayını onlara toplatmak dışında hiçbir iletişimi olmayan birbirine çok yakın ve aynı zamanda bir o kadar da uzak iki paralel toplum. Başka ülkeden kalkıp çay toplamaya gelen bu grubun kesilme, dövülme ve gasp korkusu varken. Ayrıca birini kesmiş de değillerken. Biz olmayanı tanımamakta ısrar erken ötekiyi inşa etmek ve hiç yapmadığı bir şeyi yapma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmek! Grupta buna karşılık olarak sürekli temkinli ayrıca uyanık olma durumu hâkimken.

Grubun içine bu kadar rahat kabul görmenin başlıca sebepleri var: Etnografik bir kimliğe sahip olmamın yanında kendi dillerinde bir anketin olması ve anketi tercüme eden kişinin Samsun’da bir üst dönem coğrafya mezunu Gürcistanlı bir arkadaşımın oluşu etkili olmuştur. Ayrıca grupla görüşmeden önce Rizeli aracı kişilerle iletişim halinde oluşum ve onların referansını kullanmam etkili oldu. Gittiğim ve görüşme yaptığım farklı gruplarla çekindiğim fotoğraflar ve farklı gruplarla onların tanışıklığının olması grubun bana olan güvenini kolaylaştırıcı bir unsur oldu. Tüm bunların yanında anket ve ölçeğe ilişkin soruların bir kısmının onların problemleriyle ilgili olması grubun beni kabul edişini kolaylaştırdı. Gruptan Türkçeyi daha iyi konuşabilen bir kişiyi ikna ettikten sonra grubun diğer üyelerini bu kişiyi ikna etmesinin etkisi de yadsınamaz. Bazı gruplar duruma temkinli yaklaşmış, görüşmeyi reddetmiş aynı şekilde grubun liderini ikna edememem durumunda tüm grubun gönülsüz olmasına sebep olmuştur. Bu kişileri

ikna edebilmek için kültürel ve sosyal sermayemin grupla ilgili olan kısımlarını sonuna kadar kullanarak bunu başardım.

Anketi doldurduktan ve mülakatı yaptıktan sonra bir gün gelip onlarda kalacağımı ve ertesi gün onlarla çay toplayacağımı söyledim. 13.07.2018 tarihinde gelip 14.07.2018 tarihinde de çay toplayabileceğimizi ifade ettiler. Çay toplamaya gelmem halinde hiçbir ücret talep etmeyeceğimi söyledim ve onları ikna ettim. Söylediklerim karşısında *“geleceğini söylüyor ama muhtemelen gelmeyecek”* ifadesi yüzlerinde hâkimdi. Gruplar gündüz çalıştıklarından veri toplama işlerimi ancak akşam 5 ve gece 12 arasında yapabiliyordum. Günde dört farklı grupla görüşme yaparak gündelik hayata ilişkin (yemek-boş zaman faaliyetleri-kullandıkları mekânlar-oynadıkları oyunlar vb.) şeyleri görme imkânı elde ediyordum. Söz konusu tarihte onlarda kalmak için cüzdanımı ve telefonumu da yanıma alarak yaşadığım yerden farklı olan başka bir kasabaya gittim. Genelde Gürcülerin pis olduğu sürekli olarak bana ifade edilmişti. Onların yataklarında nasıl uyacağım sürekli olarak sorgulanmıştı. Çünkü ben de onların kirleriyle kirlenecektim! Kir veya pislik aslında metafor olarak bir şeyin olmaması gereken yerde olmasını ifade eder. Herhangi bir kırsal alandaki çamur veya toprak kirlilik olarak görülmezken çamurun pantolonumuzun paçasında oluşu kirliliktir. Çorbaya daldırılış bir kepçe tenceredeysen kirlilik söz konusu değilken aynı kepçenin yatak odasında olması kirliliktir. Ayakkabının ayakkabılıkta olması kirlilik değilken ayakkabının yemek masasında oluşu kirliliği ifade eder. Gürcülerin kirli ve pis oluşu yukarıdaki bağlamda *“olmaması gereken yerde olması”* olarak toplumsal karşılığı olsa gerek.

Kalmak için Gürcülerin konakladığı eve gittiğimde sevinçle karşılık şaşkınlıkla karşılandım. Geleceğim dedikten sonra gitmiş olmamın şaşılacak bir olguya dönüşmesi ilginçtir. Çünkü insanlar geleceğim/yapacağım dedikten sonra gitmeli ve yapmalıdır. Gürcülerle Türkçe üzerine, gündelik hayat ve problemleri hakkında gece 12’ye kadar sohbet ettik. Yemek yeme üzerine çok ısrar ettiler fakat tok olduğum için bunu kabul etmedim. Derme çatma ve atık kalas ve işlem görmemiş odunlardan yapılmış yataklardan birinde bana yer gösterdiler. Bu yapılı yataklar boydan boya bir odayı kapladığından çift kişilik yatak olmaktan çıkıp bir düzinelik yatağa dönüşmüş. Erken kalkacağımızdan 12’de uyumak için odalardaki yatağa çekildik. Oda hem salon, hem yatak odası hem de mutfak işlevi görüyor o akşam ise aynı zamanda misafir odası işlevi gördü. Uzun Fransız masaları gibi olan yatakta üç kişi uyumaya çalışıyoruz, daha doğrusu uyumaya çalışan benim.

ÇAYKUR'un çay fabrikasının arkasında olan bu evde uykuya fabrikanın kıvrırma makinelerinin uğultusu eşlik ediyor. Genel anlamda ortamda müdahale edilebilecek bir ses varsa uykuya kesinlikle dalamıyorum. Diğerlerinin uykuya dalmasına rağmen üst kattan ve yan odalardan gelen konuşma ve ayak sesleri uyumama engel oluyor. Böylelikle ortamı dinleme fırsatı yakalıyorum (Fabrikanın kıvrırma makinelerinin sesinin nasıl olduğunu bilmeyenler için: iki çamaşır makinesinin yıkama ayarında durmaksızın ritimli çalıştığını düşünün ve buna aynı zamanda mikserli beton karma aracının sürekli döndüğü bir gürültü ekleyin). Uyuduğumuz odanın perdesi olmamakla birlikte pencere çerçevesinde cam da yok. Camın yerine çayın toplanıp konduğu bezi katlayıp çivilerle tutturmuşlar. Beş dakikada bir dışarıdan rüzgârla içeriye giren hava sonrasında odadan dışarıya doğru boşalıyor ve buna eşlik eden çay bezinin ritimli sesi. Bu yaşlı ve rutubetli ev böyle nefes alıyor gibi. Sünger veya pamuktan yatak yerine incecik battaniye kalasların üzerine serili olduğundan tahtaların kesilme yerlerini ve çivilerin nereden çakıldığını sırtınızda hissediyorsunuz. Evet, çamaşır makinesinin olmadığı, sürekli yağmurun yağdığı ayrıca dolaylı olarak nemin fazla olduğu bu yerde ortam ve yatak kirliydi. Fakat olmaması gereken yerde var olan bir kirlilik değildi bu! Olması gereken yerde var olan bir kirlilik!

İlk kez kaldığım herhangi bir yerde ritmik olmayan en ufak bir seste uyanma gibi bir huyum var. Sabah saatini beşe kuran Giorgi'ye beni uyandırmasını söylemiştim. Sabah uyanan diğer kişilerin ortamda yarattığı sese uyanmama rağmen beni uyandırmalarını bekledim. Giorgi'nin uyandırma biçimi oldukça kibardı: Çay bezinden yapılan perdeyi yukarı kaldırarak karanlık odaya doldurduğu aydınlıkla uyandırılıyorum. Uyandıktan sonra çay bahçesine giymek için getirdiğim eski eşyalarımı ve çizmemi giyiyorum. Sabah uyandıktan sonra gündelik hayatın vazgeçilmesi olan tuvalete gitme ihtiyacı için yerini soruyorum. Nihayet gösteriyorlar. Tuvalet geniş bir oda gibi bir yerde ve alaturka en önemli özelliği kapının olmaması, kapının yerinde daha önce perde olan çay bezi burada bu görevi görüyor. Genelde işeyebilmek için kapının açılma ihtimalinin olmadığı bir yerde ihtiyacımı daha rahat giderebiliyorum. Uzun süre (aslında kısa fakat göreceli olan zaman) çişin gelip geri kaçması durumunu yaşıyorum sonunda 60 kişinin bu şekilde ihtiyaç gideriyor olması düşüncesi üzerinden rahatlıyorum.

Kahvaltı yapmadan, su geçirmeyen pantolon ve montlarımızı yanımıza alarak evden çıkıyoruz (kendisi su geçirmiyor fakat havasızlık ve sıcaklıktan terleyerek yine de ıslanıyorsunuz ayrıca fazla hareket, sürtünme ve sıcaklıkla birlikte bacak aranızın, koltuk altınızın pişik olma ihtimali çok yüksek). Evden çıktıktan sonra amacım işveren

ve aracı kişiye Gürcü olduğum izlenimi vermektir. Gürcüler ve yerel halk arasında duran aracının yanına varıyoruz. Bir işveren gelmiş ve 2500 kg olan çayı toplamak için beş kişi talep ediyor. Bu aracı daha geniş grubu temsil eden Gürcü grup liderine söylüyor. Gürcü grup lideri de Giorgi'ye söyleyip benimle beraber beş kişi oluyoruz. İşveren az Türkçe bilen Gürcü grup liderine *“Efendi çay var boyu çok uzun bunu makasla tek seferde kesmesinler, iki kez kesip boyunu kısaltsinlar, yoksa fabrika almıyor”* diyor. Aslında durumu bu şekilde anlatmıyor durumu siz anlayın diye ben böyle yazıyorum. İşveren ve Gürcüler çay literatürüne hâkim olduklarından az kelimeyle çok şey anlatma biçiminde etkili bir iletişimleri var. Böylece Türkçeyi çok iyi konuşmak ile etkili konuşuyor olmak arasında ciddi fark ortaya çıkıyor. İşveren yukarıdaki ifadeleri Gürcü grup liderine söylüyor, Gürcü grup lideri dönüp bana bu ifadeleri Gürcüce anlatıyor ve hiç konuşmadan başımla onaylıyorum (Gürcüce bilmeme rağmen el hareketleriyle aynı şeyi anlattığını anlıyorum). Gürcü olduğumu Gürcülere de inandırmıştım. Gürcü lideri tüm grupları tanımıyor, küçük grup liderini tanıması yeterli. Ayrıca sürekli sabit kişiler yok hafta sonu öğrencilerin gelip para kazandıktan sonra pazartesi okullarına dönmesi liderin herkesi tanınmasına imkân vermiyor.

İşverenin aracına biniyoruz, benimle beraber dört kişi aracın içine Giorgi yine nezaketiyle pikabın kasasına biniyor. Gürcüler arasında tek Türkçe bilen de böylelikle kasada olmuş oluyor. İşveren araca binmeden önce kapri ile gelen kişiye İngilizce neden pantolon giymediğini soruyorum: Dün de çalıştığını pantolonunu ısladığını ve başka pantolonu olmadığı için böyle gelmek zorunda kaldığını ifade ediyor. Nitekim bu kişi naylon pantolonun içinde akşam üzere pişik oluyor (Kaldıkları yerde pişik kremleri vardı). Aracın içinde işveren çayın nasıl toplanacağına ilişkin bilgileri yeniden söylüyor. Beni Gürcü zannettiğinden kimse onu anlamıyor ve tepki alamayınca *“Aranızda Türkçe bilen yok mu?”* diye soruyor. Gürcüler Türkçe bilmediğinden cevap verip benim Türkçe bildiğimi de haliyle söyleyemiyorlar. Ben de cevap vermiyorum. Amacım Gürcü olduğumu sanması ve gerçeği öğrendikten sonra iki farklı konum arasındaki farkı tespit etmek ve ona göre konumumun nasıl değiştiğini görmek.

İşveren Rize ile Trabzon'un sınırını oluşturan İyidere akarsuyundan karşıya geçerek bizi Of'un bir köyüne götürüyor. Çay bahçesini gösterdikten sonra sabah işverenin parasını verip aldığımız ayrıca öğle yemeğimizi de oluşturan: kek, salam, balık konservesi, beyaz peynir, fanta, poğaça ve ekmek ile kahvaltı yapıyoruz (Yerel halk bu malzemelerin çay bahçelerine atılması üzerinden şikâyetleri var birkaç kişiye göre bu atık malzemelerden dolayı Gürcülerle beraber sokak köpeklerinin arttığı iddiası).

Kahvaltından sonra çay toplamaya başlıyoruz. Gruptan bir tanesi “*pis*” topladığından yani çay bahçesini bütününe oluşturan parçaların etek kısımlarındaki çayı toplamadığından işveren tarafından beni göstererek şunun gibi topla bak o ne güzel topluyor diye uyarıyor (Gürcüler çay toplama işlemini yerli insanlardan öğreniyor değiller, çayın nasıl toplanacağı onlara gösterilmiyor, ayrıca işverenler onlarla beraber çay topluyor değil). Gürcüler kilo işi çay topladığından hızlı olmaları önemli ve bu sebeple çay toplarken kendi aralarında konuşmuyorlar. Ayrıca taşıma işini sonraya bırakarak toplama üzerinden emeği tasarruflu kullanıyorlar. Çay toplarken bir sıra bittikten sonra ikinciye başlamadan bir sigara içecek kadar mola veriyorlar. Tonunu 500-600 TL arasında değişen ücret karşılığı topladıklarından çayın ağır gelmesi onlar için önemli bu sebeple yağmurlu havaları tercih ediyorlar ayrıca daha ağır gelsin diye çay bitkisini makasla daha derin toplayarak otsu bölümün dışında odunsu bölümden kesme eğilimleri var. Bir ara bir tanesi sen de derince topla deyince ona: 4 kilo güzel toplanmış yaş çaydan bir kilo kuru çay üretilirken kötü toplanmış 6 kilo çaydan bir kilo çay üretiliyor söyleyince kendisi de benim gibi toplama kararı aldığını gördüm. Bu 4-6 hesabı, çay fabrikasında fabrika maliyetine, bardakta çay içmeye kadar önemli bir süreci oluşturuyor, fakat bu başka bir konu olduğundan buradan devam etmeyeceğim.

Gürcüler çay topladıkları gibi bunu taşıyan, araca yükleyen aynı zamanda alım yerine gidip bunu satan ve bitkinin kızıp yanmaması için sıkıştırılarak beze doldurulan çay havalandırma ve serme işi de onlara ait. Aslında 500-600 TL’ye sadece topluyor değiller. Bu sebeple öğle saatlerinde iki kişi bu işlerle uğraştığından çay toplayanlar olarak üç kişi kalıyoruz. Dinlenme olacaksa hep beraber oluyor, tek dal sigara beş kişinin ortaklaşa içtiği bir şeye dönüşüyor. Gürcüler işverenin nasıl biri olduğunu bana soruyorlar ben de onlara “*ehh*” ortalama bir cevap veriyorum. Aynı soruyu onlara sorduğumda “*harahura*” yani kötü olduğu cevabını veriyorlar. Neden diyorum “*parayı çok seviyor*” diyorlar. Aslında burada parayı sevmekten kastettiği emek hırsızlığıdır.

Öğleden sonra iki gibi işverene Türkiyeli olduğumu açıklamaya kara veriyorum ve ona “*Abi suyumuz bitti bize su getirir misin?*” diyorum. “*Aa sen bizim gibi Türkçe konuşuyorsun*” tepkisini veriyor. Ben buralıym dedim kimliğimi görmek istiyor. Kimliği görmek istemeyi talep eden ile gösteren arasındaki iktidar ilişkisi beni korkutuyor. Ne için burada olduğumu anlatıyorum fakat yine de inanmak istemiyor. Parça parça çayı satmak için köye gittiğinde köy kahvesinde benden bahsettiğini söylüyor. Köylüler ise ajan olabileceğimi ve jandarmaya haber vermek gerektiğini önerdikleri gibi başka bir grup gizli polis olabileceğimi ifade etmiş. İşveren olası bir şey olur diye ben çay toplarken fotoğrafımı çektiğini söylüyor. Söyleseydin poz

verirdim umarım güzel çıktım diye karşılık veriyorum. (Demek ki yabancı olma etiketi dışında (Gürcüler de ajan olabilir) yerliyken yabancı gibi davranmak bu etiketlere sebep oluyor). İzin gerektirmeyen böyle bir araştırma için valilikten izin almanın ne kadar gerekli olduğunu anlamış oldum. Çünkü işvereni o yazıyı göstererek ancak ikna edebildim. Valilik izin vermiş olmasına rağmen izin dilekçemi emniyete göndermiş olması ve yazıda “*Bu şahıs arananlar listesinde olmamakla birlikte...*” ile başlayan ibarenin olması mülki idarenin bilimsel bir çalışmayı nasıl da kriminal bir tehlike ihtimali olarak gördüğünün ispatı olarak yorumlanabilir. İşvereni buralı olduğuma ikna ettikten sonra konumum hemen değişiyor ve aracı konumuna yükseliyorum. Gürcüler bir şey isteyip söyleyecekleri zaman bana söylättirdikleri gibi işveren de onlara bir şey söyleyeceği zaman benim söylememi sağlıyor.

Hava sıcak ve nemli olduğundan gömleklerin düğmelerini açıp ferahlamak kaçınılmaz oluyor. Kollarında ve gövdelerinde onların simgesel sermayelerini “*ifşa*” edecek Hristiyanlığa ait simgeler dövme şeklinde mevcut ayrıca kolyeleri var. Grubun yaşlı üyeleri bu gençlere bunları kapamaları konusunda öğüt veriyor; hem mahremiyet hem de olası tehlike ve dışlanmaya karşı korunmak için. Gürcü grupların bulundukları yerleşim yerlerinin muhafazakârlık durumlarına göre geliştirdikleri taktikler oldukça çeşitlidir.

Öğle yemeği sonrasında Gürcüler işverenden şarap veya bira getirmelerini söylüyor. İşveren bu isteğe karşılık olarak “*içki haram*” diyor. Belli süre sonra işveren bana: “*sen bunlardan yevmiye alacak mısın*” diyor “*almayacağım benim yevmiyemi onlar alacak*” diyorum. Bunun üzerine “*o zaman senin yevmiyeni vermeyeyim*” diyor, “*olur mu öyle şey*” diye çıkışınca şaka yaptığını söylüyor. Yani şarap haram emeği sömürmek ve karşılığını vermemek haram değil! Araştırmanın amacının ne olduğunu söyleyince de devleti karalayacak bir şey yazma hep bizim taraftan yaz, biz bunlardan şikâyetçiyiz demişti. Bir yönüyle kendi kişisel sömürsünü görünür kılıyor olmak “*devleti karalayacak*” bir şey olarak algılanması gerektiğini örtük bir şekilde ima etmektedir.

Akşam altıya kadar ancak çay toplama işini bitiriyoruz ve çay bezlerini araca yükleyip alım yerine gidiyoruz. Alım yerine gitmekle beraber köy kahvesinden üç kişi (yani ajan ve polis olduğumu söyleyenler) alım yerine gelerek iktidar kurup ajan veya polis olup olmadığına karar verecekler. Nihayet onları ikna ediyorum. Bu kişiler 40 sene önce benim köyüme (Kendirli) gelip çay işçisi olarak çalışıyormuş, tabi o zamanlar çay elle toplanıyormuş, günlük yevmiye olarak 2,5 kuruş alıyorlarmış. Sorgulamaya

gelenlerin sorguya çekildiği bir süreç yaşayarak bilgi üretimine yine de katkı sunmuş oldular.

Gürcüler alım yerinde kantara çay koyarken işverenden önce çayın kaç kilo geldiğine bakıp not alıyor. Bu davranışları belli ki kilo üzerinden haklarının sürekli olarak yendiğini gösteriyor. Topladıklarından daha az kilolar söylenerek daha az para verilmiş. Güçlünün stratejilerine karşı zayıfın inşa ettiği taktik. Gürcülere oldukça kaba davranan bir çay eksper ve onunla işbirliği yapan işveren 2600 kg gelen çayın 2405 kg geldiğinin söylenmesine sebep oluyor. Buna Gürcüler en fazla Türkçe bilen de Gürcüce itiraz ediyor ve gergin bir hava hâkim. Israrlarına rağmen bu yanlış düzeltilmiyor. Fakat şarap haram! (İlahiyat Fakültesini Türkiye’de okuyan Batum’da imamlık görevi yapan bir Gürcü ilahiyatçı; Hristiyan Gürcüler Türkiye’de karşılaştıkları bu tarz haksızlıklar sonrasında Gürcistan’a döndüklerinde İslam’a ve Müslüman toplumuna karşı sosyal mesafe geliştirdiklerini söylemiştir).

İşverenin aracına binip bizi aldığı yere bırakacak ve ondan yevmiyemizi alacağız. Benim köyüm zıt yönde olduğu için yol üstünde ineceğim. Yolculuk boyunca Giorgi yevmiyeyi almam gerektiği, hakkım olduğu, böyle olmayacağı, kardeş olduğumuz, almazsam kızacağı üzerine birçok şey söylüyor. Tüm bunları reddediyorum. Arada bir sessizlik oluyor fakat yüz ifadesi ikna etmek için başka ne söyleyebilirim ifadesine dönüşüyor. Yolda inmem gereken yere gelince inmeme izin vermeyip kendileriyle gelmemi istiyorlar. İnmemde ısrarlı olduğumu anladıklarında bu sefer işverenden 300 TL alıp iki kişi kollarımdan tutarak parayı zorla cebime yerleştiriyorlar. Sonrasında araç hareket etmeye başlayınca parayı onlarla geri verip oradan uzaklaştım. Bu grupta ayın 20’sinde göç yolunu geri dönerken birlikte Gürcistan’ın Kutaisi –(Khoni-Poti – Batum – Ozurgeti – Kobuleti) şehrine gideceğim.

200 kg eksik söylemelerine ve benim de buna şahit olmama rağmen neden karşı çıkmadın diyecek olursanız: Bu durumda etik bir kriz yaşadığımı farkındayım. Müdahale etmem durumunda süreci görememekle birlikte, çoğunlukla bu şekilde mağdur olan grubun yanında sürekli olarak bulunmadığımdan haksızlıkları kendi yöntemleriyle gidermek zorundalar, haksızlık kahveden gelen üç kişi dâhil herkesin huzurunda oluyor. Ayrıca bu gerçekliği görüp madunun ve mağdurun sesi olmak, sosyal adaleti sağlamak gibi bir misyonu bunu ifade ederek yerine getiriyorum. Yine aynı şekilde kendi yevmiye hakkımı onlara devretme gerçekliği de var.

İşverenlerin bu gibi tutumları karşısında Gürcüler gündelik muhalefet geliştiriyorlar: o kişiye bir daha çalışmaya gitmiyor veya giderse çayın yere dökülüyor oluşu veya çay bitkisine verdiği zarar umurunda olmuyor. İktidarın stratejisine karşı

zayıfın taktiği ve taktik zayıfın sanatıdır. Taktiği sergilemek için muhakkak iktidarın çatlaklarını bulur ve oraya sızar.

6. Döngüsel Hareketliliğin Sonuçları ve Sorunlar

6.1. Para Havaleleri

Döngüsel hareketler kalıcı olmadıklarından dolayı desteklenmiş fakat bazı durumlarda geçici olduğu öngörülen bu hareketler kalıcılığa dönüşmüştür. Kalıcılığa dönüşmüş olanlar incelendiğinde döngüsellliği engelleyen faktörler ortaya çıkmaktadır. İlgili ülkeler arasındaki vize şartları gidiş ve gelişleri kolaylaştırmıyorsa bu kişiler gittikleri ülkelerden kolaylıkla geri dönmek istemeyebilir. Çalışanların çalışma durumları ve izin şartları eğer esnek bir şekilde düzenlenmemişse ve bu düzenlenme döngüsellğe imkân vermeyebilir. Yapılan işin kendisinin de döngüsellğe izin vermesi gerekir. Bu kişiler ülkelere döndüklerinde karşılaşması muhtemel düşük kazanç durumları da döngüsellliği engeller. Döngüsellliği engelleyen bir başka faktör yoksul hanelerin gelirini çeşitlendirmesi açısından belli miktar toprağı olmasıdır. Harekete katılan insanların bağılı bulundukları köken bölgedeki ekonomik sınıf yoksulluğa denk düşüyorsa bu durumda da döngüsellik sağlanamaz (Devitt, 2013: 96). Bu haliyle hedef ülkeden köken ülkeye döngüsellliği arttırmak için döngüsellliği engelleyen faktörler üzerinde odaklanıp gerekli esneklikler sağlanmalıdır. Bu aşamada ilk odaklanılması gereken hareketlerin sosyo-ekonomik hareketler için bir fırsat sağlayıp sağlamadığıdır. Bazı araştırmacılar yurt dışında elde edilen tecrübe ve maddi kaynakların avantaj sağladığını tespit etmişlerdir (Morawska, 2007). Bazıları ise döngüsel hareket edenlerin düşük vasıflı işlerde (tarım, inşaat gibi) çalıştıklarından düşük istihdam seviyelerinde sıkışıp kaldıklarını söylemektedir. Ki bu hareketler bir programa bağlandığında sosyo-ekonomik hareketliliğini sınırlandırmaktadır. Böylece insanlar her yıl farklı fırsatlara yönelmek yerine sürekli olarak aynı işte çalıştıklarından yerel ve ulusal düzeyde müzakere etme fırsatları elinden alınmış olur (Vertovec, 2007: 6). Hareketin kalıcı olmaması sebebiyle zaten kişiler sosyal ve ekonomik haklarından feragat etmeye meyilli olduklarından ve bu kişiler salt gittikleri işi yapıp geri gelmektedir. Sosyal ilişkiler dil öğrenme vb. şeyleri geliştiremediklerinden sabit bir döngüsel nüfus yaratılmaktadır.

Döngüsel hareketlilik bu haliyle bazı sorunlara/sorulara yol açmaktadır. Planlı bir döngüsel hareketin başlatılması durumunda harekete katılanlar ile işveren arasındaki sömürü ilişkileri nasıl kontrol edileceği belirsizdir. Bu durum sadece işveren ve çalışan arasında değil aynı zamanda ara yapılar ile sistemin de bir sorunudur. Bu kişilerin

çalışma durumundan elde ettikleri haklar hem ülkeler arası hem de sektörler arası tanınabilir olacak mıdır yoksa belli ülkelerde ve sektörlerde sıkışıp kalacaklar mıdır? Döngüsellğe katılan kişiler dışında piyasaya yeni girmek isteyen kişilere açık olacak mıdır yoksa bu kişiler program olmadan rahatlıkla girebilecekleri bir alandan dışlanacaklar mıdır? Hedef ülkeye hareket eden insanların sosyal güvenceleri ve emeklilik hakları her iki ülke arasında aktarılabilecek midir? Belli süre kalıp gittiklerinden ve yeniden geldiklerinden bu kişiler entegrasyon stratejilerinin dışında mı tutulacaklardır? Bu durumda cevap hayır ise entegrasyon stratejiler dışında tutulmaları onları daha savunmasız, hassas, sosyal ve mekânsal olarak dışlanmış yapmayacak mıdır? Belli temel haklara erişmede veya vatandaş olmak için gerekli olan süreleri tamamladıklarında bu hakları ne olacaktır? Programa dâhil olmaları halinde belli sosyal ve ekonomik maliyetlerin işgücünün üzerine binmesi işçi ücretlerini haklı olarak arttırması durumunda işverenler yeniden daha ucuz ve kayıtsız emeğe yönelmesi durumunda ne olacaktır? Tüm bunlara yönelik işverenlere bir yaptırım olacak mıdır olaksa nasıl olacaktır? (Vertovec, 2007: 6).

Peki, bunca soru ve soruna rağmen neden birçok kurumun politikaları döngüsel harekete bir çağrıda bulunuyor? İlk olarak bu kurumlar ulusötesi uygulamaların önemini kavramışlardır. İşgücü piyasalarının bu şekilde kontrol altına alınmasının potansiyel gelişimin farkında olunmaya başlanmıştır. Çünkü döngüsel hareket “*kazan-kazan-kazan*” olarak üç yönlü bir fayda sağladığı düşünülmektedir. Giriş çıkışların takip edilebileceği gelişmiş sistemlerin varlığı ve kontrol edilebilirlik sebebiyle bu döngüsel hareket çağrısı ilk olarak gelişmiş batı dünyasından gelmiştir (Vertovec, 2007: 7). Döngüsel hareket köken topluluktaki nüfusun refahını destekleyebilir ve geliştirebilir. Bu hareketlilik gerçekleşirken başka siyasi yargı alanları devreye girdiğinde başka komplikasyonlar ortaya çıkabilir (Skeldon, 2010: 4).

“*Kazan-kazan-kazan*” üçlü faydasının ilk yönü köken bölgeye, ikinci yönü harekete katılan kişinin kendisine üçüncü yönü de hedef bölgeye işaret etmektedir. Bu teşvik birkaç on yıldır Avrupa Fordist ekonomilerinde geçerli olan esneklik paradigmasına uymaktadır. Hedef bölgedeki kazan faaliyeti daha önceki kısımlarda da belirtildiği üzere esnek işgücü pazarı ve kalıcı göçmenlerin ortaya çıkardığı sorunlardan kısmen muaf olmalarından kaynaklanmaktadır. Köken bölgeye yönelik kazan stratejisi ise makro ve mikro ölçekte değerlendirilmektedir. İşgücünün geri dönerken veya hedef bölgedeyken göndermiş olduğu havaleler üzerinden fayda sağlayacağı yönündedir. Harekete katılan bireyin faydası ise iş bulmuş olması ve kendini ve ailesini geçindirecek sermayeyi elde edebilmesine odaklanmaktadır. Bu üçlü kazan politikalarına ve

tanımlamalara ciddi eleştiri getirilmektedir. Hareket edenler daha fazla maddi kaynağa sahip olduklarından köken bölgede daha fazla tarımsal arazi alma eğiliminde oldukları varsayılmaktadır. Fakat bu tür araziler daha çok yatırım aracı olarak alındıklarından daha az tarımsal yoğunluğa maruz kalırlar ve tarımsal üretimin düşmesine sebep olabilirler. Çünkü bu topraklar artık çiftçilik olmadığından, bu topluluklardaki gündelik işçilere olan talep düşmekte ve dış göç için daha fazla baskı yaratmaktadır (Fussell ve Massey, 2004: 153). Üretimin düşmesiyle fiyatlarına artması sorunuyla karşı karşıya kalınabilir. Dolaylı olarak köken ülkede tarımsal iş fırsatlarının azalmasına sebep olur. Döngüsel harekete katılan kişilerin kazandıklarıyla alabilecekleri tarımsal makineler ile birlikte emeğe olan ihtiyacı azaltacağından köken bölgeden göç etmek için ilave baskılara sebep olabilir (Massey vd. 1987). Her ne kadar toprak satın alındığı varsayılsa da bazı kişilerin köken bölgedeki yaşadıkları alanlardaki arazi spekülasyonları onların toprak satın almasını engelleyebilir. Çünkü bu varsayım satın alan kişi ile arazi fiyatı arasındaki korelasyonel ilişkiyi gözden kaçırmaktadır (Basok, 2003: 19-20).

Döngüsel harekete katılan insanların edindikleri hikâyeler köken bölgede abartılı bir hikâyeye dönüşebilir. Harekete katılan kişilerin aileleri gelen kaynaklarla birlikte zengin görünebilirler ve varlıklı olduklarını ifade etmek için simgesel ürünler satın alabilirler. Böylece bu simgelerin ve arzunun üretmiş olduğu “göç kültürü” merkezi bir konuma yükselir. Ve böylece hareket topluluğun daha genç üyeleri için ergenliğe geçiş ritüeli olarak işlev görür (Massey, 1999; Kalaycıoğlu vd. 2010). Hareket böylelikle köken bölgedeki göreceli yoksulluğu arttırmış olur (Stark ve Taylor 1989). Bu göreceli yoksulluk duygusu harekete katılan insanların sayısını artırır ve miktar arttıkça geride kalan insanların hareket etmesine yol açan göreceli yoksunluk duygusu daha da şiddetlenir. Hareket izinsiz ve riskli hale gelse dahi göçün birikimli nedenselliği işlemeye devam edecektir (Fussell ve Massey, 2004; Liang vd. 2008; Fussell, 2010). Bu tür döngüsel hareketlerin geçici olması sebebiyle yüksek kazanç sağlamak için hak talep etmedikleri gibi haklarından da vazgeçmeleri olasıdır. Zaten işverenler ve neoliberal sistem bu haklarını vermeye istekli değildir. Böylece aslında çalışmak için başka ülkeye giden bu insanlar ülkelerine geri döndüklerinde işsizlik maliyetleri köken bölgeye ait olmaktadır (Zapata-Barrero vd. 2012: 12). Hareketin geçici olması ile birlikte çalışanlar sendika kurma, endişelerini dile getirme, ücretlerin düşüklüğünün ve sömürülerini şikâyet edebilecekleri veya işyerinin güvenliği konusunda talepte bulunabilecekleri bir sorumlu ve mekanizma olmamaktadır (Howe ve Owens, 2016: 9).

Zaten tarihsel olarak daha kolay kontrol edilebilir ve hali hazırda vatandaşı oldukları ülkenin içerisinde döngüsel hareket eden tarım işçileri ve diğer ücretli çalışan işçilerin hak ihlalleri olduğunda sendika kurup bazı yollarla haklarını aramaları bile zor olmaktadır. Bu durum karşısında döngüsel harekete katılanların bu şekilde örgütlenmeleri bulundukları pozisyonları sebebiyle mümkün görünmemektedir (Bauer 2009: 6). Bu kişiler hâlihazırda işin başlama ve bitiş sürelerini içeren bir zamanda hedef ülkede bulunduklarından örgütlenmelerine imkân verecek zamanları olmadığı gibi işi kaybetme durumlarını göze alamayabilirler. Bu sebeple bu hareket ister yasal ister izinsiz olsun veya bir program çerçevesinde düzenlensin geliştirilecek herhangi bir politika harekete katılacak kişilerin temel insan ve sendika haklarını garanti edecek ve buna güvence verebilecek kapsamlı bir yaklaşım geliştirmelidir (Global Unions 2008: 1).

Kapsamlı bir yaklaşım geliştirmek bir yana bazı durumlarda döngüsel hareket ile birlikte gelir elde eden aileler bazı durumlarda köken bölgedeki sosyal yardımlardan pay alamayabilmektedir. Sosyal yardımdan mahrum edilmelerine rağmen okul, sulama kanalı, yol, kanalizasyon iyileştirmeleri gibi bir dizi kamusal işleri finanse ederek alamadıkları sosyal yardımın üzerine kendileri sosyal yardıma yardım etmektedir (Basok, 2003: 19-20). Böylece döngüsel ekonomik faaliyet genellikle kamunun yapmış olduğu sosyal yardımının yerini almaktadır (Devitt, 2013: 97). Bazen de hedef bölge işgücü piyasaları maliyeti düşürmek için harekette kadınlara “öncelik” tanıyabilmektedir (Bartram vd. 2017: 76). Bazen de döngüsel olarak hareket eden kişilerin geri dönüşünü sağlamak için kırk yaş altı çocuklu kadınlar tercih edilerek çocuk ve aileye olan duygusal bağ sömürülerek geri dönmesi bu şekilde garanti altına alınmaktadır.

Tüm bunlara rağmen döngüsel hareket düşük gelirli veya orta gelirli ülkeler için havale, yatırım ve ticaret ve işletme ağları oluşturarak ve insan sermayesi tabanını iyileştirerek yararlı bir araç olabilir. Döngüsel hareket, *Binyıl Kalkınma Hedeflerine* ulaşılmasına katkıda bulunabilir, ancak kalkınma için en önemli araç olarak görülmemelidir. Döngüsel hareket her zaman resmi kanallar içerisinde ve belgelenmiş olarak gerçekleşiyor değildir. Döngüsel hareket aynı zamanda gayri resmi ve belgelenmemiş veya usulsüz olarak meydana gelebilir. Harekete katılanlar bir ülkeye yasa dışı olarak gidebilir veya izinli girmişse vizesi sona erebilir ve bir sonraki sefer izinsiz gelebilir. Böyle bir döngüsel harekete katılan kişiler enformel ekonomilerde çalışır. Böyle bir sistem bunları sömürüye açık hale getirir ve hak arayamamalarına sebep olur. Döngüsel hareket sadece uzun vadede zaten zengin olanlara fayda

sağlayabilir (Bartram vd. 2017: 78). Belli bir süre işte çalışma, sigorta ödemeleri, vergi verme vb. durumların yerine getirilmesi vatandaşlık hakkı elde edilmesini gerektirirken bu insanlar döngüsel harekete katılmış olarak baştan tanımlandıkları için bu haktan mahrum edilmektedir (Basok, 2003).

Döngüsel hareketliliğin ortaya çıkardığı ekonomik getirilerin köken bölgeye yatırım avantajı sağlayacağı varsayılır. Bazı özel durumlarda beklenen yatırım gerçekleşmeyebilir. Çünkü yatırım için bazı temel koşullar gerekir ve bu koşullar köken bölgede eksik olabilir. Köken bölgede döngüsel hareketten elde edilen kazançların yatırıma dönüşmesi için bürokratik engeller varsa, yolsuzluk oranları yüksekse, alt yapı zayıfsa, pazar alanları gelişmiş değilse bu durum ekonominin istikrarsız olduğunu gösterir. Bu durumda yatırım yapmak riskli olabilir. Köken bölgeye yönelik bu tür riskler varken hedef bölge her koşulda kazanan taraf olur. Hedef bölgede yerli işçilerin çalışmak istemedikleri sektörlerde çalışan geçici işgücü zor işlerde, düşük ücretli ve prestijli olarak çalışırlar. Böylece işgücü piyasalarının ihtiyaçlarını karşılarlar.

Döngüsel hareket edenler uzun süre bu hareketliliği gerçekleştirdiklerinde herhangi bir yerde emekli aylığı olmadan yaşlılığa ulaşması mümkündür. Döngüsellikteki üçlü kazan politikasının gerçekliğe ulaşması için bu hareketteki doğal boşlukları doldurmak gerekmektedir (Triandafyllidou, 2013: 233-236). Bu durumda geçici döngüsel hareketlerin mevcut yasal, politik ve ekonomik çerçeveler yeniden değerlendirilmelidir (Zapata-Barrero vd. 2012: 4). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma için (OECD, 2007: 108) döngüsel hareket modeli en çok tavsiye edilen yol olmasına rağmen etraflıca düşünülmemiştir. Buna rağmen Avrupa Komisyonu geçici hareketin gelişimsel etiklerinin en üst düzeye çıkarılması gerektiğini savunur. Bunun için döngüsel hareketin geliştirilmesi gerektiğini ifade ederek bu harekete katılanlar uygun koşullarda ödüllendirilmesi gerektiğini de ifade eder (European Commission, 2005: 7).

Genel olarak hedeflenen potansiyel faydalar şöyledir: Köken ülke geçici hareket için teşviklerde bulunur ve havale akışı sağlar, hedef ülkedeki işgücü kıtlığına çözüm olarak düzensiz göç akışını durdurur ve işverenler bilinen ve güvenilir işçi havuzundan işe alımlar yapar, eğitilmiş ve deneyimli insanları istihdam ederek işçi ücretlerini düşük tutabilir (Vertovec, 2007:5). Politika yapıcılar döngüsel hareketliliği gelişmekte olan ülkeler için hareket ve kalkınma ikileminin bir yanıtı olarak görülmektedir (Triandafyllidou, 2013:3-4). Hükümet ve hükümetler arası kurumların, döngüsel hareket hakkında konuşurken ne şekilde ve nasıl teşvik etmek istedikleri net değildir (Cassarino, 2013: 23). Giderek artan bir şekilde hem köken ülke hem de hedef ülke birbirinden ayrı olan hedeflerinin birbirini dışlamadığı ve bir uzlaşmanın her iki

ülke tarafından da elde edebilecekleri faydaların arttırabileceklerin kabul etmeye başlamaktadır. Döngüsel hareket bir uzlaşmadır. Bu makro fayda üzerinden var olan bakış hareket eden insanların üzerindeki etkileri dikkate almamaktadır (Newland, 2009: 1).

Newland (2009: 26) döngüsel hareketlilik için içe yönelik ve dışa yönelik bazı önlemler sunar. Dışa ilişkin önlemler; hareketliliğe katılan fakat uzun süre devam etmeyenlerin haklarının saklı tutulması, vatandaşlığa başvuru için gerekli prosedürlerin kolaylaştırılması, gönüllü geri dönüşü engelleyen veya karmaşıklaştıran uygulamaların düzenlenmesi, hedef ülkede alınan emeklilik haklarının garanti altına alınması, tam mülkiyet hakkının tanınması ve son olarak iki uyruklu olmayı tanımaktır. İçe ilişkin önlemler; esnek iş sözleşmeleri, hareket halinde olanlara çoklu giriş vizeleri, taşınabilir vizeler (döngüsellığe katılan insanların iş veya patron değiştirme hakkı tanımak), döngüsellığe katılan insanların mesleki ve yaşam becerilerinin geliştiren eğitim programları sunmak, belli sebeplerle iade edilen insanların yeniden entegrasyonunu sağlamak, hedef ve köken ülke işletmeleri arasındaki sistematik işbirliği için programlar düzenlemek.

Döngüsel hareket faydacı/karlı bir profil olarak görülmesine (Ambrosini, 2016: 69) rağmen Orta Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Avusturya'nın enformel bakım pazarı, döngüsel harekete dayanan (Ambrosini, 2016: 83) sömürü ilişkilerini barındırmaktadır. Her şeye rağmen bu hareketin desteklenmesi aslında bölgesel entegrasyon serbest ticaret bölgeleri ve bölgesel siyasi topluluklar yaratma bazen ticari engelleri azaltarak ve ekonomik büyümeyi hızlandırarak ve uluslararası emek hareketini yasallaştırarak “istenmeyen” hareketi azaltmanın bir yolu olarak görülmektedir. Bu, döngüsel hareketliliği teşvik etmek potansiyel olarak etkili bir strateji olabilir. Hareket ne kadar fazla düzenleme ve kısıtlamalara tabi olursa, o kadar az döngüsel hareket meydana gelme eğilimindedir. Bunun nedeni, hareketin yüksek maliyetler ve riskler içermesidir; harekete katılanlar geri döndüklerinde yeniden hareket edemeyeceklerinden korktuklarından eve dönmek istememekte ve hedef bölgede daha uzun süre kalmak istemektedir. Bu istek hareketin kalıcı olmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple kalıcılığı azaltmak için döngüsellliği geliştirici politikalar üretilmektedir. Kısıtlayıcı göç politikası daha kalıcı göç türlerini teşvik ederken, esnek politikalar döngüsel hareketi teşvik etme eğilimindedir (Castes vd. 2013: 322).

Döngüsel hareketler başlangıçta önerilen evrensel insan hakları perspektifi kapitalist pazar üretim süreçleriyle uyuşmadığından beklenen sonuçlar elde edilememektedir. Döngüsel harekete yönelik politikalar sömürü içermektedir ve vaat

edilen şeyler uygulanmamaktadır. Hareket edenler sömürülür çünkü onlar kendilerine sunulan birkaç seçenekten birini seçmek zorundadır. İşçilerin kendi doğasında bulunan yoksulluk sebepli hareketlilikleri işveren tarafından da bilindiği için pazarlık etme güçlerini önemli ölçüde azalır. Çünkü işgücü havuzunda pazarlık etmeden koşulları kabul edecek olanlar her zaman bulundurulur/bulundurulmak zorundadır. Her ne kadar sözleşme üzerine gelseler de sözleşmelerin vaat ettiği koşulları ev sahibi ülkeler yerine getirememektedir. Mesela Bracero programındaki en büyük sorun çok sayıdaki işverenin geçerli ücretten çok daha azını ödeme yapmasıydı. Böylece kurallar çiğnenendi, gözetim gevşek kaldı ve istismar sürekli olarak arttı. Döngüsel olarak çalışanların meşru olduğu bilinse de çoğunlukla ihmal edilmektedir. Ev sahibi ülkede entegrasyon politikalarına dahil olmadıklarından hukuksal okuryazarlıkları ve hak arama sistematiği işleyememektedir. Programların bazıları açıklayıcı ve net sözleşme koşullarına sahip olamamaktadır. Döngüsel hareket eden ve programa bağlı olarak çalışan insanların kalıcı bir harekete dönüşmesine izin vermemektedir. Bu durumda çalışan kişi aynı topluma eşit şartlarda hatta daha ağır koşullar altında hizmet vermesine rağmen eşit haklardan faydalanamamaktadır. Bunların aile birleşimi söz konusu olmadığı gibi olduğu durumlarda da aile ve çocukları ile sözleşme bittiğinde sınır dışı edilmekten kurtulamayacaklardır. Aslında döngüsel hareket içerisinde olanlar ve özellikle tek sefere mahsus geçici harekete dâhil olanlar vicdansız işverenlerin elindedir (Lenard ve Straehle, 2010: 285-287).

Aslında kalış süreci geçici ya da döngüsel değildir döngüsel ve geçici olan emeğin kısıtlanmasıdır. Döngüsel hareket edenlerin sömürülmesi her türlü suistimali ve yasadışı eylemi ifade eder. Sömürülen sadece emek değildir burada söz konusu olan emeğin bölümlendirilmesi, gündelikleştirilmesi ve kuralsızlaştırılmasıdır (Ollus, 2016: 30). İşçiler sadece tacizkar işverenler bağlamında değil aynı zamanda çalıştıkları işgücü piyasası bağlamında da değerlendirilmelidir. İşgücü piyasasındaki esnek talep işçileri istismar etmektedir. Hareket edenlerin pazarlık gücü bulunmamaktadır. Dolayısıyla hareket edenin emeğinin sömürülmesi sadece kötü işveren eylemi değildir (Ollus, 2016: 40). Bu sömürü ilişkisi işçiler arasında en güçsüz olanı en çok etkilemektedir. Bu işçiler çoğu zaman dezavantajlı koşullarda çalışmayı kabul etmekten daha az seçeneğe sahip kişilerdir. Çalışma koşulları iyileştirilse bile yapısal bir değişim olmadıkça yapılan iyileşmeler en güçsüzün durumunu düzeltmeyecektir. Belli ölçüde eşitsizlik herkesi eşitlemektedir (Alpman, 2016: 37).

Gürcistan'dan döngüsel hareketlere katılan kişilerin ilk olarak hedef bölgesini Rusya oluşturmaktadır. Rusya'nın yanı sıra sırasıyla Yunanistan, İtalya, Amerika

Birleşik Devletleri, İspanya ve Türkiye önemli hedef bölgeler arasındadır. Rusya'ya varış özellikle 2000 yılından sonra önemli artış fakat 2008 savaşıdan sonra önemli düşüş göstermiştir. Buradaki düşüşe karşılık diğer ülkelere gidişler ani bir yükselişe geçmiştir.

Döngüsel harekete katılan Gürcüler çoğunlukla mühendislik, tıp, ekonomi, hukuk vb. alanlarda, önemli bir kısmı da hizmet sektöründe çalışmaktadır. Mühendislik ile ilgili alanlarda çalışanların büyük bir çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Ekonomi alanında cinsiyet oranları birbirine yakinken özellikle eğitimcilik ve tıbbi bakım hizmetlerinde kadınların oranları erkeklerin çok üzerindedir. Bunun yanında önemli bir kısım tarımda çalışmaktadır. Gürcistan'dan tarımda çalışmak için döngüsel hareketlere katılan kişilerin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır (Gerber ve Torosyan, 2013). Hareket eylemi Gürcistan'ın ekonomik ve sosyal yaşamında biçimlendirici bir rol oynamaktadır.

Gürcistan 1995'ten 2005'e kadar 598.000 net göç vermiştir. Gürcistan'ın 5,5 milyon olan nüfusunun yaklaşık 1 milyonunu 2002'e kadar göç ile kaybetmiştir. 1990'dan 2003'e kadar Gürcistan 1989'daki nüfusunun %20'sini yurt dışına göç vererek kaybetmiştir (Mansur ve Quillin 2007: 31). Gürcistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında Sovyet Birliği'nin çöküşü ile birlikte siyasi ve askeri olayların da etkisiyle başta Rusya olmak üzere büyük mülteci akışları ortaya çıkmıştır. Bu akışların önemli bir kısmını etnik olarak Gürcü olmayanlar oluşturmuştur. Aslında Gürcistan tarihindeki ilk ve en yoğun göç dalgası 1989'da başladı ve 1990'ların ortasına kadar sürdü. 1997-2003 yılları arasında negatif göç hızı yaşanırken aynı zamanda göçmen sayısı yarı yarıya düşmüştür. Son yıllarda değişen siyasi, ekonomik ve sosyal yapıdaki düzenlemeler sebebiyle negatif net göç pozitif duruma (2004-2011 vize anlaşmaları ve Gül Devrimi ile örtüşmektedir) geçmiştir. Göçmen profili genel olarak evli, çocuklu, fakir hanelerden beslenen ve köken bölgede işsiz olan bireylerden oluşmaktadır. Bu durum aslında bu insanların köken bölge ile sürekli olarak temas halinde kalmasına sebep olmaktadır (Gugushvili, 2013: 3). 2011 yılında yapılan bir anket çalışmasına göre katılımcıların %50'sinin bir aile üyesi veya bir tanıdığının yurt dışında olduğu sonucu ortaya konmuştur (Caucasus Research Resource Centers, 2011a). Aslında uluslararası hareketin başka bir yönü de zaten birlik içerisinde sınırsız bir hareket söz konusu iken birliğin dağılması ile birlikte Rusya'ya gidiş aniden uluslararası harekete dönüşmüştür. Asasında döngüsel hareketlerin büyük çoğunluğu ulus devlet öncesine dayanmakla birlikte yeni sınırların çizilmesi ile birlikte öncesinde var olan hareketin uluslararası döngüsel hareket kavramına dâhil olmaktadır.

Döngüsel harekete katılan grupların örgütsel yaklaşımları ve sosyal ağların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak hareket edilen noktalar eski Sovyet birliği ülkeleri ve sonrasında hali hazırda komşu bulundukları ülkelerdir. Bu ülkelerle tarihsel, sosyal ve kültürel olarak bağları vardır (Badurashvili vd. 2008). Türkiye ile Gürcistan arasında tarihsel bağlar söz konusu olmakla birlikte Rusya ile aynı bağlamda değildir. Türkiye ile Gürcistan komşu ülkelerdir ve hareket için coğrafi mesafenin önemli olması sebebiyle hedef ülkeye dâhil olmaktadır. Coğrafi mesafenin yanında tarihsel olarak gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet ile nispeten olumlu ilişkiler yaşanmıştır. Birbirlerinin sınırlarına ve özgürlüklerine saygı duyulmuştur. Cumhuriyet sonrasında Sovyet birliğinin varlığı bazen buna engel olsa da Orta Asya'ya erişmede bir kapı görevi gördüğünden dolayı Gürcistan önemsenmiştir. Sovyetlerin çöküşü ile birlikte bavul, ticareti ve çeşitli iş kollarında çalışmalarına enformel olarak imkan tanınması, Gürcistan'ın yüzünü batıya dönmesi ve bu süreçte Rusya ile yaşadıkları olumsuz olaylar sebebiyle Türkiye bir varış noktası haline gelmiştir. Bu hareketlerin tamamı varış olmamakla birlikte birçoğu transit ülke olarak Türkiye'yi kullanmaktadır. Bunun yanında Gürcistan ile Türkiye arasındaki yerel ve uluslararası iş gücü piyasasının durumu da bu hareketliliğin hedefinin Türkiye olmasına sebep olmaktadır.

Zaman içerisinde gelişen sosyal sermayeler bu hareketin ulaşılabilirliğini arttırmıştır. Bu sosyal sermaye sürecini sürekliliğini sağlamak ve zamanla ağı genişletmek amacıyla ayrıca girmiş oldukları iş gücü piyasasında konumlarını sağlamlaştırmak için gruplar her zaman aynı yere ve aynı işe döngüsel hareket yapmaktadırlar (Zelinka, 2017: 43). Bu durum aslında bir yönüyle esnek işgücü havuzu için yedek iş gücü sağlayarak yerli işçi sınıfını kısmen proleter olmaktan çıkarmaktadır (Wacquant, 2015: 41). Harekete katılan kişiler köken bölgenin temsili örnekleri değildir. Çünkü hareket edenler genel olarak daha eğitilmiş (Feliciano 2005), daha sağlıklı (Jasso vd. 2004) ve potansiyel olarak köken bölgedekilere kıyasla daha yaratıcı ve girişimci olabilir (Lee 1966). Harekete katılanların kimler olacağını gidilen ülke ve çalışılacak iş kolları belirleyebilir. Özellikle tarım, sanayi, madencilik gibi iş kollarında erkekler yoğunlaşmaktadır. Yaşlı ve çocuk bakımı gibi iş kolları kadınlara özgüdür. Bu cinsiyet ayrımını belirleyen şey geleneksel olarak kodlanan toplumsal cinsiyet normları olduğu gibi aynı zamanda köken bölge ve hedef bölgedeki toplumsal cinsiyet normları kimin nereye gideceğinde belirleyici olabilir.

Gürcistan'da kadınlar ve erkekler benzer düzeylerde insan sermayesine sahiptirler ve hareket için benzer teşvikleri ve fırsatları vardır. Bu teşvik ve fırsatlara karşılık olarak erkek ve kadınların hareket için farklı stratejileri de vardır. Nicel

analizler kadınların hareketinin Gürcistan'daki cinsiyet ideolojisi ile ilişkili olduğunu ortaya koyarken, nitel veriler cinsiyet ideolojisinin bireysel ve hane halkı hareket kararının nasıl şekillendirildiğini göstermektedir. Kadınların harekete katılması iki faktörden en az birinin gerçekleşmesi ile mümkün olmaktadır. İlk olarak kadınlar erkek üyelerden kadınların yapması gereken işleri erkeklere yüklemekten bunu yapabilecek başka bir kadına devrettiklerinde, ikincisi kadınlara kocaları veya ailenin yetkili erkekleri izin verdiğinde hareket edebilmektedir (Hofmann, 2014: 33-34). Gürcistan'da göçe ve hareketliliğe dair bunlar yaşanırken edebiyat dünyası göçün tecrübesinin edebiyata olan yansımalarının yeterli düzeyde olmamasından şikâyet etmektedir. Ayrıca buna yönelik milliyetçi söylemler inşa edilmektedir. Kişilerin ülkeleri adına üretim yapabilmeleri için öncelikle kendi milletlerine derinden bağlı olmaları gerekmektedir. Ailesini sevmeyen birisi yabancılığı anne baba olarak sevebilir mi? Kendi vatanına hizmeti olmayan birisi yabancı memleketin hizmetine girebilir mi? (Nikoleișvili ve Kır, 2016: 99). Aslında edebiyat dünyasının bu söylemi döngüsel hareketin desteklendiği imasında bulunmaktadır. Harekete izin verip bağlarının, bilincin ve hizmetin köken bölgeye yönelik olmasını desteklemektedir. Gürcüler köken bölgeye bağlılıklarını havaleler ile göstermektedir.

6.2. Gürcistan'a Yurtdışından Para Havaleleri

Para, emek hareketinin gerçekleşmesinin ilk ve en önemli nedenidir (Zelinka, 2017: 46). Sovyet Birliğinden dağılan ülkelerin vatandaşları hem Rusya hem de diğer ülkeler arasındaki hareketliliği genel olarak döngüsel bir karakter taşımaktaydı. Bu döngüsel hareketlilik başlangıçta temel besin ve geçim maddelerini ticareti şeklinde bavul ticareti gibi veya bu ihtiyaçları karşılamak için hareket edildiğinden ilkel bir hareket olarak tanımlanmaktaydı. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçlerde de belli süre bu hareketin bağlamı aynı kalmıştır. Sonraki dönemlerde Gürcistan'ın ekonomik ve sosyal gelişmeleri sağlaması ile birlikte bu ilkel hareketlilik boyut değiştirerek sermaye ve yatırım gibi amaçlar edinmiştir. Saakashvili'nin başkanlığı döneminde Gürcistan yurt dışından önemli ölçüde havale almıştır. Demokrasinin ve ekonominin güven vermesine bağlı olarak havale miktarı ve gelirlerinde artış yaşanabileceği bilinmektedir. Gürcistan'ın 2003 yılında 197 milyon dolar olan havale geliri (GSMH'nin %4,8'i) 2008 yılında bir milyar doları (GSMH'nin %7,8'i) aşmıştır. Bu rakamlar sadece formel havale yöntemlerini tercih eden kişilerin verilerine göre düzenlendiğinden aslında gerçek rakam çok daha yüksektir. Genel olarak havalelerin formel yöntemlerle gönderilmiş olması kişilerin finansal okuryazarlığının

yüksek olduğu durumlarda görülmektedir. Formel yöntemin tercih edilip edilmemesi, finansal okuryazarlıkla ilgili olduğu gibi, hedef bölgede kalma süresi, coğrafi yakınlık, hedef bölgenin dilini bilip bilmeme, havalenin gönderildiği kişinin finansal okuryazarlığı, cinsiyet durumu, kişilerin köken bölgesinin kırsal veya şehir karakterli olup olmamasına göre değişmektedir.

Para havalelerinin Gürcistan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır fakat bu etkinin olumlu ve olumsuz sonuçlarının nasıl olduğu ise derinlemesine araştırmalarla mümkün olmaktadır. Mikro olarak aslında ev eşyalarına yapılan harcamaları arttırarak doğrudan yaşam şartlarını iyileştirirler. Satın alınan malların bir kısmı ithal olabilir ancak kişisel hizmetlere yapılan harcamaların artması, yerel hizmet sektöründe olumlu yansımalarla sebep olur. Bazı eşyalara yapılan harcamalar yerel üreticilere kaynak sağlar. Havaleler ile sağlanan tasarruf ve borç ödemelerinin arttırarak kişilerin sigorta ve kredilere erişimini sağlayabilir (Gerber ve Torosyan, 2013: 1297). Bu havaleler %63 oranında Rusya'dan, %13,6 ile ABD'den, %3,3 Yunanistan'dan, %2,1 ile Ukrayna'dan, %2,1 ile Türkiye'den gönderilmektedir (Badurashvili, 2009: 97). Son zamanlarda özellikle Yunanistan ve İtalya'ya olan hareketle birlikte ikinci sırayı Yunanistan ve üçüncü sırayı İtalya'nın alması ile ABD 4. sıraya gerilemiştir (NBG, 2016: 3). Rusya'nın havalelerdeki payını belirleyen en önemli unsur hareketin hacmini fazla olmasından kaynaklanmaktadır ve çok çeşitli iş kollarını içermektedir. ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinde gidenlerin sayısı düşük olmakla birlikte gönderilen havalelerin yüksek olması Gürcistan döviz piyasaları arasındaki farka işaret etmektedir. Ayrıca özellikle ABD'de olan hareketin maliyeti yüksek olmakla birlikte bu ülkede yaşama maliyeti de yüksek olmaktadır. ABD'ye ulaşma maliyetini karşılayabilecek harekete katılan kişi belli ölçüde nispeten ekonomik durumu iyi olabileceği gibi sosyal sermayeleri de gelişmiştir. Bu gruba dâhil olanların çoğu hareketin kalıcı bir harekete dönüşmesi ile birlikte havale gönderimleri düşmektedir. Çünkü AB ülkelerindeki havale akışlarının artmasının yanında ABD'deki havale akışlarında düşüş yaşanmaktadır. Özellikle Rusya'nın vize kısıtlaması sebebiyle Rusya'ya giriş için bir transit ülke olması sebebiyle Ukrayna'nın rolü artmıştır. Daha fazla Gürcü'nün harekete katılması ile birlikte 1990'dan bu yana havale hacmi de artmaya başlamıştır.

Havaleler ile birlikte yoksulluk azalmakta ve hane halkının ekonomik istikrar sağlamasına katkı yapmaktadır. Havale akışları bazı durumlarda kırılgan olabilmektedir. Söz konusu hedef ülkedeki ekonomik krizler havale akışını değiştirebilmektedir. Örneğin 2014-2015 yılları arasında Rusya'da yaşanan ekonomik kriz sebebiyle havale hacmi dörtte bir oranında azalmıştır. Ailelerin gelirini

çeşitlendirmek için farklı iş kolları yerel ve ulusal iş gücü piyasalarını kullanarak kendilerini sigortalatsalar da farklı ülkelere iş gücü göndermek de sigortalamanın bir parçası olabilmektedir. Ocak ayındaki havale hacimleri genel olarak en düşük seviyede seyretmektedir. En yüksek havale miktarı Aralık ayında gönderilmektedir. Bu yüksekliği yeni yıl ve Noel tatilleri etkilemektedir. Havale hacminin yüksek ve düşüklüğü hem küresel ölçekte hem ulusal ölçekte hem de bireysel ölçekteki bazı faktörlerin devreye girmesiyle birlikte değişmektedir (NBG, 2016: 2-3). 2010 yılında havale gelirlerinde %53 oranına sahip olan Rusya 2015'te %40'a düşmüştür. Buna karşılık AB'den gelen gelirler aynı yılda %26'dan %31'e çıkmıştır. Amerika'dan gelen gelirler %7'den %5'e düşmekle birlikte Türkiye'den gelen gelirler % 3'ten %6'ya çıkmıştır. Türkiye'ye geldikleri sektörler turizm, bakım, restoran ve tarım sektörleri ağırlık kazanmaktadır. 2011 yılında Türkiye'den Gürcistan'a 27.642.700 dolar havale gönderimi yapılmıştır. 2015 yılında ise bu miktar 68.945.500 dolara (NBG, 2016: 6), 2017 yılında ise 87.067.874 dolara çıkmıştır (SCMI, 2017: 27). Gürcistan'ın havale gelirleri GSYH'nin %10'unu oluşturmaktadır. 324 kişi kapsayan bir hane halkı araştırmasında göçmenlerin %71'inin ailelerine havale gönderdikleri tespit edilmiştir(NBG, 2016). Tüm havale gönderenlerin yarısının gelirleri ailenin bütçesinin yarısını oluşturduğu gibi %15'inin tek gelir kaynağını havaleler oluşturmaktadır. Havale alan ile almayan hane halkları ekonomik refah olarak karşılaştırıldığında havale almayanların çoğu (%55) gıda için bile yeterli miktarlarda geliri olmadıklarını söylemektedir. Bu durum aslında havale gelirlerinin Gürcistan'daki yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğu hakkında fikir vermektedir.

Gürcistan'da havale alan aileler bu paralarla yatırım yapmak yerine sarf malzemelere daha fazla para harcamaktadır. Bu alanlar gıda, toplumsal ücretler ve kıyafetler gibi temel gereklilikleri kapsadığı gibi bir kısmı da sağlık ve eğitime harcanmaktadır. Çok az bir kısmı (%7) daire, araç satın almak ve iş kurmak için havaleleri kullanmaktadır (NBG, 2016: 13). Daha genel ifadeyle gelirlerin %79'u gıda, %63'ü iletişim masrafları, %52'si sağlık harcamaları, %15'i eğitim ve %7'si birikim olarak değerlendirilmektedir. Genel hane halkından farklı olarak farklı alanlarda öncelik sırasının değiştiği durumlarda söz konusudur. %40'ı sağlık harcamalarında, %30'u günlük ihtiyaçlarda, % 28'i borç ödemede, %28'i çocuk eğitimi ve gelişiminde, %22'si düğün ve cenaze işlemlerinde, %21'i eğitimde, %11'i toprak satın almada, %4'ü birikim, %4'ü iş kurma, %3'ü ev satın alma, %2'si arkadaşlarına gönderme ve %2'nisi de dini harcama alanlarında kullanılmaktadır. Bu iki farklı harcamaların ortaya çıkışı kişilerin eğitim düzeyleri, bağlı bulundukları sosyoekonomik sınıf, gittikleri ülkeler,

geride bıraktıklarının ekonomik durumu, hangi sektörde çalıştıkları, gönderilen paraların şehir veya kırsal bölge olup olmadığı, havalelerin ailenin gelirindeki toplam oranına vb. faktörlere göre değişmektedir. Buradan çıkan sonuç döngüsel harekete katılanların hangi bölgeden, hangi bölgeye, kimlerin nasıl hangi sektörlerde yoğunlaştığı ortaya konulması gerekmektedir.

Gürcistan nüfusunun %57'si şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Ancak hala önemli ölçüde kırsal nüfus barındırmaktadır (SCMI, 2017: 8). Teoriden elde edilen bilgiye göre kırsal kökenli nüfus belli sebeplerle daha fazla hareket etmektedir. 2016 yılında Gürcistan vatandaşları Türkiye yönünde 2.195.727 kez ve geri dönüşlerde 2.176.867 kez geçmiştir. Bu rakamlar aslında Türkiye ve Gürcistan arasındaki dairesel hareketin ne kadar büyük potansiyelle yapıldığına işaret etmektedir. Bunun ne kadarının hangi sektörlerde istihdam edildikleri konusunda herhangi bir istatistik yoktur. Ki bunun bir kısmını da her gün sınırı aşırıp geçen günü birlik döngüsel hareketlilik oluşturmaktadır (SCMI, 2017: 19). Bu hareketin yoğunluğunun düzensiz oluşu ile birlikte yasal döngüsel hareket fırsatları özellikle AB ölçeğinde desteklenmektedir. Doğru planlanmış ve yönetilen dairesel hareketler işsizliğin seviyesini azaltırken aynı zamanda yeni ve nitelikli iş gücü yaratabilir.

Gürcistan'da işsizlik oranı %13,94 ve ortalama aylık kazanç 940 GEL, (562 dolar) yoksulluk oranı ise % 23,6 civarındadır (World Bank, 2018). Toplam istihdam içerisinde tarımda istihdam edilenlerin oranı %43,1 oranındayken genç işsizlik oranı %28,9 civarındadır. Tarım 1990'da GSYH'ye katkısı %30'dan 2005'te %14,8 düştüğü halde Gürcistan ekonomisinin temel dayanağı olmaya devam etmektedir. Nüfusun büyük bir kısmının kırsal bölgelerde yaşamasına rağmen gelişme ve büyüme ticaret, sanayi, inşaat, ulaşım ve iletişimde olması aslında işlerin kentsel alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir (Badurashvili, 2009: 101). Buna karşılık uluslararası hareketliliğe katılanların çoğunluğunu kırsal bölgelerden insanlar oluşturmaktadır. Gelen havalelerin % 30'u kırsal alanlara, %40'ı merkezi olmayan şehirlere ve %32'u ise merkezi şehirlere gitmektedir (Mansoor ve Quillin, 2006: 70). Kırsal bölgelerden harekete katılan kişilerin finansal okuryazarlıkları fazla gelişmediğinden (zamanla gelişmektedir) havaleleri enformel yollarla göndermekte veya kendisi getirmektedir. Finansal okuryazarlığın yanında finansal alt yapı hizmetleri kırsal bölgelerde yeterince gelişmemiştir. Bu sebeple yukarıdaki yüzdeler enformel para havalelerini içermediğinden yanıltıcı olmaktadır. Formel olarak yapılan aylık transfer büyüklüğü 265 GEL (149 dolar) tutarındadır. Ortalama olarak alınan bu havalelerin % 80'i birincil

tüketimlere harcanmaktadır. Havale gelirlerinin arttığı aylarda enflasyon oranları tipik olarak azalmaktadır. Alıcı hane halkları eğitim ve sağlık sistemlerine daha fazla harcama yaparak nitelikli nüfusun üretilmesine katkı sağlarlar (Gugushvili, 2013).

Gürcistan'ın ödemeler dengesindeki önemli gelirlerini işçi havaleleri oluşturmaktadır. Havale edilen miktarlar her yıl artmaktadır. Havale yapma olasılığı ile hareket eden grupların büyüklüğü arasında negatif bir ilişki vardır. Çünkü hane halkının birçok üyesinin döngüsel harekete katılma durumları ortaya çıktığında havale miktarları azalmaktadır. Hareket edenler çocuklarını geride bıraktıklarında havale alıcı hane halkı ile daha çok temas halinde olmalarına sebep olmaktadır, bu durum döngüsel harekete katılanların geri dönme olasılığını veya havale yapma olasılığını arttırmaktadır. Hane halkının kırsal veya şehir bölgelerinde olup olmamalarına göre veya harekete katılanın bulunduğu hedef bölgeye göre havale miktarları değişebilmektedir. Gönderenlerin eğitim durumları eğer bireyselleşmelerinin önünü açmışsa havale miktarları düşebilmektedir. Uluslararası hareketliliğe katılma süresi arasında da önemli bağlantı vardır. İlk üç yıl havale miktarları artmakla birlikte zaman içerisinde azalmaktadır. Azalmanın bir diğer etmeni hareketin kalıcılığı ile ilgili olabilmektedir. Kentsel alanlarda yaşayan insanların havale alma olasılığı daha yüksek olmaktadır. Eğer havale alan kişiler Gürcistan'da etnik azınlık statülerindeyse bu durum havale alma ihtimallerini arttırmaktadır (Gugushvili, 2013). Havale alan aileler yüksek miktarlarda ithal sanayi ve gıda malları satın aldıkları gözlemlenmiştir. Buna rağmen havale gelirlerinin yüksek olduğu bölgelerde daha düşük yoksulluk oranları olduğu tespit edilmektedir. Havale gelirleri olanlar diğer hane halklarına göre kendilerini sosyoekonomik olarak daha yüksek seviyede görmelerinden daha fazla harcama yapmalarına sebep olmaktadır. Para transferi alan ailelerin devlet yardımı alamadıkları ortaya çıkmıştır. Kamunun sosyal devlet ilkesi gereği üzerine düşeni yapmayarak bu görev havaleler üzerinden yapılmaktadır. Hareket para transferinin belirlediği gibi aynı zamanda para transferi de hareketi belirleyebilmektedir. GSYH Gürcistan'da düştüğü dönemlerde havale miktarları artmış arttığı dönemlerde ise azalmıştır. Bu azalış ve artış dönemlerinde de döngüsel hareket stoku da artıp azalmaktadır.

Türkiye'de bulunan Gürcülerin %82,9'u kazandıkları paraları havale etmektedir. Bu oran diğer ülkelere oranla yüksektir. Ortalama aylık olarak Türkiye'den 111 GEL (67 dolar) transfer edilmektedir (Gugushvili, 2013: 6-12-18). Bugün bu oran artmış olmakla birlikte 380 TL'ye (180 GEL) çıkmıştır. Fakat Türkiye'deki döviz piyasalarının Gürcistan döviz piyasalarına göre değer kaybetmesi aynı işten kazanılan havalenin karşılığı Gürcistan ekonomisi için aynı anlam

taşımayabilmektedir. Çünkü Türkiye’de 2009 Ocak ayında 1.60 TL olan dolar 2019 Ocak ayında 5,33 TL olmuştur. 2009 yılında Türkiye’de aylık ortalama 1500 TL kazanan bir Gürcü vatandaşı ülkesine 937 dolar ile dönerken 2019 yılında 281 dolar ile dönmektedir. 2009’daki ekonomik geliri elde etmek için ya farklı sektörlere yönelmek zorunda ya da iş gücü piyasasındaki iş ücretini 3’te bir oranında yükseltmelidir. Aksi durumda aynı iş için gelen işçi profili değişebildiği gibi iş yapılırlı olmaktan çıkabilir. Gürcistan’ın 2019 minimum aylık ücret 172 dolar iken aylık ortalama gelir ise 400 dolar civarındadır. 2009 yılında Türkiye’de kazandığı para Gürcistan’daki ortalama gelirin 2,3 katı kazanan bir kişi 2019 yılında ortalama gelirin ancak aynı iş ve ücretle o zamanki değerin %70’ini kazanmaktadır. 2009 yılında aylık minimum ücretin 5,5 katına karşılık gelirken, 2019 yılında 1,6 katına denk gelmektedir.

Havalelerin mevcut iş gücünün zenginleşmesine ve yaşadıkları bölgelerde göreceli yoksulluğu arttırdıkları bilinmektedir. Bu göreceliliğin artması ile birlikte daha fazla kişi hareket etmeye istekli olabilmektedir. Çay tarımı için Türkiye’ye gelen Gürcülerin %93’ü çay hasadına gelmesi ile birlikte memleketlerine döndüklerinde bu durumun kendilerine prestij sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında döngüsel harekete katılmayan kişilerin ekonomik durumlarının kötü olduğunu düşünenlerin oranı %90’dır. Bu durumun kendine prestij sağladığını düşündüğü gibi gelmeyenlerin ise ekonomik durumunun kötü olduğunu farz etmektedir. Çalışmak için harekete geçmediğinde ise bu prestijinin düşeceğini ve gitmeyenlerde olduğu gibi ekonomik durumunun kötüleşeceğini sanmaktadır. Çünkü çay hasadına geldikten sonra ekonomik olarak rahatladığını düşünenlerin oranı % 70’dir. Gelmeyen kişilere göre refahının arttığını düşünenlerin oranı ise %91 oranındadır.

Bu prestij ve refahın ortaya çıkmasında etkili olan tasarruf miktarları oldukça çeşitlilik göstermekle birlikte bir çok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Çay tarımı için gelen Gürcüler bir çay sezonunda ortalama 20 gün çalışmaları durumunda eğer her gün iş bulup çalışabilirlerse kişi başı 20 gün içerisinde 5000 TL kazanabilmektedir. Bir çay sezonun yani 20 gün boyunca Gürcülerin %32’si 5000 TL ve üzeri kazanmaktadır. Gürcülerin %73’ü, 20 gün içerisinde 3000 TL ve üzeri kazanmaktadır. Ayrıca bir kişi tüm sezon boyunca ve her çay döneminde 20 gün çalışması durumunda 3-4 ay içerisinde 15.000 TL kazanabilmektedir. Gürcistan’da kişi başı ortalama gelir 940 GEL (400 dolar) en düşük ücretli iş ise 463 GEL (172 dolar) dir. Türkiye de kazanma ihtimallerinin bulunduğu 3 ay içerisindeki 15.000 TL, 2.810 dolar etmektedir. Bu durum Gürcülerin ülkelerinde kazanabilecekleri ortalama gelirden 8 kat daha fazla yani üç ay çalışarak toplamda Gürcistan piyasasının sekiz ayının gelirini elde edebilirler. En düşük

ücretle çalışanlar ise, ki Gürcülerin çoğu bu grup içerisinde; ülkelerinde kazandıkları en düşük ücretle buradaki oranla 16 aya karşılık gelen bir miktar kazanabilir. Verilen rakamlar aslında maksimum ve her gün çalışıp aynı ücreti alma üzerinden hesaplanmıştır. Kişilerin hedef bölgede yapmış olduğu harcamalar göz önüne alınmamıştır. En azından bu durum bir çay sezonunda 5000 TL (2524 GEL) kazanan %32'si için geçerli olabilir.

Gürcülerin kaç yıldır çay tarımı için geldikleri kazançlarında ve tasarruflarında etkili olmaktadır. Geliş yılı bir yıl olanların kazançları 3000 TL'den azdır, fakat çoğunluğu 1500 TL'nin altındadır. İkinci yılda kazanılan miktar artmaktadır. Zaman içerisinde piyasanın öğrenilmesi ve birçok sermayeye dâhil olmaları ile birlikte kazanç miktarı 5000 TL'ye kadar çıktığı gibi 1500 TL'den düşük kazanç da yoktur. Geliş zamanının fazlalığına bağlı olarak kazanç miktarları artmaktadır. Tecrübenin artışıyla gelişen sosyal ağ ve bağlantılar kazancın daha yüksek olması imkanı tanımaktadır. Kazanç miktarı eğitim durumunun farklılaşmasına göre farklılıklar göstermektedir. Çay hasadı her hangi bir uzmanlık gerektirmemesine rağmen en azından herhangi bir dilde okuryazar olmak hareket etmek için önemlidir. Eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak fırsatlardan haberdar olma ve onlara erişme kolaylaşmaktadır. Hak, görev ve sorumlulukların bilinci artabileceği gibi finansal okuryazarlık da gelişebilir. Eğitim durumu yükseldikçe kazanç miktarı artmaktadır. Eğitim seviyesinin düşmesi durumunda düşük kazanç ortaya çıktığı gibi yükselmesi ile beraber kazanç 4000-5000 TL aralığında yoğunlaşmaktadır. Genel olarak literatürde evlilerin daha fazla tasarruf ettikleri üzerinde mutabakat vardır. Gürcülerde evli olanların kazançları yüksek olduğu gibi 3000-5000 TL arasında yoğunlaşmaktadır. Evli olunması durumunda tasarruf miktarları da artmaktadır. Bekâr kişiler ise 3000 TL'den az kazanmaktadır. Bu durum aslında harekete katılanların geride bıraktıkları kişilerin varlığı ve ailenin birbirini sigortalaması ile ilişkilidir. Buna benzer bir durum ise kişilerin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısıdır. Eğer bir kişi sadece kendinden sorumlu olduğu durumlarda kazancın ne kadar olabileceğini önemsememekte ve tasarruf miktarı da azalmaktadır. Sadece kendinden sorumlu olan kişilerin tasarruf miktarları 500-1000 TL arasında yoğunlaşmaktadır. Çekirdek aile formuna geçişle birlikte tasarruf edilen miktar artmaktadır ve 2500-5000 TL arasında miktarlar belirmektedir. Bakmakla yükümlü olunan kişilerin özellikle altıdan fazla olduğu durumda tasarruf 5000 TL ile maksimum seviyeye çıkmaktadır. Dolayısıyla kişi sayısı arttıkça tasarruf miktarı da artmaktadır. Gürcülerin kredi veya herhangi bir borcu olması halinde tasarruf miktarları da 3000-5000 TL arasında yoğunlaşmaktadır. Kırsal bölgede yaşayanların neredeyse hiç kredi

borcu olmamakla birlikte zaten kırsal bölgelerde finansal alt yapılar yetersiz olduğundan kişiler ilksel ağlar üzerinden borçlanmaktadır. Kredi borcu olanların hemen tamamı şehirlerde yaşamaktadır. Gelenlerin çoğunluğunu kırsal bölgeden gelenler oluşturduğu için kır kökenli olanlarda tasarruf miktarları daha yüksek olmaktadır.

Gürcülerin %50'si tasarruflularının 1-500 TL arasındaki miktarı hedef bölgede harcamaktadır. Bu harcama kalemlerinin çoğunluğunu akşam yemeği masrafları oluşturmaktadır. %28'i de 751-1000 TL arasında harcama yapmaktadır. Bir yıldır gelenlerin çoğu kazandıklarının önemli bir kısmını hedef bölgede harcamaktadır. Bu kişiler aynı zamanda bekâr ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin olmadığı gruplardan oluşmaktadır. Genellikle yüksek miktarlarda tasarruf yapan kişilerin çoğunluğu bu gruba girmektedir. Yüksek tasarruf miktarına sahip kişilerin bir kısmının köken bölgedeki harcamaları 1000-1250 TL'yi bulabilmektedir.

Gürcülerin %84'ü gelirken 1-250 TL arasında bir para ile gelmektedir. Bu paranın bir kısmı çay makası alma ve ilişkili eşyalara ayrıca mutfak ihtiyaçlarına harcanmaktadır. Gürcülerin %12'si yanlarında 251-500 TL arasında değişen miktarlarda para ile gelmektedir. Aslında Türkiye'ye özellikle çay tarımına çalışmaya gelmek için coğrafi yakınlık sebebiyle maddi maliyetin çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim aşamasız ve düzensiz hareketlerin maliyeti Gürcülerin özellikle Avrupa ve Rusya'ya gidişleri için 1500-2000 dolar arasında değişmektedir. Gürcüler tasarrufların % 92'sini ülkesine kendisi götürmekte veya bir tanıdık aracılığı ile göndermektedir. Ancak %8'i banka yolu ile havale yapmaktadır. Bir katılımcı Gürcülerin havale gönderme yöntemlerini şöyle ifade etmiştir:

Bunların içinde her gün giden mutlaka oluyordur. Mutlaka bir kişi gidip geliyor. Mesela biz aynı köyden on kişiyiz. Paraları buna veriyorlar bu da gidip köydekilere veriyor o gün geri geldiği oluyor (GM - İşveren ve aracı, 52 yaşında 4 yıldır aracılık yapmaktadır).

Bu durum kayıt dışı olma durumunu ortaya çıkardığı için Gürcistan için genel olarak tespit edilen rakamlara dâhil değildir. Kırsal bölgede yaşayanların tamamı akraba ve arkadaş vasıtası ile tasarruflarını göndermektedir. Banka yolu ile havale yapanların çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak banka yolu ile havalelerin yapılması da yoğunlaşmaktadır. Gürcülerin arkadaş veya banka yoluyla gönderdikleri havalelerin %28'ini eşlerine, %47'sini ise anne ve babalarına göndermektedir.

Bu noktadan sonra Gürcistan'dan Türkiye'ye gelen Gürcü işçilerin tasarruflarını ve havalelerini nasıl değerlendirdikleri önem taşımaktadır. Gürcüler kazançlarının %42'sini inşaat, bakım ve onarım işlerinde harcamaktadır. Gelirlerin %9'u arsa ve ev satın almak için kullanılmaktadır. Gelirlerin %35'i günlük ihtiyaçlara harcanmaktadır. Gelirlerin %7'si tatil için kullanılabilir. Harcamalar belli kategoriler altında birleştirildiğinde Gürcüler kazançlarının %30'unu bakım ve onarıma, %20'sini araç alma, %1,7'sini iş yeri açma, %3,4'ünü eğitime, %3,4'ünü sağlık alanında sigorta yaptıma ve %41'ini borçlarını ödemek için kullanmaktadır. Eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak üretime ve yatırıma yönelik harcamalar gerçekleşmektedir. Eğitim seviyesinin düşmesine bağlı olarak gelirlerin bir kısmı borç ödeme ve gündelik ihtiyaçlar içerisinde yoğunlaşmaktadır. Yaş grubunun küçülmesine bağlı olarak kişilerin tatile çıkma gibi bir harcama kalemi ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda eğitim durumunun yükselmesine bağlı olarak da değişmektedir. Ev yaptırmak üzere yapılan yatırımın tamamı kırsal bölgede yaşayan insanlara aittir. Yine çoğunlukla bakım ve onarım ve arsa alım işlerinde çoğunlukla kırsal bölgedeki insanlar harcama yapmaktadır. İnşaat, tatil ve günlük ihtiyaçlara çoğunlukla şehirlerde yaşayanlar harcama yapmaktadır. Sigorta yaptıma, eğitim ve arsa yatırımlarının tamamını kırsal bölgedeki insanlar yapmaktadır. Şehir merkezinde yaşayan insanların aynı işte çalışıp aynı miktarlarda kazandıkları para ile kırdakine göre arsa alması oldukça zordur. Çünkü şehirlerde çoğunlukla arsa spekülasyonları ile arsa fiyatları yüksektir. Eğitim ve sigorta sistemlerine erişim şehirlerde daha kolay olduğundan kırsal bölgelerinde bunlar için ekstra bir harcama kalemi gerekebilir. Kazançlarını iş yeri açmak üzere değerlendiren bir kişi de kasabada yaşamaktadır. Gürcistan'a sürekli olarak gidip gelen bir katılımcı Gürcülerin kazandıkları paraların çoğunluğunu yeme içme üzerine harcadıklarını, borç ödediklerini ve çok az bir kısmının tarla ve arsa aldığını ifade etmiştir. Yukarıdaki açıklamalar çay hasadı için gelen Gürcülerin ne kadar tasarruf ettiklerini ve bu tasarrufların yapılmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu ayrıca tasarrufların nerelerde harcandığını ifade etmektedir.

Bu önemli açıklamanın yanında Gürcülerin hedef bölgede yani çay bölgesinde kazandıklarının ne kadarını nerede harcadıkları ve tasarruflarını arttırmak için hangi taktikleri sergiledikleri bu noktadan sonra önem taşımaktadır. Gürcüler çay bölgesine gelirken yanlarına 1 -500 TL arasında değişen bir miktar almak durumunda kalmaktadır. Bu paranın bir kısmı ulaşım maliyetlerine harcanırken önemli bir kısmı da geldiklerinde satın alınan çay makası, çizme, yağmurluk gibi araçlara harcanmaktadır. Ayrıca geldikleri ilk gün para kazanmadıklarından ilgili günün yeme içme faaliyetlerine

harcanmaktadır. ay hasadı için gerekli olan malzemeleri çoğunlukla tüm sezon bittikten sonra çay bölgesine bırakıp malzemelerini terk etmektedirler. Bu terk ediş her seferinde yeniden satın alma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bazı Gürcüler satın alım maliyetlerini düşürmek için tüm bu malzemeleri ülkelerine götürmektedir. Bu malzemelerin ayrıca tamir masraflarından kurtulmak için kendileri onarım yapmaktadır. *Makası kendim tamir ediyorum, torba değiştirmeyi kendim yapıyorum, kendim eğeliyorum (GTİ)* ifadeleri ve gözlemlerim de bu durumu doğrulamaktadır.

Gürcüler tasarruflarını arttırmak için kaldıkları alanlarda toplu bir şekilde yemek yemektedir ve bu yemeğin masrafı ortaklaşa bir şekilde karşılanmaktadır. Hatta herkesin yiyebileceği ve herkesin damak tadına uygun tek bir yemek üzerinde karar kılmak önemli bir tasarruftur. Tasarrufun olduğu böyle bir mutfakta lüks olmadığı gibi tarifin değişikliği ve deneysel çalışmalar paranın ziyan olması ihtimalini doğurduğundan bu riske girişilmemektedir. Bir tarım işçisi; *“Bizim büyük bir tencere var kazan gibi. Bu kazana tavukları, patates, havuç ve soğanı koyunca yemek yapıyoruz” (GTş)* ifadeleri yemeğin ortak yendiğini ve kazanın varlığı kalabalık bir grupla kaldıklarına işaret etmektedir. Tavuk, soğan, patates ve havuç üzerinde grubun toplumsal sözleşmesi vardır. Yemek üzerinden yapılan tasarrufların biri de yapılacak yemek kadar malzeme satın almak ile ilgilidir. Çünkü malzemenin artması durumunda o malzeme abur cubura dönüşerek herkesin hakkı olan bir şey böylece ziyan olabilir. Gürcüler ayrıca işverenin kendilerine yemek için satın aldıklarından arta kalanları konakladıkları alanlara götürerek başka bir yönden de tasarruf sağlamaktadır. Bir market sahipleri alışveriş pratiklerini şöyle ifade etmiştir:

Günlük ihtiyaçlar alıyorlar aperiatif falan satın almıyorlar, burada harcama yapmıyorlar. Bunların amacı buradan parayı toplayıp götürmektir (YM). Eldiven, yağmurluk, makas, şapka falan satın alıyorlar. 150 yevmiye alıyorsa bunun ancak 50’sini burada yer yemez (M). Kuru gıda, hazır yiyecekler, tavuk, hazır çorba, peynir, sosis, salam, salatalık, domates, pilaki, balık konservesi ve barbunya satın alıyorlar. Yemeği kendisi yaparsa beş kişi 50 TL masraf etmez. Ben ona alırsam (onu işçi olarak alıştırısam) 80-100 TL masraf yapıyorlar (HA).

İfadelerden anlaşıldığı üzere Gürcüler tasarruf yapmak için olabildiğinde az harcama yapmaktadır. Bunun yanında Gürcüler işverenin masrafları karşıladığı alışverişlerde daha fazla ürün satın alarak tasarruflarını arttırmaktadır. Tasarruf mekanizmaları işveren

ve esnaf tarafından da okunabilecek kadar görünürdür. Bir market işletmecisi Gürcülerin artık uyanık olduklarını, masrafların kendilerinden çıkmaması için elinden gelen her şeyi yaptıklarını ifade etmiştir. Buradaki “artık” ifadesi TL’nin alım gücünün düşmesi ile ilişkili olarak değişmiştir.

Gürcüler yerli araçların vasıtasıyla tek bir marketten alışveriş yapmakta ve orada veresiye defteri açmaktadır. Alışveriş yapılacak marketin hangi market olduğu Türkiyeli aracının belirlediği bir şeydir. Gürcüler buradaki veresiye defterini denetleyebilmek için market sahibinin deftere yazdığının aynısını Gürcülerin kendi hesap defterine yazmalarını istemektedir. Böylelikle market sahibinin el yazısıyla yazılmış iki defter ortaya çıkarak ödeme zamanında iki defter karşılaştırılarak şeffaflık sağlanmaktadır. Gürcüler tasarruf için kolektif bir çaba gösterdikleri gibi bazı durumlarda bireysel çabalarla da tasarruf yapabilmektedir. Gürcüler sadece çay için uzmanlaşmış değil aynı zamanda da odun kesme, taşıma, kanal kazma, inşaat vb. alanlarda da çay dışında arta kalan vakitlerde çalışmaktadır. Böylece zamanın kullanımını maksimize ederek kazançlarını arttırmaktadırlar. Bu durum her Gürcü’nün tercih ettiği bir şey değildir.

Gürcüler masraflarını düşürmek için ülkelerinden gelirken daha ucuz olan sigara ve alkolü de yanlarında getirmektedir. Bir katılımcının ifadesi durumu doğrular niteliktedir: *Her gelen kendi sigara alkolünü getirir (MA)*. Nitekim Gürcülerin %58’i gelirken beraberlerinde sigara ve alkol getirdiklerinin belirtmektedir. Bunun çoğunluğunu sigara oluşturmaktadır. Ankete katılan Gürcülerin %85’i beraberinde bir ürün getirmektedir. Gürcüler getirmiş oldukları sigaraları aynı zamanda yerel esnafa 1-2 TL kar ile satmaktadır. Yerel esnaf da bu sigaraları 1-2 TL kar edecek şekilde yerel piyasaya sürmektedir. Sigara getiren Gürcülere yerel esnaf “karınca” demektedir. Bu metafor karıncanın kendi ağırlığından çok daha fazla yükü taşımasına işaret etmektedir. Çünkü sigara getirerek bavul ticareti yapan Gürcüler yasal olarak hakları olan sigardan daha fazla getirerek karınca metaforuna oturtulmaktadır. Gürcülerin başka bir tasarruf mekanizması acemi işçi ile usta işçi arasındaki verilen aynı ücretin kendi aralarında karşılıklı rica ile dengelenmesidir. Bu fiyat farklılıkları usta Gürcü ile acemi Gürcü arasındaki çay toplama kilolarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. “Bir kişi var 650 kg topluyor, 300 kg toplayan var o da yanına almak istemiyor” (MA) ifadeleri Gürcülerin acemi-usta gerilimi yaşadıklarına işaret etmektedir. Gürcülerin kendi yöntemleri olduğu gibi bu istek karşısında Türkiyeli araçlar da bu duruma kayıtsız kalamamıştır.

Aracılar iki usta toplayıcının yanına bir acemi vererek işin öğrenilmesini sağlamaktadır. Böylece çay tarım işçiliği bu sistem karşısında giderek etnikleştikten bir başka iş gücünün bu alana girmesini zorlaştırmaktadır. Acemi-usta geriliminin ortadan kaldırılması ancak usta ile aceminin akrabalık üzerinden birbirine bağlı olması durumunda ortadan kalkmaktadır. Usta ve acemi kişiler arasındaki bağların bu derece kuvvetli olmadığına herkes kendi topladığı çay bezini alım yerinde ayrı tartarak topladığı kilo üzerinden ücret almaktadır. Fakat akrabalık bağları ile bir araya gelen gruplar topladıkları toplam kilonun toplam ücreti kişi sayısına bölünerek paylaştırılmaktadır. Bu farklı tasarruf sistemlerine en radikal çözüm ve kârı maksimize etme durumu Gürcülerin yarıcılık faaliyetlerine girişmeleridir.

“Kofin’de (bir köy) bir Gürcü var 120 ton yarılık (yarıcılık) çay yapıyor hem de 3 te bir. Ekibi Gürcü araba getirdi, ev tahsis etti, devlete ve özele çay satıyor. İyi bir iş adamı olacak o bak yakında. (AA).

Bu söylem abartılı olsa da Gürcüler için masrafların azaldığı ve tasarrufların maksimize olduğu sistem yarıcılık sistemidir. Nitekim Gürcülerin önemli bir kısmı yarıcılık faaliyetlerinde bu sebeple bulunmak istemektedir.

6.3. Hareketliliğin Devamlılığında Aracıların Rölü: “Kraliçe Arı ile İnsan Taciri” Arasında Kalmak

Gürcü döngüsel hareketliliğin bir önceki bölümde ifade edilen ekonomik sonuçlarının yanında sosyal sonuçları da bulunmaktadır. Bu sonuçları ortaya koyan bölgede Gürcülerin yerel yapılarla girdikleri ilişkilerdir. Bu ilişkinin en temel olanı aracılar ile kurulanıdır. Aracılar ayrıksı roller içerisindedir. Belli ölçüde eşikte durmaktadırlar. Aracılar her iki tarafın sırlarını öğrenir ve taraflara sırlarını saklayacağı yönünde bir izlenim verir. Her iki tarafa da ondan yana olduğu yönünde izlenim verir. Aslında aracılar kendi tarafında durmaktadır. Aracı burada tek başına bir birey değildir bir takım ve konumu esnek olan takımın üyesidir. Kimi zaman işçi-işveren arasındaki anlaşmazlıklarda devreye girebildiği gibi doğası gereği iki düşmanca tavrın karşılıklı olarak anlaşmalarını sağlayan bir araç işlevi de görebilir. Fakat burada dikkatlerden kaçan konu aracının buradaki kazancının ne olduğudur (Goffman, 2018: 144-145).

Aracı olmanın ve aracının iki boyutu vardır. İlki aracı olunan iki taraf, diğeri ise aracının kendisidir. Genel olarak aracılar işleri kolaylaştırmak ve uyumu sağlamak

için vardır. Bazı durumlarda da işleri zorlaştırabilirler. Ulusal ölçekte incelenen döngüsel hareketliklerde çoğunlukla bir aracı ve işveren üzerinden organize olunmaktadır. Fakat bu durum uluslararası döngüsel harekete evrildiğinde aracı sayısı ve organize olunacak kişiler de değişebilmektedir. Gürcistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen döngüsel harekette iki aracı ortaya çıkmaktadır. İlk aracı Gürcü'dür ve ikincisi Türkiyeli'dir. Birincisi Türkiyeli aracı ile Gürcü işçiler arasında ikincisi Türkiyeli işveren ile Gürcü işçiler arasında durmaktadır. Gürcü aracı Gürcülerin taleplerini Türkiyeli aracıya ilettiği gibi tüm muhasebe işlemlerini kayıt altına almaktadır. Hangi Gürcü'nün hangi gün kime kaç kilo çay topladığı ve ne kadar miktarda ücret alacağını kaydını tutmaktadır. Bu sebeple Gürcü aracılardan bu faaliyetleri tanımlanırken: *“Gürcülerin içinde bir tane çavuş başları var kraliçe arı o, o organize diyor, erkek olduğuna bakma”* (RT) ifadeleri kullanılmıştır. Türkiyeli aracıda benzer bir muhasebe defteri tutmaktadır. Dönem sonunda veya işçi ayrılıp gideceği zaman bu iki defter karşılaştırılır. Türkiyeli aracı aynı zamanda Gürcü aracı ile işveren arasındaki organizasyonu sağlamaktadır. Türkiyeli aracının gücü ve iktidar anlayışı yerli olma hali ile daha baskındır. İşveren çay bahçesi sahipleri Türkiyeli aracılara gelerek ayın şu gününde ortalama şu kadar kg çayı toplatabileceği işçi talep etmektedir. Bu talep karşısında işçilere ne kadar ücret vereceği, yemek işinin nasıl çözüleceği gibi pazarlıklar yapılır. Ayrıca arazinin yapısı, taşıma işinin zor olup olmadığı bilgileri edinildikten sonra bu bilgiler Türkiyeli aracılardan Gürcü aracıya bildirilir. Gürcü aracı bu bildirimler çerçevesinde ilgili günde kaç kişinin ve bu kişilerin kim olacağını tespit eder. Bunu tespit ederken de çay bahçesinden kaç kg çay çıktığı ve ilgili kişilerin ortalama kaç kg çay topladığını dikkate almak zorundadır. Çünkü işverenler verecekleri ücretleri bir kişinin ortalama olarak 500 kg çay toplayabildiği üzerinden belirlemektedir. Bu durumda Gürcü aracı eğer bir kişi ortalama 500 kg çay toplayamıyorsa kişi sayısını arttırabilmektedir. Kişi sayısını belirleyen şey toplanacak çay bahçesinin büyüklüğü olduğu gibi aynı zamanda Gürcü grupları arasındaki acemilerin işte uzmanlaşması için verilen çabadır. Çünkü ortalama 500 kg çay toplayan kişiler eğer 1000 kg kadar yaş çayın toplanabileceği bir bahçeye gidiyorlarsa buraya iki Gürcü işçi göndermek yerine bir tane 500 kg çay toplayabilen ve iki tane de 250 kg çay toplayabilen kişiler grubu dahil edilmektedir. Bir Gürcü aracı bir iş görüşmesi üzerine şunu ifade etmiştir; *Bir kişi geliyor bir ton çay var kaç kişi vereyim diyor bir tanesi 3 kişi yaz diyor diğeri 2 kişi yaz diyor* (Lİ). Bu durumda aracı tüm bunları dengelenmek zorundadır. Kişilere işi dağıtırken de adil olmak zorundadır. Yukarıdaki farklı kiloların toplanma hali durumunda ücret değişkenlikleri de ortaya çıkmaktadır. Türkiyeli ve Gürcü aracı

arasındaki bu ilişki karşılıklı olma halini içerir. Gürcü aracı Gürcülerin hakkını korumak zorundadır, yerli aracı ise işveren ve kendi hakkını korumak zorundadır. Karşılıklı sömürü ve sömürürken güven verme durumu gerçekleşmelidir.

Türkiyeli ve Gürcü aracılar yukarıdaki aracılık görevlerini yaparken aslında bu iki aracının nasıl bir araya gelip de organize oldukları bu noktadan sonra önemli olmaktadır. Gürcü aracıdan önce köken bölgede de başka bir aracıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bazen bu aracı ile Türkiye’deki aracı aynı kişi olabilmektedir fakat çoğunlukla farklıdır. Türkiyeli aracı Gürcistan’a gidip kendi ağ bağlantıları ile bir kişi ile görüşmektedir. Bu kişiye ilgili iş için işçiye ihtiyaç olduğunu ifade ediyor. Gürcistan’daki bu kişi ile Türkiye’deki kişi arasında yeterli güven sağlandıktan sonra Gürcistan’daki bu kişi gelecek sene Rize’ye göndermek üzere kendi köy ve yerleşmelerinden bir grup organize ediyor. Bu organizasyon sonucunda gelecek yıl bu grup ilgili yere giderek tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Bu durumda ağ bağlantıları geliştiğinde Gürcistan’daki aracı ortadan kaldırılıyor. Bu aracı ilgili organizasyonda ortadan kalkmasına rağmen bu kişi başka bir Türkiyeli aracıya da organizasyonluk yapabilmektedir. Türkiye’ye gelen bu gruplar bu aşamada kendileri ile Türkiyeli aracı arasında aracı olabilecek bir kişiyi tercih ediyor. Bu kişinin aracı olabilmesi için uyanık, becerikli olması gerekmektedir. Eğer başka faktörlerle Türkçeyi de öğrenmiş ise aracı olmasının önünde bir engel kalmamaktadır. Bu aracı uzun yıllar gelen kişi olduğu gibi sahayı en son terk etmesi gereken kişi olması da beklenmektedir. Sahayı erken terk etmesi durumunda onun yerine aracılık yapabilecek başka bir kişi de bulunabilmektedir. Bu Gürcü aracı grubu sürekli olarak hem nitelik hem de nicelik olarak değişebilmektedir. Çünkü tüm bu grupların ağ bağlantıları ve köken bölgeden gelen haberler ile birlikte kişiler bazen memleketlerine geri gidebilmekte ya da memleketlerinden yeni kişiler bu gruba katılabilmektedir. Bazı durumlarda ise iş pozisyonu olması durumunda grup üyeleri memleketlerine haber salabilmektedir. Bunu yapmak zorundadırlar çünkü her yıl aynı alandan aynı alana döngüsel hareket edenlerin piyasaya hâkim olması gerekmektedir ki işin sürekliliği sağlanabilsin. Gürcistan’da işçileri organize eden geçici aracı ilk başta minibüslerle işçileri toplayarak sınırı getirebildiği gibi sınırı geçip ilgili köye veya yerleşmeye de onları nakledebilmektedir. Buradaki geçici aracının yaptığı kar yolculuk ücreti ve aldığı komisyon ile olmaktadır. Gürcü aracı iş organize etmesi üzerinden işe hâkim olma ve kendisinin çalışabileceği en yüksek karlı ve en rahat olan mekânı belirlemesi açısından kar sağlamaktadır bunun dışında herhangi bir maddi beklentisi olmamaktadır. Türkiyeli aracılar bu geçici aracıyı ve organizasyonu şöyle ifade etmektedir:

Bir kişi tanıdığım var onun aracılığı ile bunlara ulaştım. 20 kişi minibüsçü gidiyor tanıştırıyor seni benim referansım bu adam tanışyorsun, geliyor bakıyor bu adam sağlam sonra sana akın yapıyorlar. Minibüsçüye daha gerek kalmıyor. O ona diğeri diğerine söylüyor. Minibüsçüleri herkes tanıyor. Minibüsçüler de seni tanıyor. Rus aracı oluyor (SÇ-40 yaşında, 6 yıldır aracılık yapmaktadır).

Biz gidip orada ekip buluyoruz yalvarıyoruz onlara, gelsinler diye. Onların da başları var onlar ayarlıyor buna. Türkçe biliyor, orada çevresi geniş, lafı sözü geçen daha önce buralara gelmiş burayı bilen kişi işte onların başı. Oradaki başındaki kişiye güvendiklerinden o baştaki kişi de bize güvendiğinden bunlar bize gelebiliyorlar rahatlıkla (GM-38 yaşında, 6 yıldır aracılık yapmaktadır).

Onların bizi bizim bulduğumuz adamlar var. Batum'da tanıdığımız insanlar var. Onlar geliyor biz onları tanıyoruz. Bir kişiyi tanıyınca o da oradan adam topluyor buraya geliyorlar. Ne kadar bulabilirsen o kadar getiriyorsun. Ranttır bu ne kadar adamın olursa o kadar para kazanıyorsun (MA-50 yaşında, 10 yıldır aracılık yapmaktadır).

Çay başlamadan bir hafta 10 gün önce şu gün çay başlayacak diye oradaki işçi başına haber veriyoruz. Buradan internetten, Messenger'dan, telefondan haber veriyoruz. On ar kişi 15 kişi gönderiyor bize (HH-55 yaşında, 12 yıldır aracılık yapmaktadır).

Kendileri geliyor bizi buluyor. Adamlar turist olarak geliyorlar ama adamlar bizde daha iyi rahat çalışıyorlar. Bize güvenlik alıyorlar kendilerine. Benim ilgilendiğim 150'yi buluyor (YM-46 yaşında 8 yıldır aracılık yapmaktadır).

Türkiyeli aracılar bu aracılık rolüne girmeden önce de Gürcistan'a sürekli olarak gidip gelen kişilerden oluşmaktadır. Nitekim bir Türkiyeli aracı bu durumu ifade ederken; *Bu işten önce de her hafta Gürcistan'a turistik amaçla gidiyordum. şimdi çaptan düştük (SÇ) demiştir. Aslında burada turistik amaç dediği şey kumar ve seks turizmidir. Çaptan*

düşme durumunu da yaşlanması ile birlikte seks turizmine katılamamayı ima etmektedir. Buna yönelik “*Filifati*” jargonu üretilmiştir. Anlam olarak toplumun kabul görmediği eylemleri Gürcistan’da yapmaya karşılık gelmektedir. Bu aracılar aracı olmadan önce de Gürcistan’a sürekli olarak gidip geldiklerinden gerek kendi girişimleri gerek oradaki Gürcülerin talepleriyle bu durumu organize etmektedir. Gürcistan’daki saha araştırmasında bir Türkiyeli ile bir Gürcü bir parkta gelecek yılın organizasyonunu ve kişi sayısını konuşarak yeni bir olgu yaratmaktaydı. Aracıların elindeki bu iktidar ve ekonomik güç ve insanların Gürcülere muhtaç olma hali toplumsal olarak onları farklı bir konuma yükseltmektedir. Bir katılımcı hem kendini hem de arkadaşları onu “*bu işin baronu*” olarak tanımlamıştır. Bazı aracılar aracılık işini halka hizmet için yaptığını ifade ederken bazıları bu durumu daha ileriye götürerek;

“Halka hizmet için hatta halka hizmet hakka hizmet olduğundan yapıyorum. Beni yaradan bu halka hizmet etmek için gönderdi (GM)” ifadelerini kullanmıştır.

Başka bir aracı daha gerçekçidir. Çünkü aracılık görevinin rant işi olduğunu, piyasaya ne kadar hakim olunursa o kadar kâr yapılacağını ifade etmiştir. Bu işin kesinlikle iyilik yapmak için olamayacağını ancak para için yapılabileceğini ifade etmiştir. Aracılar bu ilişkiler sebebiyle bir tür “*insan taciri*” (AA) olarak tanımlanmaktadır. Bazen de aracılar kendilerini ifade ederken başkalarından daha iyi davrandıkları imasında bulunarak rekabet ortamında rakibini kötüleyebilmektedir. Burada yapılan aslında komşusunun yaptığı yasadışılık veya etik dışı uygulamaları aşağılayarak ve kendi değerini yücelterek kendi yasadışılığını ve etik duruşunu sorgulanamaz hale getirmedir (Wacquant, 2011: 207).

Yerli aracılardan kaç kişiye aracılık yaptıkları oldukça değişkendir. Kişi sayısını belirleyen şey ilk olarak köken bölgedeki ağ bağlantıları ve buradan döngüsel harekete katılma potansiyelinin ne kadar olduğudur. Ayrıca köken bölgedeki ağ bağlantılarının çevre yerleşmeler ile ne kadar ilgili olduğu da önem taşımaktadır. İkinci olarak bu Türkiyeli aracının bu işi ne kadar yıldır yaptığı da önemli belirleyiciler arasındadır. Çünkü zamana bağlı olarak bağlantıların gelişmesiyle gelen işçi sayısı arasında paralellik vardır. Üçüncü olarak Türkiyeli aracının bu işçi hizmetini hangi işgücü pazarında vereceği önem taşımaktadır. Eğer ilgili yerleşim biriminde çok önceden beri kökleşmiş bir işgücü ağı ve aracılık sistemi varsa ve bu sistem yerleşmenin tüm işgücünü karşılıyorsa yeni bir aracıya ihtiyaç duyulmamaktadır. Fakat buna rağmen

ısrarla bir kişi aracı olmak istediği durumda bu sefer kendi akraba ve ilksel ağları kullanarak yani eski olan aracıdan müşteri devşirerek bunu yapmaktadır. Bu rekabet ortamı belli ölçüde Gürcülere daha iyi ortam şartları sağlamalarına sebep olmaktadır. Çünkü başlangıçta tek bir aracı bir yerleşmede bulunduğu zamanlarda çamaşır makinesi bile olmayabiliyordu. Fakat rekabetle gerek işçi için çekim merkezi olma gerek işveren için tercih edilebilir olma ile birlikte ortam şartları iyileştirilmiştir. Bu rekabet ortamı araçların birbirini kötülemesine ve diğlerine üstünlük sağlamak için aslında normal olan “onlarla yemek yiyorum, oturup kalkıyorum, bir ayrımcılık yapmıyorum” ifadeleri kullanılabilir. Gelen grupların sayısını belirleyen dördüncü ve son olan ise; geniş arazilere sahip olan kişilerin salt kendi çayını toplatmak için getirdiği işçileri kapsamaktadır. Bu aracı standart her yıl aynı kişilerle çalışmaktadır. Bu aracı daha bireysel davrandığı gibi aracı ile işveren aynı kişiden oluşmaktadır. Bu durumda aracılık rolünü oynadığı yer kendi çay hasadını yaptığı sırada boş günlerde Gürcü işçileri başka kişilere pazarlamasıdır. Bu son faktör Gürcü işçi hareketinin olgunlaşmasının da ilk aşamasıdır. Çünkü ilk Gürcü işçiyi çay tarımı için kullanan gruplar aslında buna ilk ihtiyaç duyan gruplardır. Bunlar da geniş arazilere sahip olan işverenlere karşılık gelmektedir. İlk kısımda ifade edilen Türkiye ve bölgedeki demografik dönüşüm göz önünde bulundurulursa geniş toprak sahiplerinin işgücü ihtiyacı ve az topraklı köylünün iş arzı sonrasında ise bu işgücünün Gürcüler üzerinden karşılanmasının başlangıç noktası burasıdır.

Aracıların himayesi altında çalışan Gürcüler ortalama 30 ve 180 kişi arasında değişmektedir. Araştırmaya konu olan yerleşim birimlerinde ise toplamda ve ortalama 250-500 tane Gürcü bulunmaktadır (Tüm araştırma sahasında ortalama 10.000 Gürcü işçi çalışmaktadır). Yerleşim birimlerindeki ortalama Gürcü sayısını belirleyen şey yerleşmenin sahip olduğu çay tarım arazisi yoğunluğu ve yerleşme dışında başka alanlara verip vermeyecekleri hizmettir.

Türkiyeli aracı profilinin daha önce Gürcistan’a sürekli gelip gidenler olduğunu belirtmiştim. Bunun yanında araçların tamamı olmasa da çoğunluğunun toplumsal profilleri “düzenbaz, sahtekâr, kurnaz, kumarbaz” vb. ifadeler üzerindendir. Bir görüşme sırasında aracının kahvehaneden içmek için çay sipariş etmesi üzerine çay geç gelince “Niye getirmiyorsun, sana da mı borcumuz var (Lİ)” ifadesini kullanmıştır. Bazı araçlar “çöl akrebi-peşmerge” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca araçlar Rus Ahmet, Gürcü Mehmet olarak da anılmaktadır. Bu kavramlar her şeyi değerlendiren, ticaret için yaratılmış, her şeye uyum sağlayan, zor şartlarda yaşayabilen, riski göze alan, avlanan ve gerek olduğunda da kaçabilme kıvraklığını ifade etmektedir.

Bazı aracilar Gürcü'ce okuyup yazamasa da konuşabilmektedir. Bu durumda Gürcü grup tamamen kontrol altına alınmış olmaktadır. Çünkü Gürcüler bu şartlarda Türkçe öğrenemedikleri için aracı dışında hiç kimseyle etkileşime girememektedir. Bu aracının Gürcüce bilmesi sürekli Gürcistan ile olan ilişkisi ile ortaya çıkmıştır. Bir aracı kendi fonksiyonunu “*Horoz benim, teminat benim, başları benim, Escobar tişörtü giydim bak*” (SA) diyerek ifade etmiştir. Escobar Kolombiyalı uyuşturucu baronunun ismidir. Bu haliyle aracı aslında aracı olduğu için “*baron*” olmamıştır “*baron*” olduğu için de aracılık yapmaktadır. GM aracısı ile görüşürken bir arkadaşı “*Şu öğrenciye yardım et görüşme sonunda da en çok mağdurun kendin olduğunu söylersin*” önerisi belli ölçüde aracının aracılık yaptığı şeyde dengeleme halini ifade etmektedir. Aracıların profili, aracılardan ilişkili olduğu işverenlerin profilini de ifade etmektedir. Çünkü bunların çoğunluğu akraba, arkadaş ve tanıdık üzerinden yürütülmektedir. Bir aracı işçi gönderip işverenden ücretleri alamadığı kişileri liste yaparak bana göstermiştir. Listenin tamamı borç ve alacaklılardan oluşmaktaydı. Ücretin henüz alınmadığı durumlarda eğer bir Gürcü işçi ücreti talep edip memleketine dönmeyi düşünürse aracı işverenden ücreti almamışsa bile kendi para kaynaklarından Gürcüye ödeme yapmaktadır ve bunun garantisini vermektedir. Bazı durumlarda ödeme yapmayanların fazla olması durumu aracılardan araçlarını satarak Gürcülere ücretlerini verdikleri olmuştur. İşverenlerin ücretleri vermeme durumları yaş çayı fabrikalara daha yüksek ücrete vadeli satmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü işveren biriktirmiş olduğu paradan ücret vermek yerine Gürcülerin topladığı çayın ücreti üzerinden ödeme yapmaktadır. Hâlbuki işçinin yaptığı işin paraya çevrilmesi durumunda ödemenin yapılması başka bir sömürü üretmektedir. Aracı alacağını istemesi durumunda işveren henüz çay parasını almadım bahanesini kullanmaktadır. İşverenin bu hali ve üretmiş oldukları bahaneler bir bakıma aracının bir yansımasıdır. Çünkü kendisinin işveren tarafından bu şekilde oyalandığı bir durumda gelen telefonda bir alacaklının alacağını istemesi üzerine söz konusu aracı telefondakine ofiste otururken “*halam öldü, babamın kız kardeşi, şu an oradayım*” (GM) demiştir.

Gürcü ücret belirlemesi ve ödemenin ne zaman yapılacağı yapılan iş yani çay parasına endekslenmiştir. Buna rağmen her işveren bir şekilde borcunu ödemektedir. İşin sürekliliği ve bir sonraki dönemde işverenin yeniden işçi alabilmesi için borcunu ödemesi gerekmektedir. Aracılar her ne kadar birbirleri ile rakip olsalar da belli ölçüde kendi iş ahlakları ve töreleri oluşmuştur. Bir işverenin kötü ünü tüm aracılardan kolaylıkla yayılmaktadır. Aracının Gürcü işçiye verdiği bu ödeme yapma teminatı aracı rolünü daha katlanılır kılmaktadır. Aracı hem işveren hem de işçi üzerinden

kazanmaktadır. Bir işveren kendisini sömürdüğü imasında bulunarak “*Baron (aracı) ufaktan değdiriyor biz (İİ)*” ifadesini kullanmıştır. Aracılar kendi pozisyonlarında uzmanlaşmak zorundadır. En uzman olanlar dolayısıyla “*en*” her şey olan kişi, 25 senedir Gürcistan ile ilişkiler kurmuş sürekli olarak gidip gelmektedir.

Nadir de olsa bazı aracılar iş ahlakını önemsemektedir. Bu iş ahlakı hem Gürcüler hem de işverenler üzerinden yürütülmektedir. Yirmi beş yıldır esnafılık yapan bir aracı bu iş ahlakı ile esnaflığa tutunduğunu ve aksini yapmayı kendine yakıştıramadığını ifade etmiştir. Gürcülere şefkatli davrandıklarını, onların kendine güvendiklerini, işlerini iyi yaptıklarını, kendi çayını da onlara toplattığını, beraber aynı sofrada yemek yediklerini ifade etmiştir. Güven duyma hali ve Gürcülerin buna karşılık göstermiş oldukları uyum halini “*Güvenilir bir liman buldukları zaman özverili bir şekilde çalışabiliyorlar*” (HH) sözleriyle ifade etmiştir. Güven ve buna bağlı olarak sadakat bu şekilde ifade edilmiş olsa da limanın sahibi ve hangi geminin yanaşıp yanaşmayacağına, kimden ne kadar giriş ücreti alınacağına yetkisi limanı işletene ait olmaktadır.

Gürcüler üzerinden aracılardan yapılmış olduğu kazanç ve sömürüye varan ilişkiler karmaşıktır. Gürcüler konakladıkları alanlardaki yerleşim merkezinde işçi olarak çalışması halinde bir ton çayı 500 TL karşılığında toplamaktadır. Bu ücret her yıl artmaktadır. Bu artış yaş çaya ÇAYKUR ve özel sektörün verdiği fiyata bağlı olarak değişmektedir. Gürcüler yaşadıkları yerlerden farklı yerleşmelere çalışmak için gitmeleri halinde bu ücret 600 TL’ye kadar çıkabilmektedir. Bu durum ayrıca aracılar tarafından istenen bir durumdur. Bir aracı bunu şöyle ifade etmiştir: “*Bu köyün dışında hizmeti daha iyi veriyoruz. Mesela ben şimdi 525’e (daha önce başka bir rakam söylemişti) veriyorum ama köy dışına iş olduğunda 550-600 TL istiyorum, karaborsaya biniyor daha fazla para kazanıyorum*” (MA). Bu durumda eğer bir işveren işçi talep ediyorsa ve bu durumda yerleşmenin dışından da talep varsa öncelik yerleşmenin dışına verilmektedir.

İşveren 1 ton çayın karşılığı olarak ÇAYKUR’a satması halinde 2300 TL alırken özel sektöre satması halinde 1800-2000 TL ücret almaktadır. Her yıl ÇAYKUR ve özel sektör çay fiyatını arttırdığından işçi ücreti de atmaktadır. Aracılar bu ücretler üzerinden 500 TL’nin yanında işverenden her bir Gürcü işçi için yemek adı altında 10-15 TL para talep etmektedir. Bazı aracılar 20 TL talep edebilmektedir. Gürcülerin ev yemekleri yemediği miti bu talep edilen para üzerinden üretilmiştir. Bir işveren ben yemek parası vermek istemiyorum evden yemek getireceğim deme hakkına sahip değildir. Yemek adı altında aracının talep ettiği bu para ile ekmek, helva, peynir,

domates gibi kahvaltılık ürünler satın alınmaktadır. Buradaki karlılığı gören aracılar kendi ofislerinde konserve, sebze, ekmek vb. ürünler satarak bu 10-15 TL'nin getirdiği satın alma kârı da aracılara kalmaktadır. Aynı zamanda piyasa üzerinden belirlenen ürünlerin fiyatından daha yüksek bir fiyata satılmaktadır. Tüm bunların yanında bu ürünler özellikle ambalajlı olanlar iş bittikten sonra açılmamış ise Gürcü işçiden aracı tarafından yarı fiyatına satın alınarak ertesi gün tekrar yüksek ücretle işverene satılmaktadır. Bazı aracılar bu karlı iş için işverenlerden 10-15 TL talep etmek yerine açmış oldukları lokantalarda Gürcüler bir tas çorba içerek katma değer üzerinden kâr etmektedir. Lokantanın varlığı Gürcüler ev yemekleri yemiyorlar mitini çürütmektedir. Bir aracı *“sulu yemek yap bunlara yemezler çünkü bunların kültürü böyle” (GM)* ifadelerini kullanmıştır.

İşveren üzerinden ayrıca elde edilen bu karın karşılığı Gürcü işçiler üzerinden daha acımasızdır. Çünkü Gürcüler aracının *“güvenli limanına”* sığınmıştır. Türkiyeli aracılar Gürcü işçiler üzerinden her gün 10 TL konaklama ücreti almaktadır. Bu konaklama ücreti fatura bakım vb. alanlarda gider olarak hesaplanmaktadır. Gürcüler üzerinden konaklamanın yanında her gün kazandıkları ücretler üzerinden de 10 TL kesinti yapılarak aracının payına düşen para olarak alınmaktadır. Bazı aracılarda bu 20 TL'ye kadar çıkabilmektedir. Bazı aracılar bu her bir işçinin bir gün kendi çayını toplaması karşılığında bu 10 TL'yi almamaktadır. Bu durum aynı zamanda göçmenlerin pasaportuna el koymak gibi Gürcü'nün emeğini dolayısıyla beden gücüne el koymayı çağrıştırmaktadır. Örneğin; 10 kişiye aracılık yapan bir kişi günlük aldığı 10 TL ile bir çay döneminde yani 20 günün sonunda 2000 TL kazanmaktadır. Fakat para kesintisi yapmak yerine 10 kişinin bir günlük emeğini gasp ettiğinde tonu 500 TL'ye toplandığından 2500 TL kar elde etmektedir. Eğer bu kişilerin tamamı aracının çay hasat işine fazla geldiğinde bu emeği yeniden satarak karlılığını arttırdığı gibi harç karma, odun taşıma, boya yaptırma gibi işlerde kullanılmaktadır. Bir günün çay yevmiyesi karşılığı bir günlük odun taşımaya denk düşmediğinden Gürcü işçi 2-3 gün odun taşıyabilmektedir. Bu şekilde davranan aracılar Gürcüler *“Hasta olduklarında onları doktora götürüyorum” (SA)* diyerek aslında ne kadar merhametli olduklarını da ima etmektedir. Hastaneye götürmek zorundadır çünkü sağlıklı bir beden daha fazla sömürülmeye uygun olacaktır.

Gürcüler kilo işi toplamadıklarında günlük yevmiye almaktadır. Burada da işverenden 130 TL alınan yevmiye Gürcülere 120 TL olarak ödenmektedir. Kilo işi toplanması durumunda eğer bir işi günlük 500 kg toplaması halinde alacağı 250 TL ücret içinde aracının yaptığı 10 TL kesintinin yeri ile 130 TL içindeki 10 TL'nin yeri de

farklıdır. Bir aracı çay fiyatının özel sektör eliyle düşürülmesini tüm çıplaklığı ile şöyle ifade etmiştir; “Çayın fiyatı düştü, fabrikalar peşin para vermiyor. Gürcü sektörünü zayıflattı. Gürcü baronu olarak fazla para yiyemiyorum. İbneler para vermiyor” (GM).

Bu noktadan sonra aracılardan Gürcüler üzerinden kazandıkları paralar hakkında kaba bir hesap yapmak gerekir. Aracılar bir günde ortalama olarak bir kişiden 40 TL kazanmaktadır. Eğer aracının aracılık yaptığı Gürcü grup yüz kişiden oluşuyorsa bir günde bu yüz kişiden 4.000 TL para kazanmaktadır. Bir çay dönemi ortalama 20 gün sürdüğünden bir dönemde 80.000 TL kazanmaktadır. Çay bir yıl içerisinde üç kez toplandığından bir yıl içerisinde aracılardan Gürcü emeği üzerinden toplamda 240.000 TL para kazanmaktadır. Durumun daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için aracılardan içerisinde en büyük “vurgunu” yapan kişinin ifadelerini uzun bir alıntı ile aşağıda paylaşmak istiyorum.

Bir ton çaydan 20 TL alıyorum. 20 TL de yemeklerinden alıyorum. Karşılığında kira, elektrik, tüp, gaz, her şeyi bana ait. Bir elde 70 bin TL bana kalıyor, tüm sezonda 200 bin TL kazanıyorum. Bir şey değil yani, beni kurtarmıyor. Benim masrafım çok. Oğul (bana hitaben) sen okuyacaksın olacaksın bir şey, çıkacasın bir şey 20 senede kazanacağını ben bir senede kazanıyorum. 200 bin liranın 190 bin lirasını tekrar onlara iade ediyorum (araya başkası girerek kumar diyor). Sheraton’a yaz boyu bu parayı iade ediyorum. Kışın da orada borçlanıyorum. Genelde bu aracı işini yapanlar böyle oluyor %90’ı böyle harcıyor. Radison’dan (gazino) daire aldım. Paraları ödenmiş ama tapuları alınmamış. Bir yılda 500 bin TL’lik daire aldım. Ama tapusunu vermiyorlar. 10 bini de eve bırakıyorum, sigara, yiyip içiyoruz (GM).

İlgili aracının “benim masrafım çok” ifadesi masrafının artmasına ve bütçe açığı vermesine bağlı olarak bu açığı Gürcüler üzerinden sağlayacağını itiraf etmektedir. Sömürünün en marjinal hali de sahada yaşanmaktadır. Bir aracı toplamda 40 Gürcü işçiye aracılık yapmaktadır. Bu aracı da yukarıdaki para kesintilerini yapmakla birlikte diğer aracılarda olmayan başka bir yönü vardır. Bu aracı az topraklı bir köylüdür ve kendi çayını bu Gürcülere aracının “fedakâr” davranışları karşısında ücretsiz toplatmaktadır. Söz konusu aracı aynı zamanda 40 ton başka kişilerin çay bahçesini yarıcı olarak işlemektedir. Bu kırk ton çayda Gürcüleri ücret karşılığı çalıştırarak Gürcüler sayesinde “az topraklı toprak ağası/ yarıcı toprak ağası” konumuna yükselir.

Bununla da yetinmeyen bu aracı bir özel sektör fabrikası ile anlaşarak çay alım yeri açar. Bu çay alım yerinde kendi çayını sattığı gibi aynı zamanda diğer üreticilere özel fabrikadan bağımsız olarak *kantar üstü* (satar satmazı ifade eder) peşin para vererek daha düşük fiyata bu çayı satın alır aynı çayı bu sefer eksperliğini yaptığı özel sektöre sektörün belirlediği vadeli fiyata yaş çayı satar. Bu sömürü ilişkisine rağmen Gürcülerin ne kadar kazandığı söz konusu olduğu zaman bu milyarlar ile ifade edilerek popülist bir mit üretilmektedir. Gürcülerin emekleri karşısında kazandıkları ücretler hem abartılmakta hem de bu miktar abartılması karşısında onu ifade ediş biçimleri adeta bir hayır kurumu edasında olmaktadır. Bir aracı Gürcülerin alın terini onlara eksik bir şekilde verirken bile “20 günde 58 bin TL para basıp onlara veriyorum” (SÇ) şeklinde ifade etmiştir. Bir başka aracı hakkı olanı hak edene verirken; “Mayısta (ilk çay dönemini kastediyor) 350.000 TL para dağıttım ben bunlara” (Lİ) demiştir. Gürcüler için “bunlara” diyerek onları şeyleştirdiği gibi “dağıttım” ifadesiyle de hayır kurumu olarak işlev gördüğünü ima etmektedir. Bir başkası “Gürcüler bizden her dönem 250.000 TL alıyor” (HH) demiştir.

Tüm bu olaylar ve sömürü ilişkileri herkesin önünde olmaktadır. Bu durum karşısında insanların bu düzene çomak sokmaması için bazı abartılı ifadeler kullanılmaktadır. Yukarıdaki “dağıttım, para bastım, bizden alıyorlar” ifadeleri tüm sömürüyü görmezden geldiği gibi ayrıca tüm emeği de görmezden gelmektedir. Bu görmezden gelme hali durumun kanıksanmasına ve bu ilişki ağına tepki verilememesine sebep olmaktadır. Hayır kurumu edası ile başka bir aracı; “Akşam onları biz cebimizden yediriyoruz. Bunların iyisi yok. Biz şımarttık onları” (Şİ) ifadelerini kullanmıştır. Gürcüler üzerinden kazandıkları bu para karşısında bazen Gürcülerin haklarını talep etmeleri halinde özellikle çalışma izinleri olmayanları jandarmaya vermekle tehdit edebilmektedirler. Gürcüleri tembel olmakla suçlamakta ve 20 gün çalışması halinde parasını verdiğin zaman hiç çalışmayacaklarını ifade etmektedirler. Bu durum Gürcülerin günübirlik ücretlerini alamamalarına ancak ülkelerine geri dönmeye karar verdiklerinde alabildiklerini ifade etmektedir.

Bu denetim ve iktidar kurma anlayışı sadece emek üzerinden gerçekleşmez gündelik hayat pratiklerinde de sürer. Gürcülerin gündelik hayat içerisinde kültürel olarak yaptıkları eylemler de kısıtlanmaktadır. Aracılar yaz döneminde de olsa dışarıya şortlu olarak çıkmalarına izin vermedikleri gibi ne zaman ve nasıl alkol tüketeceklerine de müdahale etmektedirler. Şortu giyebilecekleri alanlar konakladıkları alanların yakın çevresi ile sınırlı tutulmaktadır. Bu durum Gürcülerin hangi toplumsal baskı mekanizmalarına maruz kaldıklarına göre değişmektedir. Çünkü İyidere Köprü denilen

kavşak noktası nispeten ulusal ve yerel ulaşım noktası üzerinde yer aldığından farklılıklara tahammül eşiği yüksek olduğundan bu alanlarda kıyafet sınırlandırılması olmamaktadır. Bir katılımcı; *“Batum’daki serbestlik burada yok çünkü burada herkesin karısı kızı var” (OÖ)* ifadeleriyle kısıtlamayı meşrulaştırmıştır. Bu ifadeler Gürcü kadınlara var olan bakışı da içerdiği gibi tüm sürecin namus üzerinden kodlandığını da ifşa etmektedir. İşveren ve özellikle araçlar Gürcülerin sıklıkla alkol kullanımından da rahatsız olmaktadır. Fakat bu rahatsızlık temelde din eksenli değildir. Çünkü alkolden rahatsız olmanın temel nedeni gece alkol alınması durumunda sabah kalkamamaları ve performanslarındaki düşüklükten kaynaklanmaktadır. Burada araçlar alkolü ifade ederken din farklılığına ne kadar hoş görülmesi olduklarını alkole karşı koyma nedeninin dinsel değil emek üzerinden olduğu kanıt olarak sunulmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere ekonomik kazanç söz konusu olduğunda din belirleyici olmaktan çıkmaktadır. Konu kapitalizm olunca din görünmez olmaktadır (Özbey, 2018: 258). Bu durumda aslında söz konusu yine kapitalizm olunca din yine görünür olmaktadır. Bir aracı bu uygulamayı şöyle ifade etmiştir:

“Benim derdim bu yani adamın dini veya benim dinimdeki içkini yeri bunlar beni alakadar etmiyor. Ben olaya ekonomi tarafından bakıyorum o gün içerse işe gitme şansı yok onun Ne yapıyoruz bu sefer içki içenleri eliyoruz, gönderiyoruz çünkü faydası yok, sen bize yaramazsın, burada uyum sağlayamıyorsun, içki içmemen gerekiyor bizle çalışma, turist ol iç sabahtan akşama kadar ama çalışacaksın böyle çalışacaksın” (HH).

Çünkü işverenler ve araçlar emek piyasasında Hristiyan Gürcüleri *sünnetsiz ve bereketsiz* olarak tanımlamaktadır. Gürcüler içerisinde bulunan Gürcistan vatandaşı Azeri Müslüman ve Müslüman Gürcü’ye *sünnetsiz ve bereketsiz* tanımlaması yapılamamaktadır. Müslüman olduğunu ifade eden Gürcüler ve Azeriler Cuma günü Cuma namazına gittiklerinde kuşku ile yaklaşılmış ve Gürcülere sesli olarak Fatiha Süresi okutularak Müslüman olup olmadıkları test edilmiştir. Fahita Süresini hatasız ve tecvitle okuduğunu duyduklarında Müslüman olduklarına inanmışlardır.

Türkiyeli araçlar sömürü düzeninin devam ettirmek ve görünürlüğü azaltmak için yukarıda anlatılanlardan anlaşıldığı üzere sürekli olarak ne kadar masraf ettikleri ve konakladıkları evin kiralarından söz etmişlerdir. Bu kişilerin konakladıkları evler terk edilmiş alanlardır. Kapı ve penceresini olmadığı olduğu durumlarda ise

nylon ile örtülmüş pencereleri vardır. Birçoğunda çamaşır makinesi olmadığı gibi oturulmasının sakıncalı olduğu, çökme riski taşıyan, kolon ve duvarlarında çatlaklar olan, yan yatmış binalardır. Bu binaların çoğunluğuna kira verilmemekle birlikte bir kısmı araçların mülkleridir. Kira verilmesi durumunda bile araçların kira için almış oldukları kişi başı on lira karşılığında bir kira değildir. Bu metruk binalar Gürcülerin gelmesi ile birlikte ancak elektrik ve su alt yapısı sağlanmış binalardır. Bir kısmında odalarda kapı olmadığı gibi tuvaletin de kapısı yoktur. Her yağmurda çatılar su sızdırmaktadır. Evlerin bir kısmının ayrı mutfakları yoktur yatak odalarda yemek pişirilmektedir. Ranzalı sistemlerde uyudukları gibi ranzalar derme çatma kalaslardan yapıldığından oldukça rahatsızdırlar. Bir odada 15-20 kişi üst üste kalabilmektedir. Bazen odada boydan boya kalastan yatak yapılarak 8 kişinin yan yana uyuduğu bir mekân yaratılmaktadır. Gürcü hareketinin döngüsel olması bu tür olumsuz şartlara itiraz etmelerini engellemektedir. İtiraz etmeleri de bu sistemde pek mümkün görülmemektedir. Katımlı gözlem kısmında ifade ettiğim bu fiziksel şartların başka bir mekâna ait olan saha gözlemimin durumun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda aynen aktarmak istiyorum.

Damlatan çatının tamamına branda gererek çözüm bulmuşlar, rüzgârdan uçmasın diye de dört köşesine kocaman taş bağlayarak çatının dört köşesinden sarkıtmışlar. İşverenin konaklama için getirdiği bu çözümün kendisi bile döngüsel çünkü kısa süreli kalışlar söz konusu, ayrıca uzun ve kalıcı kiremit veya diğer yapı malzemelerin masrafına da girilmemiş. Yaptıkları işin sürekliliğinin olmadığını gösterdiği gibi döngüselliğin bir kanıtını teşkil etmektedir. Ne branda olmadan yaşanılabilecek bir yer ne de kiremit çatıya ihtiyaç duyacak kadar uzun süre kalıyorlar. Aşırı nem ve sıcaklığın yüksek oluşu neredeyse her gün aşırı ter içinde çalışan bu insanların çamaşırlarını kurutmaya ihtiyaçları var. Hele ki çamaşır makinesinin olmadığı bu yerlerde balkon varsa balkonda yoksa iki pencere arası tel gerilmiş ve ıslak çamaşırlar duvar tarafından kirletilmesin ayrıca daha fazla havadar olması durumunda erken kuruyacağından ipin ortasına havalandırmayı sağlama amaçlı bir kalas yerleştirilmiş. Çamaşırların bir kısmı mandalla tutturulmuş mandal sayısı yetersiz olduğundan en iyi kıyafetten en az giyilebilir olana göre mandallar tercih sırasına göre asılmış. En gözden çıkarılabilir olanlarda mandal yok. Mandalın yerine bazen eşyanın uzunluğu ipin tam ortasından geçirilerek eşya sabit

tutulmaya çalışılmış. Binalara asılmış çamaşırlardan ziyade çamaşırlara tutturulmuş binalar. Binalar eski olduğundan yapı malzemesi piriket ayrıca sıvasız. Bu yapı malzemesinin gevşek dokusu nemi hapsetmesine ve sıvasız olması halinde kısa sürede ayrışmaya başlamasına sebep olmaktadır (İyidere İlçesi Saha Gözlem Notları).

Aracılar ve sistem içerisinde sıkışan Gürcüler tüm bunlara rağmen çalışmaya gelmektedir. Sistem karşısında Gürcüler kendilerini güçlü kılmak ve buna direnmek için bazı taktikler geliştirmişlerdir. Geliştirmelidirler de çünkü Gürcülerin %57'si emeğinin sömürüldüğünü düşündüğü gibi %83'ü de emeğinin karşılığını almadığını düşünmektedir. Taktik, erke sahip çıkanların stratejilerine karşı zayıfın sanatıdır. Taktik, erkin yokluğunu tanımlar. Oysa strateji erkin varlığı ile hareket eder. Taktik sadece kendine ait olmayan ötekinin mekânını kullanabilir. Böylece taktiği sergileyen zayıf hamle üstüne hamle yapma fırsatı elde eder. Diğer tüm fırsatları değerlendirir fakat kazançlarını biriktirebilecekleri, mülklerini çoğaltabilecekleri ve çıkışları tahmin edebilecekleri bir üsse sahip değillerdir. Bu sahip olmama hali ve mekânsızlık ona hareket sağlar (De Certeau, 2008; Deniz ve Kentel, 2016).

Aracıların ve işverenlerin stratejilerine karşılık olarak Gürcüler belli taktikler geliştirmektedir. İşverenlerin bir kısmı Gürcülerin kilo işi çalıştığı durumlarda kantar hileleri yapmaktadır. Yaptığım katılımlı gözlemlerde işveren bilinçli olarak gün boyu topladığımız çayın kilosunu az söyleyerek ücretimizi düşük olarak vermişti. Bu durumu sürekli olarak tecrübe eden Gürcüler artık çay alım yerlerinde kantarın kaç kilo gösterdiğini dikkatli bir şekilde izlemektedir. Bunda muvaffak olamıyorlarsa ve bu durum kaçınılmaz olacaksa bu sefer kilonun artması için elinden geleni yapmaktadır. Bu uygulamaların başında çay bitkisi toplanırken ağır gelsin diye bitkinin odunsu kısmından yani daha derin kesme gelmektedir. Bitkinin odunsu kısmında toplanması halinde Gürcülere yönelik başka bir olumsuz durum ortaya çıkmaktadır. Odunsu kısmından toplanan çayın işlem sırasında fazla çöp üretmektedir. Bu durumda iyi bir şekilde toplanmış dört kilo yaş çaydan bir kilo kuru çay çıkarken odunsu toplanması halinde bu durumda altı kilo yaş çaydan bir kilo kuru çay çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durumda çayın işleme maliyetini arttırdığı iddia edilmektedir. Bir fabrika sahibi bu süreci çay bahçesinden bardağa gelene kadar bir sürü zararın ortaya çıktığını ifade etmiştir. Sonrasında eğer bu sömürü açık ve ortada bir şekilde yapılıyorsa Gürcüler çay bezlerinin içine toprak veya taş koyabilmektedir. Bir işveren çayın odunsu kısmından derince toplanmasını “Çaylıklar kıp kırmızı olmuş, kilo işi topluyorlar ya ondan öyle

oluyor (TY) diyerek tespit etmiştir. Bir Gürcü bu sömürüye karşılık olarak; “*Hakkımızın yenildiğini düşünüyorsak çay ağır gelsin diye yakında bir dere varsa topladığımız çayları dereden ıslatıyoruz (AA)*” diyerek yaptıklarını ifade etmiştir. Bunu beceremiyorlar ise çay bahçelerine zarar verebilmektedirler. Bu zarar verme de yürürken bitkinin özü denilen kısma basarak yürümeye karşılık gelmektedir. Bazen işi bu aşamaya getirmeden işverenin tutumu ve davranışlarına bağlı olarak geliştirdikleri tanıma belirtileri ile baştan bu kişiye çay toplamaya gitmeyi reddetmektedirler. Eğer Gürcü oldukça dik bir alanda sadece çay taşıma işi için alınmışsa ve hak ettiğinin dışında bir muamele görüyorsa bu durumda da çay bezinin içindeki toplanmış yaş çayı boşaltarak bezin ağırlığını hafifletme veya tamamen eğer bahçe kenarında orman var ise bütün bezi ormanın içinde saklayarak taşıma zahmetinden kurtulabilmektedir.

Gürcülerin etnik-dinsel kimlik farklılığı nedeniyle gördükleri ayrımcılığı da isimlerini Müslüman ve Türk isimleri ile değiştirmeleri, örneğin ismi Gogo ise İbrahim veya Yakup olarak söylemeleri geliştirdikleri bir taktiktir. Bazı durumlarda haç dövmelemleri saklamakta veya haç kolyelerini çıkarabilmektedir. Gürcülerin dinsel kimliği bir takım kapitalist sömürü ilişkileri gereği hedef bölgede dezavantaj oluşturmaktadır. Fakat Müslüman Gürcüler kendilerini Hristiyan Gürcülerden ayırtarak Müslümanlığın avantajını kullanmaktadır. Bu iki Hristiyan ve Müslüman Gürcü’nün dinsel kimliklerinin avantaj ve dezavantaj olup olmaması bulundukları köken ve hedef bölge bağlamında değişmektedir. Aslında belli ölçüde dinsel kimlik de döngüsel olarak avantaj ve dezavantaj olarak yer değiştirmektedir. Gürcistan’daki saha araştırmasında bir pazardan alışveriş yaparken paranın üstünü satıcıya bırakmam karşılığında Türkçe “*Allah razı olsun, ben de Müslümanım*” demişti. Dinsel kimlik bu satıcı için ülkesinde dezavantajlı bir konumdur, fakat kendine benzer bir kişi karşısında dinsel kimliğini haklı olarak avantaja çevirmektedir.

Başka bir grupla görüşmeye gittiğimde çok nadir gerçekleşse de farklı bir taktik sergilemişlerdi görüşme karşılığında sigara talep edildiği gibi, para da istenmişti, bu durumu da para kazanmak için yapılan her eylemde bile para vermek zorunda kalan (kesintiler ile) Gürcülerin bu para isteme eylemini bir taktik olarak okumaktayım. Bu taktikler zaman zaman gündelik muhalefetler şeklinde meydana gelmektedir. Alışveriş ettikleri bir market veya yapı malzemeleri satılan yerde eğer fazla ödeme alındığını ve kandırıldıklarını düşünüyorlarsa ve o kişiden alışveriş yapmak zorunda kalıyorlarsa bu durumda bazı ufak tefek şeyleri para vermeden alarak gündelik muhalefet sergileyerek taktiklerini pekiştirmektedir.

İşverene karşı geliştirdikleri genel bir taktik de taşıma işleminin zor olması halinde genel olarak toplama, taşıma ve alım yerinde satmaya dâhil olan ücrete karşılık ek olarak taşıma ücreti talep etmektedirler. Katılımcılar bunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Gürcüler toplarken 10-20 m’den fazla taşıyor uzakta ekstradan para istiyor”* (SB), *“Tüm ücrete her şey dâhilken artık taşıma için ayrı para istiyorlar”* (MA), *Bir Gürcü benden fazla para istedi o da olmaz geri kalanı da akşam ablana vereceğiz dedim* (KM). Ablana vereceğiz ifadesinden kasıt Gürcüler üzerinden kazanılan paraların Gürcistan’da seks için harcanacağına işaret etmektedir.

Bu fazladan talepleri sadece taktik olarak değil, aynı zamanda uluslararası para piyasalarında TL’nin değer kaybetmesi ile de ilgilidir. Yine bir taktik olarak sigara, bira ve dondurma talep etmektedirler. Bir katılımcı bu durumu kanıksadıklarını şu şekilde ifade etmiştir: *“Artık sigara da kahvaltıda sayılıyor”* (AA). Bazen Gürcüler hem işvereni hem de aracıyı protesto etmek için hasta olduğunu iddia etmektedir ve işe gitmemektedir. Bu durum ve işi bırakma üzerinden pazarlık gücü hem işveren hem de aracıyı en fazla rahatsız eden durumdur. Anlaşıldığı üzere en etkili yöntem bir tür grevdir. Bu ufak çaplı grevlerin sonucunda Gürcü aracının bir sonraki konuşacağı şey ücret artışları olmaktadır. Bunu fark eden Türkiyeli aracı ise bir kişinin hastayım bugün çalışmayacağım demesi halinde bu durumla fazla ilgilenmiyormuş numarası yapmaktadır. *“Yevmiyelerin az geldiğini düşünen Gürcüler habire zam yaptı 550 TL’ye topluyor artık. Yapmazsan buraya da gelmez gelmişse de işe gitmez. Karşılıklı pazarlıklarla belirleniyor bu”* (HH) ifadelerinden anlaşılabileceği üzere grev önemli pazarlık gücünü oluşturmaktadır. İşveren ve araçlar arasında sorun olduğu zaman Gürcüler bir bütün şeklinde aynı ağızdan konuşmaktadır. Gürcü gruplar aynı köyden gelmiş tanıdık ve akrabalarından oluştuklarından olası bir olumsuz durumda birlikte hareket etmeleri de mümkün olmaktadır. Mesela eğer çay hasadının yapılacağı arazi çetin ve zor bir arazi ise birlikte hareket edip böyle bir alanda işçi olarak çalışmak istemediklerini beyan edebilmektedirler. Bu beyan neticesinde Türkiyeli aracı işveren ile görüşürken arazinin koşullarının nasıl olduğunu sormaktadır. Arazi şartlarının kötü olmasına bağlı olarak ücret talepleri arttırma olarak değişebilmektedir. Bazı durumlarda Gürcüler iş saatlerinin uzunluğundan şikâyet etmektedir. Çünkü sabah altıdan akşam 7-8’e kadar yoğun emek ile süren bir iş saatinden arta kalan sürede insanın dinlenip kendini toparlayarak ertesi güne dinç bir şekilde hazırlanması mümkün değildir. *“Zor yerde toplamıyorlar, biz dolar ağacı dikmedik buraya. Bazı kişiler dik yerde çay topluyor bunlar iş beğenmiyor. Şimdi 7’de gelmiş bana iş ver diyor, dün bulduk işi beğenmedi bu saatte nasıl iş bulacağım ben ona”* (Lİ) aracının bu tutumu aslında

Gürcülere olan bağımlılığını açık ettiği gibi sitem ile karışık bir şekilde koşulların esnetilmesi gerektiğinin mesajını da vermektedir. “*Dolar ağacının*” Gürcüler olduğunun farkındadır, onların varlığı ağacın meyve vermesini sağladığından “*ikilemli bir zorbalık*” ile durumu idare etmeye çalışmaktadır.

Son yıllarda demografik dönüşüm ve giderek çay hasat işinin etnikleşmesi ile birlikte hem de Gürcülerin bu stratejilere sergiledikleri bir taktik olarak yarıcılık faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yarıcılık araziden elde edilen geliri mal sahibi ile kiralayan arasında bölünmeye göndermede bulunur. Yarıcılık faaliyetini yapan Gürcüler, böylelikle yukarıda ifade edilen tüm aracı ve ilişkilerinden kurtulmaktadır. Bundan kurtuldukları gibi bir dönemde (20 gün) işçi olarak kazanabilecekleri maksimum gelir 5.000 TL iken yarıcı oldukları zamanda maksimum 10.000 TL kazanabilmektedirler. Yarıcılık faaliyetinden arta kalan zamanlarda emeğini yeniden satabildiği gibi daha sağlıklı koşullarda konaklamaktadırlar. Gürcü döngüsel hareketlilikteki araçların rolünün bu stratejileri karşısında Gürcüler yukarıdaki taktikleri geliştirmişlerdir. Strateji olduğu sürece taktik yeniden ve yeniden üretilecektir. Bu yeniden ve yeniden üretim aslında üretilen stratejinin yeniden ve yeniden üretimi ile ilgilidir. Gürcüler haklarının sömürüldüğünü, hak ettiklerini alamadıklarını, dışlandıklarını, ötekileştirildiklerini düşündükleri anda gündelik muhalefet ve iktidarın bıraktığı kılcal boşluklara sızarak tepki vermektedir. İktidarlar mutlak bir şekilde dizayn edilmezler sürekli olarak boşluklar bırakırlar ve bu boşluklar zayıf tarafından doldurularak kılcal kanallar genişletilir.

Bu strateji ve taktik ilişkileri sadece işveren, aracı arasında gerçekleşmez. Stratejinin var olduğu her yerde iktidar olduğundan orada da zayıf olmak zorundadır çünkü zayıf olmadan iktidarın bir anlamı yoktur. Zayıfın varlığı da her yerde taktik sergilemeyi gerektirir. İşveren ve aracıdan farklı olarak Gürcistan saha araştırmasından dönerken Türkiye’ye Gürcü işçi taşıyan Gürcü bir minibüsçünün aracına binerek Gürcülerle beraber Rize’ye seyahat sırasında polis aracı durdurdu. Gayet açık, anlaşılır ve net bir şekilde Türkçe konuşabilen minibüsçü polisin durdurması karşısında Türkçe sorulan tüm sorulara bilmiyorum diyerek cevap vermiştir. Polisin beni de Gürcü sanması sebebiyle ben de Türkçe bilmediğimi ifade etmemden Gürcü minibüsçü oldukça memnun olmuştu. Bu ilişkilere rağmen bir direniş ve toplu olarak hak iddia etme pratikleri oldukça zayıftır. Taktiklerini gizli saklı ve görünmez bir şekilde yapmaktadırlar. Bunun en önemli sebebi hareketin döngüsel olmasıdır. Toplu bir hak isteği olması halinde halkın verebileceği anti demokratik tepki az çok tahmin edilmekle birlikte ülkenin ulusal inşa sürecinde yer almadıklarını, düzensiz olmaları ile hak talep

edemeyeceklerini, bir başkaları gelemeyen kendilerinin gelmeyi tercih etmeleri algısı üzerinden gönüllü bir faaliyet olması vb. durumlarının da farkındadırlar. Bu farkındalığın yanında döngüsel hareketin doğası sebebiyle gidiş gelişlerin kalıcı olmadığı dolayısıyla söz konusu sorunların kısa süreli olduğu ön kabulünü yaratmaktadır. Yine aynı şekilde döngüsel hareket sağlık hizmeti ile ilgili taleplerini de zayıflatmaktadır. Bunun yanında konaklamaya ilişkin şikâyetleri de oldukça zayıf kalmaktadır. Şikâyetler çoğunlukla ücretin düşüklüğü ve konaklama alanlarının kötü olması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Döngüsel hareket için sürekliliğinin sağlanması için geliştirilen sosyal ağı sürekli olarak bağlı olma halini içermektedir. Bu kişiler uyumsuz olmaları durumunda, gerek iç gerek dış uyumsuzluk, hem grup hem de Türkiyeli araçlar tarafından dışlanmaktadır. Bu dışlama mekanizması kurulu ağı yeniden katılmayı ortadan kaldırabilmektedir.

Buna rağmen kişilerin farklı bağlantılar kullanarak farklı yerlere gidebilme imkânı varsa ya da bir haftalık gibi kısa süreli gelişler yapıyorsa ayrıca eğitim seviyesi yüksekse probleme ilişkin fikirlerini daha özgür bir şekilde ifade edebilmektedir. Fikirleri daha özgür bir şekilde ifade etme hali yukarıdaki faktörlerin bir araya gelmesi ile mümkün olduğundan çok az kişinin bu özelliklere sahip olduğu sonucunu önümüze koymaktadır. Hafta sonu gibi kısa süreli gelişlerde kişinin problemlere karşı başkaldırışı bir yönüyle *“sorumsuzluğun getirdiği sorumluluk bilinci”* ile açıklanabilir. Grubun içinde rahatlıkla girmek ve çıkabilmek buna kolaylık sağlıyor. Yoldan geçerken herhangi bir haksızlığa müdahale etmenin verdiği vicdani rahatlık ile gruba aitlik üzerinden toplumsal baskı ve bunun ortaya koyduğu iktidarın toplumsal sözleşmesi karşısında haksızlığa karşı sessiz kalma arasındaki farka benzerdir. Bir sezon boyunca kalanların böyle bir eyleme girişmesi pek mümkün görünmemektedir. Çünkü onlar kısa sürede maksimum miktarlarda para kazanma idealinin zamanını grev, toplumsal bilinç ve haklarının talebi ile uğraşmak istememektedir.

6.4. Gürcülere Karşı Olumsuz Tutumlar ve Mitler

“Gürcü Kelebeği, Bunlar Sünnetsiz”

Diğer bölümlerde ifade edilen sömürü ve öteki olmaya bağlı olarak kurulan ilişkileri meşrulaştırma üzerinden Gürcülere yönelik bazı mitler oluşturulmuştur. Bu mitlerin hemen tamamı olumsuz kalıp ve yargılar içermektedir. Bu olumsuz yargılar olumsuz tutumlara sebep olduğu gibi Gürcülere yönelik herhangi bir eylemin meşru olmasına da sebep olmaktadır. Tartışma bölümünde ifade edeceğimiz Gürcülere yönelik politikanın uygulanabilirliğini bile etkileyebilecek mitlerin varlığı saha çalışmasında

tespit edilmiştir. Mitler kalıplaşmış ya da yanlış inançlar (Eker ve Erdener, 2011: 60) dizisini ifade eder. Mitler bireysel inançlar olmanın ötesinde birer sosyal norm işlevi taşımaktadır (Bohner, 1998). Sosyal norm işlevi taşıyan mitler belli iktidar yapıları da sergilemektedir (Yancı vd., 2018: 108). Bu sebeple mitlerin kabulü arttıkça mitin ifade ettiği tüm olgular da meşrulaştırılmaktadır (Kooper, 1996). Mitler anlatımın sürdürülmesini sağladığı (Smith, 1996: 33) gibi kişileri ve grupları toplumun çarpık bir nesnesine dönüştürerek onları sömürür (Banks vd. 1993: 296). Bunun için de aslında mitlerin neyi ifade ettiği değil neyi görünmez kıldığı üzerinde düşünmek gerekmektedir. Çünkü mitler efsanelerin gerçek olmalarına ve her üretilen mit aslında kendi kendilerinin kehanetlerinin gerçek olduğu yanılgısını üretir (Berger, 1966). Mitler zıtlıklar da içerir ve zıtlıkları bir arada bulundurarak *kademeli srteotipleşmede (gradual stereotyping)* (Schaeffner, 1994) bulunur, böylece zaman içerisinde biz ile onlar arasındaki farklılıkları güçlendirirler (Bing, 2004: 24). Mitlerin geçerliliğini sürdürmesi ve yeniden üretiminin yapılması için zıtlıkları bir arada bulundurmanın yanında ilgili mitin kabulü için kültürel olarak kabul edilebilir olması gerekmektedir. Kültürel olarak bir mitin kabul edilebilir olması için de kültür hangi araçlardan besleniyorsa o araçlarla mitin de beslenmesi gerekmektedir. Kültürden beslenen mitler böylece kültür ile aynı hizaya sokulur. *Eylemleri Hizalama* (aligning actions) durumu hem normatif kültür unsurlarının farkındalığını artırır hem de mit ile farkındalık aynı hizaya gelir (Stokes ve Hewitt, 1976: 837-848). Böylece sorgulanabilir olan meşrulaşır, normların doğruluğu teyit edilir ve mite bağlı olarak eylemin akışının sürdürülebilmesi için mit kültürle aynı hizaya getirilir. Kademeli stereotipleştirme ve eylemlerin hizalanabilmesi için söz konusu grubun başkalarının kültürü ve davranışlarını değerlendirirken tüm yargıları kendi standartlarına dayandırması gerekir (Su, 2009: 59). Bunu yaparken de kendi standartlarını daha üstün görmesi gerekmektedir (Etnosentrizm). Etnosentrizm gereklidir, çünkü toplumların varlık devamı ne kadar öteki üretebildiğine bağlıdır. Ki, mit ve mitos üretme gücü ortadan kalktığında toplumlar ölebilir (Cioran, 2003: 121). Bu mitler salt öteki üzerinden üretilen mitler değildir, hangi grup üzerinden mitler üretiliyorsa bu durumda öteki olan da asıl grup üzerinden mitler üretmeye başlamaktadır. Mitlerin varlığı gerçeği görmemizin önünde bir engel oluşturmaktadır. Mitlerin aslında hangi yapılar içerdiklerini ve neyi görmezden geldiklerini anlamak için Gürcülere yönelik üretilen mitler ve iktidar ilişkileri üzerinde incelemeler yapmak gerekmektedir.

Gürcüler sadece bir yerden başka bir yere gidiyor değiller, aynı zamanda bir toplumsal bağlamdan başka bir toplumsal bağlama hareket etmektedir. Gürcülere

yönelik oluşturulan olumsuz algılar ve mitler oldukça çeşitlilik göstermektedir. İlk olarak ön plana çıkan şey hırsızlıktır. Hırsızlığın var olup olmaması burada önemli değildir. Nitekim hırsızlık başka bir bölümde strateji ve taktik olarak ele alınmıştı. Buradaki bağlam hırsızlık mitinin üretilme biçimidir. “*Gürcüler hırsızlıkta bir numaralar. Bunların hepsi hırsız, Azerilerin onlardan geri kalır tarafı yok (ÇM), Gürcüler arsız hırsız, oturma yerinde donla durur, babasıyla kadeh kaldırır. Müslüman olanlar da sözde Müslüman onlar da Hristiyanlaşmış*” (KM) ifadeleri birçok mit barındırır. Hırsız olmak ile Gürcü olmak eşitlenerek bir mit üretilmektedir. Bir savcının (DS) Gürcülerin çoğunlukla hırsız olduğu ifadesi bu miti destekler niteliktedir. Savcılığa intikal eden vakalar üzerinden bir grubu hırsız ilan etmek oldukça yanlış bir önermedir. Çünkü savcılığa gelen kişiler ya suçludur ya da suç isnat edildiğinden orantısız ve yanlış bir örneklem içerdiğinden genellenmeleri mümkün değildir. Ayrıca Gürcülerin sosyal yaşantıları etnosentrizm üzerinden okunarak sosyal yaşam ile ilgili olumsuz yargı arasında sebep sonuç ilişkisi kurulmaktadır. Bir katılımcı (RT) Gürcülerin nankör ve ne yaparsan yap iyilikten anlamayacaklarını, bizdeki merhamet duygusunun onlarda olmadığını ifade etmiştir. Bunu ifade ederken de Hristiyan olmalarına ve sosyal yaşamlarında alkol kullanması ile ilişki kurmaktadır. Gürcülerin “*Türklere*” karşı kin ve nefretinin olduğunu, nankör bir millet olduğunu ifade eden bir katılımcı (KM) Gürcü kadınların onlara karşılık olarak daha mert olduğuna vurgu yapmıştır. Burada kadınlık ile erkeklik bir arada kullanılarak Gürcü kadınlar yüceltilmemekte tersine kadınlar üzerinden Gürcü erkekler aşağılanmaktadır. Mert olmak ile erkek olmak eşitlenirken, bir kadının mert olması erkeklerin dünyasında erkeklere hakaret olarak kurgulanmaktadır. Alkol kullandıklarından dolayı akıllarının yarım çalıştığı ve geri zekâlı ama iyi olduklarına da vurgu yapılmıştır. Yine bir yaşam tarzına saldırı olduğu gibi “*ama iyiler*” ifadesi çay hasat işlerini yapıyor olmalarına gönderme yapmaktadır. Ötekileştirilen grup ile asıl olduğunu iddia eden grup arasında ekonomik kazanç ve çıkar söz konusu olduğu zaman asıl grubun tolerans düzeyi artabilmektedir. Bu “*gerizekâlı*” ifadesinin meşrulaştırılması için bazı tekil örnekler de üretilmektedir. “*Bir keresinde iki kişi istemiştin bir kişi geldi neden diğeri gelmedi diyorum pişik olmuş, sabah çaylığa akşamda o kıyafetiyle yatağa. Bunların bizden öğrenecekleri çok şeyler var*” (RT) ifadeleri tekil bir örnek üzerinedir. Hâlbuki bu kişilerin yeterince kıyafeti olmaması ve bu kıyafetlerin yıkanması durumunda oldukça yağışlı ve nemli bir bölgede kuruması için uzun zaman geçmesini gerektirmektedir. Her gün gidilen iş ve çalışma süreci bu imkânı tanımadığından Gürcüler bu durumla karşılaşmaktadır. Yine tekil bir örnek üzerinden “*Erken kalkıyor mesela o kadar eziyet*

çekiyor akşam gider o parayı Liman Lokantasında yer (Liman lokantası arzusun simgesidir)” (KM) ifadeleri kullanılarak “geri zekâlılığa” gönderme yapılmıştır. İşveren veya aracı hiçbir Gürcü’nün kazandıkları paraları gerçekte nerede harcadıklarını gözlemlemiş değildir. Özellikle araçlar Gürcülerin kumarhanelerde para kaybettiklerini gözlemleyebilmektedir. Fakat çay tarım işçisi olan Gürcü ile kumarhanede para kaybeden Gürcü aynı kişi değildir. Gürcistan’daki bir Gürcü örneği ile tarım işçisi örneği birleştirilerek mit üretilmektedir. Eğer bir Gürcü burada kazandığı parayı Gürcistan’da kumar oynamak üzere kullanıyorsa “günah” olan bu eylem üzerinden Gürcülerin hakkının yenmesi pekâlâ önemli olmayabilir. Bu miti üreten ve sömürüyü meşrulaştıran aracının Gürcüler üzerinden kazandıkları para ile Gürcistan’da kumar oynamaya gitmesi paradoksu da ilginçtir.

Gürcüler üzerinden üretilen bir başka mit iki grup arasındaki farklılığa da işaret eden din olgusu üzerindendir. Katılımcılar din farklılığını *“Cenabet geldiler, çayın bereketi kaçtı, bunlar sünnetsiz (RT), Rızık bitti rızık, cenabetleri soktular buraya Allah belalarını versin bunların bak ben istemiyorum, ben çalıştırıyorum ama istemiyorum” (YM)* sözleriyle ifade etmiştir. Aynı katılımcılar ise yaz döneminde oruç ayının denk gelmesi ile birlikte Gürcülerin Ramazan ayında olmazsa olmazlardan olduğunu ifade etmiştir. Dinsel farklılığa toleransı olmayan kişilerini Ramazan ayında Gürcülere yemek hazırlamaya zorlayan şey ekonomik kazançtır. Gürcülerin Hristiyan olması sünnetsiz olmalarını gerektiriyor ve bu dinsel durum Ramazan’da oruç tutmamayı içeriyor. Fakat burada sünnetsizlik dışarılaştırılırken oruç tutmama hali içerileştirilmektedir. Gürcülerin fiziksel olarak güçlü olma durumu da dinsel simgeler üzerinden okunmaktadır. Gürcülerin *“gâvur”* gibi güçlü olduğu sıklıkla ifade edilmiştir. Çay tarım işçisi olmak fiziksel olarak belli bir güç gerektirmektedir. Burada işlerini iyi yapıyor olmaları *“gâvur”* olmaları ile ilişkilendirilmektedir. Öte yandan *“gâvur”* olmaları dışlayıcı bir sebeptir. Yoğun emek isteyen çay hasadını yapmak için iyi beslenme ve vücut enerjisinin dinç olması gerekmektedir. Fakat bu ihtiyaca karşılık olarak *“Güvercin gibiler sürekli yerler doymazlar. Ne kadar yemek getirirsen o kadar yerler” (RT), Gürcüler açık büfe bulsalar sabaha kadar yerler, çok yiyorlar (HM), Günde dört sefer yerler, tavuk budu, salam falan yerler”(TK)* ifadeleri kullanılmıştır. Yemek yeme ile güçlü olma bağlantısı koparılarak güçlü olma *“gâvur”* olma ile ilişkilendirilmiş ve yemek yemek sorunsallaştırılmıştır. Yemek vermek gibi normal bir durum gerçekleştirildiğinde ise *“Bak ta şu tepeye onlara yemek çıkardım ben” (TK)* ifadesi kullanılarak yapılan eylem abartılmaktadır.

Böylesi olumsuz algı ve mitler sadece Gürcüler üzerinde değildir, aynı zamanda Gürcistan'dan gelen Azeriler üzerinden de üretilmektedir. *“Azeriler geleceğine Gürcüler gelsin Türk'ü hiç sevmezler bakmayın tek millet iki devlet söylemlerine. Gürcü'yü yine kullanırız Azeri'yi öyle her yerde kullanamayız”* (KM) ifadeleri aslında Gürcülerin gelmesinden yana olduklarını fakat bir yandan da denetim ve baskıyı sürdürmek istediklerini göstermektedir. Gürcü tarım işçisinin her türlü kullanma iddiası aslında var olan Gürcülerin toplum içerisinde ne kadar alt gruba itilebileceği ve ötekileştirilebileceği ile ilişkilidir. Ne kadar fazla farklılık üretilebilir ve inşa edilebilirse o kadar sömürü araçları devreye girecektir. Bir katılımcı bu durumu *“Adam önünden geçiyor Gürcü mü normal mi belli değil”* (KM) şeklinde ifade etmiştir. Benzerliği ortadan kaldırmak ve farklılığı belirgin kılmak için Hitler'in Yahudilerin kurdeleve zil takmalarını istemesi gibi birbirine çok benzer olan Gürcü'yü ısrarla siyah görerek ırksallaştırmak istemektedir (Cantek, 2014: 205). Gürcüler sünnetsiz, gâvur, kirli, bereketsiz, Hristiyan ve dil bilmedikleri gibi etnik olarak Gürcü'dür. Ötekileştirilmeye ve sömürülmeye en müsait olanlar bunlardır. Fakat Azeriler sünnetli, Müslüman, etnik soydaş ve dil bilmektedir. Azeriler bu bağlamda öteki oluşturulmaya müsait değildirler. Bu liberal ve kapitalist sistem içerisinde iş gücü piyasaları ucuz emek için bazı gruplar kaybolabilir, bazıları parçalanabilir veya yeniden doğabilir. Fakat her zaman bir *“zenci”* yani öteki üretilir. Eğer etrafta hiç *“zenci”* yani öteki yoksa ya da belli rolleri oynamak için ötekilerin sayısı yetersiz ise *“beyaz zenciler”* icat edilir (Balibar ve Wallerstein, 2007: 47).

Gürcülerin bu şekilde kimlik ve sosyal yaşamaları üzerinden ötekileştirilmesinin altında bazı ekonomik gerekçeler yatmaktadır. Bu gerekçelerin ilki Gürcülerin yaş çay fiyatının düşmesinde etkili oldukları iddiasıdır. *“Gürcüler yüzünden çay 1800 TL oldu”* (NS) ifadesi bunu kanıtlamaktadır. Bu iddianın altında yatan şey Gürcülerin varlığı ile birlikte normalde çay hasadını ailenin yapması durumunda 15-20 günde bir aile bir sezonda tüm çay hasadının bitirirken Gürcüler ile beraber bir aile çay hasadını 10 günde bitirebilmektedir. Özellikle mesai ile çalışan aileler genelde hafta sonları çay hasadı ile ilgilenmektedir. On günlük gibi kısa bir zamanda çayın toplanması çay alım yerlerinde yoğunluğa sebep olduğundan özel sektör bu yoğunluğu fırsata çevirerek çay alım fiyatını düşürmektedir. Çay fiyatının düşmesinin sebebi böylelikle Gürcülerin varlığına bağlanmaktadır. Hâlbuki burada söz konusu olan Gürcülerin bir sonuç olduğu gerçeğidir. Çay bölgesindeki demografik dönüşüm, ailelerin gelirlerini çeşitlendirmek için başka sektörlerde çalışmaları, miras yolu ile çay tarım arazilerinin bölünmesi ile birlikte ailenin geçimi için yeterli olmaması vb. faktörler etkili olurken

bunun sebebi olarak Gürcüler görülmektedir. Çay hasadı bir yıl içerisinde üç kez gerçekleşmektedir, fakat Gürcülerin iş gücü açığını kapatması ile birlikte çay hasadının hızlanması bir yıl içerisinde dördüncü kez hasat yapılmasına imkân tanıdığı gerçeği gözden kaçırılmaktadır. Bu olumsuz tutumlar ve mitlere ilişkin ikinci ekonomik gerekçe kazandıkları paraların fazlalığı üzerinedir. Bu mit o kadar kuvvetlidir ki bunu uzun bir alıntı dizisi ile göstermeye çalışmak istiyorum:

Bunlar Kendirli 'den 4-5 trilyon kazanıyorlar (MA).

*Bunlar köyün ekonomisine **darbe** vurmaktadır. 500 bin lira para gidiyor buradan (RT).*

*Çayın geleceği tehdit altındadır. Üretici, fabrika ve tüketici zararda **karlı çıkan sadece Gürcülerdir**. 500 trilyon senede para gidiyor (OKR).*

Acı Gerçek: 70 Milyon Dolar Gürcülere Gidiyor! ÇAYSIAD, Türkiye’de çay sektörünün tanıklık ettiği karmaşık tabloyu kanıtlar nitelikte; rapora göre Türk çayının geliri Gürcü işçilerin masraflarına harcanıyor.⁷

Rize’de her Yıl 500 Trilyonu Çay Toplayan Gürcüler Ülkelerine Götürürken, Rizelilerin İŞKUR Önündeki İzdihamı Düşündürüyor!⁸

Toplamda 1 milyon 200 bin ton civarında yaş çay üretildiğini ve bunun yarıdan fazlasını yabancı işçilerin topladığını dikkate aldığımızda 400-500 milyon lira değerinde bir paranın işgücü bedeli olarak yabancılara ödendiğini rahatça söyleyebiliriz.⁹

Yukarıda yer alan ifadelerin bir kısmı katılımcılara ilişkin olduğu halde bir kısmı medyada yer alan ifadelerdir. Özellikle ilgili medya kaynağı Gürcüler üzerinden şaşırtıcı bir şekilde algı ve mit üretmektedir. Bunları yaparken de zıtlıkları kullanarak kademeli srteotipleşme yapmakta ve meşrulaştırmak için kültüre göndermede bulunarak eylemleri hizalamaktadır. Gürcülerin ne kadar kazandıklarına ilişkin rakam oldukça belirsizdir. Tahmin edilen rakamlar 5 milyon ile 500 milyon arasında değişmektedir.

⁷<http://www.rizevizyon.com/etiket/rize-haberleri/7839> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

⁸<http://www.rizevizyon.com/ekonomi/rizde-her-yil-500-trilyonu-cay-toplayan-gurculer-ulkelerine-gotururkenrizelilerin-iskur-onundeki-izdihami-dusunduruyor/10205> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

⁹<http://www.rizevizyon.com/ekonomi/karadenizde-gurculerin-soz-sahibi-oldugu-cay-uretiminde-iki-sorun-tek-cozum/10347> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

Gürcülerin kazandıkları paralar ile çay bölgesindeki işsizlik rakamları karşılaştırılarak işgücü arzının yerel iş gücü piyasalarından karşılanması gerektiği önerisi de sunulmaktadır. Bu konu tartışma bölümünde ele alınacaktır. Bu öneriler bölge gerçeği ile yüzleşememekten kaynaklı olarak hata içermektedir. Yukarıda ifade edilen rakamların gerçeklikle ilgisi yoktur. 2017 yılında ÇAYKUR ve özel sektör toplamda 1.400.000 ton yaş çay alımı yapmıştır. Eğer yukarıda ifade edildiği üzere Gürcüler tarafından toplandığı iddiası doğru kabul edilirse (tonu 500 TL üzerinden), Gürcüler bir dönemde 350 milyon TL kazanmaktadır. Bu rakam afaki olarak tahmin edilenden çok daha düşüktür. Bunun yanında ÇAYSİAD (2017) ¹⁰ tüm çay bölgesinde organik çay tarımına geçiş için yaptırmış olduğu anket çalışmasında çay tarımı ile uğraşanların %58'i kendi çayını toplarken %32'si işçi kullanmaktadır, geride kalan %10'u ise çayını yarıcılık usulü ile toplatmaktadır. Bu %32 toplam yaş çay üretiminin %32'sine karşılık gelmemektedir. Çünkü çayını işçi ile toplatın ailelerin kaç dönüm arazisi olduğu bilinmemektedir. Ayrıca %32'nin ne kadarının Gürcü ne kadarının yerel iş gücü piyasalarından karşılandığı belirsizdir. Bu oran üzerinden Gürcülerin çayın % 32'sini topladığı varsayılırsa 448.000 ton yaş çay topladıkları ve 224.000.000 TL kazandıkları ortaya çıkmaktadır ki bu rakam yukarıda ifade edilen tahminlerin çok çok altındadır. Ayrıca Gürcülerin toplamış olduğu 448.000 ton çay üzerinden işverenler kilogramını ortalama olarak 2,17 TL'den sattıkları düşünülürse kazanmış olduğu para 972.000.000 TL olmaktadır. Bu miktarın içinde Gürcülerin kazandıkları paranın oranı %4,34'tür. Başka bir deyişle Gürcüler işverenlere kazandırdıkları her yüz TL'nin 4,3 TL'sini emek karşılığı olarak almaktadır.

Bu gerçekliğe karşılık olarak gözden kaçırılan şeyin Gürcülerin Türkiye'de kazandıklarına karşılık olarak Türkiye'den Gürcistan'a giden sermaye ve işçilerin ne kadar kazandığıdır. Gürcistan'da 350 civarında Türkiyeli firmalar aktif olarak çalışmakta ve 1 milyar dolar yatırımı bulunmaktadır¹¹. Bu yatırımların kâra dönüşmesi ve ayrıca inşaat, turizm, tekstil, sanayi, hidroelektrik santralleri gibi alanlarda önemli miktarlarda kâr elde edilmektedir. Gürcülerin çay tarımı için kazandıkları paraların dolaylı bir şekilde yeniden geri kazanımı havaleler bölümünde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Gürcüler üzerinden üretilen mitler ve olumsuz yargılar bazı durumlarda biyolojikleştirilmektedir. Mitin biyolojikleştirilmesi, mit zaten mücadelesi zor bir olgu iken biyoloji mücadeleyi daha da zorlaştırmaktadır. Biyolojikleştirilen mit böylelikle

¹⁰ http://www.caysiad.org.tr/index.php?sayfa=cay_bolgesi_uretilen_anketi.101&d=tr Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

¹¹ <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1854537-turklerin-gurcistandaki-yatirimi-1-milyar-dolari-gecti> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

insanların elinden tüm mücadele araçlarının alınmasına sebep olmaktadır. Çay bölgesinde bitkinin öz suyunu emerek hayatta kalabilen zıplayan ve uçan bir kelebek türüdür. Bu kelebek oldukça arsız bir türdür. Bunun yanında yine tek bir gövdeden türeyen ve bu gövdeden birçok parçaya ayrılarak önüne gelen her şeyi örten yassı dikenli bir bitki de çoğalmıştır. Bu bitki de oldukça arsız bir türdür. Kelebeğin ismi ulusal gündemde Türkiye ile İsrail arasında bir tartışma gerçekleştiğinde “İsrail Kelebeği” olmaktadır. Fakat yerel ölçekte “Gürcü Kelebeği” olarak kullanılmaktadır. Hem bu arsız kelebeğin hem de bitkinin Gürcülerle Gürcistan’dan yayıldığı ve onlarla beraber yüksek alanlara taşındığı miti üretilmektedir. Bitkiye de yerel halk “şeytan kuyruğu” ismini vermiştir. Kelebeğin kan emici, verimi düşürücü etkisi, talan etme hali, bitkinin arsızlığı ve önüne geleni yıkma hali Gürcü tarım işçisi olmak ile örtüştürülmüştür. Bitkinin ve hayvanın biyolojisinde olan yayılma hali ve istila etme durumu Gürcülere yansıtılarak aslında Gürcülerin biyolojik olarak yayıldığı, orayı istila ettiği miti üretilmektedir. Bir katılımcı daha da ileri giderek “*Bunların (Gürcülerin) gelmesiyle beraber köyde köpek sayısı arttı*” (RT) demiştir. Gürcülerin çay toplarken arta kalan yiyecekleri bahçeye atmaları ile birlikte köpeklerin bunları yiyerek ürediklerini iddia etmektedir. Burada da biyolojik olan üremenin toplumsal olan Gürcülerin gelişi ile özdeşleştirilmektedir. Bu algı hem katılımcılar tarafından ifade edilmiş hem de ilgili medya tarafından sürekli olarak üretilmiştir. Aşağıda medyanın üretmiş olduğu algıyı aynen aktarıyorum.

“Kim Bu Gürcü İşçi Zulmüne Dur Diyecek!”

*Daha önce isimleri **birçok cinayete** karışan ve Rize’ye çay toplamak için getirtilen Gürcü işçiler artık iş beğenmez oldu. Bunun son örneği İyidere ilçesi Büyük Çiftlik Köyü’nde yaşandı. Ülkelerindeki ekonomik sıkıntılar nedeniyle Türkiye’nin **sahip çıktığı** ve kaçak da olsa Rize de çay tarlalarında çalışmalarına **göz yumulan** Gürcü işçilerin **karnı doydu** galiba. Gürcülerin şımarmasının **en büyük suçlusu** da onları çalıştıran Rizeli simsarlardır. Çay müstahsillerinin haklarını korumak yerine Gürcülerin çıkarlarını kollayan simsarlar, fiyat artışının da ana sorumlusu olarak **gösteriliyor.***

*Bu gidişle Gürcüler Rize’yi iyice **işgal** edecek. Ve bizler buna hep seyirci kalacağız.*

Yukarıdaki ifadelerde Gürcülerin varlığı “*zülüm*” olarak tanımlanmaktadır. Konunun cinayetle ilgisi olmamasına rağmen işveren ile Gürcü arasında gerçekleşen bir tartışma cinayet hatırlatması yapılarak verilmektedir. Cinayet ifadesiyle Gürcü olma ifadesi yan yana konularak tüm Gürcüler kriminalize edilmektedir. Gürcülerin çay tarımı için geliyor oluşlarını “*sahip çıkmak*” olarak tanımlarken bir yandan da “*göz yumulan*” ifadesi ile bir paradoks üretmektedir. Başka bir deyişle sahip çıkan ile göz yumanı aynı kişide yani “*Türkiye’de*” birleştirmektedir. Milliyetçi bir söylemle hareket eden yazar en büyük suçluyu “*simsarlar (aracılar)*” olarak görür. Fakat aracılardan rolü ve sömürü ilişkilerinin nasıl olduğu ilgili bölümlerde ifade edilmişti. Yazar ayrıca aracılardan rolünü olumlayarak aracılardan Gürcülerin hakkını savunduğunu iddia etmektedir. Aracılar tüm süreçten sorumlu olduğunu ifade eden yazar “*gösteriliyor*” ifadesiyle belirsiz fakat genel bir özne kullanarak böyle bir bakış açısının aslında tüm çay bölgesinde olduğunu örtük bir şekilde iddia etmektedir. Gürcülerini sonunda “*işgalci*” olarak tanımlayıp ilgili habere son vermektedir. İlgili yazarın Gürcülere yönelik yapmış olduğu tüm haberlerde yukarıdaki üslubu kullanmaktadır. Kendi kişisel düşünce ve öfkesini haberin sonunda “*Kaynak: Çay müstahsilleri*” ifadesini kullanarak düşünce ve öfkesinin genelin görüşü ve rahatsızlığı olarak sunmaktadır. Medyada ye alan biçimiyle Gürcülerden bahsedilirken *Türk Çaycılığı, Türk müstahsili, Karadeniz’in gerçek sahipleri* ifadelerinden sonra *Gürcüler akın etti, istila etti, hâkim oldu* (OKR) gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu ifadeler ile birlikte gerçekte var olmayan etnik bir çatışma ve temelde işçi olma üzerinden bir araya gelen Gürcüler Türk-Gürcü çatışması kavramlarının içine zorla çekilmektedir. Böyle yaparak bölgenin milliyetçiliğine göz kırparak bireysel öfkesini genelleştirmek istemektedir.

Buradaki paradoks şudur; bu medya sahibi kişinin kardeşlerinin ortaklaşa yürüttükleri çay fabrikalarının olması. Bu fabrikalarda Gürcü çalıştırdıkları gibi kardeşleri aracı görevi görmektedir ve kendi çaylarını bu Gürcülere toplatmaktadır. Bu olay hatırlatılması üzerine kendi Gürcülerinin Müslüman olduklarını, diğer Gürcüler gibi olmadıklarını, bizim gibi olduklarını ifade ederek istila ve akından beslendiğini itiraf edip süreçten kendilerini hariç tutmuştur. Burada kökenler ve kimlikler kader haline getirilmektedir. Öyle ki Emniyet Müdürlüğü’nde Gürcüler ve suça ilişkin algılar üzerine görüşme yapmaya gittiğimde aşırı dozdan öldüğü iddia edilen Gürcü’nün

¹² <http://www.rizevizyon.com/haber/kim-bu-gurcu-isci-zulmune-dur-diyecek/4366> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019

metruk bir evin balkonunda ölü bedenini bana gösterildikten sonra “*Gürcü’nün burada ölmesinin tek suçlusu kendisidir, vatanında ölmemesidir*” (AŞ) ifadesi kullanılmıştır. Milliyetçilik ve din söylemleri ile Gürcüler üzerinden mitler üretilerek ötekileştirilmektedirler. Bu mitlerin üretilmesini sağlayan birçok faktör olduğu gibi buna karşılık olarak işveren ve aracılar, Gürcülerin buraya gelmezlerse aç kalacaklarını (AA), burada kazandıkları paralarla orada ev aldıklarını (AB), onların bize ihtiyacı olduğunu bu sebeple onların bizi değil bizim onları kullanmamız gerektiğini (AA) ifade ederek hem dışlamayı hem de sömürüyü kronikleştirmeye kararlıdır.

Bölgedeki bu algı ve haksızlıklar karşısında Gürcüler memleketlerine döndüklerinde kendileri de yeniden mit üretmektedir. Haksızlıkları yapan ve Gürcülerini ötekileştiren kişilerin ortak kimliği “*Türk*” ve “*Müslüman*” olmalarıdır. Bu durum Gürcistan’daki Türkiyeli ve Müslüman gruba karşı bir mesafe geliştirmelerine sebep olmaktadır. Gürcü etnik gruba dâhil olup Müslüman olanlar, Gürcü olmaya ihanet etmiş olarak görülmektedir. Nitekim Türkiye’de İlahiyat okumuş ve Batum’da imamlık yapan bir hoca: “*Türkiye’den dönen bir şekilde haksızlığa uğramış ve ötekileştirilmiş Hristiyan kişiler Gürcistan Müslümanlarına onlar da Müslüman alkol içmiyorlar fakat hakkımızı yiyorlar*” (SKG) diyerek İslam’a ve Müslüman topluluğuna karşı sosyal mesafe geliştirdiklerinden şikâyet etmektedir. Birbirine komşuluk yapan halkların yıllar süren etkileşimleri, ortak kültürleri ve yaşanmışlıklarına rağmen birbirine paralel bir toplummuş gibi üretilmeye çalışılmaları sürece zarar vermektedir. Hâlbuki bu halklar bir arada, huzurlu bir şekilde biri birini tanıyarak ve öğrenerek beraber çok mesafe kat edebilir.

7. Tartışma: “Yahya’nın Ayşe’nin Çorbası”

Bu çalışma Gürcü döngüsel hareketliliğini hem harekete katılanlar, hem de aracılar ve işverenler açısından anlamaya çalışmıştır. Yukarıdaki teorik bilgi ve bulgular ile birlikte Gürcü döngüsel hareketliliğin bir programa bağlanması ve bu programa yönelik politikalar olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu harekete ilişkin bir program oluşturulması halinde bu yönüyle bir ilk olacaktır ve emek hareketinin daha insancıl bir boyuta taşınmasına sebep olacaktır. Gürcülerin görünür olması ile birlikte yerel STK, aracı ve işverenler politika ve program üzerinde son yıllarda eğilmeye başlamıştır. Kamu otoritesi de enformel bir şekilde bu konu ile ilgilenmektedir. Yerelden ortaya atılan çözümler çoğunlukla küresel bağlamdan uzak olduğu gibi teorik alt yapısı bulunmamakta ve tek boyutlu olarak konu ele alınmaktadır.

Tüm Türkiye ölçeğinde olduğu gibi Karadeniz Bölgesinde de daha erken dönemde başlamış olmakla birlikte bir demografik dönüşüm yaşanmaktadır. Bunun yanında iş gücü piyasaları bundan etkilenmektedir. Neoliberal politikalar sebebiyle insanlar giderek topraktan kopmaktadır. Bölgedeki arazi koşulları ve miras yolu ile toprağın bölünmesine bağlı olarak zaten az topraklı köylüler neredeyse topraksız köylülere dönüşmüştür. Bu faktörler insanların ülke içi göç hareketine sebep olmuş ve iş gücü açığı giderek büyümüştür. Var olan işgücünün eğitim seviyesinin artması ile birlikte çay tarımı ile ilgilenmemekte ve gelirlerinin önemli bir kısmını tarım dışı alanlardan karşılamaktadır. Bu durum çay tarım işini yapabilecek yerel iş gücü piyasalarında işçi yetersiz olmakla birlikte ülke içerisindeki geçici tarımsal işçi olan Kürtlerin çay tarımının yapıldığı alanlara gelmeleri istenmemektedir. Kürtlerin dışındakiler de emeğini genel olarak tarım işi için satmamaktadır. Bu durumda uluslararası emek ihtiyacı ortaya çıkmakta ve bunu Gürcüler doldurmaktadır.

İlk olarak bu piyasaya Gürcüler girdiğinden dolayı iş etnikleşmiş ve işte uzmanlaşmıştır. Gürcülerden sonrasında başka bir iş gücü bölgeye girdiğinde bu kişilerin uzmanlaşması önemli maliyetler getirecektir. Kürtlerin fındık işçisi olarak çalışmaları belli ölçüde fındığın da etnikleştiğini göstermekle birlikte fındık hasadı çay hasadından daha az bir beceri gerektirmektedir. Fındık işi çocuk emeğine müsaade ederken çay hasat işinin zorluğu ve yoğun emek istemesi sebebiyle çocuk işçiliğine yer vermemektedir. Fındıkta iş daha belirgindir çünkü, bir şekilde bir meyvenin toplanmasına dayanmaktadır. Gürcülerin hem tarım işçiliği hem de kendi ülkelerinde çay tarımına ve hasadına aşina olma durumları vardır. Buradaki arz ve talep dengesi döngüsel bir hareket doğurmaktadır. Bu hareket karşısında bazı sömürü ilişkileri ve tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu tepkiler karşısında gerek aracı, gerek işveren, gerekse STK ve diğer yapıların döngüsel Gürcü tarım işçiliği için ortaya koymuş oldukları öneriler oldukça karmaşık olduğu gibi önemli eksiklikler ve zıtlıklar içermektedir.

Demografik dönüşüm ve neoliberal politikaların okumasının yapılamadığı bazı öneri gruplarında yerel işgücünün çay tarımında çalışmamasını insanların tembelleştiği üzerinden açıklamaktadır. Bu tembellik hali de insanların çalışmaya ihtiyaç duymaması olarak yorumlanmakta ve bırakın açık pazar politikasını, bu durumun ülkenin zenginleştiği belirtisi olarak okunmaktadır. İşveren ve aracılar Gürcülerin gelmemesi durumunda mutlaka birilerinin bulunacağını ifade etmişlerdir. Bulunabilecek kişilerin de Suriyeli, Azerbaycanlı veya Tatarların olabileceği ifade edilmiştir. Gürcü'nün muadili olarak yine uluslararası emeğin görülmesi, yerel iş gücü ile sorunun çözülemeyeceğini örtük olarak ifade edilmektedir. Her defasında Gürcülerin milyon

dolarlar ile ülkelerine döndüklerini ifade edilmesi karşısında ülke içerisinde tarımda döngüsel hareketliliğin önerilmesine karşılık olarak:

“Kürtler gelemmez, gelmemeli onların çoğu Apo’cu. (SA), Kürtler gelse PKK’lı olarak vurulurlar, barınamazlar. Çoğu Apocu olduğu için barınma şansını yok (SA), Kürtleri kabul edemeyiz. Güvenilir bir millet değil Kürtler, Kürtler buraya gelseler dağıtı taşıyı soruyor yarın öbür gün bir takım olaylar yani güvenemiyorsun. Çünkü Giresun’un bilmem ne dağlarında bir takım oyunlar oynanıyor, komünist sistem ona güven verdirmiyor, 10 tane Gürcü’ye güvenirim bir tane Kürt’e güvenmem (HH), Kürtler gelsin istemezler onlara tepki var, ancak ölüsüne kadar bunlar. Burada var Kürt bir tane 2000’den beri orada bu kadar zamandır yer satmıyorlar ona 100 m². Ama Dadaşlar ayrı (RT), Kürtler geliyordu ama onlar da kavgacı. Kürtler gelmesin, bir de onları biz sevmiyoruz, bunlar (Gürcü) yine bizim kapı komşumuz, komşuluk hukukumuz var (AA) ifadelerini kullanmışlardır.

Gürcüler burada güvenilir, sakin, komşu vb. toplumsal değerlerle olumlanırken, Kürtler, hain, kavgacı, Apo’cu olarak dışlanmaktadır. Fakat çalışmanın yukarıdaki bağlamlarında Gürcüler, kavgacı, gavur, sünnetsiz ve hain olarak kodlanmıştı. Buna karşılık Kürtlerin *sünnetli* ve Müslüman oldukları gerçeği gizlenmiştir. Anlaşıldığı üzere toplumsal olarak olumlanan bir değer karşısında kimin olduğuna bağlı olarak ortaya konulan tutum da değişmektedir. Buradaki toplumsal ikircilik önemli bir bağlamı oluşturmaktadır.

Bu kişiler aynı zamanda doğudan işçilerin gelmesi ile birlikte rekabet ortamı olursa Gürcülerin daha düşük ücretlerle çalışabileceklerini ifade etmişlerdir. Fakat burada Doğudan kasıt müstakbel doğudur. Gürcü yerine önerdikleri grupları ise daha sonraki görüşmelerde Suriyelilerin tembel olduğunu, çalışmadığını, Azerbaycanlıların ise aynı etnik gruba dâhil olduklarından Gürcülere yaptıklarını onlara yapamayacaklarını ifade etmişlerdir. Zaten Tatarların döngüsel tarım işlerinde hareketlilikleri bu bağlamda yoktur. Aracılar ve işverenler Müslüman grupların Türk olduğu varsaymakta ve onların yemeklerini yenilebilir olduğunu ifade ettikten sonra onların çay toplama becerilerinin bir türlü geliştiremediklerinden şikâyet etmektedir. Buna karşılık yine rekabet gündeme getirilmekte ve Gürcülere artık evlerin ve dükkânların anahtarlarını bırakıp gidecek duruma gelebileceklerinden endişe etmektedirler. Bu endişe karşısında insanlar Gürcülere yönelik plan ve programlar önermişlerdir. Bir kısım kişiler acilen organik çaya geçiş yapılması gerektiğini ifade

etmiştir. Bu önerideki amaç kimyasal gübre ile on ton yaş çay üretimi yapan mal sahibi organik tarıma geçtikten sonra on ton olan bu üretimin 3 tona düşeceğini varsaymaktadır. Böylelikle Gürcüler ya yevmiye işi çalışacaklardır ya da bu kadar az kilodaki çay, aile emeği ile toplanacaktır. Bu ilginç öneride gözden kaçırılan organik çaya geçişle birlikte ani kilo kaybı meydana gelmesine rağmen zaman içerisinde eski kiloya geri dönülebilir olmasıdır. Ayrıca bu çözüm, öneriden öteye geçmediği gibi hiç olmayacak bir varsayımdır. Neoliberal politikaların etkili olduğu bölgede organik çaya geçilmesi halinde çay fiyatının aşırı yükseleceği ve bu çayın kamu tarafından desteklenmesi gerektiği aksi halde kaçak çay girişlerinin olabileceği ifade edilmiştir. Bu durumun önüne geçmek için de kamunun yüksek fiyatta organik çayı satın alıp düşük fiyata satması gerektiği belirtilmiştir.

Bazı işverenler yerleşim birimleri olarak ücret üzerinden önlemler almaktadır. 500 TL olan Gürcü ücretini köy olarak bir karara bağlayıp 450 TL'ye sabitleyerek çözüm bulmaya çalışmışlardır. Özellikle hafta sonu gelip çay hasadı yapan iş verenler veya sezonluk İstanbul, Ankara gibi şehirlerden gelip çay toplama işlemlerini gerçekleştirmek isteyenler kolay bir şekilde işçi bulmak ve işlerini kısa sürede halletmek için yerel piyasada var olan veya belirlenmiş ücretten daha yüksek fiyatı Gürcü'ye teklif ederek yerleşmiş sistemi bozmaları karşısında çay bölgesinde yaşayanlar bu kişilerin sistemi bozduklarından şikâyet ettikleri gibi bu kişiler *“kendi parasının düşmanı”* olarak görülmektedir.

Rize'nin Pazar, İyidere, Kalkandere ve Der pazarı ilçelerinde farklı zamanlarda sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek Gürcüler hakkında toplantı yapmıştır. Bu toplantıdan çıkan düşük ücret karşısında bazı işverenler tepki göstermiştir. Çünkü bazı kararlarda tek öğün yemek verilmesi ve 120 TL dışında günlük yevmiye verilmemesi gerektiği kararı açıklanmıştır. Buna karşılık işverenler *“kimse bizim paramızın amiri değildir”* diyerek tepki göstermiştir. Bu tepkiyi veren kişiler çözüm olarak işçi kooperatiflerinin kurulması gerektiğini önermiştir. Bir kısım işveren ve aracılar en büyük suçlunun İŞKUR olduğunu düşünmektedir. İŞKUR sezonluk olarak aldığı işçileri mezarlık, karayolları, okullar vb. alanlarda istihdam etmek yerine İŞKUR'a başvuranların çay tarım işçisi olarak çalıştırılması gerektiğini savunmaktadır. Bu savı haklı çıkartmak için de taşeron elemanların günlük 50 TL'ye çalıştıkları Gürcüler 150 TL'ye günlük çalıştıkları fakat yerli çalışırsa 200 TL bile verebileceklerini ifade etmişlerdir. Fakat bu söylem ciddi zıtlıklar içermektedir. İŞKUR elemanlarının kuruma başvurmadan önce de bölgede varlıklarını devam ettirmekteydi fakat emek yoğun tarım işinde çalışmak yerine asgari bir ücret tercih ediyor olmaları ve bu kişilerin

hâlihazırda kendilerinin var olan çay bahçelerini bile işlemedikleri gözden kaçırılmıştır. Ayrıca Gürcü'ye fazla gördüğü 150 TL'nin yerine yerli kişiye 200 TL verilmesi kabul görülüyorsa pekâlâ Gürcü'ye de 200 TL verilebilir. Bazı kişiler Gürcülere çözüm olarak kendi çaylarının toplanması için Gürcülere toplamda 12 bin TL verdiklerini bunu yerine genç hane üyeleri bir araya gelerek çayın toplama, taşıma ve satma işlerini kendilerini yapması halinde Gürcülere verilen 12 bin TL'yi çocuklar olarak almak istemişlerdir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere bu çözüm Gürcülerin muadili bir çözüm değil aileden bağımsız bir bütçe oluşturarak ekonomik güvence ve özgürlük kazanma dürtüsünden ortaya çıkmaktadır.

Bazı işveren ve aracılar Gürcülere yönelik söylemlerin “*Yahya'nın Ayşe'nin çorbasına*”¹³ dönüştüğünü ifade etmiştir. Anlaşıldığı üzere Gürcülere yönelik olarak birçok kişi birçok şey söylemektedir ve bunu yaparken de olgunun tadını kaçırmaktadırlar. Gürcülere yönelik bazı radikal öneride bulunanlar Gürcülerin bizi sömürdüklerini ve sınır kapısının derhal kapatılması gerektiğini düşünmektedir. Kimi liberaller çay bitkisini odunsu toptasalarda Gürcülerin gelmesi gerektiğini ifade ederken bazı şartlar sunmaktadır. Gürcüler işçi ücretlerini arttırsalar da iyi toplanmış çay ile kötü toplanmış çay arasında satım ücretlerinin ve işçi ücretlerinin farklı olması gerektiğini şart koşmaktadırlar. Böylece Gürcüler çayı daha düzenli toplayacaklardır ve mal sahibi ve aracı güzel toplanan çaydan daha fazla gelir elde edecektir. Böylece yeni bir pazar ve pazara bağlı olarak kalite sistemi yeniden üretilir. Gürcüler üzerine düşünmüş bazı karamsar kişiler çayın artık tercih edilmediğini, ülkenin giderek kahve piyasasına girdiğini hele ki Ege ve Akdeniz'de neredeyse çay tüketilmediğini iddia ederek, çay tarımının sonunun yaklaştığının kehanetinde bulunmuşlardır. Kimileri Gürcülerin varlığının sürmesi gerektiğini, fakat çay bölgesinde kumar turizminin serbest olması gerektiğini şartlı olarak öne sürmüştür. Böylece Gürcülerin çay üzerinden kazandıkları ile bölgenin parası Gürcistan'a “*akarken*” kumarhane ile geri kazanılacaktır. Bazı kişiler az da olsa Gürcü ücretlerinin yüksek olması üzerine işçi almayarak kendi çaylarını kendileri toplamaya başlamışlardır¹⁴.

Yukarıdaki öneriler ve ifadelerin tamamı bireysel ifadeler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlardan anlaşılacağı üzere bölgede Gürcüler bir sorun olarak görülmektedir, fakat Gürcüler olmadan da bu işin olamayacağının farkındadırlar. Birçok faktör ve neden göz ardı edildiğinden havada asılı kalan, birçok bağlamdan kopuk ifadeler ortaya çıkmaktadır. İlk olarak kurumsal düzeyde ve çok katılımlı bir toplantı

¹³ Bu ifade Yahya adında bir dedenin Ayşe adında eşi gelen herkese yetmesi için bir çorbaya sürekli su ekleyerek tadının da bozulduğu bir olaya vurgu yapmaktadır.

¹⁴ <http://www.rizenabiz.com/rize/gurculer-fiyat-artirdi-uretici-bahceye-girdi-h9667.html> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

kamuoyu bilgilendirilerek Rize'nin Pazar ilçesinde düzenlenmiştir (03.05.2015). Bu toplantı içerisinde bazı kararlar alınmış ve bu kararların muhtarlar aracılığı ile denetlenmesi teşvik edilmiştir. Toplantıya muhtarlar, dernek başkanları, CHP, MHP, İYİ parti temsilcileri Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Kamyoncular Derneği Başkanı, İl Genel Meclisi üyeleri, Esnaf Kefalet Kooperatifi Başkanı ve çay üreticileri katılmıştır. Sırasıyla konuşma yapan bu kişilerin yapmış oldukları tartışma ve oylama sonucu; 2015 yılı için bir ton çay toplamanın karşılığı 250 TL, taşıma olması halinde 275 TL, günlük yevmiye 70 TL ve saat ücreti 7 TL olarak belirlenmiştir. Bu teklifler yeterince düşünülmemiştir, çünkü saat ücretinin yedi lira olması durumunda bile gündelik ücret 84 TL olmaktadır. Bu karara uymayanlara vebal altında kalacakları, kamuoyunda her türlü ifşa edilecekleri, kanuni müeyyideye (yaptırım) uğratılacakları, kişiler takip edilecek ve çalıştırdıkları Gürcüler jandarmaya bildirilerek çalışma izinleri olup olmadığı denetlenerek işverenin para cezası almaları sağlanacaktır gibi tedbirler getirmişlerdir¹⁵. Bu kadar farklı seslerden bir araya gelen gruplardan bu derece vahim bir öneri ve denetim mekanizmasının ortaya çıkmış olması şaşılabilecek bir durumdur. Kapitalist sistemde kâr ve fayda üzerinden bir araya gelmeyecek grupların nasıl bir araya gelebileceklerini hem katılımcılar açısından yeniden öğrenmekteyiz hem de ürettikleri çözümün vahimliği bunu göstermektedir. Birçok siyasi görüşün katılımı, muhtarlar, işverenler vb. kişiler varken bir tane Gürcü işçi bile olmadan Gürcü olmak ve onun hakkında karar almışlardır. Belli ölçüde Gürcü'nün orada olması meşru olarak görmedikleri Gürcü'yü meşrulaştıracağından istenmeyen bir durumdur.

İfade ettikleri yaptırımlar bir çözüm üretemeyeceği gibi çözümden fersah fersah uzaktır. İlgili toplantının devamında fabrikalarda çalışmak üzere Ağrı, Bitlis ve Van'da işçilerin getirtildiği aynı şeyin çay toplama için de yapılabileceği söylenmiştir. Toplama işi de bu illerden gelenlere yaptırılması ve araçların aradan çıkarılıp bunun muhtarlar yoluyla yapılması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca araçların yapmış olduğu ticaret (Gürcüler ticaretin nesnesine dönüşmüştür) kazancının genele yayılması gerektiği vurgulanmıştır. Bir muhtar kendi imkânları ile Gürcülere çayın toplatılmaması gerektiğini içeren bildiriler basıp dağıttığını, bu sırada bu yaptığının yanlış olduğunu ifade eden bir kişi ile kavga ederek onu yaraladığını bunun üzerine altı ay hapis yattığını gururla toplantıda ifade etmiştir. Bedelini ödemiş biri olarak en fazla konuşma hakkı ona ait olduğunu ima etmektedir. Aynı muhtar bu kararların ve toplantının valilik

¹⁵ <http://www.pazar53.com/pazarda-gurcu-cay-iscileri-icin-toplanti-32900h.htm> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

düzeyinde olması gerektiğini ifade ettikten sonra ÇAYKUR'un olmazsa olmaz olduğunu ve onun için her şeyin yapılması gerektiği ile devam etmiştir.

Toplantıdaki bir başka kişi findık toplama için insanlar 50-55 TL ye çalışırken Gürcülerin şımartıldığından dem vurmıştır. Toplantıda mutabık kalınan en geniş çaplı öneriye göre bütün Gürcüler bir yerde kapatılması ve orada barınmalarıdır. Bu uygulamada öncü olurlarsa diğer ilçeler de bu uygulamayı örnek alarak yeni bir akım gerçekleşmiş olacaktır. Bunun gerçekleşmesi için de bu tür toplantıların sık sık olması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için partilerin yönlendirilmeleri gerekmektedir. Toplantıda bir sitem de ÇAYKUR'a yapılmıştır. İkinci bölümde ifade edilen randevu sistemi ve hafta sonu çalışan kişilerin fazlaca Gürcü talep etmeleri sebebiyle tüm memurlara hafta sonu kontenjanın kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir.

Toplantıda işçilerin bir merkeze toplanması halinde bunun nasıl organize edileceği gündeme gelmiştir. Bu konuda da katı endişeler dile getirilmiştir. Çünkü belli merkezlere kapatılan Gürcüler bir köye gönderildiğinde Gürcü'yü alan kişi ya komşusuna bunlardan habersiz aynı Gürcü'yü çalıştırmak için gönderirse bu açığı nasıl kapatabilecekleri endişesini taşımaktadırlar. Bu önerinin hayata geçirilmesi için toplantıda bunu organize edecek şirketlerin kurulması gerektiğini söylemişlerdir. Bu şirket gerekli yerlerde barınak kurarak Gürcüleri denetlemesi gerekmektedir. Bu sistemin sürdürülmesi için de ÇAYKUR'un üreticilere ayırdığı kontenjanları doldurulması gerektiği bu yapılmazsa ÇAYKUR'un kendi elleriyle özelleştirmeye doğru sürükleyecekleri endişesi taşımaktadırlar. Mal sahiplerinin ÇAYKUR kontenjanlarını doldurmaması halinde Cumhurbaşkanı gibi olan muhtarların bunları denetlemesi gerektiğine işaret edilmiştir. Bu tartışmalar ve fikir beyanlarından sonra oylama yapılarak bir ton çayın toplanmasında 400 TL verileceği, günlük yevmiyenin 120 TL olacağı ve bir öğün yemek verilerek sigara verilmeyeceği kabul edilmiştir.

Pazar ilçesinde STK ve diğer kurumların başlatmış olduğu ücret ve politika belirleme çalışması Çayeli ilçesine örnek olmuş ve Çayeli Ziraat Odası, Ticaret ve Sanayi Odası, Şoförler ve Otomobiller Odası ve Esnaf odası toplanarak ortak bir bildiri yayınlarak yukarıdaki örnekte olduğu gibi benzer ücretler belirlemişlerdir¹⁶. Bu toplantı katılım açısından daha sığ ve yine Gürcüler olmadığı gibi aldığı kararlar açısından daha şeditir. Çünkü açık bir şekilde ilgili kuralara uymayanlar hakkında yasal işlem başlatacaklarını ifade etmişlerdir. Bunu ifade ederken de herhangi bir yasal dayanakları yoktur. Üretilen bu söylemler çay bölgesinde belli bir gündem oluşturmuş

¹⁶<http://www.rizevizyon.com/cay/rizede-karaborsaya-dusen-gurculerin-gunluk-yevmiye-miktari-karara-baglandi-uyumayana/10328> Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

birçok sivil toplum tarafından tartışılır olmuştur. Hemen hemen herkesin bu konuda salt fikri bulunmaktadır.

Bu konuda kurumsal olarak fikir üreten bir diğer kuruluş Çay Sanayicisi İş Adamları Derneği'dir (ÇAYSİAD). ÇAYSİAD Gürcü işçilerin sigara parasının da ödendiği ve Gürcüler neredeyse “beş çayı” molası isteyeceklerini ifade ettikten sonra ülke genelinde Gümüşhane, Artvin, Giresun'da işsizlik oranlarının yeksek olduğunu dolayısıyla buralarda yerel işçi getirmek gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için de çay hasadında yerli işçi projeleri hazırlamışlardır. Fakat yerli işçiler üç aylık çay hasadı için dokuz aylık sigorta istemişlerdir¹⁷. Bu sebeple “Yaş Çay Bizim İşimiz” projesi gerçekleştirilememiştir. Projenin gerçekleşmemiş olmasındaki küresel ölçeği, neoliberal politikaları, bölge gerçeğini ve demografik dönüşüm gibi bağlamları dikkate almadıklarından projenin gerçekleşmemesini salt çay sezonunun üç aylık gibi kısa sürede sona ermesine bağlamaktadırlar. Üç aylık işe dokuz ay sigorta istenmesi durumunda bu sefer dört aylık çay süresine ilaveten beş ay devlet desteği sağlanarak taşeron sistemiyle “kamu yararına projelerle” işgücü açığının yerelden karşılanması tartışmaya açılmıştır. Bu projenin neden desteklenmesi gerektiği de Gürcülerin toplamda 119 milyon dolar bölgenin parasını alıp götürmeleri üzerinden gerekçelendirilmiştir. Bu proje önerisine karşılık olarak Gürcü işçi çalıştırılmasına karşı olmadıklarını, yasal olmayan durumların yasal hale getirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca mal sahiplerinin bu tablodan ne memnun olduklarını ne de şikâyetçi olduklarını belirtmişlerdir. Öte yandan düzensiz hareket eden kişiyi çalıştırmanın cezasının ne kadar yüksek olduğu hatırlatılarak aba altından sopa gösterilmektedir. Tekrardan durum toparlanarak Gürcülerin gelmemesi halinde bu işgücünün yerini alabilecek bir “B” planlarının olmadığını ve olması gerektiğini ifade etmişlerdir¹⁸. Rize Ticaret Borsası Halkla ilişkiler Sorumlusu Gürcülerle birlikte çayın kalitesinin düştüğünü şu sözlerle ifade etmişti:

“Kilo karşılığı toplayan işçi daha çok gelir elde etmek için normalde 2,5 yaprak ya da 3,5 yaprak toplanması gereken çayı kökleriyle birlikte topluyor. Dolayısıyla çayda bir kere verimlilik düşüyor. İkincisi ise çayın kalitesi gittikçe azalıyor. Bir hesap yapacak olursak, geçen seneye ya da bir evvelki seneye göre bir hayli düşüş var. Burada yüzde 8'lerden yüzde

¹⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/vahap-munyar/gurcu-isci-5-cayi-bile-istiyor-gurcistana-70-milyon-dolar-goturuyor-40356584> Son Erişim Tarihi: 04.04.2018.

¹⁸ http://www.caysiad.org.tr/index.php?sayfa=cay_sektorunde_yabanci_isci_sorunu.97&d=tr Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

*11'lere çıkan bir çöp sorunu var. Bu direk kuru çayın maliyetini de etkiliyor. Eğer müstahsil 2,5 yaprak ya da 3,5 yaprak çayı bahsettiğimiz kökü, çöpü olmayacak şekilde getirse inanıyorum ki hiçbir firma devletin açıkladığı taban fiyatının altında çay almak için en ufak bir çaba sarf etmez.*¹⁹

Bu ifadelerde çayın kalitesiz toplanmasına Gürcülerin neden değil aslında söz konusu uygulamaların bir sonucu olduğu gözden kaçırıldığı gibi özel sektörün kamunun belirlediği fiyatın altında teklif vermesini de Gürcülerin çayı odunsu toplaması ile ilişkilendirerek hataya düşmüştür. İşveren, aracı ve STK'ların bu gündemine karşılık olarak bazı köşe yazarları da konuyu gündemlerine almışlardır. Nispeten nitelikli bir analiz yapan ÇAYSIAD genel sekreteri bir yazısında²⁰ çözüm olarak çay bahçelerinin birleştirilmesi gerektiğini ele almıştır. Bunun önerirken de çay bahçesi sahiplerini (201 bin kişi) üçe ayırır. İlk gruba çay bahçesi sahibi olup geçimini bundan sağlamayanları dâhil eder. Bu kişilerin mahalle baskısı ile çay hasadı yaptıklarını iddia etmiştir. İkinci gruba çay bahçesi sahibi olup çay hasadını işçi ile gerçekleştirenleri katarak bunları da salt çay dönemlerinde çay bölgesine geldiklerini ve bir an önce çayının toplanması için işçinin neyi talep ederse vermeye hazır olmakla ve işçi ücretlerinin artışının temel sebebinin bu grup olduğunu iddia eder. Bu iki grup tüm çay alanlarının % 70'ine sahip olduğunu bu oranın 1 milyon kişiye denk geldiği hesabını yapar. Üçüncü gruba da hali hazırda kendi çayını kendi emeği ile toplayanları dâhil ederek konu itibarıyla bu grupla fazla ilgilenmez.

Problemin bu iki gruptan kaynaklandığını tanımladığı için çözümü de bu iki grubun topraklarının birleştirilmesi gerektiğinde arar. Bu kişinin ve temsil ettiği kurumun çay alanlarını birleştirmeden kastı şirketler kurularak çay alanlarının yönetilmesidir. Yani az topraklı köylünün yaptığı yarıcılık faaliyetini şirketlere devretmektir. Böylece 2000/3000 dönüm arazilerin şirketlerin elinde toplanacağını ve vergi üreteceklerini böylelikle tekelleşen sistem içinde de çay kalitesinin artacağını ifade etmiştir. Bu fikirlerini “Yaş Çay Bizim İşimiz” projesi kapsamında ifade etmektedir. Projenin sağlayacağı faydaların tamamını salt Gürcü işçinin düzenlenmemiş haline ve toprakların parçalı olması durumuna odaklanarak ifade etmektedir. Çay bahçelerinin verimli hale getirilmesi faydası ile çay alanlarının tekelleşmesi arasındaki teorik bağlantı belirsizdir.

¹⁹ http://www.caysiad.org.tr/index.php?sayfa=baskanimizin_roportaji.96&d=tr Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

²⁰ http://www.caysiad.org.tr/index.php?sayfa=cay_alanlarinin_birlestirilmesi_neden_onemli_.95&d=tr Son Erişim Tarihi: 21.04.2019.

Bu proje ile Gürcülerin kazandıklarını vergilendirilmek istenmektedir. Böyle bir proje İngiliz sömürgesindeki Hindistan'ın köylülerin ellerinden tarım alanları alınarak çay bahçesine dönüştürülmesi ile birlikte toprağın tekelleştirilmesi ve bu toprakta daha önce toprak sahibi olan köylünün çalıştırılmasını akla getirmektedir. Öte yandan aracı ve toprak sahipleri ayrıca STK'lar çayı herkesin toplayamayacağını ve Gürcülerin bu konuda uzmanlaşmış olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere aracı, toprak sahipleri ve STK'lar Gürcüler konusunda belli fikirler üretmiştir. Aracılar ve toprak sahiplerinin bu konudaki çözüm önerileri belli bir plan ve teorik olarak ortaya çıkan birçok bağlamdan uzak olarak ifade edilmektedir. Bu grupların söz konusu problem tespitleri ve çözüm önerilerinin üzerinde yeterince düşünülmeyeceği açıkça görülmektedir. Pazar ve Çayeli'nde birçok parti ve ilgili/ilgisiz kuruluşlar ile yapılan toplantılarda öncelikli olarak Gürcü işçi tecrübesi ve onun hikâyesi yer almadığından başlangıç olarak temsil hatası yapılmıştır. Bu toplantılarda tartışılan konular ve olguların çok az bir kısmı toplumsal gerçekliği içermektedir. Çünkü bölgenin gerçeklikleri, ulusal ekonomik politikalar ve demografik dönüşüm ayrıca uluslararası bağlamda Türkiye-Gürcistan da gözde kaçırılmıştır. Toplantıdan ortaya çıkan ücret belirleme ve bunun da düşük olarak belirlenmesi yine Gürcülerin ne için geldiklerini göz önünde bulundurmadan yapılmış önerilerdir. Toplantının bir çıktısı olarak alınan kararları bir kanun hükmüne taşıyarak uymayanlar hakkında yasal işlem başlatılacağı ifadeleri de oldukça ayrıştırıcı ve gerçekçi değildir. ÇAYSIAD düzeyinde yapılan toplantı nispeten daha ciddidir fakat burada da önemli eksiklikler vardır. Arazileri şirketler üzerinden toplulaştırmak, İŞKUR üzerinden yerel işgücü toplamak gibi önerileri derinlemesine düşünülmemiş ve uygulaması zor olduğu gibi süründürülebilir olmayan önerilerdir.

Bu tez çalışmasında bir politika önereceğimiz ifade edilmişti. Bu politikayı ifade ederken dünya üzerindeki örneklerle ve işleyiş süreçlerine değinmek gerekmektedir. Politika önerimiz kendi doğalında gerçekleşen döngüsel hareketin devamlılığı üzerine odaklanacaktır. Çünkü bölge nüfusundaki dönüşüm, iş gücü eksikliği, ayrıca ulusal düzeyde ülke içi döngüsel hareketlerde bulunan Kürtlere karşı alınan olumsuz tutum Gürcülerin devamlılığından yanadır. Bunun yanında daha önceki dönemlerde Erzurum, Ardahan, Giresun, Samsun vb. alanlarından gelen işçilerin gelmekten vazgeçtiği gibi sürekli olarak aynı yerden aynı yere gelme gibi bir pratikleri olmadığından iş konusunda uzmanlaşmamış ve başka iş fırsatı bulduğundan çay hasadı için gelmekten vazgeçmiştir. Uluslararası örgütler tarafından döngüsel hareketin politika olarak desteklendiği gerekçeleri ile belirtilmişti. Genel olarak işgücü ihtiyacına

hangi alanda ihtiyaç duyuluyorsa önce bu tespit edilmekte sonra ise hangi ülkeden hangi sektöre ne kadar kişiye çağrı yapılacağı tespit edilmektedir. Nadir olarak zaten var olan doğal harekete bir politika üretilmektedir. Uluslararası döngüsellik hareketlerinde bir program dâhilinde olanlarda kişilerin çalışma süreleri belirlendiği gibi çalışma şartları ve ücretleri de önceden belirlenmektedir. Döngüsel harekete katılan bu kişiler, hangi şartlarda nereye gideceklerini ve ne kadar ücret alacaklarını önceden bildikleri bir anlaşma ile karşılaşmaktadır. Harekete katılan kişilerin hangi sektörde çalışacağını ilgili program belirler ve bu kişilerin ne kadar süre ile çalışacaklarını ilgili iş veya sektörün hangisi olduğuna bağlıdır. Almanya ve İtalya belli sektörlerde çalışma izni vermektedir (Mai ve Paladini, 2013; Martin, 2007). Bazı programlar salt tarım ve hayvancılıkta çalışmaya müsaade etmektedir (Hu vd. 2011). Meksikalıların ABD tarım işlerinde çalıştığı programlarda ortalama 8 ay sürmektedir (Newland, 2008) çünkü farklı ürünlerin farklı zamanlarda olgunlaşıp hasat yapmaları ile ilgili bir durumdur zaman. Eğer söz konusu turizm sektörü ise bu durumda tüm yaz sezonu boyunca gerçekleşen bir çalışma süreci ortaya çıkacaktır. Kişilerin ne kadar ücret alacakları program çerçevesinde belirlenirken burada iki farklı ücret belirleme politikası güdülmektedir. İlk olarak yerel işgücü piyasasında ortalama olarak ne kadar ücret ödeniyorsa o kadarı da döngüsel harekete katılana ödenmektedir. İkincisi ise ilgili sektörün veya ürünün piyasadaki değerine göre belirlenmektedir (Gabriel ve Macdonald, 2011). Döngüsel harekete katılanların hangi demografik özelliklere sahip olacağı bazen program ile belirlenebilmektedir. Çünkü özellikle AB ülkelerine AB dışından program dâhilinde hareket eden kişiler ilgili sektörde çalışmak istemedikleri gibi geri dönmeyerek hareketin kalıcı olması durumu ortaya çıkmaktadır. İspanya ve Fas arasındaki anlaşma gereği kırk yaş altı evli ve çocuklu kadınlar tercih edilerek harekete katılan kişilerin geride bıraktıkları çocuklarına olan bağları sebebiyle geri dönüşleri böylece garanti altına alınmaktadır (Wickramasekara, 2011). Bazı durumlarda demografik profili ilgili sektör belirlemektedir. Nitekim Gürcü tarım işçiliği için herhangi bir program olmamasına rağmen işin ve sektörün kendisi belli bir demografik profil gerektirmektedir. Çünkü çay hasadı emek yoğun bir faaliyettir. Bazı programlar ciddi anlamda bireysel haklar içermektedir. Nitelikli konaklama alanları sağladığı gibi temel hakları da garanti etmektedir. Bazı programlar işçilere sendika kurma hakkı tanıdığı gibi grev hakkını da saklı tutarak işçilerin pazarlık güçlerini arttırmaktadır. Bu tür programları çalışan araştırmacılar en başarılılarında bile ciddi eksiklikler tespit etmekle birlikte bu eksiklikler çerçevesinde kişilerin emeklilik haklarının sağlanması, her iki

ülke arasında bu hakların taşınabilir olması, temsil haklarının olması ve çifte vatandaş olarak haklarının olması gerektiğini önermişlerdir.

Kuzey ülkelerine olan döngüsel hareketlilik kalıcı bir harekete dönüşme eğilimi artmaktadır. Çünkü köken ve hedef ülke arasındaki ekonomik, sosyal ve demokratik farklılıklar fazladır. Bu sebeple döngüsel harekete katılanlar çoğunlukla sıkı denetim altına alınmak istenmektedir. Macaristan ve Ukrayna arasındaki döngüsel hareketlilikte bu harekete katılanlar sınır bölgesinden 35-50 km arasındaki mekânsal kısıtlılıkta herhangi bir sektörde çalışma hakkı tanınmaktadır (Çağlar, 2013). Bu yapılırken de Ukrayna'daki etnik Macarlara daha fazla tolerans gösterilmektedir.

Çay hasadını içeren Gürcü döngüsel hareketliliğe yönelik politika oluştururken yukarıdaki tespitler ve programlar göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikli olarak emek yoğun bir faaliyet olan çay hasadı için iş gücü ihtiyacı yerel işgücü piyasalarından ilgili sebeplerle karşılanamadığını/karşılanamayacağını kabul etmek gerekir. Bu ön kabulden sonra Gürcülerin çay hasadı konusunda uzmanlaştığını ve işin etnikleştüğünün tespitini yapmak gerekir. Birçok Gürcü tarım işçisi toprak sahiplerinin kim olduğunu, hemen komşu arazinin kime ait olduğunu, çayın ne zaman toplanacağını vb. şeyleri bilmektedir. Birçok kişi ve kurumlar Gürcülerin gelememesi halinde çayın toplanmayacağı konusunda hem fikirdir. Buradan hareketle politika Gürcülerin gelmesinden yana olup yapılması gereken gelme süreçlerini düzenleyerek haklarını iyileştirip hareketin sürdürülmesini sağlamaktır. Çay hasadının kendisi doğrudan belli demografik özelliklere sahip olanlar üzerinde seçici bir görev görmektedir. Genel olarak nitelikli bir iş gücü çay hasadı için gelirken son yıllarda kur farkı sebebiyle daha kırsal bölgelerden ve daha az nitelikli bir demografik değişim zaman içerisinde olmuştur. Zaten demografik bir profil zorlaması bu profile sahip olmayanları dışlayacağından adil değildir. Para ve sermayeye tanınan sınırsız dolaşım özgürlüğü insanlara da tanınmalıdır. Sınır kapısından belli ağlarla giriş yapan kişilerin alabileceği bir belge ile bürokrasi ve protokolü en alt düzeyde tutarak çalışma hakları onlara teslim edilmelidir.

Gürcüler üzerinden yapılacak programlarda Gürcülerin sadece çay hasadı için çalışmaları önerilebilir, fakat bu durumda da Gürcüler tasarruflarını arttırmak için giriştikleri taktikleri sergileyemeyebilir. Bunun yerine çay bölgesinde yapmak istedikleri herhangi bir iş için izin verilebilir. Bunun yanında Macaristan'ın yaptığı gibi sınır bölgesinden belli km uzaklıktaki alanlarda çalışabilecekleri de önerilebilir. Fakat bu iki öneri kişiyi entegrasyon, dil öğrenme ve yeni ve kendine daha uygun iş fırsatlarından Gürcülerin mahrum edilmesine sebep olabilir. Bu haliyle kimin nerede nasıl çalışacağı kim olacağı, kaç km ilerleyebileceği, hangi sektörde çalışacağı vb.

şeyler önermek yerine çay hasadı için çalışmak isteyenlerin haklarının neler olabileceğini belirlemek gerekir.

Öncelikli olarak çay hasadına gelen Gürcülerin sürekliliğini sağlanması ve insan onuruna yakışan bir anlaşıma yapılabilmesi için kişilerin konaklama alanlarının iyileştirilmesi gerekir. Koğuş tipi alanlardan daha özel alana da hitap eden insani koşullar onlar için yaratılmalıdır. Çay hasadı için gelen kişilerin sosyal sigorta pirimleri ödenerek bu haklarının karşılıklı iki ülke arasında taşınabilir olması gerekmektedir. İşçilerin sendika kurma hakları olması gerektiği gibi hem aracı, hem işveren hem de sistem karşısında pazarlık güçleri arattırılmalıdır. Gürcülerin %97'si sosyal sigorta haklarından faydalanmak istediklerini belirtmişlerdir. Entegrasyon, uyum vb. sorunlara sebep olmadıkları için her ne kadar Kuzey ülkeleri bu sebeple döngüsel hareketleri desteklese de aslında entegrasyon, dil öğrenimi ve kültürel yakınlaşma gerçekleştirilerek kişilerin sosyal ve kültürel sermayeleri de arttırılmalıdır. Bunun sağlanması için bölgede var olan Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Gürcü Dili ve Edebiyatı bölümü öncülük edebilir. Normal süre içerisinde belli bir süre içerisinde vatandaşlık alma hakkının kazanılmasına Gürcülerin döngüsel hareketinden ortaya çıkan zaman da dikkate alınarak çifte vatandaş olma hakları sağlanmalıdır. Bu öneri günümüz dünyasında çok gerçekçi bir öneri olarak görülmeyebilir fakat en azından süreci yönetirken, haklar anlamında bu üst ideale yaklaşılabılır.

Gürcülerin yaptıkları havale miktarları ile Gürcistan'da faaliyet gösteren Türkiyeli firmaların kârlılık oranları göz önüne alınarak emekçinin kazancına göz dikmek ve onu vergilendirmeyi istemek yerine hakkaniyetli bir yaklaşım sergilemek gerekmektedir. Havalelerin ifade edildiği bölümde Gürcülerin kazandıkları paraların dolaylı bir şekilde yenide katma değer ürünlerine harcanarak nasıl geri ülke ekonomisine kazandırıldığını ifade edilmişti. Politika üretirken Gürcülerin ne kadar kazandığı ve bu paranın ülkede kalması gerektiği gibi çıkmaz bir başlangıçla yola çıkıldığı takdirde bu politika Gürcülerin kazandıklarına göz dikmekten ve onların hayatlarını zorlaştırmaktan öteye gidememektedir. Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı ve Türkiye'de binlerce kişinin Rusya'ya gidip çalıştığını ve oradan kazandıkları ile Türkiye'ye yatırım yaptıkları gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ortaya konulacak yukardaki insan onuruna yakışan şartlar ile beraber çay tarımı için hangi yerden kim geliyorsa onu bu iş için kabul etmek gerekmektedir. Bu başvuruların hemen tamamını Gürcüler oluşturacaktır, çay hasadı için iş üzerinden uzmanlaşma gerektiğinden bu kişiler bu şekilde düzenli bir harekete dönüşürse kimin ne kadar uzmanlaştığı da ölçülebilir. Bunun yanında hiç çay işi ile uğraşmamış olan kişiler

acemi-usta perspektifinde iş öğrenimi bu yeni gelen kişilere sağlanabilir. Her bir kişinin kayıt altına alınması onların nerede hangi şartlarda nasıl çalıştıklarının takibini kolaylaştıracağı gibi haklarının savunulması için ortaya bir çaba çıkabilir. Kayıt altına alma esnek olmalıdır, yani, Gürcüler sınırda bildirmek değil herhangi bir iş veren ve toprak sahibi tarafından da kayıt altına alınabilmelidir.

Ücretler belirlenirken yerli iş gücü hangi şartlarda ve koşullarda ne kadar ücret alıyorsa; Gürcülere veya başka gruplara da aynı ile mukabele edilmelidir. Çay fiyatı ÇAYKUR var oldukça sürekli olarak artacağından işçi ücretleri de buna bağlı olarak artması gerektiği gibi iş gücünün emek piyasasında fazla olmasının ücretleri düşürmeye sebep olmasının önüne bu yeni emek gücünü farklı alanlara kanalize ederek geçilmelidir. Sürekli aynı kişilerin aynı bölgeye gelmesi de program dâhilinde olması ile birlikte de devam edecektir. İşgücünün giderek uzmanlaşması ve etnikleşmesi başka dezavantajlı grupların çay bölgesine girememesine sebep olabilir fakat bu sorun ilgili politikaya bağlı olarak ortadan kalkabilir. Çünkü bu daha dezavantajlı gruplar acemi-usta dengesi içerisinde çay tarımına eklemlenebilir.

Bunun dışında Gürcülerin yarıcılık faaliyetlerinde bulunmalarının önü açılabilir. Çünkü çay hasadı için gelen Gürcülerin %87'si yarıcılık faaliyetlerinde bulunmak istemektedir. Bu politika içerisinde aracılardan rolünün katılığı esnetilmelidir. Belli ölçüde ortadan da kaldırılabilir. Ya da bir köy veya yerleşme biriminde yarıcılık yapan bir Gürcü'ye aracılık yapma misyonu komisyon almadan yüklenerek sadece iletişimi sağlaması açısından bir pozisyon ortaya çıkabilir. Çıkabilir çünkü dil öğrenme ve entegrasyon uygulamaları yapılacaktır. Aracılık yapan kişilerin bu bağlamda gübreleme, bakım vb. şeylerle uğraştıklarından üç aydan daha fazla süre vizesiz geliş fırsatı verilmelidir. Yukarıda ifade edilen öneriler gerçekleştiğinde Türkiye'nin bu konuda ilk kez bir politikası olmuş olacağı gibi Gürcülere yönelik ifade edilen olumsuz tutum ve davranışlar ayrıca mitler ortadan kalkacaktır. Gürcülerin, *“hain, üçkâğıtçı, tembel, kıymet bilmez, sünnetsiz, dinsiz, namussuz, kurnaz, hırsız, akıncı, talancı, işgalci”* yapan ve çayı odunsu kısmından toplayan şey yukarıdaki önerilerin ve uygulamaların eksikliğidir.

Sonuç: Yahya'nın Ayşe'nin Çorbasını Herkes İçebilir Mi?

Gürcistan'dan Türkiye'ye çay hasadı için hareket eden Gürcüler bir dizi değişim ve dönüşüm ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de gerek çay üretim bölgesinde gerek ulusal ölçekte yaşanan gerekse uluslararası değişimler Gürcülerin bu iş alanındaki boşluğu doldurmalarına fırsat vermiştir. Bu boşluğu doldurmak için gerekli olan işgücü

nitelikleri ve iş üzerinde uzmanlaşmış olmaları çay için gerekli olan emeğin etnikleşmesine de sebep olmuştur. Gürcü ekonomisi ve var olan politikalar ile birlikte refahın Gürcü ulusunun her kesimine ulaşmaması sebebiyle Gürcistan çay hasadı gibi emek yoğun bir iş için işgücü üretebilmektedir. Gürcistan ekonomisinin iyileşmesi ve refahın ulusun tüm bireylerine yayılması ile birlikte böylesi emek yoğun bir faaliyet tercih edilebilir olmaktan uzaklaşabilir. Bu faktörlerin yanında çay bölgesine yerel mekanizmalar ve çay bahçesi sahiplerinin Türkiye'nin öteki etnik gruplarına özellikle bu işi yaptıkları için Kürtlere bakışının olumsuz olması sebebiyle de Gürcüler yine bu ontolojik boşluğu doldurmaktadır.

Bu sistematik durumdan anlaşıldığı üzere çay hasadı döngüsel Gürcü hareketine bağlıdır. Fakat Gürcüler döngüsel olarak hareket ettikleri çay hasadına uzun vadede bağımlı gözükmemektedir. Yani yerel işgücünden (çay bölgesinden) yapısal bir değişiklik ortaya çıkmadıkça çay yasadı bu yerel piyasadan karşılanması zor gözükmektedir. Fakat Gürcüler daha iyi fırsat ortaya çıktığında hareketin yönünün zamansal olarak değiştirebilir. Nitekim Gürcüler hedef bölgesine vardıklarında bir dizi olumsuzluk ve mitler ile karşılaşmakta ve iktidarın stratejileri ile boğuşmak zorunda kalmaktadır. Bu mekanizma giderek Gürcülerin daha fazla taktikperver olmalarına sebep olmaktadır. Stratejiyi üreten işveren ve araçlar bu sistem karşısında Gürcülerin kıvraklığını bir eleştiri olarak ortaya koymaktadır. Gürcülere yönelik bir dizi olumsuz yargının temelinde iki topluluğun yan yana olmasına rağmen çalıştırma dışında hiçbir iletişimlerinin olmamasıdır. Böylece zaten tecrit edilmiş mekânlarda konaklamaları da iki toplumu paralel toplum haline getirmektedir.

Hedef bölgedeki kişilerin dinsel tutumları da Gürcüler arasındaki din farklılıkları üzerinden de ayrımcılık yapılabilmektedir. Bunun yanında araçların ileri derecede Gürcüler üzerinden yapmış olduğu sömürü de göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıdaki olumsuz durumlar göz önünde bulundurulursa Gürcüler bir bakıma dışlandıkları, ötekileştirildikleri ve sömürüldükleri halde yine de çay toplamaya gelmektedir. Buradan çıkan sonuç, her şeye rağmen bu döngüsel harekete katılan Gürcülerin buradan elde edecekleri gelire ihtiyaçları olduğudur. Çünkü insanlar dışlanmak, eziyet görmek ve sömürülmek istemez.

Araştırmacı olarak bu hareketin devamlılığından yanayım. Araştırma bulguları göstermiştir ki Gürcüler çay hasadı için oldukça başarılıdır ve işgücü piyasasına başka bir grup girdiğinde o grubun çay hasadını öğrenme maliyetleri oldukça yüksek olacaktır. Gürcü iş gücünün devamlılığı için Gürcülerin daha nitelikli şartlarda yaşamaları ve daha uygun ücretler ödenmesi gerekmektedir. Gürcülerin sigorta

primlerinin ödenmesi ve bu haklarının her iki ülke arasında taşınabilir olması gerekmektedir. Konaklama alanlarının iyileştirilmiş olması aslında aracı tarafından yapılan kesintilere rağmen bu derece kötü alanlarda konaklıyor olmaları arasındaki zıtlık ortadan kalkacaktır. Ayrıca kalış süreleri uzatılarak ihtiyaç duyulan alanlarda Gürcüler yarıcılık faaliyetleri yapabilmelidir. Yarıcılık faaliyetleri yapan Gürcüler ile birlikte Türkiyeli aracılar aradan çıkarılarak bu yarıcılık yapan Gürcüler aracı konumunda olmalıdır.

Tüm bunlar yapılırken Gürcülerin sosyal ve kültürel sermayelerinin artırılması için yerel halk ile etkileşimde bulunmaları gerekmektedir. Bu etkileşimlerin olabilmesi için Gürcülere yönelik etkinlik ve eğitimler düzenlenmelidir. Etkileşimin sağlanabilmesi için de Gürcülere yönelik olumsuz tutum ve mitleri yapıbozuma uğratarak bilinç düzeyi artırılmalıdır. Gürcülerin kim oldukları nereden nasıl ve niçin geldikleri, ne kadar kazandıkları ve bu kazandıkları paralar ile ne yaptıkları yerel halka anlatılarak bu sorun ortadan kaldırılabilir. Yine yapı bozum için Gürcülerin döngüsel hareketinden önce çay bölgesi insanların Gürcistan ve Rusya'ya gittikleri ve benzer süreci onların da yaşadıkları anlatılmalıdır. Bu tür bilgiler ve anlayışlar yaygınlaşmaya başladığında Gürcülerin hak ve özgürlüklerinin sağlanmasının da temeli atılmış olacaktır.

Gürcüler gelmediği takdirde zorunlu olarak Kürtlerin gelmesi bölge içerisinde anlaşmazlıklara sebep olabileceği gibi ülkedeki güvenlik olaylarının çeşitliliğine bağlı olarak Kürtlere yönelik saldırıyı ve emek sömürsünün şiddetini arttırabilir. Çünkü Gürcülere yönelik bir dizi şikâyeteye rağmen *“bir Kürt geleceğine on Gürcü gelsin”* denebilmektedir. Gürcüler çay hasadı için uzmanlaştığından yerine kim gelirse gelsin çay hasadının öğretilmesi için üç yıl gibi bir zaman gerekecektir. Böylece işi öğrenmenin maliyeti artmış olacaktır. Çay bölgesi kendi iş gücünü üretmediği aşikârdır. Kürtlere yönelik bakışta ortadadır ve Türkiye’de tarım için döngüsel harekette bulunan başka bir grubun varlığı çok nadirdir.

Bazı aracılar ve işverenler Suriyelileri önermiştir. Fakat bu önerinin ayakları yere basıyor değildir. Çay hasadı için gerekli iş gücü sürekli olarak aynı mekândan aynı mekâna ve aynı zamandan aynı zamana hareket etmeyi içermektedir. Suriyelilerin sürekli olarak aynı işçilerin aynı yere gitme gibi bir sürekliliği konumları itibari ile mümkün gözükmemektedir. Açıkça ortadadır ki çay hasadı Gürcü işgücüne bağımlıdır ve bu bağımlılık giderek artmaktadır. Çünkü çay bölgesindeki demografik dönüşüm ve yerel iş gücünün çay hasadına karşı tavrı ortadadır.

Bu hareketin sürekliliği ve çay gelirinin bölge sağladığı birçok avantajın devam etmesi için bu noktada kamunun yani ÇAYKUR’un rolü önemlidir. ÇAYKUR sürekli

olarak her yıl yaş çay fiyatını bir önceki yıla göre arttırmaktadır. Bu fiyat artışı ise özel söktürün ÇAYKUR'a yakın bir şekilde fiyat açıklamasına sebep olmaktadır. Bu ikili sistemin sürdürülebilirliği ise çay piyasasının uluslararası piyasaya açılmamasından kaynaklanmaktadır. Çay fiyatının artması yevmiye ve işçi ücretlerini arttırmaktadır. Bu her hareket edişte çay fiyatının artacak olması Gürcüler tarafından bilinmektedir. ÇAYKUR'un özelleştirilip çay piyasası uluslararası pazara açıldığında daha önce Gürcistan'ın tecrübe ettiği gibi çay bahçeleri çalıdan ağaç formuna dönüşebilir. Alınabilecek bu karar çay tarımının ortadan kalkmasına sebep olabilir. Bu sebeple yerel halk ÇAYKUR kontenjanlarının boş kalmaması gerektiği aksi halde bu kurumu kendi elleriyle özelleştirmiş olacakları kaygısını taşımaktadır. ÇAYKUR ve Tarım Bakanlığı politika olarak organik çaya havza havza geçiş yapmayı planlamaktadır. Bu plan uygulanmaya başlandığında ilgili havzalarda daha az işgücü talebi ortaya çıkacaktır. Çünkü başlangıçta kimyasal gübre döneminde olduğundan çok daha az verim ortaya çıkmaktadır. Eski verimin ortaya çıkması için organik tarımlı 4-5 yıl geçmiş olması gerekir. Böylece bu organik havzalarda bir ton alandan 250-300 kg çıkması halinde bir kişinin toplayabileceği bir alan ortaya çıkmış olacaktır. Zaman içerisinde mevcut arazilerden verim artsa bile Gürcüler böylesi bir beş yılda tercih edilmezlerse başka alanlara kayabilir. Başka alanlara veya ülkeler gitmeleri halinde 5 yıl sonra Gürcü'ye veya iş gücüne ihtiyaç durulması yeniden bir pazarlık sürecini ve ilgili yapıların yeniden ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bunun önüne geçmek için Gürcüleri bu aşamadan önce haklar anlamında iyileştirilmeleri gerekmektedir.

Bulgaristan, Romanya, Polonya vatandaşları Avrupa Birliği'ne katılmadan önce hem Avrupa'nın diğer ülkelerine hem de Rusya, Ukrayna ve Türkiye gibi ülkelere gerek çalışmak gerekse bavul ticareti yapmak için hareket etmekteydi (Okólski, 2001; Strielkowski vd. 2014). Söz konusu ülkeler Avrupa Birliği'ne katılması ile birlikte hareketin yönü değişerek Avrupa Birliği içerisi ile sınırlanmıştır. Gürcistan vatandaşlarının Avrupa Birliği'ne şu anda sadece doksan gün vizesiz seyahat etme hakları bulunmaktadır. Eğer Gürcistan Avrupa Birliğine tam üye olursa Polonya, Romanya ve Bulgaristan'da olduğu gibi Gürcüler Türkiye'ye gelmekten vazgeçebilir. Türkiye'ye yönelik olan Gürcü emek hareketliliği değerlendirilirken bu olgu da dikkate alınmalıdır. Dikkate alındığında ise yukarıdaki önerilerin aslında ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu satırları yazarken (14.06.2019) çay bölgesinde bu yıl daha az Gürcü tarım işçisi geldiğini öğrendim. Çünkü bir kısmı kazancı yeterli görmediği gibi bir kısmı da Rusya ve İtalya gibi ülkelere gitmeyi planlamaktadır.

Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelik emek hareketliliğini inceleyen bu çalışmanın önemli bir sonucu da araştırma önerilerine ihtiyacın ortaya çıkmasıdır. Bu çalışma yorumlayıcı sosyal bilim bakış açısıyla keşfedici bir araştırma deseni ortaya koyduğundan bulgular kısmında yer alan başlıkların daha derinlikli olarak incelenmesine ihtiyaç vardır. Hareketliliğin devamlılığı ve sürdürülebilirliği için farklı disiplinlerin olguyu incelemesi gerekmektedir. Bu incelemelerde Gürcülere yönelik literatür doygunluğa ulaştıktan sonra olgu, sorunun ve çözümün tüm paydaşları ile yeniden yapılandırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acosta, P., Calderon, C., Fajnzylber, P., & Lopez, H. (2008). What is the impact of international remittances on poverty and inequality in Latin America?. *World Development*, 36(1), 89-114.
- Adams Jr, R. H. (1989). Worker remittances and inequality in rural Egypt. *Economic Development and Cultural Change*, 38(1), 45-71.
- Adams Jr, R. H. ve Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?. *World development*, 33(10), 1645-1669.
- Adams Jr, R. H. ve Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?. *World development*, 33(10), 1645-1669.
- Adams, R. H. J., Cuecuecha, A. ve Page, J. (2008). *Remittances, consumption and investment in Ghana*. The World Bank.
- Aggarwal, R., Demirgüç-Kunt, A. ve Pería, M. S. M. (2011). Do remittances promote financial development?. *Journal of Development Economics*, 96(2), 255-264.
- Agunias, D. R. (2006). *Remittances and development: Trends, Impacts, and Policy Options: A review of the literature*. Migration Policy Institute
- Agunias, D. R. ve Newland, K. (2007). Circular migration and development: Trends, policy routes, and ways forward. MPI.
- Ahmed, J., Zaman, K. ve Shah, I. A. (2011). An empirical analysis of remittances-growth nexus in Pakistan using bounds testing approach. *Journal of Economics and International Finance*, 3(3), 176-186.
- Akan, Y. ve Arslan İ. (2008). Göç Ekonomisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- Akobeng, E. (2016). Out of inequality and poverty: Evidence for the effectiveness of remittances in Sub-Saharan Africa. *The quarterly review of economics and finance*, 60, 207-223.
- Akpınar, T. 2010 Türkiye'ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü. SBF Dergisi. 65(3):1-22.
- Akyüz, L. (2013). Ethnicity and gender dynamics of living in borderlands: the case of Hopa-Turkey. *Yayımlanmamış doktora tezi. ODTÜ SBE, Sosyoloji ABD, Ankara*.
- Akyüz, L. (2014). Liminal alanlar olarak sınırlar: Türkiye-Gürcistan sınırında ekonomik yaşam ve etnik kimliklerin sınır deneyimleri. *Toplum ve bilim*, 131, 84-103.
- Alpman, P. S. (2016). *Esmer Yakalılar: Kent-Sınıf-Kimlik ve Kürt Emegi*. İletişim.
- Ambrosini, M. (2016). Irregular migration and invisible welfare. Springer.
- Antón, J. I. (2010). The Impact of Remittances on Nutritional Status of Children in Ecuador 1. *International migration review*, 44(2), 269-299.

- Arı, F. A. (2007). *Türkiye'de yabancı işçiler: uluslararası göç, işgücü ve nüfus hareketleri* (Vol. 109). Derin yayınları
- Asis, M. M. ve Piper, N. (2008). Researching international labor migration in Asia. *The sociological quarterly*, 49(3), 423-444.
- Aydın, O., Bostan, P. A. ve Özgür, E. M. (2018). Mekânsal Veri Analizi Teknikleriyle Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Dağılımı ve Modellenmesi. *Journal of Geography*, 37.
- Aysu, A. (2009). Piyasa ve küçük köylülük. *Mülkiye dergisi, bahar*, 223-237.
- Badurashvili, I. (2009). Out-migration from Georgia after 1990. Local Conditions and Effects, Freie Universität Berlin 80.
- Badurashvili, I. (2012). Circular migration in Georgia. CARIM-East Explanatory Note, 12, 65
- Badurashvili, I., Cheishvili, R., Kapanadze, E., Tsiklauri, S. ve Sirbiladze, M. (2008). *Gender relations in modern Georgian society*. Georgian centre of population research.
- Bal, H. (2016). Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Sentez Yayıncılık
- Balibar, E. ve Wallerstein, I. (2007). *Irak ulus sınıf: belirsiz kimlikler*. DABAA.
- Bang, J. T., Mitra, A. ve Wunnava, P. V. (2016). Do remittances improve income inequality? An instrumental variable quantile analysis of the Kenyan case. *Economic Modelling*, 58, 394-402.
- Bang, J. T., Mitra, A. ve Wunnava, P. V. (2016). Do remittances improve income inequality? An instrumental variable quantile analysis of the Kenyan case. *Economic Modelling*, 58, 394-402.
- Banks, A., Dwight B. ve Karen, T. (1993) "Appalachian Studies, Resistance and Postmodernism." Pp. 283-301 in *Fighting Back in Appalachia: Traditions of Resistance and Change*, edited by Stephen L. Fisher. Philadelphia: Temple University Press.
- Bartram, D., Poros, M. V. Ve Monforte, P. (2017). Göç meselesinde temel kavramlar. Ankara: Hece İnceleme.
- Basok, T. (2003). Mexican seasonal migration to Canada and development: a community- based comparison. *International migration*, 41(2), 3-26.
- Basok, T. (2007). Canada’s temporary migration program: A model despite flaws. *Migration Information Source, Migration Policy Institute*.
- Bauer, M. (2009). Testimony of Mary Bauer: The Department of Labor Fiscal Year 2010 Budget and Priorities for Enforcing the Rights of Guest Workers, Testimony

- before the House Domestic Policy Subcommittee of the Oversight and Government Reform Committee, US House of Representatives,
- Bauman, Z. (1998). *Globalization: The human consequences*. Columbia University Press
- Baumann, E. (2012). Post-Soviet Georgia: It's a long, long way to 'modern' social protection. *Economies et Sociétés*, 46(2), 259-285.
- Bay, A. (2017) Rusya'ya Osmanlı içi Göçü (1830-1921). OTAM, 41.
- Bedford, R. D. (1973). *New Hebridean Mobility: a study of circular migration*. Canberra, ACT: Dept. of Human Geography, Research School of Pacific Studies, The Australian National University.
- Berger, B. (1966) Suburbia and the American Dream. *The Public Interest* 2:80-91.
- Biryol, U. (2017). *Gurbet pastası: Hemşinliler, göç ve pastacılık*. İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2009). Tarımsal fiyatlar, istihdam ve köylülüğün kaderi. *Mülkiye*, 33(262), 9-24.
- Budnik, K. B. (2011). Temporary migration in theories of international mobility of labour. *Bank i Kredyt* 42 (6), 7–48
- Cantek, F. Ş. (2014). *Kenarın Kitabı. İstanbul: İletişim*.
- Cassarino, J. P. (2013). The drive for securitized temporariness. Circular migration between Europe and its neighbourhood: Choice or necessity, Oxford: Oxford University Press. 22-41.
- Cassarino, J.-P. (2008a). Patterns of circular migration in the Euro–Mediterranean area: Implications for policy making. CARIM analytic and synthetic notes 2008/29, circular migration series. Florence, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute, Florence.
- Castles, S. (2006) 'Back to the Future? Can Europe meet its Labour Needs through Temporary Migration?' Working Papers, 1. International Migration Institute. Oxford: University of Oxford
- Castles, S. (2006) *'Back to the Future? Can Europe meet its Labour Needs through Temporary Migration?' Working Papers, 1. International Migration Institute. Oxford: University of Oxford*
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2013). The age of migration: International population movements in the modern world. Macmillan International Higher Education.

- Catrinescu, N., Leon-Ledesma, M., Piracha, M., & Quillin, B. (2009). Remittances, institutions, and economic growth. *World Development*, 37(1), 81-92.
- Choucri, Nazli (1986) "The Hidden Economy: A New View of Remittances in the Arab World", *World Development*, 14(6).
- Cioran, E. M. (2003). *Çürümenin kitabı*. Metis Yayınları.
- Clemens, M. Ogden, T. (2013). *Migration as a strategy for household finance*. Working Paper 10/2013, Financial Access Initiative, New York University.
- Cohen, J. H. (2005). Remittance outcomes and migration: Theoretical contests, real opportunities. *Studies in comparative international development*, 40(1), 88-112.
- Collinson, M., Tollman, S. M., Kahn, K., Clark, S. ve Garenne, M. (2006). Highly prevalent circular migration: households, mobility and economic status in rural South Africa. *Africa on the move: African migration and urbanisation in comparative perspective*, 194-216.
- Commission of the European Communities (2005a) 'Migration and development: Some concrete orientations,' Brussels: Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2005) 390 Final
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı, 17, 67-91.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi –I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Dost Kitabevi,
- De Haas, H. (2007). Remittances, migration and social development. *A conceptual review of the literature*.
- De Zwager, N., Gedeshi, I., Germenji, E. ve Nikas, C. (2005). Competing for remittances. *Tirana: IOM*.
- Dedeoğlu, S. (2018). Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine. *Calisma ve Toplum*, 56(1).
- Dedeoğlu, S. Karabıyık, E. Salar, E. Türkkulu, M. R. (2019) Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci Çalıştay Raporu. Yaşar Üniversitesi UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü Raporu Serisi.
- Deniz, A. (2018) Türkiye'ye Filipinli Dadı Göçü: Aracı Firmaların Rolünü Anlamak. *Coğrafi Bilimler Dergisi*
- Deniz, A. Ç., Ekinci, Y., ve Hülür, A. B. (2016). " Bizim müstakbel hep harap oldu": Suriyeli sığınmacıların gündelik hayatı: Antep-Kilis çevresi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Deniz, A.ve Kentel. F.(2016).“De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent”, Tarih Okulu Dergisi, Yıl, 9.
- Devitt, C. (2013). Circular economic migration between Italy and Morocco. Circular migration between Europe and its neighbourhood: Choice or necessity. Oxford: Oxford University Press.
- Dilshad, W. B. (2013). Impact of Workers' Remittances on Economic Growth: An Empirical Study of Pakistan's Economy. *International Journal of Business and Management*, 8(24), 126.
- Donnan, H. ve Wilson, T. M. (2002). *Sınırlar: kimlik, ulus ve devletin uçları*. Ütopya.
- Drbohlav, D. ve Medová, L. (2010). Czech Republic: Irregular Migration–‘*Old Wine in New Bottles*’. Irregular migration in Europe. Myths and Realities, Ashgate Publishing Company. 71-92.
- Dustmann, C. ve Mestres, J. (2010). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, 92(1), 62-70.
- Elbadawi, I. A., de Rezende Rocha, R. ve Mundial, B. (1992). Determinants of expatriate workers' remittances in North Africa and Europe (No. 1038). Country Economics Department, World Bank.
- Elbadawi, I. A., de Rezende Rocha, R. ve Mundial, B. (1992). *Determinants of expatriate workers' remittances in North Africa and Europe* (No. 1038). Country Economics Department, World Bank.
- Engin, F. (2017) Observations on Working Conditions Of Georgian Workers Who Work in Tea Agriculture. *Fiscaeconomia*, 1(3), 1-13.
- Enriquez, C. G. (2013). Circularity in a restrictive framework: Mobility between Morocco and Spain. Circular migration between Europe and its neighbourhood: Choice or necessity. Oxford: Oxford University Press. (pp. 114-140).
- Erdem, Ç. (2008). Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde ve köylülükte “Dönüşüm” ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak “Köy Eğitim Kursları”. *Gazi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 10(3), 187-200.
- Erder, S. (2007) ‘Yabancısız’ Kurgulanan Ülkenin ‘Yabancıları’. İçinde: Türkiye’de Yabancı İşçiler. (A. Arı der.). Derin Yayınları, İstanbul, s.1-83.
- Erder, S. (2015). Düzensiz göç, göçmen korkusu ve çelişen tepkiler. *İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Erder, S. (2015). Uluslararası göçte yeni eğilimler: Türkiye göç alan ülke mi? *İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Escobar, A., Hailbronner, K., Martin, P. ve Meza, L. (2006). Migration and development: Mexico and Turkey. *International Migration Review*, 40(3), 707-718.
- European Commission (2005). *Trans-European Transport network: TEN-T priority axes and projects 2005* (Vol. 772). Office for Official Publications of the European Communities.
- European Migration Network (2010) Temporary and Circular Migration in Portugal: Facts, Policies and Strategies. Aliens and Borders Service
- European Migration Network (2011) Temporary and Circular Migration in Belgium. Aliens and Borders Service
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. Bağlam Yayıncılık.
- Fargues, P. (2008). Circular Migration: Is it relevant for the South and East of the Mediterranean? CARIM Analytic and Synthetic Notes, Circular Migration Series.
- Feliciano, C. (2005). "Educational Selectivity in U.S. Immigration: How Do Immigrants Compare to Those Left Behind?" *Demography* 43, no. 1: 131–52.
- Forsyth, D.J.C. (1992) Migration and Remittances in the South Pacific Forum Island Countries. Monograph, Department of Economics, University of the South Pacific, Suva, Fiji
- Fussell, E. (2010). The cumulative causation of international migration in Latin America. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 630(1), 162-177.
- Fussell, E. ve Massey, D. S. (2004). The limits to cumulative causation: International migration from Mexican urban areas. *Demography*, 41(1), 151-171.
- Gabriel, C., & Macdonald, L. (2011). Citizenship at the margins: the Canadian seasonal agricultural worker program and civil society advocacy. *Politics & Policy*, 39(1), 45-67.
- GCIM (2005). Migration in an Interconnected World: New Directions for Action. Geneva, Report of the Global Commission on International Migration.
- Gençler, A. (2015). Emek Göçü ve Ekonomisi. *İstanbul: Der Yayınları*.
- Gerber, T. P. Ve Torosyan, K. (2013). Remittances in the Republic of Georgia: Correlates, economic impact, and social capital formation. *Demography*, 50(4), 1279-1301.
- GFMD (2008). Report of the first meeting of the Global Forum on Migration and Development, Belgium, July 9-11, 2007, Bruylant, Brussels.

- Global Unions (2008). Constructing an architecture of protection of human and trade union rights, for migrant workers and their families, Global Unions' Statement to the 2nd Global Forum On Migration and Development, Manila, Philippines.
- Goffman, E. (2018). *Damga: örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. Heretik Yayıncılık
- Goffman, E. ve Cezar, B. (2018). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. Metis.
- Gugushvili, A. (2013). The development and the side effects of remittances in the CIS countries and Georgia: the case of Georgia. Consortium for Applied Research on International Migration
- Hale, W. M. (1981). *The political and economic development of modern Turkey*. Taylor & Francis.
- Hancock, B., Ockleford, E. ve Windridge, K. (2001) *An introduction to qualitative research*. Trent focus group.
- Hann, C. M. ve Bellér-Hann, I. (2012). İki buçuk yaprak çay: doğu Karadeniz'de; devlet, piyasa, kimlik. İletişim
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin kısa tarihi. *Çeviren: Aylin Onacak, Sel Yayıncılık, İstanbul*.
- Hennebry, J. L. ve Preibisch, K. (2012). A model for managed migration? Re-examining best practices in Canada's seasonal agricultural worker program. *International Migration*, 50, e19-e40.
- Hildebrandt, N., & McKenzie, D. J. (2005). *The effects of migration on child health in Mexico*. The World Bank.
- Hofmann, E. T. (2014). Does gender ideology matter in migration? Evidence from the Republic of Georgia. *International Journal of Sociology*, 44(3), 23-41.
- Howe, J. ve Owens, R. (2016). *Temporary labour migration in the global era: The regulatory challenges*. Bloomsbury Publishing.
- Hu, F., Xu, Z., & Chen, Y. (2011). Circular migration, or permanent stay? Evidence from China's rural-urban migration. *China Economic Review*, 22(1), 64-74.
- Hugo, G. (2009). Circular migration and development: An Asia-Pacific perspective. *Boundaries in motion: Rethinking contemporary migration events*, 165-180.
- Hugo, G. J. (1982). Circular migration in Indonesia. *Population and Development Review*, 59-83.
- Hunte, C. K. (2004). Workers' remittances, remittance decay and financial deepening in developing countries. *The American Economist*, 48(2), 82-94.

- Iglicka, K. (2001). Shuttling from the former Soviet Union to Poland: from 'primitive mobility' to migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(3), 505-518.
- Iglicka, K. (2001). *Poland's post-war dynamic of migration*. Aldershot: Ashgate.
- Iglicka, K. ve Gmaj, K. (2013). Circular Migration Patterns between Ukraine and Poland. Circular migration between Europe and its neighbourhood: choice or necessity. Oxford: Oxford University Press
- Imai, K. S., Gaiha, R., Ali, A. ve Kaicker, N. (2014). Remittances, growth and poverty: New evidence from Asian countries. *Journal of Policy Modeling*, 36(3), 524-538.
- IOM (2005). World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration. Geneva: IOM.
- IOM (2008a). IOM and Labour Migration, Geneva, International Organization for Migration.
- İçduygu, A. (2004) Türkiye’de Kaçak Göç. İTO Yayınları
- İçduygu, A. (2008). Circular Migration and Turkey: An Overview of the Past and Present-Some Demo-Economic Implications.
- İçduygu, A., & Karaçay, A. B. (2012). The International Migration System Between Turkey and Russia: Project- Tied Migrant Workers in Moscow. *International Migration*, 50(1), 55-74.
- Jahjah, M. S., Chami, M. R. ve Fullenkamp, C. (2003). *Are immigrant remittance flows a source of capital for development*(No. 3-189). International Monetary Fund.
- Jasso, Guillermina; Douglas S. Massey; Mark R. Rozenweig; and James P. Smith. (2004). “Immigrant Health: Selectivity and Acculturation.” In *Critical Perspectives on Racial and Ethnic Differences in Health in Late Life*, ed. N.B. Anderson, R.A. Bulatao, and B. Cohen, 227–66. Washington, DC: National Academies Press.
- Jouini, J. (2015). Economic growth and remittances in Tunisia: Bi-directional causal links. *Journal of Policy Modeling*, 37(2), 355-373.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K. ve Beşpınar, F. U. (2010). Gitmek mi zor kalmak mı?": Avrupa’ya erkek göçü ve geride kalan kadının gözünden göç deneyimi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 123-145.
- Kaşka, S. (2006). Yeni Uluslararası Göç Hareketleri ve Türkiye’deki Moldovalı Kadın Hizmetçileri “. *Cultural Changes in the Turkic World. Würzburg*, 71-89.
- Kaya, A. (2009). *Islam, migration and integration: The age of securitization*. Springer.
- Kazi, S. (1989) “Domestic Impact of Overseas Migration: Pakistan “, pp167-96 in Amjad (ed.) 1989a.
- Keyder, Ç. (1989). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.

- Kıray, M. (2000). *Ereğli-ağır sanayiden önce bir sahil kasabası*. Bağlam Yayınları
- King, R. (2012). Theories and typologies of migration: An overview and a primer. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12. *Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University*.
- King, R., Connell, J., White, P. ve White, P. E. (Eds.). (1995). *Writing across worlds: literature and migration*. Psychology Press.
- Kirişçi, K. (2008) Informal 'Circular Migration' into Turkey, The Bureaucratic and Political Context, CARIM Analytic and Synthetic Notes 2008/21, Robert Schumann Center for Advanced Studies, Firenze
- Kirk, J. Miller, M. L. ve Miller, M. L. (1986) *Reliability and validity in qualitative research* (Vol. 1). Sage.
- Kocacık, F. (1983). Mevsimlik İşçiler. *İbrahim Yasa'ya Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın*, (519), 265-287.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve köylülük* (vol. 54). Yordam kitap.
- Kulaçoğlu, H. (2016). Dönmeye Direnmek. *Karardı Karadeniz İletişim Yayınları*
- LeCompte, M. D. ve Goetz, J. P. (1982) Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of educational research*, 52(1), 31-60.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lenard, P. T. ve Straehle, C. (2010). Temporary labour migration: Exploitation, tool of development, or both? Policy and Society. ISSN: 1449-4035 (Print) 1839-3373 (Online) Journal homepage: <https://www.tandfonline.com/loi/rpas20>
- Liang, Z., Chunyu, M. D., Zhuang, G. ve Ye, W. (2008). Cumulative causation, market transition, and emigration from China. *American Journal of Sociology*, 114(3), 706-737.
- Lidgard, J. ve Gilson, C. (2002). Return migration of New Zealanders: Shuttle and circular migrants. *New Zealand Population Review*, 28(1), 99-128.
- Lubambu, K. M. K. (2014). The impacts of remittances on developing countries. *European Parliament*. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/acp/dv/study/studyen.pdf.
- Mai, N. ve Paladini, C. (2013). Flexible circularities: integration, return, and socio-economic instability within Albanian migration to Italy. Circular migration between Europe and its neighborhood. Choice or necessity, Oxford: Oxford University Press. 42-67.

- Mansoor, A. ve Quillin, B. (2006). *Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union*. The World Bank
- Maroukis, T. ve Gemi, E. (2013). Albanian circular migration in Greece: beyond the state?. *Circular Migration between Europe and Its Neighbourhood: Choice or Necessity*. Oxford: Oxford University Press.
- Maroukis, T. ve Gemi, E. (2013). Albanian circular migration in Greece: beyond the state?. *Circular Migration between Europe and Its Neighbourhood: Choice or Necessity*. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, P. (2007). *Towards Effective Temporary Worker Programs: Issues and Challenges in Industrial Countries*. Geneva, International Migration Programme, International Labour Office, International Migration Papers No. 89.
- Martin, P., Abella, M. ve Kuptsch, C. (2008). *Managing labor migration in the twenty-first century*. Yale University Press.
- Martin, P., Midgley, E. ve Teitelbaum, M. (2002). Best practice options: Turkey. *International Migration*, 40(3), 119-131.
- Massey, D. S. ve Espinosa, K. E. (1997). What's driving Mexico-US migration? A theoretical, empirical, and policy analysis. *American journal of sociology*, 102(4), 939-999.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and development review*, 431-466.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach*. Jossey-Bass.
- Meyer, D., & Shera, A. (2017). The impact of remittances on economic growth: An econometric model. *Economía*, 18(2), 147-155.
- Meyers, W.D. (1998) "Migrant Remittances to Latin America: Reviewing the Literature" *InterAmerican Dialogue - The Tomas Rivera Policy Institute*.
- Miles, M. B. Huberman, A. M. Huberman, M. A. ve Huberman, M. (1994) *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. sage.
- Mim, S. B. ve Ali, M. (2012). Through which channels can remittances spur economic growth in MENA countries?. *Economics Discussion Paper*, (2012-8).
- Morawska, E. (2007). International migration: Its various mechanisms and different theories that try to explain it. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*; 1/07.

- Morokvasic, M. (2004). 'Settled in mobility': engendering post-wall migration in Europe. *Feminist review*, 77(1), 7-25.
- National Bank of Georgia (2016) Brief Migration Profile: Remittances. The European Union for Georgia.
- Neuman, W. L. (2017) Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II, (çev. Özge, S.) *İstanbul, Yayın Odası yay.*
- Newland, K. (2009). Circular migration and human development. Human Development Research Paper
- Newland, K. ve D. Agunias (2007). How Can Circular migration and Sustainable Return Serve as Development Tools? Background paper prepared for Roundtable 1.4, Global Forum on Migration and Development, Brussels, July 2007. Also available at: (seen 7 February 2011)
- Nikoleişvili, A. ve Kır, M. (2016) XX. Gürcü Edebiyatı İncelemeleri (Dönemler-Akımlar-Üsluplar) Gece Kitaplığı Yayınları.
- Nyberg Sğrensen, N. (2005). *The development dimension of migrant remittances*. Inter-American Development Bank.
- Nyberg Sğrensen, P. (2004). *The development dimension of Migrants Transfers* (No. 2004: 16). DIIS working paper.
- Nyeadi, J. D., Yidana, N. ve Imoro, M. (2014). Remittances and Economic Growth Nexus: Empirical Evidence from Nigeria, Senegal and Togo. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(10), 158.
- Obolensky-Ossinsky, V. V. (1931). Emigration from and Immigration into Russia. In *International Migrations, Volume II: Interpretations* (pp. 521-580). NBER.
- OECD (2007) Policy Coherence for Development. Migration and Developing Countries. A development Centre Perspective. Paris: OECD Publishing
- Ojeda, V. D., Burgos, J. L., Hiller, S. P., Lozada, R., Rangel, G., Vera, A., Alicia Vera, M.P.H; Irina Artamonova, M.S, ve Carlos Magis-Rodriguez, C. (2012). Circular migration by Mexican female sex workers who are injection drug users: implications for HIV in Mexican sending communities. *Journal of immigrant and minority health*, 14(1), 107-115.
- Okólski, M. (2001). Incomplete migration: a new form of mobility in Central and Eastern Europe. The case of Polish and Ukrainian migrants. In *Patterns of migration in Central Europe* (pp. 105-128). Palgrave Macmillan, London.

- Okólski, M. (2001). Incomplete migration: a new form of mobility in Central and Eastern Europe. The case of Polish and Ukrainian migrants. In *Patterns of migration in Central Europe* (pp. 105-128). Palgrave Macmillan, London.
- Ollus, N. (2016). Forced flexibility and exploitation: experiences of migrant workers in the cleaning industry. *Nordic journal of working life studies*, 6(1), 25-45.
- O'Loughlin, J., Kolossov, V. ve Radvanyi, J. (2007). The Caucasus in a time of conflict, demographic transition, and economic change. *Eurasian Geography and Economics*, 48(2), 135-156.
- Orwell, G. (2017). *Bin Dokuzyüz Seksen Dört (1984)*. Can Yayınevi.
- Örgütü, U. G. (2009). Göç terimleri sözlüğü. *Bülent Çiçekli (edt.) http://www. goc. gov. tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu (1). pdf*.
- Özbay, F. (2017). *Dünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus*. İstanbul: İletişim.
- Özbey, K. (2018) Sınır Kapitalizmi Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübirlik İşçi Göçü. Siyasal Kitabevi.
- Özgür, E. M. (2018). Türkiye'de İl İçi Göçler Hakkında Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39(1-2).
- Pastore, F. (2008). Circular migration: Background note for the Meeting of Experts on Legal Migration. Meeting of experts in legal migration, preparatory to the 2nd Euro-African ministerial conference on legal migration and development. Rabat, 4-5 March, 2008.
- Prokopenko, E., ve Hou, F. (2018). How Temporary Were Canada's Temporary Foreign Workers?. *Population and Development Review*, 44(2), 257-280.
- Puri, S. ve Ritzema, T. (1999). *Migrant worker remittances, micro-finance and the informal economy: prospects and issues*. Geneva: International Labour Office.
- Quibria, M.G. ve M. Thant (1988) "International Labour Migration, Emigrants' Remittances and Asian Developing Countries: Economic Analysis and Policy Issues" in M.Dulta (ed.) *Research in Asian Economic Studies*. Greenwich, Connecticut: Jal Press, 1988, pp. 287- 311.
- Quinn, E. (2011) Temporary and Circular Migration: Ireland. European Migration Network.
- Quinn, M. A. (2005). Remittances, savings, and relative rates of return. *The Journal of Developing Areas*, 1-23
- Rai, T., Lambert, H. S., Borquez, A. B., Saggurti, N., Mahapatra, B. ve Ward, H. (2014). Circular labor migration and HIV in India: Exploring heterogeneity in bridge

- populations connecting areas of high and low HIV infection prevalence. *The Journal of infectious diseases*, 210(suppl_2), S556-S561.
- Rao, B. B. ve Hassan, G. M. (2011). A panel data analysis of the growth effects of remittances. *Economic modelling*, 28(1-2), 701-709.
- Ratha, D. ve Shaw, W. (2007). South-South migration and remittances. The World Bank.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the royal statistical society*, 52(2), 241-305.
- Richardson, K. E. (2017). *Knowledge Borders: Temporary Labor Mobility and the Canada–US Border Region*. Edward Elgar Publishing.
- Russell, S (1992) “Migrant Remittances and Development” *International Migration: Quarterly Review* 30:3/4: 267-287.
- Sandu, D. (2005). Emerging transnational migration from Romanian villages. *Current Sociology*, 53(4), 555-582.
- Sarı, M. (2014). *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum*. Afşaroğlu Matbaası.
- Schaeffner, C. (1994) “Internal and External Stereotypes in Cartoons: A Semiotic Analysis,” in Jan Berting and Christine Villain-Gandossi (eds.) *The Role of Stereotypes in International Relations*, pp. 211–37. Rotterdam: Erasmus University of Rotterdam.
- Sirkeci, I., Cohen, J. H. ve Ratha, D. (Eds.). (2012). *Migration and remittances during the global financial crisis and beyond*. The World Bank.
- Skeldon, R. (2010). Managing migration for development: Is circular migration the answer? *Whitehead J. Dipl. & Int'l Rel.*, 11, 21.
- Slaterry, M., (2010). *Sosyolojide temel fikirler*. Sentez Yayıncılık.
- Smith, G. (1996). Madam and Eve: A caricature of black women's subjectivity?. *Agenda*, 12(31), 33-39.
- Sönmez, A. (2001). Doğu karadeniz bölgesi fındık üretim kuşağında toprak ağalığı, köylülük ve kırsal dönüşüm. *Toplum ve bilim*, 88, 69-105.
- Söylemez, E. (2017) *Sınır Bölgelerinde Sosyo-Mekansal Etkileşim ve Yönetişim: Türkiye'nin AB ve Gürcistan Sınır Bölgeleri* Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Spohn, W. ve Morawska, E. (2018). Moving Europeans in the globalizing world: contemporary migrations in a historical-comparative perspective (1955–1994 v. 1870–1914). In *Global History and Migrations* (pp. 23-61).

- Stark, O. ve Lucas, R. E. (1988). Migration, remittances, and the family. *Economic development and cultural change*, 36(3), 465-481.
- Stark, O. ve Taylor, J. E. (1989). Relative deprivation and international migration. *Demography*, 26(1), 1-14.
- State Commission on Migration Issues (2017) Migration Profile Of Georgia. Secretariat of The State Commission on Migration Issues
- Stokes, R. ve Hewitt, J. P. (1976). Aligning actions. *American sociological review*, 838-849.
- Straubhaar, T. (1986). The determinants of workers' remittances: The case of Turkey. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 122(4), 728-740
- Strielkowski, W., Glazar, O., & Ducháč, T. (2014). Economic implications of Turkish migration in Europe: Lessons learned from Polish EU accession. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 35(2), 91.
- Su, S. (2009). *Hurafeler ve mitler: halk İslam'ında senkretizm* (Vol. 230). İletişim.
- Tan, E.A. ve D.B. Canlas (1989) "Migrant's Saving Remittance and Labour Supply Behaviour: The Philippines Case", in R. Amjad (ed.), *To the Gulf and Back: Studies on the Economic Impact of Asian Labour Migration*, New Delhi: ILO/ ARTEP, 223-251.
- Taylor, E. J. (1999). The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International migration*, 37(1), 63-88.
- Tchantchane, A., Rodrigues, G. ve Fortes, P. C. (2013). An empirical study of the impact of remittance, educational expenditure and investment on growth in the Philippines. *Applied Econometrics and International Development*, 13(1), 173-186.
- Thagunna, K. S. ve Acharya, S. (2013). Empirical analysis of remittance inflow: The case of Nepal. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 337-344.
- Toksöz G. ve Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2012) "Is migration feminized? A Gender and Ethnicity Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey", "Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities " Elitok S., Straubhaar T. (eds) 5th volume of the Edition HWWI, Hamburg University Press
- Triandafyllidou, A. (2013). Circular migration: Introductory remarks. *Circular migration between Europe and its neighbourhood: Choice or necessity*, 1-21.
- Triandafyllidou, A. (2013). *Circular migration between Europe and its neighbourhood: choice or necessity?*. Oxford: Oxford University Press

- Ulukan, N. C. Ulukan, U. (2012). *Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma* (No. 2012/97). Discussion Paper.
- Ulukan, N. C. ve Ulukan, U. (2018). Çay Tarımı ve Göçmen Emeği: Doğu Karadeniz’de Gürcü İşçiler. *Labour economics & industrial relations*, 101.
- Vadean, F. P. ve M. Piracha (2009). Circular migration or permanent return: what determines different forms of migration ? Department of Economics discussion papers: KDPE 09/12 University of Kent.
- Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation. *International migration review*, 38(3), 970-1001.
- Vertovec, S. (2007). Circular Migration: the way forward in global policy? International Migration Institute. University of Oxford
- Vertovec, S. (2007). Circular Migration: the way forward in global policy?. International Migration Institute. James Martin 21st. Century School. University of Oxford
- Vianello, F. A. (2013). A transnational double presence: Circular migration between Ukraine and Italy. Circular migration between Europe and its neighbourhood: Choice or necessity, Oxford: Oxford University Press 187-211.
- Vinogradova, A. (2014). Legal and illegal immigrants: an analysis of optimal saving behavior. *Journal of population economics*, 27(1), 201-224.
- Wacquant, L. J. (2011). *Kent Paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Wickramasekara, P. (2011). Circular migration: A triple win or a dead end. International Labour Office.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. D. (2015). Türkiye tarımında yapısal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçileri: Sakarya örneği. *İstanbul: SAV*.
- Yüceşahin, M. M. (2009). Türkiye’nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-25.
- Zanforlini, L. W. (2018). The Impact of Remittances on the Economic Growth of Developing Countries: A Literature Review.
- Zapata-Barrero, R., Faúndez García, R. ve Sánchez-Montijano, E. (2012). Circular temporary labour migration: Reassessing established public policies. *International Journal of Population Research*.

- Zelinka, A. (2017) Circular Short-Term Labor Migration from Armenia to Russia: The Issue of Time and Socio-Economic Effects on Family Life in Armenia. *Austrian Studies in Social Anthropology*.
- Zhunio, M. C., Vishwasrao, S. ve Chiang, E. P. (2012). The influence of remittances on education and health outcomes: a cross country study. *Applied Economics*, 44(35), 4605-4616.
- Zihnioğlu, A. (2008). *Bir yeşilin peşinde*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

EKLER

Sorular

Görüşme Tarihi		Görüşme No	
Görüşme Başlangıç Saati		Görüşme Yeri	
Görüşme Bitiş Saati			
Görüşmeyi Yapan Kişi			

Gürcistan'dan Türkiye'ye Yönelik Emek Hareketliliği: Süreçler, Paternler ve Sonuçlar

Bu çalışma; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. E. Murat Özgür yüksek lisans tezinin veri toplama aracıdır.

Araştırmada, Gürcistan'dan Türkiye'ye mevsimlik çay hasadı için gelenlerin gelme süreci, gelme sonrasında ürettikleri ulusötesi mekânları, geride bıraktıkları köken bölgedeki süreçleri de içeren çeşitli değişkenler yardımıyla ve gruplar arası karşılaştırmalar yapılarak araştırılmaktadır. Bu amaçla size farklı sorular sorulmaktadır. Hiçbir sorunun ya da ifadenin doğru veya yanlış yanıtı yoktur. Önemli olan sizin bu konuda ne yaşadığınız ve ne düşündüğünüzdür. Bu nedenle bütün soruları **sadece kendi duygu ve düşüncelerinizi yansıtacak** şekilde içtenlikle yanıtlamanız, araştırma için çok önemlidir. Sorulara başkalarının ne düşündüğü ya da genel olarak neyin kabul gördüğüne göre değil, gerçekten sizin ne yaşadığınız ve düşündüğünüze göre yanıt veriniz. Lütfen, anketteki tüm soruları, **ilgili açıklamaları dikkatlice okuyarak ve boş soru bırakmadan** yanıtlayınız.

Ankete verilen yanıtlar toplu olarak değerlendirilecek ve herhangi bir kişisel değerlendirme yapılmayacaktır. Bu nedenle anket üzerine isminizi yazmayınız. Araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Muhammet Öksüz (e-mail: muhammetoksuz@siirt.edu.tr) ile iletişim kurabilirsiniz.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı ve araştırmanın sonuçlarının bilimsel dergilerde yayınlanmasını kabul ediyorsanız lütfen burayı ☐ işaretleyiniz.

BÖLÜM 1. KİŞİSEL BİLGİLER	
1) Cinsiyeti nedir?	6) Kaç yıldır evlisiniz?
☐ Erkek ☐ Kadın ☐ Diğer	☐ 0-4 ☐ 5-9 ☐ 10-14 ☐ 15+
2) Hangi yaş aralığında yer alıyorsunuz?	7) Kaç yaşında evlendiniz?
☐ 0-14 ☐ 40-44 ☐ 15-19 ☐ 45-49 ☐ 20-24 ☐ 50-54 ☐ 25-29 ☐ 55-59 ☐ 25-29 ☐ 60-64 ☐ 30-34 ☐ 65-69 ☐ 35-39 ☐ 70+	☐ 14-18 ☐ 19-24 ☐ 25-29 ☐ 30-34 ☐ 35 -39 ☐ 40-44 ☐ 45+
3) Eğitim düzeyiniz nedir?	8) Eşinizin eğitim düzeyi nedir?
☐ Okur-yazar değil ☐ Okur-yazarım/Bir okul bitirmedim ☐ İlköğretim birinci basamak (4-5 yıl) ☐ İlköğretim ikinci basamak (4-5 yıl) ☐ Lise veya mesleki lisesi mezunu (2-4 yıl) ☐ Yüksekokul (2-3 yıl) ☐ Yüksekokul veya fakülte (4-6 yıllık) ☐ Yüksek lisans ☐ Doktora	☐ Okur-yazar değil ☐ Okur-yazar/Bir okul bitirmedim ☐ İlköğretim birinci basamak (4-5 yıl) ☐ İlköğretim ikinci basamak (4-5 yıl) ☐ Lise veya mesleki lisesi mezunu (2-4 yıl) ☐ Yüksekokul (2-3 yıl) ☐ Yüksekokul veya fakülte (4-6 yıllık) ☐ Yüksek lisans ☐ Doktora
4) Mesleğiniz nedir?	9) Eşinizin mesleği nedir?
Lütfen belirtiniz:	Lütfen belirtiniz:
5) Mevcut medeni veya ilişki durumunuz?	10) Kaç çocuğunuz var?
☐ Evli ☐ Birlikte yaşama ☐ Hiç evlenmedi ☐ Dul ☐ Boşandı	☐ Çocuğum yok ☐ 1 tane ☐ 2 Tane ☐ 3 Tane ☐ 4 Tane ☐ 5+

11) Eşinizle yakınlık ilişkiniz nedir?	16) Çalıştığınız ilk ve son işi belirtiniz?
☐ Akrabayız ☐ Aynı Köylüyüz ☐ Farklı Köyden ☐ Diğer ise lütfen belirtiniz:	Lütfen Belirtiniz:
12) Hangi dine mensupsunuz?	17) Babanızın mesleği nedir?
☐ Hristiyanlık ☐ İslamiyet ☐ Musevilik ☐ Diğer ☐ Cevap yok	Lütfen Belirtiniz:
13) Mevcut medeni veya ilişki durumunuz?	18) Rize'ye memleketinizin hangi idari birimlerden il/ilçe/köy geliyorsunuz?
☐ Evli ☐ Birlikte yaşama ☐ Hiç evlenmedi ☐ Dul ☐ Boşandı	İl/Şehir: İlçe: Köy:
14) Çay hasadı için Rize'ye geldiğinizde ne kadar süreyle kalıyorsunuz?	19) Kaç yıldır çay hasadı için Türkiye'ye geliyorsunuz?
☐ Bir çay sezonu kadar ☐ İki çay sezonu kadar ☐ Tüm çay sezonu bitene kadar ☐ Diğer.....	☐ 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ 4 yıl ☐ 5 yıl ☐ 5 yıl +
15) Geldiğiniz süre içerisinde ortalama ne kadar kazanıyorsunuz?	20) Hanede siz dâhil kaç kişi yaşıyor?
☐ 0-500 TL ☐ 5001 -1000 TL ☐ 1001-1500 TL ☐ 1501-2000 TL ☐ 2001-2500 TL ☐ 2501-3000 TL ☐ 3001-3500 TL ☐ 3501-4000 TL ☐ 4001-4500 TL ☐ 5000+ TL	Belirtiniz:

21) Türkiye'ye gelirken beraberinizde getirdiğiniz ürünler nelerdir? ☐ Sigara ☐ Alkol ☐ Yakıt ☐ Giyim ☐ Bal ☐ Tarım ürünleri ☐ Hiçbir ürün getirmiyorum ☐ Diğer ise belirtiniz:	26) Türkiye'ye ilk geldiğinizde ne kadar sermaye ile geliyorsunuz? ☐ 0-250 TL ☐ 251-500 TL ☐ 501-750 TL ☐ 751-1000 TL ☐ 1000+ TL
22) Kazandığının ne kadarını Türkiye'de kaldığınız süre içerisinde harcıyorsunuz? ☐ 0-500 TL ☐ 501 -750 TL ☐ 751- 1000 TL ☐ 1001-1250 TL ☐ 1251 -1500 TL ☐ 1501-1750 TL ☐ 1751-2000 TL ☐ 2001+	27) Kazandıklarınızı hangi alanlarda değerlendiriyorsunuz? ☐ Arsa ☐ İnşaat ☐ Bakım ve onarım ☐ Sağlık ☐ Gıda ☐ Tarım ve tarım makineleri ☐ Köyde ev yapma ☐ Ev alma ☐ Tatil ☐ Günlük ihtiyaçlar
23) Para havalelerini nasıl yapıyorsunuz? ☐ Banka aracılığı ile ☐ Bir tanıdık/akraba aracılığı ile ☐ Kendim götürüyorum ☐ Diğer ise belirtiniz:	28) Parayı kime gönderiyorsunuz? ☐ Eşime ☐ Anneme ☐ Babama ☐ Kimseye göndermiyorum ☐ Diğer ise belirtiniz:
24) Aşağıdaki kategorilere göre kendinizi nasıl tanımlarsınız? ☐ Gürcü ☐ Hristiyan Gürcü ☐ Müslüman Gürcü ☐ Acaryalı ☐ Dünya Vatandaşı ☐ Azeri ☐ Diğer ise belirtiniz:	29) Aşağıdaki kategorilere göre kendinizi nasıl tanımlarsınız? ☐ Laik ☐ Demokrat ☐ Milliyetçi ☐ Milliyetçi Muhafazakâr ☐ Vatansever ☐ Sosyalist/Komünist ☐ Anarşist ☐ Diğer ise belirtiniz:
25) Rize'ye gelmeden önce çalışıyor muydunuz? ☐ Evet ☐ Hayır	30) Bakmakla yükümlü olduğunuz kaç kişi vardır? Belirtiniz:

31) Türkiye’de başka hangi işlerde çalıştınız?	35) Türkiye’ye gelmeye başladıktan sonra memleketinizde aşağıdakilerden hangilerini gerçekleştirdiniz?
☐ Çay fabrikası ☐ Diğer sanayi alanları ☐ Fındık toplama ☐ Restoran ☐ İnşaat ☐ Diğer ise belirtiniz: ☐ Başka bir işte çalışmadım	☐ Evime bakım ve onarım yaptım ☐ Kiralık daha iyi bir eve taşındım ☐ Ev aldım ☐ Araba aldım ☐ İşyeri açtım ☐ Arsa aldım ☐ Çocuğumu okula gönderdim ☐ Kendime sigorta yaptırdım ☐ Sigorta yaptırdım ☐ Borçlarımı ödedim ☐ Diğer ise belirtiniz:
32) İki çay dönemi arasındaki zamanı nasıl değerlendiriyorsunuz?	36) Çay sezonu sonrasında ülkenize döndüğünüzde hangi işle meşgul oluyorsunuz?
☐ Çay hasadının bitmediği başka yere gidiyorum ☐ Sanayide çalışıyorum ☐ Çay fabrikasında çalışıyorum ☐ Memleketime gidiyorum ☐ Türkiye’nin diğer şehirlerine gidiyorum ☐ Çay sezonunun başlamasını bekliyorum ☐ Diğer ise belirtiniz:	Belirtiniz:
33) Kredi veya herhangi bir borcunuz var mı?	37) 1991 yılı ve sonrasında geçimini sağlamak için Türkiye’ye gelen tanıdıklarınız var mı?
☐ Evet, Var ☐ Hayır, Yok	☐ Evet, Var ☐ Hayır, Yok
34) Gürcistan’daki evinizin mülk durumu nedir?	38) Türkiye ile akrabalık ilişkileriniz var mı?
☐ Apartman dairesi, kiralık ☐ Müstakil, kiralık ☐ Apartman dairesi, kendimin ☐ Müstakil, kendimin ☐ Diğer ise belirtiniz:	☐ Evet, Var ☐ Hayır, Yok
39) Gürcistan’da doğduğunuz yerden başka bir yere göç ettiniz mi?	43) Göç ettiyseniz göç etme sebebiniz nedir?
☐ Köyden köye ☐ Köyden ilçeye	☐ İş bulmak için ☐ Eğitim için

☐ İlçeden şehre ☐ Şehirden şehre ☐ Köyden şehre ☐ Köyden ilçeye, ilçeden köye ☐ Hiç göç etmedim	☐ Tedavi için ☐ Ekonomik kriz sebebiyle ☐ Doğal afet sonucu ☐ Diğer ise belirtiniz:
40) Ülkenizde tarım ile uğraşıyor musunuz? ☐ Evet, hala uğraşıyorum ☐ Daha önce uğraştım, şu an uğraşmıyorum ☐ Hayır, hiç uğraşmıyorum	44) Tarımı hangi amaçla yapıyorsunuz /yapıyordunuz? ☐ Ticari amaçla ☐ Kendi gıda ihtiyacımızı karşılamak amacıyla ☐ Hem ticari hem de geçim amacıyla
41) Kaç dönüm tarım araziniz var? ☐ 0-1 dönüm ☐ 1-2 dönüm ☐ 2-3 dönüm ☐ 3-4 dönüm ☐ 4-5 dönüm ☐ 5-6 dönüm ☐ 6-7 dönüm ☐ 7-8 dönüm ☐ 8-9 dönüm ☐ 9+ dönüm ☐ Tarım arazim yok	45) Gürcistan'daki sosyo-kültürel konumunuzu nasıl tanımlarsınız? ☐ Üst ☐ Ortanın üstü ☐ Orta ☐ Ortanın altı ☐ Alt 46) Gürcistan'daki sosyo-ekonomik konumunuzu nasıl tanımlarsınız? ☐ Üst ☐ Ortanın üstü ☐ Orta ☐ Ortanın altı ☐ Alt
42) Türkiye'deki sosyo-kültürel konumunuzu nasıl tanımlarsınız? ☐ Üst ☐ Ortanın üstü ☐ Orta ☐ Ortanın altı ☐ Alt	47) Aile ve akrabalarınızdan kaç kişi çay hasadı için geliyor? ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5+

48) Gürcistan'daki sosyo-ekonomik konumunuzu nasıl tanımlarsınız? ☐ Üst ☐ Ortanın üstü ☐ Orta ☐ Ortanın altı ☐ Alt	55) Gürcistan'da yarıcılık yaptınız mı? ☐ Evet, yaptım ☐ Hayır, yapmadım
49) Gürcistan'da tarım işçisi olarak çalıştınız mı? ☐ Evet, çalıştım ☐ Hayır, çalışmadım	56) Suriye'den gelen mülteciler iş durumunuzu etkiliyor mu? ☐ Evet, etkiliyor ☐ Hayır, etkilemiyor
50) Başka bir ülkeye göç etmiş veya iş için gitmiş bir tanıdığınız var mı? ☐ Evet, var ☐ Hayır, yok	57) Beraber geldiğiniz ve aynı yerde yaşadığınız kişilerle tanışıklığınız nasıldır? ☐ Memleketten arkadaşlarım ☐ Memleketten akrabalarım ☐ Burada tanıştık
51) Bir günlük işin ücretini kim/nasıl belirliyor? ☐ Piyasa ☐ İşveren ☐ Grubumuz ☐ Aracı ☐ Diğer ise belirtiniz:	58) Konakladığınız yerin kirasını ne şekilde ödüyorsunuz? ☐ Nakit ☐ Ev sahibinin çayını toplayarak ☐ Kira ödemiyoruz ☐ Diğer ise belirtiniz:
52) Bir günlük iş ücretinin karşılığı nedir? ☐ Günlük yevmiye ☐ Kilo işi ☐ Arazinin durumuna göre değişiyor ☐ İşverenin tutumuna göre değişiyor ☐ Diğer ise belirtiniz:	59) Azize Nino'nun şu anki Türkiye topraklarından Gürcistan'a göç ettiğini biliyor musunuz? ☐ Evet, biliyorum ☐ Hayır, bilmiyordum
53) İş kazası yaşadınız mı? ☐ Evet, yaşadım ☐ Hayır, yaşamadım	60) 18 yaş altı çocuğunuz herhangi bir işte çalışıyor mu? ☐ Evet, çalışıyor ☐ Hayır, çalışmıyor ☐ 18 yaş altı çocuğum yok
54) İlk geldiğiniz yıl hayatınızda neler olmuştur? ☐ İşten ayrıldım	61) Gürcistan/Batum'da hangi iş Türk işi olarak biliniyor? ☐ Otelcilik

☐ Ailemden birisi hastalandı ☐ Çocuğum olunca masraflarım arttı ☐ Eşimden boşandım ☐ Evlenmek için para biriktiriyorum ☐ İflas ettim ☐ 2008 Osetya savaşı ve Rusya yaptırımları ☐ 2003 Gül Devrimi ☐ Aile büyüklerinden birisi vefat etti ☐ Çocuğum üniversiteye başladı ☐ Köyden göç ettik ☐ Diğer ise belirtiniz:	☐ Kumarhane ☐ Restoran ☐ İnşaat ☐ Ticaret ☐ Kaçakçılık ☐ Diğer ise belirtiniz:
62) Çay toplama esnasında karşılaştığınız en önemli sorunları belirtiniz.	63) Konaklama alanlarına ilişkin olumsuzluklar nelerdir, belirtiniz.
Lütfen belirtiniz:	Lütfen Belirtiniz:

1)	Aşağıda, Türkiye'ye çay hasadı için gelmenizdeki etkisi olduğu düşünülen bir dizi etmene yer verilmiştir. Her bir etmeni dikkatlice okuduktan sonra, bu etmenin Çay hasadı için gelmenizdeki ne derece etkili olduğunu yandaki ölçek üzerinde belirtiniz. Lütfen her bir madde için yalnızca tek bir seçeneği işaretleyiniz ve hiçbir maddeyi boş bırakmayınız.	Hiç etkili değil	Az etkili	Orta düzeyde etkili	Çok etkili	Tamamen etkili
	Çay hasadı için gelmenizdeki hangi nedenler etkili olmuştur?	1	2	3	4	5
1	Türkiye'ye girişi kolaylaştıran vize uygulaması					
2	Rusya ile ilişkilerin bozuk olması					
3	Türkiye'ye coğrafi yakınlık (kolay ulaşılabilirlik)					
4	Türkiye'ye kültürel yakınlık					
5	Çeşitli iş olanakları					
6	Türkiye ile Gürcistan para değerinin ve alım gücünün farklı olması					
7	İyi kazanç beklentisi					
8	1991 ve sonrası tanıdık ve akrabalarının daha önce buraya gelmesi					
9	Aile, akraba veya arkadaşların tavsiyesi					
10	Gürcistan'daki ücretlerin geçinmek için yeterli olmaması					
11	Türkiye'de ülkeme daha uzak bir şehre gidersem maliyet artacaktır.					
12	Sınra yakın olduğu için herhangi bir durumda ülkeme kolaylıkla gidebiliyorum					
13	Diğer yerler ülkeme mesafe olarak uzak					
14	Diğer çalışma alanlarında ücretler daha düşük					

15	Ülkemde daha önce çay hasadı yaptığım için işi biliyorum					
16	Vizesiz giriş 90 gün ve çay hasadı bu süreye çok uygun bir iş					
17	Daha önce başka bir ülkeye gittiğim için yurt dışı tecrübem var					
18	Benden önce gelenlerin olumlu tecrübeleri					
19	Ülkemde ücretli tarım işçisi olarak çalıştığım için tecrübem var					
20	Buraya gelenlerin ekonomik durumlarının iyileştiğini gördüm					
21	Rusya'nın yaptırımları ile ekonomik durumum kötüleştiğinden					
22	Ülkemde işsizlik oranlarının çok yüksek olması					

2)	Aşağıda, Rize'deyken kurduğunuz/sürdürdüğünüz bağlantılarla ilgili olduğu düşünülen bir dizi ifadeye yer verilmiştir. Her bir ifadeyi dikkatlice okuduktan sonra, bu ifadeye ne derece katıldığınızı yandaki ölçek üzerinde belirtiniz. Lütfen her bir madde için yalnızca tek bir seçeneği işaretleyiniz ve hiçbir maddeyi boş bırakmayınız.	Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Orta düzeyde katılıyorum	Çok katılıyorum	Tamamen katılıyorum
		1	2	3	4	5
1	Ülkemden Rize'ye gelmek isteyenlere buraya ilişkin bilgiler veriyorum.					
2	Ülkemden Rize'ye yeni gelenlere barınma konusunda yardımcı oluyorum.					
3	Ülkemden Rize'ye yeni gelenlerin iş bulmalarına yardımcı oluyorum.					
4	Rize'de yerel halk ile arkadaşlık ilişkileri sürdürüyorum.					
5	İşverenimden sorunlarımın çözümünde yardım alabiliyorum.					
6	Türk arkadaşlarımdan sorunlarımın çözümünde yardım alabiliyorum.					
7	Rize'deki muhtar vb. yerel yöneticiler sorunlarımızı çözmede bizlere yardımcı olmaktadır.					
8	İnternet, telefon vb. iletişim araçlarıyla ülkemdeki veya diğer ülkelerdeki yakınlarımla görüşüyorum.					
9	İnternet üzerinden hizmet veren sosyal paylaşım sitelerini kullanıyorum.					

3)	Aşağıda, yaşam tarzınız ve kültürel uygulamalarınızla ilgili olduğu düşünülen bir dizi ifadeye yer verilmiştir. Her bir ifadeyi dikkatlice okuduktan sonra, bu ifadeye ne derece katıldığınızı yandaki ölçek üzerinde belirtiniz. Lütfen her bir madde için yalnızca tek bir seçeneği işaretleyiniz ve hiçbir maddeyi boş bırakmayınız.	Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Orta düzeyde katılıyorum	Çok katılıyorum	Tamamen katılıyorum
		1	2	3	4	5
1	Rize'de kendi yaşam tarzıma uygun yaşıyorum.					
2	Rize'de yerel halkın yaşam tarzına uygun yaşıyorum.					
3	Türkiye'nin futbol takımlarını takip ediyorum.					
4	Türkiye yemeklerini beğeniyorum.					
5	Türkçe şarkıları dinliyorum.					
6	Türkiye dizileri ve filmlerini izliyorum.					
7	Türkiye'nin eğlence kültüründen hoşlanıyorum.					
8	Türkiye'de yaşayanlarla bizler birbirimize çok benziyoruz					
9	Rize'de dinsel ritüellerimi yerine getirebiliyorum.					
10	Türkiye'deki siyasal seçimlerle ilgileniyorum.					
11	Türkiye'nin ekonomisi ile ilgileniyorum.					
12	Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılmasını isterim.					

13	Ülkemin Rusya'dan uzaklaşıp Batı ile yakınlaşmasını destekliyorum.					
14	Türkiye ile Gürcistan ilişkilerinin daha iyi olmasını isterim.					

4)	Aşağıda, farklı konulardaki yargılara katılıp katılmadığınıza ilişkin bir dizi ifade verilmiştir. Her bir ifadeyi dikkatlice okuduktan sonra, bu ifadeye ne derece katıldığınızı yandaki ölçek üzerinde belirtiniz. Lütfen her bir madde için yalnızca tek bir seçeneği işaretleyiniz ve hiçbir maddeyi boş bırakmayınız.	Hiç katılmıyorum	Az katılmıyorum	Orta düzeyde katılmıyorum	Çok katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum
		1	2	3	4	5
1	Gürcistan'da ücretler artarsa gelmekten vazgeçerim.					
2	İyi bir mesleğim olursa gelmekten vazgeçerim.					
3	Gürcistan/Batum Avrupa Birliğine girerse gelmekten vazgeçerim.					
4	Türkiye çalışma izni verirse başka şehirlere giderim.					
5	Dini inancımın dolayı ayrımcılığa uğradım.					
6	Etnik aidiyetimden dolayı ayrımcılığa uğradım.					
7	Emeğimin sömürüldüğünü düşünüyorum.					
8	Emeğimin karşılığını aldığımı düşünüyorum.					
9	Güney Osetya savaşında Rusya topraklarımızı işgal etmiştir.					
10	Güney Osetya savaşında Rusya'nın haklı olduğu durumlar vardır.					
11	Rusya ile ilişkilerimizin bozulması ekonomimize zarar vermiştir.					
12	İbadet yapmak istediğimde bunu rahatlıkla yapabiliyorum.					
13	Alkol kullanmak istediğimde bunu rahatlıkla yapabiliyorum.					
14	Buraya daha önce gelen akrabam aracılığı ile geldim.					
15	Buraya daha önce gelen bir grupla iletişim kurarak geldim.					
16	Tek başıma geldim sonra diğer gruplarla iletişim kurdum.					
17	Geldiğim yerde eğer ihtiyaç varsa memleketteki arkadaşlarıma haber vererek onların gelmesini sağlarım.					
18	Türkiye'deki uzak şehirlere gitmek maliyetli olduğundan burayı tercih ettim.					
19	Memleketime yakın olduğundan herhangi bir şey olması durumunda rahatlıkla geri gidebilmek için burayı tercih ettim.					
20	Geldiğim süre içerisinde şiddete maruz kaldım.					
21	Bir haksızlık sonucu kavgaya karıştım.					
22	İşveren hak ettiğim ücreti vermediğinde hakkımı ararım.					
23	Ustabaşı bana bir çok kez haksızlık yaptı.					
24	Hakkımı almak için tartışırım.					
25	Dil bilmediğimden hakkımı aramakta zorlanıyorum.					
26	Hakkımı aramak için polise başvururum.					
27	Hakkımı aramak için muhtara başvururum.					
28	Hakkımı ihlal eden kişiyle bir daha çalışmam.					
29	Çay hasadı için sürekli aynı köye gelirim.					
30	Çay hasadı için sürekli aynı ilçeye gelirim.					
31	Çay hasadı için her gelişimde farklı yerlere giderim.					
32	Çay hasadı için gelen diğer köylerdeki kişileri tanıyorum.					

33	Buradaki grupla Gürcistan'da aynı köyde yaşıyoruz.					
34	Arkadaşlarım ve akrabalarım sürekli aynı köy/ilçeye geldiği için ben de buraya geliyorum.					
35	İşverenle samimi olduğum için sürekli aynı yere geliyorum.					
36	Her gelişimde farklı yere gidersem benim için dezavantajlı olur.					
37	Buradaki bir grupla sorun yaşadığımda başka bir yerdeki grupla iletişime geçerim.					
38	İşten arta kalan zamanlarda evde dinlenirim.					
39	İşten arta kalan zamanda arkadaşlarımla dışarı çıkarım.					
40	İşten arta kalan zamanlarda kahvehanede vakit geçiririm.					
41	İşten arta kalan zamanlarda internet kafeye giderim.					
42	İşten arta kalan zamanlarda şehir merkezine giderim.					
43	Toplumun bize karşı tutumu olumludur.					
44	Türkiye'de olduğum süre içerisinde sağlık sigortası yapılmasını isterim.					
45	Türkiye'nin bize uyguladığı sınır kapısı politikasını olumlu olarak görüyorum.					
46	Çalışma izni verilmesini istiyorum.					
47	Türkiye'nin ekonomik gelişmeleriyle ilgileniyorum.					
48	Kendi mesleğimi Türkiye'de yapmak isterim.					
49	Türkçeyi konuşabiliyorum.					
50	Burada Türkçe öğrenmem avantajlı olmuştur.					
51	Burada Türkçe öğrenmem Gürcistan/Batum'da avantajı olmuştur.					
52	Benim buraya gelmem eşimin sorumluluklarını arttırmıştır.					
53	Çay toplamayı öğrenmede zorluk çektim.					
54	Gürcistan'dan kadınların çay hasadı için buraya gelmelerine olumlu bakıyorum.					
55	Geçinecek kadar kazancımız olduğundan kadının çalışmasına ihtiyacımız yok.					
56	Türkiye'de Gürcü kadınlara karşı olumsuz tutumlarından dolayı buraya gelip çalışmasını istemem.					
57	Memlekette bazı sorumlulukları olduğundan gelmesinin imkânı yok.					
58	Gürcistan'ın en önemli sorunu ekonomiktir.					
59	Gürcistan'ın en önemli sorunu işsizliktir.					
60	Gürcistan'ın en önemli sorunu demokrasidir.					
61	Gürcistan'ın en önemli sorunu özerk bölgelerdir.					
62	Türkiye'de yarıcılık yaptım.					
63	Türkiye'de yarıcılık yapmak isterim.					
64	Gürcistan'da tarım işçisi olarak çalıştım.					
65	Gürcistan'da yarıcılık yaptım.					
66	Burada öğrendiğim bir şeyi memleketimde uyguladım.					
67	Memleketimde öğrendiğim bilgiyi buraya getirerek insanların hayatlarını kolaylaştırdım.					
68	Buraya geldikten sonra kıyafet tercihlerim değişti.					
69	Buraya geldikten sonra yemek yeme alışkanlıklarım değişti.					
70	İnternet ihtiyacımı internet kafelere giderek karşılıyorum.					
71	Suriye'den gelen göçmenler çalışma durumumuzu olumsuz etkiliyor.					
72	Türkiye'de bir sorunla karşılaştığımda akraba ve arkadaşlarıma başvururum.					
73	Bir sorunla karşılaştığımda ustabaşına başvururum.					
74	Bir sorunla karşılaştığımda en yetkili kişiye ulaşırım.					

75	Ben buraya geldiğim için eşim/ailem memlekette benim yaptığım işleri yapmak zorunda kalmıştır.					
76	Fındık işi daha zahmetli olduğu için fındık toplamaya gitmem.					
77	Fındığın günlük yevmiyesi çaya göre daha düşük olduğu için fındığa gitmem.					
78	Bir sağlık sorunum olduğunda geleneksel yöntemlere başvururum.					
79	Sağlık sorunum olduğunda doktora gitmeden eczaneden ilaç satın alırım.					
80	Sağlık sorunum olur diye memleketimden ilaç getiriyorum.					
81	Sağlık sorunum olması durumunda acıya katlanmak zorunda kalıyorum.					
82	Sağlık sorunum baş edemeyeceğim bir sorunsa memleketime geri dönerim.					
83	Ülkenizde geçirmediğim bir rahatsızlığı burada geçirdim.					
84	Gürcistan'dan Rusya'ya tarımda çalışmak için gittim.					
85	Çay hasadından kazandığım para ile memlekete döndüğümde bu bana prestij sağlıyor.					
86	Çay hasadı için buraya gelmeyenlerin ekonomik durumları çok kötüdür.					
87	Çay hasadına geldikten sonra ekonomik olarak rahatladım.					
88	Çay hasadına geldikten sonra yaşadığım yerde diğer kişilere göre refahım artmıştır.					
89	Dinsel ayrımcılığa maruz kaldığımda stratejiler geliştiririm.					
90	Çay Gürcistan'da olduğu gibi ekonomik olmaktan çıkarsa yine de gelmeye devam ederim.					
91	Türkiye'ye tatil için gelmek isterim.					
92	27 Mayıs İsa'nın yeniden dünyaya geldiği tarihi Türkiye'de kutlayabiliyorum.					
93	Türkiye/Rize'ye geldikten sonra burada edindiğim arkadaşlıklar vardır.					
94	Burada edindiğim arkadaşlar beni memleketimde ziyaret etmiştir.					

Araştırmamıza katıldığınız için teşekkür ederiz.

ÖZET

Küresel ölçekte hareket sürekli olarak artmakla birlikte giderek daha çok insan hareket yüklü olma potansiyeli taşımaktadır. Kişiler birçok farklı şekilde eylemlerini gerekçelendirerek harekete etmektedirler. Döngüsel hareket küresel ölçekte oldukça önem taşımakla birlikte özellikle kuzey ülkeleri bu hareketi önemsemektedirler. Bunun için politikalar ve programlar oluşturmaktadırlar. Hareketin desteklenmesi üçlü kazan olarak hareketin tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Gürcistan'dan Türkiye'ye döngüsel harekete katılan Gürcüler belli bir tarım ürününde yoğunlaşmaları ve o işte uzmanlaşmaları bakımından önemli bir gruptur. Bu çalışma bu döngüsel hareketin nasıl gerçekleştiğini ve kimlerin hangi gerekçelerle geldiğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte yaşanan dışlama ve içerme mekanizmaları da tartışılmıştır. Gürcülerin döngüsel hareketten kazandıklarının değerlendirme durumları belirtildiği gibi bu havalelerin kısa ve uzun vadede ortaya çıkarabilecekleri etkiler de tartışılmıştır. Gürcü döngüsel hareketliliğe çay hasadının bağımlılığı ortaya konulmuş ve bir politika önerilmiştir. Çalışma yapılırken temel olarak nitel veri teknikleri kullanılmış ve uygulanan anketin verileri nitel verileri destekleyici olarak kullanılmıştır. Çalışma bu konuda ve bu bağlamda yapılmış ilk kapsamlı araştırma olduğundan araştırma süresi boyunca yorumlayıcı sosyal bilim duruşu sergilenmiştir. Bu duruş sergilenirken de keşfedici bir araştırma güdölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Türkiye, Göç, Döngüsel Hareketlilik, Havale, Çay

ABSTRACT

Circular Labour Mobility from Georgia to Turkey: Processes, Patterns and Outcomes

The movement on a global scale is constantly increasing. More and more people have the potential to move. Each movement has its own justification. Circular movement is very important on a global scale. The advanced capitalist countries care about this movement. For this reason, they create policies and programs for circular work. Circular motion is interpreted as "triple-win". Georgian tea harvest for cyclically moving from Georgia to Turkey are concentrated in certain agricultural products. This situation specializes in Georgian tea harvesting. This study demonstrates how this circular movement takes place and what reasons it comes from. The exclusion and inclusion mechanisms in this process are also discussed. The evaluation of the gains of the Georgian people from the circular movement as well as the effects of these remittances in the short and long term are also discussed. The dependence of tea harvest on Georgian circular mobility has been put forward and a policy has been proposed. Qualitative data techniques were used as the basis for the study. The data of the questionnaire were expressed as supporting the qualitative data. The study is the first comprehensive research conducted in this regard. During the research period, interpretative social science stance was exhibited. A discovery of this posture was also carried out.

Key Words: Georgia, Turkey, Migration, Circular Mobility, Remittance, Tea